

Η ΠΡΩΤΙΚΗ

ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΓ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Έπιτροπή Έπιμελείας ὕλης
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Έσωτερικοῦ: Έτησίᾳ Δραχ.	200.—
Νομιζῶν Προσώπων, Όρ- γανισμῶν, Τραπεζῶν Δραχ.	300.—
Έξωτερικοῦ Έτησίᾳ Δολλ.	10.—
ἢ Ἄλῳι Ἀγγλίας	4.—
Έξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)	
Τμή τευχους Δραχ.	50.—

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Έπιτροπῆς
Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)
ΧΡΥΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)

Έμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Όδός Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Δημοσθ. Κόκκινου :	Ἡ τραγωδία τῆς Κύπρου (ἄρθρον)	Σελ. 329
Ἀδ. Ε. Καραθανάσης :	Νέες εἰδήσεις γιά τήν ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ κατὰ τοῦ Σουλτάνου (ιστορ. στοιχεῖα)	» 331
Στεφ. Μπέττη :	Ἀγιοκοσμικά (ιστορ. μελέτη)	» 345
Γιάννη Γ. Μουγογιάννη :	Μορφές τῆς Ἡπειροῦ στο Βόλο (ιστορ. στοιχεῖα)	» 359
Φρ. Ντέ Μουκάντα (μετάφρα- ση: Μάγιας Μαρίας Ρούσ- σου) :	Ἡ ἐκστρατεία τῶν Καταλανῶν καί τῶν Ἀραγωνέζων (χρονικό)	» 362
Χριστίνας Κίτσου — Πιτούλη :	Μικρὴ συμβολή στη μελέτη τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλέξη Νούτσου (ιστορ. πραγματεία)	» 370
Κων. Γκανιάτσα :	Έρευνα ἐπὶ τῶν φαρμακευτικῶν φυτῶν τοῦ Βίκου	» 393
Λ. Δ. Τατσιοπούλου :	Λογογραφικά Κομποτίου Ἀρτης (λαογρ. συλλογή)	» 412
Μαρίας Τσδετάγιεβα (μετά- φραση — σχόλια — ση- μειώσεις: Μίλκας Ροξίδη) :	Τὸ Τραγοῦδι τοῦ Βουνοῦ — «Στίχοι ἀφιερωμένοι στον Μπλόκ» (ποιήματα)	» 417
V. S. Pritchett (μετάφραση Περικλῆ Λεύκα) :	Ἡ κολλημένη μῦγα (διήγημα)	» 422
Τάκη Σιωμοπούλου :	Ξάνθος - Φλάβιος Ἀπελλίνος (ποίημα)	» 429
Τάκη Τσιάκου :	Ροῦθ (ποίημα)	» 432
Σπύρου Καρζῆ :	Γιά κείνα τὰ μάτια (ποίημα)	» 432
Γιώργου Ματθ. Οἰκονόμου :	Ἐνα «Καί» ποῦ πολλαπλασιάζεται διαρκῶς (δοκίμιο)	» 433
Νίκου Χατζηνικολάου :	Στὸ δάσος (ποίημα)	» 436
Στ. Β. Πάρσαλη :	Ἐνα κομμάτι Ἑλλάδας (ποίημα)	» 437
Ἀρσένη Γεροντικοῦ :	Κλασσικοῦ Λόγου ἐγκόμιον (δοκίμιο)	» 438
Μιχ. Ἀνεμοδουρά :	Ζωὴ στὴν μοναξιά (ποίημα)	» 450
Δημ. Λέντζη :	Λεωφορεῖο (ποίημα)	» 450
Γιάννη Σαραλή :	Ὁ Μπαρμπά Δημήτρης ὁ Δερβίσης (διήγημα)	» 451
Ἄλκη Μυρσίνη Μάνθου :	Ἀνθολογία Ρουμάνων ποιητῶν (δοκίμιο)	» 458

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ῶ μ α τ α: (Μαρτυρίες γιά τήν τραγωδία τῆς Κύπρου)
(Συντάξεις) — Συμπληρωματικά (Δημοσθ. Γραμματόπουλου) — «Ἡ μοῖρα τῆς ἐ-
παρχίας (Ν. Α. Τέντα) — Ἡ Φιλεκαπιδευτική καί ἡ Ριζάρειος (Συντάξεις). — Κριτι-
κή τοῦ Βιδίου: Ἀντὸν Τσέκωφ (μετάφραση: Μίλιας Ροξίδη): «Ἡ μονομαχία καί
ἄλλες ἱστορίες» (Α. Γεροντικοῦ) — David Holton: «Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου» (Π.
Καραγιώργου) — Ἐκδοσις Ἱερ. Μητροπόλεως Ἰωαννίνων: «Ἡπειρωτικά Χρονικά» —
Ἀρσ. Γεροντικοῦ (εἰσαγωγή καί μετάφραση): «Δώδεκα ἀριστουργήματα τῆς παγ-
κόσμιας λογοτεχνίας (Ι. Γ. Θεοχάρη) — Γκαίτε (μετάφραση - ἐρμηνεία: Βασ. Ι. Λα-
ζανά: «Ρωμαϊκά ἔλεγεια» — Κωστή Μελισσαραπούλου «Μῆτις — Τὸ διδύλιον τῆς σο-
φίας» — Κώστα Πηγαδιώτη: «Οἱ ἀποσκευές» (Ν. Α. Τέντα) — Ἀγγελικὴ Παυλοπού-
λου: «Γιά τὸ φταίξιμο τῆς ἀνοιξης» (Βασ. Μάργαρη) — Φελίξ Μπαζούρ: «Πίνακας
τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος στὴν Τουρκοκρατία (1787—1797) — Περικλῆ Καίσαρη:
«Ἡ γλώσσα τῶν Τεχνῶν» (Γιάννη Μουγογιάννη) — Γιώργου Καφαντάρη: «Ἱστορία τῆς
πόλεως τῶν Σερρών» (Δ. Κόκκινου).

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

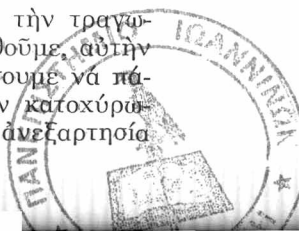
ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΓ' • ΙΟΥΝΙΟΣ - ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1974 • ΤΕΥΧΟΣ 266-267-268

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ἡ τραγωδία τῶν ἀδελφῶν μας Κυπρίων εἶναι ἡ φοβερώτερη δοκιμασία, πὺν περνάει τὸ ἔθνος μας, ὕστερ' ἀπ' τὴν καταστροφὴ τῆς Μικρασίας. Καὶ ὁ ἐχθρὸς, οἷς δυὸ αὐτὲς συμφορές, εἶναι ὁ ἴδιος: οἱ Τοῦρκοι (αὐτοὶ οἱ προαιώνιοι ἐχθροὶ τῆς φυλῆς μας, πὺν ἄπλωσαν τὸν νόμο τῆς βαρβαρότητας καὶ τῆς γενοκτονίας, αὐτοὶ πὺν ἔφεραν τὴν ἐρήμωση καὶ τὶς στάχτες, ὑποσταθμίζοντας τὴν ἀνθρώπινη ὑπόσταση μὲ τὰ σκλαβοπάζαρα καὶ τοὺς γενιτοάρχους). Ἐνα ὄνειρο καὶ μιὰ χίμαιρα ὑπῆρξε ἡ «ἐλληνοτουρκικὴ φιλία», πὺν στάθηκε — καθὼς ἀποδείχεται κάθε φορὰ πὺν οἱ κακοὶ αὐτοὶ γείτονες ἐκδηλώνονται ὡς ὄχλος ἐνστίκτων τῆς χαμηλότερης ζωικῆς βαθμίδας —, δυστυχῶς, ἐμπόδιο γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη καὶ ρεαλιστικὴ ἐκτίμηση τῆς πραγματικότητας. Γι' αὐτό, τὸ τωρινὸ δράμα τῆς Κύπρου (αὐτῆς τῆς ἀγέρηνης καὶ ἡλιογέννητης Κύπρου μὲ τὴν φωτεινὴ θάλασσα καὶ μὲ τὴν ἀχλὺ τῆς αὐγῆς πάνω ἀπὸ τὶς ὁμορφες πόλεις καὶ τοὺς φορτωμένους κάμπους της) θὰ πρέπει νὰ πάρει μιὰ ὁλόκληρη ἐποχὴ στὴν ἐθνικὴ μας ἱστορία, καθὼς καὶ στὴ ζωὴ γενικώτερα τῆς Εὐρώπης. Γιατί, τὰ ὄνειρα καὶ οἱ ρομαντικὲς ἰδέες γιὰ τὴν μοῖρα τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας, οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀνθιστὴ ἐνὸς καινούργιου πολιτισμοῦ, πὺν θὰ ἔρχονταν ἀπ' τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν καὶ τὶς μεγάλες ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης, φάνηκε δυστυχῶς, πὺς εἶναι περισσότερο λέξεις καὶ λιγώτερο πίστη, πὺς ἔγιναν κάρβουνο στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, καθὼς ἔμειναν μονάχα ἐκπληκτοὶ μάρτυρες μπροστὰ στὴν ἐρήμωση, στὸν θάνατο καὶ στὴν ἀτίμωση ἐνὸς πολιτισμένου καὶ εἰρηνικοῦ λαοῦ. Ὁ Γολγοθᾶς τῆς Κύπρου πὺν στήθηκε κυνικὰ μὲ τὴν τυφλὴ βία, στὸ μέσον τῆς εὐρωπαϊκῆς εὐαισθησίας ἀπέναντι στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἀξιοπρέπεια, ἀποτελεῖ τὴν συνταρακτικὴ διάψευση γιὰ τὴν ἐξημέρωση τῶν ἐνστίκτων. Μιὰ διάψευση πὺς ἔχει τὸ μήνυμα ἐνὸς ζοφεροῦ παρόντος, ἐνὸς φοβεροῦ δράματος ἀπ' τὴ σφαγὴ καὶ τὴν δόηση, κι' ἐνός τρομακτικοῦ οἰωνοῦ γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας.

Αὐτὰ εἶναι τὰ πράγματα δυστυχῶς πὺν ἀποκαλύπτονται ἀπ' τὴν τραγωδία τῆς Κύπρου. Κι' ἔτσι πρέπει νὰ τὰ κοιτάξουμε. Καὶ νὰ σκεφθοῦμε, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὥρα τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀγωνίας μας, πὺς θὰ μπορέσουμε νὰ πᾶλαίψουμε ὄρθιοι, χωρὶς συμβιβασμοὺς καὶ παραχωρήσεις, γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς ὀντότητας τοῦ ἐλληνισμοῦ, γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησία

τῶν ἀδελφῶν μας Κυπρίων καὶ γιὰ τὴν χάραξη μιᾶς καινούργιας ἀφετηρίας γιὰ μιὰ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ ἀναγέννηση.

Ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τραγωδία τῆς Κύπρου, ποὺ συγκλονίζει σήμε-
ρα τὶς ἐλεύθερες καὶ χριστιανικὲς συνειδήσεις τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλων τῶν
πολιτισμένων λαῶν τοῦ κόσμου, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς καὶ «προστάτες μας»
γυμνώθηκαν ἀπ' τὰ προσχήματα τῶν λέξεων καὶ τὶς προκαλύψεις τους. Καὶ ἤ-
φησαν ἕναν ὁλόκληρο λαό, τοὺς ἀόπλους Κυπρίους, κάτω ἀπ' τὶς κάννες
τῶν ὀπλων καὶ μέσα στὸν Ἰακίο τῆς φρίκης, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν — ἔ-
στω καὶ ἔτσι — τὴν ψυχρὴ καὶ μικρόχαρη τακτοποίηση τῶν συμφερόντων
τους στὴν Μεσόγειο. Γι' αὐτό, ἡ ἀνθρωπότητα δοκιμάζεται καὶ ἡ Εὐρώπη βλέ-
πει, μὲ δέος, αὐτὴν τὴν ἀδράνεια καὶ τὴν ἀδυναμία της (;) γιὰ τὴν καταστρο-
λὴ τῆς βίας. Καὶ ὁ Ὅργανισμὸς Ἑνωμένων Ἐθνῶν, ποὺ ἔγινε μὲ τὰ ὄνειρα
τῶν λαῶν ὅλου τοῦ κόσμου, ποὺ ἦρθε ὡς ὑπόσχεση καὶ δικαίωση τῶν ἐκα-
τομμυρίων νεκρῶν τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, δοκιμάζεται κι' αὐ-
τὸς τώρα στὴν Κύπρο, ἂν μπορεῖ νὰ ζήσει καὶ νὰ προσφέρει στὸν σύγχρονο
κόσμο τὴν εἰρήνευση καὶ τὴν φιλία ἀνάμεσα στοὺς λαούς.

Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, ποὺ προδοθήκαμε καὶ ποὺ πονέσαμε γι' αὐτὸ
τόσο πολύ, ποὺ δεχτήκαμε αὐτὴν τὴν ἐθνικὴ τραγωδία δεμένοι καὶ ἀνήμεροι
νὰ συμπαρασταθοῦμε καὶ ὡς συμπολεμιστὲς στοὺς ἥρωες τῆς Κύπρου ποὺ
πέφτουν κάτω ἀπὸ τὰ τάνκς καὶ τὶς ὀβίδες τῶν Τούρκων, τοῦτες οἱ μέρες θὰ
πρέπει νὰ γίνουν ἕνας μεγάλος ἱστορικὸς σταθμός, γιὰ νὰ ἀνανήψουμε, νὰ
ἰδοῦμε πῶς θὰ δυνηθοῦμε γιὰ νὰ ἀνασυντάξουμε τὶς μεγάλες ἐκεῖνες δυ-
νάμεις μας ποὺ ἔσωσαν ὡς τώρα τὸ Γένος μας ἀπ' τὸν ἀφανισμό. Καί, πρὸ
παντός, νὰ θυμηθοῦμε ξανὰ πῶς γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε σ' αὐτὴν τὴν κρίσιμη φάση
τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς μας ζωῆς, πρέπει νὰ στηριχτοῦμε μονάχα στοὺς Ἕλ-
ληνες καὶ στὴν Ἑλλάδα. Γιατί, ἡ ἐγκατάλειψη τῆς Κύπρου, γιὰ νὰ καταστρα-
φεῖ ὡς κράτος ἀνεξάρτητο καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἥς ἀπραξίας στὴν Ἑλλάδα μπροστὰ
στ ἔθνος τῆς σφαγῆς καὶ τῆς σιάνης, εἶναι μιὰ ἐμπειρία πικρότατη ποὺ δὲν
πρέπει νὰ τὴν λησμονήσουμε ποτὲ καὶ ποὺ, ἂν δὲν λάβει κάθαρη καὶ δικαίω-
ση, δὲν πρόκειται νὰ ἀφήσει τόπο γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ γιὰ τὴν θέση τῶν ἰσχυρῶν
στὴν συνείδηση τῆς ἀνθρωπότητος.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ

ΝΕΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΑΡΣΙΑ ΤΟΥ ΑΛΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ (1820 — 1821)

Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δέσποσε στὸν ἑλληνικὸ χῶρο στὰ τέλη τοῦ 18 καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19 αἰ. Πολλὰ γράφτηκαν μεταξὺ θρύλου καὶ ἱστορίας γιὰ τὸν Ἀλβανὸ στρατηγὸ ποὺ γιὰ πολὺν καιρὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὸ ὄνομά του ψιθυρίζοταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ραγιαδες τῆς Χριστιανωσύνης¹. Καὶ εἶναι ἀκόμη γνωστὸ πὼς μεθυσμένος ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ ἀπέκτησε σκέφτηκε πὼς μπορούσε νὰ ἐπαναστάσῃ κατὰ τοῦ Σουλτάνου κυριάρχου του καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτός τὴ θέση του². Οἱ προθέσεις ὅμως αὐτὲς τοῦ Ἀλῆ ἔγιναν γνωστὲς νωρὶς στὸ Σουλτάνο ποὺ ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ μὲ διάφορα μέσα ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτη Ἀλῆ - πασᾶ. Σκληροτράχηλος ὅμως αὐτὸς ἀντέταξε λυσσαλέα ἀντίσταση ποὺ κράτησε δυὸ χρόνια. Στὸν ἐμφύλιό αὐτὸν σπαραγμὸ, ποὺ ἀποδυνάμωσε τὶς τουρκικὲς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδας στὶς παραμονὲς τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀναφέρονται τὰ παρακάτω ἔγγραφα σωζόμενα στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, στὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ στὰ αὐστριακὰ θέματα³. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ

1) Γιὰ τὸν Ἀλῆ πασᾶ ὑπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία· δίνουμε ἐδῶ τὰ κυριότερα ἔργα ποὺ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Ἀλῆ: ANONTMOY, The life of Ali pacha of Janina, Visier of Epirus, London 1822, IBRAHIM - MANZOUR EFFENDI, Memoires sur la Grèce et l' Albanie pendant le gouvernement d' Ali Pacha, Paris 1827 ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ali Pacha Tyrann von Albanien, Stuttgart ἄ. ἔ. ΙΩ. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ Ἑπειρωτικὰ Μελετήματα, τεῦχος 2ον, Ὁ Τεπελενλῆς, Ἀλῆ πασᾶς, Ἀθήναι 1887, TP. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Ἱστορία Ἀλῆ - πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ, σατράπου τῆς Ἑπείρου (1741 - 1822), Ἀθήναι 1896, ΚΩΝ. ΣΑΘΑ, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Ἑπείρου, Πανδώρα 15 (1864 - 1865) σ. 261 - 266, 285 - 288, REMERAND GABRIEL, Ali de Tépelen, Pacha d. Janina (1741 - 1822) (Les Grandee figures de l' orient, r. II) Paris 1928, Φ. ΣΑΓΚΟΥΝΗ, Ἱστορία τοῦ Βεῆδρ Ἀλῆ πασᾶ, Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, τ. 9 (1934) σ. 3 - 80, ΔΙΟΝΤΣΙΟΥ Ν. ΣΚΙΩΤΗ, Ἀπὸ ληστής πασᾶς - πρῶτα βήματα στὴν ἄνοδο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Γιαννίνων (1750 - 1784), Θεσανίσματα 6 (1969) σ. 257 - 290 ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2) Μὲ τὸ θέμα ἀσχολήθηκε τελευταῖα ὁ καθηγ. Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ, Ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἰς ἄγνωστα ἔγγραφα τοῦ ἀπορρήτου ἀρχείου τοῦ Βατικανοῦ, Παρνασσός, 15 (1973) σ. 122 κ.έ. Ἀπὸ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία ἀναφέρουμε τοῦ Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου, Ἀθήναι 1856, σ. 319 - 362 καὶ ΑΘΑΝ. ΨΑΛΛΙΔΑ, Ἱστορία τῆς πολιτοκρίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (1820 - 1822), Νέος Κουβαρᾶς, 2 (1962) σ. 39 - 110.

3) A (rchivio) di S (tato) di V (enezia), Seconda Dominazione Austriaca, fascicolo 10, 1/1 3/2.

καταθέσεις καπετάνιων πού φτάνουν με τὰ πλοῖα τους στὴν Τεργέστη καὶ στὴ Βενετία προερχόμενοι ἀπὸ λιμάνια τοῦ θεάτρου τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἀντιπάλων καὶ ἀναφορὲς τοῦ αὐστριακοῦ ὑποπροξένου στὴν Πρέβεζα Λουίτσι Ἰντσιόστρι πρὸς τὶς αὐστριακὲς ἀρχές τῆς Βενετίας⁴. Τὰ ἔγγραφα ἀνέρχονται σὲ δέκα καὶ περιγράφουν κυρίως τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν ἐν γένει κατάσταση τοῦ πολέμου κυρίως στὰ 1820 καὶ στὰ 1821.

Τὰ κείμενα εἶναι ὅλα γραμμένα στὴν ἰταλικὴ καὶ παρουσιάζουν, ὅπως εἶναι φυσικό, σημαντικό ἐνδιαφέρον, γιατί γράφτηκαν ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἔζησαν τὰ γεγονότα καὶ εἶδαν καὶ ἄκουσαν πολλὰ γιὰ ὅ,τι συνέβαινε στὴ δύσκολη ἐκείνη περίοδο. Δείχνουν παράλληλα καὶ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τῆς Αὐστρίας γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τοῦ πολέμου, ἀφοῦ ὁ πόλεμος αὐτὸς εἶχε σημαντικὴ ἐπίδραση στὸν ἐμπορικό, οἰκονομικό, ἀλλὰ καὶ διπλωματικό τομέα τῆς χώρας.

Κατὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἔγγράφων ἀκολουθήσαμε τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῆς συντάξεως αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους. Δὲν ἐκδίδουμε τὸ ἰταλικὸ κείμενο, ἀλλὰ δίνουμε, ὅσο τὸ δυνατόν, πιστὴ μετάφρασή του στὴν ἑλληνικὴ καὶ ὅπου χρειάζεται προβαίνουμε σὲ σχολιασμό του.

Οἱ ἡμερομηνίες παραμένουν ὡς ἔχουν στὸ κάθε ἔγγραφο.

ΕΓΓΡΑΦΟ Α'

Βενετία, 28 Αὐγούστου 1820

Περὶ ληψῆς: Κατάθεση τοῦ καπετὰν Lorenzo Sbatega τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου «Il Provido» πού ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ πού πληροφορεῖ τὶς αὐστριακὲς ἀρχές γιὰ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμό τοῦ Ἀλῆ ἀπὸ τὰ σουλτανικά στρατεύματα. Ὁ Sbatega τονίζει τὴ μεγάλη σημασία πού ἔχει ὁ ἀφορισμός τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως στρεφομένου ἐναντίον παντὸς Ἑλλήνος πού θὰ ὑπερασπιζόταν τὸν Ἀλῆ καθὼς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας ἐναντίον παντὸς Ὀθωμανοῦ σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἀντίγραφον καταθέσεως ληφθείσης σήμερα ἀπὸ τὸν καπετὰν Lorenzo Sbatega γιοῦ τοῦ μακαρίτη Νικολάου, τοῦ ἐμπορικοῦ αὐστριακοῦ πλοίου «Il Provido» πού ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὶς 17 τρέχ. Αὐγούστου, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐρωτήσεων πού τοῦ ἔγιναν σχετικὰ μετὰ τὶς κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν δυνάμεις τοῦ Σουλτάνου ἐναντίον τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, κατέθεσε τὰ ἑξῆς:

— Ἀκουσα νὰ λέγεται πὼς ἡ θαλασσία τουρκικὴ δύναμη βρίσκεται στὸν κόλπο τῆς Πρεβέξης καὶ πὼς ἀπέκλεισε αὐτὸ τὸ φρούριο. Σχετικὰ μετὰ τὶς κατὰ ξηρὰν τουρκικὲς δυνάμεις ἐλέγετο πὼς μαχόταν συνεχῶς ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ πὼς αὐτὸς βρισκόταν σὲ δύσκολη θέση εἰδικὰ, γιατί οἱ ὑπῆκοοί του ἦταν κουρασμένοι ἀπὸ τὴν ἐξουσία του καὶ ἐξαιτίας τοῦ ἀφορισμοῦ πού ὁ Ἑλληνας πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε δημοσιεύσει ἐναντίον

4) Γιὰ τὸ δόκτορα Inchiostri ὁ Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ, Ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ, σ. 123, σημ. 1 γράφει: «Ὁ δρ. Luigi Inchiostri Ἰταλὸς ἐγκαταστημένος εἰς Πρέβεζαν, ἦτο ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας καὶ πρόξενος τῆς Νεαπόλεως. Διορισθεὶς ἔπειτα προξενικὸς πρῶτωρ τοῦ παπικοῦ κράτους, διετήρησε τὴν θέσιν ἐπ' ὀλίγους μόνον μῆνας».

τῶν Ἑλλήνων πού ἔπαιρναν τὰ ὄπλα, γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸν Πασᾶ καὶ ἐξαίτιας ἀκόμη τοῦ ἀπειλουμένου ἀφορισμοῦ τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸ παραπάνω θέμα ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τουρκικῆς θρησκείας ἐναντίον τῶν Ὁθωμανῶν, (ἐλήφθη ἀπὸ πρωτότυπο εὗρισκόμενο στὸ γραφεῖο τοῦ Ἐπιθεωρητῆ τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Βενετίας).

ΕΓΓΡΑΦΟ Β'

Βενετία, 16 Σεπτεμβρίου 1820

Περίληψη: Κατάθεση τοῦ Τούρκου πλοιάρχου Σαλλίχ - ἁγᾶ στὶς αὐστριακές ἀρχές τῆς Βενετίας, μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρει τὶς φήμες πού ἄκουσε στὸ Σκούταρι γιὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἥττα τοῦ Ἀλῆ καὶ τὴν κατοχὴ τῶν πόλεων Βεράτι, Τίραννα καὶ Πρέβεζα ἀπὸ τὰ σουλτανικά στρατεύματα. Δόθηκε ἀμνηστία, ἐνῶ τὰ παιδιά τοῦ Ἀλῆ ὁδηγήθηκαν στὴ ναυαρχίδα τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴν Πρέβεζα.

Κατάθεση Τούρκου πλοιάρχου,
16 Σεπτεμβρίου 1820

Ἀντίγραφον καταθέσεως γενομένης ἀπὸ τὸν καπετὰν Σαλλίχ - ἁγᾶ τοῦ Μουσταφᾶ, κυβερνήτη τουρκικοῦ πλοίου μετονομασθέντος σὲ «La bella Nova» πού ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸ Σκούταρι στὶς 9 τρέχ. Σεπτεμβρίου καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὴ Βενετία

Ἐρωτήθηκε: Τὶ εἰδῆσεις ἄκουσες στὸ Σκούταρι ἀναφερόμενος στοὺς ἐμπόλεμους στρατοὺς τοῦ Μεγάλου Σουλτάνου καὶ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων;

Ἀπάντησε: Δυὸ βδομάδες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή μου ἀπὸ τὸ Σκούταρι ἔφτασε σ' αὐτὴν τὴν πόλιν ἡ εἶδησις πὼς τὰ στρατεύματα τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων περικυκλωμένα ἀπὸ κάθε μεριὰ ἀπὸ πολυάριθμες καὶ μεγαλύτερες σὲ ἀριθμὸ σουλτανικὲς δυνάμεις παραδινόταν καὶ πὼς τὰ τουρκικὰ στρατεύματα κατέχουν τὶς σημαντικώτερες πόλεις, ὅπως τὸ Βεράτι, τὰ Τίραννα, τὴν Πρέβεζα καὶ ὅλους τοὺς δρόμους τοῦ παραπάνω πασᾶ. Λεγόταν ἀκόμη πὼς ὁ Σουλτάνος τοὺς χάρισε τὴ ζωὴ. Τὰ παιδιά του, διαδιδόταν, πὼς ὁδηγήθηκαν στὴ ναυαρχίδα τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴν Πρέβεζα. Αὐτὸ γιορτάστηκε στὸ Σκούταρι μὲ κανονιοβολισμούς. Τίποτε παραπάνω δὲν γνωρίζω. (Ἐλήφθη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο εὗρισκόμενο στὸ γραφεῖο τοῦ Ἐπιθεωρητῆ τῆς Πολιτικῆς καὶ Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας στὶς 16 Σεπτεμβρίου 1820).

ΕΓΓΡΑΦΟ Γ'

Πρέβεζα, 17 Ὀκτωβρίου 1820

Περίληψη: Ὁ Luigi Inchiostri γράφει πρὸς τὸ Γενικὸ Πρόξενο τῆς Αὐστρίας στὴν Κέρκυρα Cavallier de Weiss σχετικά μὲ τὶς μεγάλες δυσκολίες πού ἀντιμεταπίττει ὁ Ἀλῆς καθὼς καὶ τὶς συνεχῶς αὐξανόμενες ἐνισχύσεις τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ ἐμπόριο εἶναι νεκρὸ, τὰ χωράφια ἀκαλλιέργητα, τὰ ἐργαστήρια κλειστά. Ὁ Βελῆ πασᾶς ἀναμένει τὴν ἐπιείκεια τοῦ Σουλτάνου, ὁ μικρὸς του γιὸς Ἰσμαῆλ μῆτης εἶναι ὁ

μοναδικὸς ἐπαναστάτης καὶ βρίσκεται κοντὰ στὸν Ἀλῆ, ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βελῆ, Μουχτάρ - πασᾶς, εἶναι ὑπὸ τὸ Ρούμελι Βαλισσῆ καὶ ἀναμένει τὶς σουλτανικὲς διαταγές.

Ἀντίγραφο ἀναφορᾶς τοῦ κ. Luigi dott. Inchiostri, ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας στὴν Πρέβεζα μὲ ἡμερομηνία 17 Ὀκτωβρίου 1820, ἀποσταλὲν στὸν κ. Συνταγματάρχη, Γενικὸ Πρόξενο τῆς Αὐστρίας, Cavallier de Weiss στὴν Κέρκυρα.

Τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα ποὺ πολιορκοῦν τὸν Ἀλῆ - πασᾶ ἀνέρχονται περίπου στὶς 60 χιλιάδες. Αὐτὸς (ὁ Ἀλῆς), κλεισμένος σὲ μεγάλο φρούριο μὲ τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες ἀπελπισμένους καὶ μὲ πολλὴν προμήθεια τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων, μάχεται πεισματικά, ἀφοῦ κατέστρεψε διὰ πυρὸς τὴν ὁμορφη, πλούσια καὶ ἐμπορικὴ πέλη τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἂν δὲν προδοθῇ ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὲς του, εἰκάζεται πὼς θ' ἀντέξῃ. Μὲ τὸν ἐρχομὸ ὅμως τοῦ χειμῶνα θὰ ὑποφέρουν πολὺ οἱ πολιορκούμενοι, γιατί θὰ τοὺς λείψουν οἱ προμήθειες καὶ μιὰ καὶ δὲν ἔχουν, ἔτσι ὅπως βρίσκονται τώρα, καυσόξυλα, τὸ τρομερὸ κρύο αὐτῆς τῆς περιοχῆς θὰ κάμῃ πολλοὺς λιποτάκτες. Ἀναμένονταν νέες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, σταλμένες ἀπὸ τὸ Σουλτάνο, γιὰ νὰ νικήσουν τὸ στασιαστὴ Καρᾶ - Ἀλῆ, ὅπως ὀνομάστηκε στὸν ἀφορισμὸ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ χειμῶνας γίνεται ἀνυπόφορος καὶ ἀσυνήθιστες αὐτὲς οἱ κῶρες σὲ ἀνθρώπους, ποὺ δὲν γνωρίζουν νὰ ζοῦν σὲ τέτοιο κλίμα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων εἶναι διασκορπισμένοι στὰ βουνὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπῆκοοι χρησιμοποιοῦνται πιστὰ καὶ συμβάλλουν μὲ ὅλη τους τὴ θέληση στὴν πτώση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Τὸ ἐμπόριο μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πὼς εἶναι νεκρὸ καὶ φυτοζωοῦν ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἐλπίζουν νὰ ζήσουν ἀπ' αὐτό. Τὰ χωράφια ἐξαπτίας τοῦ πολέμου εἶναι ἀκαλλιέργητα καὶ ἐγκαταλελειμμένα ἢ κτηνοτροφία καθὼς καὶ τὰ ἐργαστήρια — οἱ μοναδικοὶ πόροι αὐτῆς τῆς παραλίας. Ὁ Βελῆ πασᾶς μὲ τὰ παιδιά του ἔφυγε γιὰ τὴ Γωνιά ὅπου ἀναμένει τὴ σουλτανικὴ ἐπιείκεια. Ὁ Μουχτάρ πασᾶς, ὁ ἀδελφός του, βρίσκεται στὴ σωματοφυλακὴ τοῦ Ρούμελι - Βαλισσῆ καὶ ἐν ἀναμονῇ διαταγῶν τοῦ Σουλτάνου. Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Βελῆ πασᾶ, ὁ Ἰσμαῖλ - μπέης, εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐπαναστάτης τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ποὺ βρίσκεται κοντὰ του. Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ του καὶ οἱ σύμβουλοί του τὸν ἔχουν ἐγκαταλείψει, γιατί ὅλοι οἱ σπαχῆδες βρίσκονται κοντὰ στοὺς πασάδες ποὺ τὸν πολιορκοῦν. Ἡ κατὰστασις τῆς δημόσιας ὑγείας εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία μεταδοτικὴ.

ΣΧΟΛΙΑ

Ὁ Μουχτάρ ἦταν ὁ πρωτότοκος γιὸς τοῦ Ἀλῆ (1768 - 1822), ἐνῶ ὁ Βελῆ πασᾶς ὁ δευτερότοκος (1773—1823), βλ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΝ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1856, σ. 319. Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Αὐστρίας στὴν Κέρκυρα ἀντιπουνταγματάρχης Weiss ἔγραφε συχνὰ στὸν Αὐστριακὸ Διοικητὴ τῆς Βενετίας Injachi καὶ τὸν πληροφοροῦσε καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του γιὰ τὰ ἐλληνικὰ πράγματα βλ. περισσότερα στοῦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΪΟΥ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἱστορικὰ δοκουμένα ἀπὸ τὰ Αὐστριακὰ Ἀρχεῖα, Ἀθῆναι 1958, σσ. 91, 130 - 131, 145, 225 καὶ κυρίως σ. 145 γιὰ τὸ θέμα ποὺ

ἐνδιαφέρει. Γιά τή φυγή τῶν κατοίκων τῶν Ἰωαννίνων βλ. Κ. ΑΘ. Δ Ι Α-
Μ Α Ν Τ Η, Ἰ ω α ν ν ῖ τ α ι π ρ ό σ φ υ γ ε ς ε ἰ ς Ἀ ρ τ α ν κα τ ᾶ
τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀ λ ῆ - π α σ ᾶ, Σ κ ο ρ -
φ ᾶ ς 3 (1955) σ. 15 - 19.

ΕΓΓΡΑΦΟ Δ΄

Ζάκυνθος, 2 Νοεμβρίου 1820

Π ε ρ ῖ λ η ψ η: Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Mercati στὶς αὐστριακὲς ἀρχές τῆς Βενετίας ἡ πολεμικὴ κατάσταση καὶ ἡ ἐνίσχυση ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, καθὼς καὶ ἡ χορήγηση ἀμνηστίας στοὺς ὑπερασπιστὲς τοῦ Ἀλῆ με σκοπὸ νὰ τὸν ἐγκαταλείβουν. Ἀποκαλύφθηκε μυστικὴ συνεργασία Ἀλῆ καὶ Babà πασᾶ τῆς αὐλῆς τοῦ Πασόμπεη πὺν τελικὰ αὐτοκτόνησε.

Ἀναφορὰ τοῦ Μιχαὴλ Mercati

Ζάκυνθος, 2 Νοεμβρίου 1820

Ἐξοχότατε Κύριε,

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ πληροφορήσω τὴν Ὑμετέρα ἐξοχότητα σχετικὰ μετὸν ἐμφύλιον πόλεμον, μετὰ λίγες, ἀλλὰ ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις πού ἐλήφθησαν χτές ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸ καὶ πού ἀναφέρονται στὸν Ἀλῆ πασᾶ βεζύρη τῶν Ἰωαννίνων.

Ὅσο γιὰ τὴν πολεμικὴν κατάσταση μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ κατάσταση τοῦ τυράννου αὐτοῦ εἶναι ἡ πιὸ ἀπελπιστικὴ. Τριακόσιοι κανονιέρηδες ἔφτασαν τελευταῖα μετὰ πολλὰ ἐφόδια καὶ μεγάλα κομμάτια πυροβολικοῦ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ πλατεῖα, ὅπου ὁ Ἀλῆς εἶχε ὑποχωρήσει καὶ ὀργανώσει τὴν ἀμυνά του. Ὁ σουλτάνος τὸν ἀπειλεῖ μ' ἓνα ἔγγραφο, μετὰ τὸ ὁποῖο κορηγεῖται ἀμνηστία σ' ὅλους ἐκείνους τοὺς ὑπερασπιστὲς του, γιὰ νὰ τὸν ἐγκαταλείβουν. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δημιούργησε μιὰν ἀξιόλογη ἐντύπωση, ἡ ὁποία γεμίζει τὴ ψυχὴ τοῦ τυράννου μετὰ τὴν πιὸ βαθεῖα ταπείνωση. Ὁ Ἀλῆς ἀναζητώντας μιὰν τελευταῖα ἀνόρθωση πέτυχε νὰ συνδεθῇ μετὰ μυστικὰς συνεννοήσεις καὶ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη ἐνὸς κάποιου Babà πασᾶ ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Πασόμπεη, μετὰ τὸν ὁποῖο εἶχε ἀνοίξει ἓνα κρυφὸ σημεῖωμα. Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ ἀποκαλύφθηκε, ὅταν τὸ πῆρε ἔξω ἀπὸ τὸ φρούριον τὸ βράδυ, γιὰ νὰ διαβάσῃ τὴς ἀναφορὰς τοῦ προδότη - ἐμπόστου. Ἀφοῦ πληροφορήθηκε, ὁ Πασόμπεης αὐτὴν τὴ μυστικὴν ἐνέργεια τοῦ Ἀλῆ - βεζύρη χειρίστηκε ὡς ἔζης τὸ ζήτημα: Ἔστησε ἐνέδρα στὰ χαρακώματά του καὶ πῆγε νὰ μαζέψῃ τὸ μυστικὸ σημεῖωμα τοῦ προδότη. Ἀφοῦ ἐπαληθεύτηκαν αὐτὲς οἱ ἐπαφές συνελήφθη ὁ Babà καὶ ἐνημερώθη ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἀλλὰ πρὶν φτάσουν οἱ ὑψηλὰς ἀποφάσεις γύρω ἀπὸ τὴν τύχη τοῦ ὡς ἄνω πασᾶ αὐτοῦς αὐτοκτόνησε κατὰ τὴν ἑβδόμη μέρα τῆς φυλακίσεώς του. Ἡ ἀνακάλυψη αὐτῆς τῆς προδοσίας στὸν Πασόμπεη ἔγινε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀπελπισμένους ὑπερασπιστὲς τοῦ Ἀλῆ - βεζύρη, ἐνῶ στὸ μεταξὺ οἱ πολιορκηταὶ κατέχουν τὸ Λάγο, μιὰ ἀπὸ τὶς νησίδες πού βρίσκονται μέσα, καὶ ὁ τύραννος πολιορκεῖται στενά.

Φτάνοντας σ' ἄλλες πληροφορίες πού μποροῦν νὰ ἐνδιαφέρουν σχετικὰ μετὰ τὶς ἐπιχειρήσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες ἡ Ἐξοχότητά σου μετὰ τιμᾶ μετὰ τὴν αἴτηση πληροφοριῶν, ἐγὼ δὲν θὰ παραλείψω νὰ τὶς καταστήσω γνωστὰς καὶ στὸ μεταξὺ μένω μετὰ βαθεῖα ἐκτίμηση καὶ σεβασμό.

ΕΓΓΡΑΦΟ Ε'

Πρέβεζα, 20 Νοεμβρίου 1820

Περίληψη: 'Αναφορά τοῦ Luigi Inchiostri στοῦ Weiss, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ 'Αλῆ στὸν ἀγῶνα του, ἀλλὰ καὶ τὶς μεγάλες δυσχέρειες ποὺ θὰ ἔχῃ νὰ ἀντιμετωπίσῃ στοῦ μέλλον. Ἡ οἰκονομία, τὰ χωράφια, ἡ κτηνοτροφία βρίσκονται σέ ἄσχημη κατάστασις. Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Βρεττανίας M. William Mayer βρίσκει στὴν Ἄρτα, γιὰ νὰ ἔχῃ καλύτερη ἐποπτεία τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ 'Αλῆ καὶ Πύλης, στὸν ὁποῖο οἱ Ἄγγλοι εἶναι οἱ καλύτεροι προμηθευταὶ τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Ἀναφέρονται ἀκόμη φήμες περὶ ἀναμονῆς στὴν Κέρκυρα 200 μισθοφόρων Σιαβόνων, ποὺ εἶναι ἑτοιμοὶ νὰ πολεμήσουν στοῦ πλευροῦ τοῦ 'Αλῆ καὶ ἡ ἀφίξη στὴν αὐλὴ τοῦ 'Αλῆ Ἑγγλέζου στρατηγοῦ γιὰ κατασκοπεία ποὺ ἀπῆλθε ὁμως ἄπρακτος.

Τώρα ἐκτελώνοντας τὶς σεβάσμιες ἐντολές σας ποὺ μοῦ διαβιβάστηκαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴ μέρα ποὺ συμβαίνουν τὰ πολεμικὰ γεγονότα, λαμβάνω τὴν τιμὴ νὰ ἀναφέρω τὰ ἑξῆς:

Τὰ ἄσχημα νέα τῆς ἀκτῆς αὐτῆς εἶναι πῶς ὁ 'Αλῆ πασᾶς κρατεῖ γερὰ πάντα τὰ φρούριά του κλεισμένους μὲ τοὺς ἀπελπισμένους στρατιώτες του καὶ προύχοντες καὶ ἀποκρούει τὶς ἐπανειλημμένες προσπάθειες τῶν πολιορκούντων μὲ ἀξιοσημειώτες ἀπώλειες. Ὑπενθυμίζεται, Ἐξοχότατε Κύριε, πῶς μὲ προηγούμενη ἐπιστολή μου σᾶς ἐτόνισα πῶς οἱ ἐρχόμενοι καιροὶ θὰ εἶναι κοπιαστικοὶ καὶ δύσκολοι γιὰ τοὺς πολιορκουμένους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀρχίσει νὰ συζητοῦν, γιὰ τὸν λείπουν τὰ ἐφόδια, οἱ ζωτροφές καὶ τὰ χρήματα. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν σταματᾷ ἡ ἀποστολὴ βοήθειας ποὺ εἶναι ἀναρρίθμητη ὅσον ἀφορᾷ στὴν ὑπερίσχυση τοῦ πολιορκουμένου ἐπὶ τοῦ πολιορκουμένου — ποὺ δὲν θὰ ὑποκύψῃ μὲ εὐκολία —, ἀφοῦ ἄλλωστε τώρα οἱ ἀγγαρεῖες εἶναι πῶς βαρεῖες παρὰ κάτω ἀπὸ τὸν 'Αλῆ: οἱ πεδιάδες, τὰ χωράφια, ἡ κτηνοτροφία καὶ τὰ ἐργαστήρια ἔχουν ἐγκαταλειφθῇ καὶ λείπει κάθε εἶδος δημητριακῶν, καὶ ἐνῶ παλιότερα αὐτὴ ἡ περιοχὴ ἔκαμε ἐξαγωγές, τώρα ἔστειλαν στὴν Κωνσταντινούπολιν, γιὰ νὰ ἀγοράσουν καὶ σ' ἄλλα λιμάνια, καὶ ἄς βοηθήσῃ ὁ Θεὸς νὰ γίνῃ μικρότερη ἡ ἔνδεια. Γιὰ ἐμπόριο ἄς μὴ μιλοῦμε, γιὰτὶ ἤδη εἶναι νεκρὸ. Τὰ ἐργαστήρια φυτοζωοῦν καὶ εἶναι ἤδη ἄδεια.

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Βρεττανίας M. William Mayer βρίσκει τώρα στὴν Ἄρτα, γιὰ νὰ εἶναι κοντὰ στοῦ στρατόπεδο, γιὰ νὰ ἐπιβλέπῃ ὅ,τι συμβαίνει καὶ γιὰ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τοὺς πολιορκοῦντες βεζύρηδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι ἐνημερωμένος, γνωρίζοντας σίγουρα τὴν ἔκβαση αὐτοῦ τοῦ τραγικοῦ καὶ βλαβεροῦ πολέμου ἀνάμεσα σ' ἓνα στρατηγὸ καὶ στοῦ Σουλτάνου, γιὰ τὸν ὁποῖο πόλεμο ὅλοι οἱ Τούρκοι ἀποροῦν, καὶ στὸν ὁποῖο οἱ Ἄγγλοι εἶναι οἱ προμηθευταὶ γιὰ τὴν καλὴ διεξαγωγὴ τῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ σουλτανικῆς πλευρᾶς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀντικειμένου. Οἱ κακόπιστοι κυκλοφόρησαν μιὰ φήμην πῶς 200 μισθοφόροι Σιαβόνιοι βρίσκονται στὴν Κέρκυρα καὶ οἱ ὁποῖοι ἀναμένουν τὴν κατάλληλη στιγμή, γιὰ νὰ περάσουν σέ κάποιο μέρος τῆς παραλίας, γιὰ νὰ τρέξουν σέ βοήθεια τοῦ 'Αλῆ πασᾶ. Εἰκάζεται κακὴ ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὸν 'Αλῆ πασᾶ τοῦ ὁποίου ἡ πτώσις ἀναμένεται μέρα μὲ τὴ μέρα καὶ ὁ ὁποῖος καθημερινὰ φαίνεται σὰν κορμὶ χωρὶς κεφάλι.

Ἐνα παράξενο συμβᾶν συνέβη στὴ μάχη αὐτὴς τὶς μέρες: ἓνας Ἑγγλέζος στρατηγὸς ἦρθε ἀπὸ τὴν Πάτρα κ' ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε ἐκεῖ, πέρασε ἀμέσως στὴν

Ἄρτα καὶ μίλησε μέ τὸν κ. Mayer καὶ ἔπειτα ἦρθε σὸ στρατόπεδο στὰ Γιάννινα μέ τῇ συνοδείᾳ του, γιὰ νὰ κατασκοπεύσῃ. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸν ὑποδέχτηκε μέ λαμπρότητα στὴν αὐλὴ του καὶ τοῦ προξένησε τὸ θαυμασμό μέ τὰ κανόνια του. Τὸν Ἑγγλέζο αὐτὸν τὸν χαιρέτισαν μέ πυροτεχνήματα, τὸν φιλοξένησαν καὶ τὸν συνόδευσαν, ὅπου πῆγαινε. Τέλος, τὸν χαιρέτισαν μέ βόμβες καὶ αὐτὸς ἔφυγε χωρὶς νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ σκοπὸ του, γιὰ τὸν ὁποῖο ἦρθε καὶ ἐπιστρέφοντας ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης, καθὼς λέγεται.

Θεωρῶ μόνον ἄξιο νὰ σημειώσω τὴν ἀσφαλῆ ἀφίξη τῶν σημειωμάτων μου πού ἔστειλα στὴν ἰσχυρὴ σου προστασία καὶ πού τῆς φιλῶ ἀφοσιωμένος τὰ χέρια.

Στὸν Ἐξοχότατο καὶ Ἐκλαμπρότατο κ. Weiss
αὐτοκρατορικὸ καὶ Γενικὸ Πρόξενο τῆς Αὐστρίας στὴν Κέρκυρα
Ταπεινὸς καὶ ἀφοσιωμένος Δουλὸς
Lyigi D. Inchiostri

Σ Χ Ο Λ Ι Α

Ὁ Luigi Inchiostri σὲ ἔγγραφό του πρὸς τὸν παπικὸ πρόξενο τῆς Κέρκυρας τῇ 17)29 Μαΐου 1820 γράφει πὺς οἱ Ἕλληνες ἐνισχύουν τὸν Ἀλῆ καὶ ἔρχεται ἐπομένως σὲ ἀντίθεση μέ τὰ ὅσα γράφει ἐδῶ, ὅτι δηλ. οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦν τοὺς καλύτερους προμηθευτὰς ὅπλων τοῦ Σουλτάνου. Βλ. Γ. Θ. ΖΩΡΑ, Ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ, σ. 128, σημ. 3. Γιὰ τὶς διπλωματικές σχέσεις Ἀλῆ καὶ Ἀγγλίας βλ. T. W. BAGALLY Ali Pasha and Great Britain, Oxford 1938. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἐμπορικοοικονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν Ἰωαννίνων βλ. J. PARIS, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ἐπίδρασίς του εἰς τὰ Ἰωάννινα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βεζύρη Ἀλῆ Τεπελενλῆ, Παναθήναια, τ. 25 (1912 - 1913) σ. 102 - 109

ΕΓΓΡΑΦΟ Ζ'

Π ε ρ ί λ η ψ η: α) Ὁ Luigi Inchiostri σὲ ἀναφορὰ του πρὸς τὸ Marchese del Mayno, Vice Presidente di Governo delle Venete Provincie, ἀναφέρει ὅτι οἱ Φράγκοι πού βρίσκονται στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ συνέστησαν ὁμάδα Carbonari καὶ ὅτι οἱ σουλτανικοὶ σκάβουν ὑπόνομο κάτω ἀπὸ τὸ ἰσχυρότατο φρούριο Λιθαρίτσα, γιὰ νὰ τὸ καταρρίψουν. Οἱ ἴδιοι ἐξάλλου ἀντίπαλοι τοῦ Ἀλῆ ἐλπίζουν καὶ στὶς βόμβες πού κατασκευάζουν καὶ αὐτοὶ καὶ πού πρὶν ἤξερε νὰ φτιάχνῃ ἕνας Ναπολιτάνος μηχανικὸς τοῦ Ἀλῆ.

β) Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Inchiostri πρὸς τὸ Marchese del Mayno, ὅπου ἀναφέρει τὴν ἀφίξη δυὸς ἀπεσταλμένων στὰ Γιάννινα γιὰ αἴτηση πολεμοφοδίων καὶ γιὰ μιὰ ἐπιτυχὴ ἔφοδο τοῦ Ἀλῆ (16 Δεκεμβρίου).

γ) Ἀναφορὰ τοῦ Inchiostri σχετικὴ μέ τὶς κινήσεις τοῦ Χασάν - μπέη, γιοῦ τοῦ Μουχτάρ, πού ἐνώθηκε μέ τοὺς Σουλτῶτες καὶ πού ἀπέκλεισαν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰ Ἑπτὰ Πηγὰδια ὡς τὸν Ἅγιο Δημήτριο. Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Μουχτάρ βρίσκεται σὸ στρατόπεδο τοῦ Ἀλῆ. Ὑπάρχει φόβος γιὰ τὴ δράση τῶν καλογήρων (;), ἐνῶ τέσσερα βομβαρδιστικὰ κατέλαβαν ἐπὶκαιρες θέσεις, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν ἐπικειμένη εἰσβολὴ Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἀλῆ. Ἀναφέρει ἐπίσης πὺς μαζί μέ τὸν Ἕλληνα πρόξενο στὴν Πρέβεζα ἐκλήθησαν ἀπὸ τὸν ἀγᾶ, γιὰ νὰ ὑποδείξουν ἐκενοὺς ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τοὺς πού δὲν θὰ δὲν ἤθελαν νὰ μείνουν στὴν πόλιν (19 Δεκεμβρίου).

δ) Ἀναφέρεται ἡ ἀφίξη μέ ἀγγλικὸ μπρίκι τοῦ γενικοῦ προξένου τῆς

Ἀγγλίας Mayer πού λέγεται πὼς ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Ζάκυνθο, ὅπου θὰ συναντοῦσε τὸν Ἑκτακτο πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὸ στρατηγὸ Μαιτλανδ. Μὲ τὴν ἴδια ἀναφορὰ ἀναγγέλλεται καὶ ἡ ἀφίξη δυὸ πολεμικῶν πλοίων (21 Δεκεμβρίου).

Ἀπὸ τὸ εὐσεβέστατο σημείωμά σας τῆς 27 Νοεμβρίου σημειώνω τὴν ἐξαφάνιση τοῦ σημειώματός σας πού μοῦ στάλθηκε μέ ἡμερομηνία 27 Ὀκτωβρίου καὶ δὲν ξέρω πὺ νὰ ἀποδώσω τὴν ἐξαφάνισή του, γιὰ νὰ ὑπακούσω στὶς διαταγές τῆς Ἐξοχότητάς σου ἀπὸ τὴν ἡμέρα πὺ ἄρχισαν οἱ πολεμικὲς καὶ οἱ πολιτικὲς περιπέτειες σ' αὐτὴν τὴ μεγάλη ἐπαρχία πὺ τώρα βρίσκεται σὲ μεγάλη δυστυχία, γιὰτὶ τὰ πράγματα παρατείνονται. Θὰ σὰς διηγηθῶ ἓνα παράξενο περιστατικὸ πὺς ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἀλῆτες καὶ ἐξόριστοι Φράγκοι ἀπὸ διάφορα ἔθνη καὶ διάφορες χώρες, καὶ πὺ ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μέ μεγάλους μισθοὺς, ἐνώθησαν σὲ μιὰ συμμορία καρμπονάρων κακοαναθρεμμένων· σ' αὐτοὺς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν δίνει σημασία καὶ ποιὸς ξέρει ποιὸ θὰ εἶναι τὸ τέλος αὐτῆς τῆς συμμορίας. Οἱ βασιλικοὶ σκάβουν ἓνα ὑπόνομο κάτω ἀπὸ τὸ φρούριο τὸ ἐπιλεγόμενον Λιθαρίτσα καὶ θὰ καταφέρουν μ' αὐτὸν νὰ ρήψουν κάτω ἓνα μέρος τοῦ φρουρίου αὐτοῦ, ὅπου ὁ Ἀλῆς ἔχει μικρὴ φρουρά. Οἱ σουλτανικοὶ θὰ μπορέσουν νὰ στήσουν ἔτσι τὰ πυροβόλα τους σ' αὐτὴν τὴν εὐνοϊκὴ γι' αὐτοὺς θέσι, ἀπ' ὅπου εὐκόλα μποροῦν νὰ κτυπήσουν τὸ φρούριο ὅπου εἶναι κλεισμένος ὁ Ἀλῆς, κατὰ τέτοιον τρόπο, χωρὶς νὰ χάσουν ἓνα βόλι καὶ τότε τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ θὰ βρεθοῦν ὑποχρεωμένα ἢ νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν ἢ νὰ τὸν παραδώσουν στοὺς βασιλικούς γιὰ τὴ σωτηρία τους. Οἱ βασιλικοὶ ἔχουν βρῆ τὸν τρόπο νὰ κατασκευάζουν αὐτὰς τὶς βόμβες καὶ νὰ τὶς πυροδοτοῦν. Αὐτὰς τὶς βόμβες εἶχε κατασκευάσει ἓνας μηχανικὸς τοῦ Ἀλῆ Ναπολιτάνος πὺ ἀπὸ καιρὸ βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία του καὶ πὺ τώρα εἶναι μαζί του ἀπελπισμένος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν ἐπιχειρήσεων. Λέγεται πὺς αὐτὸς ὁ μηχανικὸς στὴν περίπτωσι αὐτῇ ἔχει ἠθασαυρίσει καὶ κανεῖς δὲν ξέρει τὴν τύχη τῶν ἠθασαυρῶν του.

16 Δεκεμβρίου. Σήμερα ἔφτασαν δυὸ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸν πολιορκούμενον βεζύρη καὶ γύρευν βοήθεια σὲ μαρουτόσκονη ἀπὸ τὶς ἀποθήκες τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης. Ὁ Μουφτῆς, κριτὴς τῶν νόμων, σὲ σύμφωνη γνώμη μέ ὅλες τὶς ἄλλες στρατιωτικὲς ἀρχές, τοὺς ἀπάντησε πὺς αὐτὴ ἡ αἴτησις τῆς Ὑψηλότητάς της - νὰ θέλῃ δηλ. πολεμοφόδια ἀπὸ τὰ φρούρια αὐτὰ - εἶν' ἀντίθετη πρὸς τὸ κοινὸ αἶσθημα καὶ τὰ ἄλλα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἥθη, νὰ στερήσῃ δηλ. πέντε φρούρια ἀπὸ τὴν προμήθειά τους. Τὰ φρούρια δὲν συμφώνησαν μέ κανένα τρόπο. Μόνον γι' αὐτὴ τὴ φορά ἔστειλαν 250 βαρέλια μαρουτόσκονης 50 ἢ 60 οὐγγιῶν τὸ καθένα. Εἶναι δυὸ μέρες πὺ ὁ Ἀλῆς ἔκαμε μιὰ ἔξοδο κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς νύχτας χειμωνιάτικης καὶ μέ θύελλα ἐναντίον τῶν βασιλικῶν καὶ τοὺς προξένους σημερινὴ ζημία καὶ ὅσο γι' αὐτὸ μοῦ τὸ διαβεβαίωσαν καὶ ἄλλοι· καὶ ἐὰν ὁ Ρούμελι Βαλισσῇ δὲν ἔφτανε στὴν ὥρα του μέ βοήθεια, οἱ Φράγκοι πὺ ἦσαν μεταξὺ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ, θὰ κατάφερναν νὰ καρφώσουν τὰ κανόνια τῶν βασιλικῶν. Λέγεται πὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι στάλθηκαν πολλὰ πολεμοφόδια καὶ ὅπλα, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ταξίδι ἔγινε διὰ θαλάσσης σημειώθηκε μεγάλη καθυστέρηση. Ἔτσι δὲν ξέρει κανεῖς πότε θὰ φτάσουν ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ στὰ Γιάννινα κι' αὐτὸ θὰ γίνῃ μέ μεγάλη δυσκολία ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως ἀλόγων γιὰ μεταφορὰ, γιὰτὶ ἀπὸ τὶς ἀβάσταχτες ἀγγαρεῖες καὶ ἀπὸ τὴ θνησιμότητα τῶν ζώων ἔνεκα τοῦ ψύχους καὶ τῆς ἐλλείψεως ζωοτροφῶν, θὰ τ' ἀφήσουν στὰ πὺ ἀπόκρημνα βουνὰ τῆς Ἀλβανίας, ὅπου εἶναι δύσκολα νὰ τὰ

βρῆ κανείς.

19 τρέχοντος. Ἐπέστρεψε ὁ διοικητὴς αὐτῆς τῆς πόλεως ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ γίνεται γνωστὸ πὺς ὁ μεγαλύτερος γιὸς τοῦ Μουχτάρ πασᾶ Χασσάν μπέης, ἡλικίας 25 ἐτῶν, βγῆκε ἀπὸ τὸ κάστρο, ὅπου ἦταν κλεισμένος μετὰ τὸν πάππο του καὶ ἐνώθηκε μετὰ τοὺς Σουλιῶτες ποὺ ὀπλισμένοι τὸν περίμεναν καὶ πὺς ὅλοι οἱ Σουλιῶτες προτιμοῦν νὰ πεθάνουν, παρὰ νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ χαθῇ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Ἀλῆ. Αὐτοὶ λοιπὸν ἀπέκλεισαν τὸ πέρασμα στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὰ Ἐπτὰ Πηγὰδια ὡς τὸν Ἅγιο Δημήτριο καὶ δὲν ἄφηναν νὰ περάσῃ κανεὶς παρὰ μόνον ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἤθελαν αὐτοί. Καὶ γιὰ τὴν ἀποστολὴν ποὺ στάλθηκε ἀπ' ἐδῶ μετὰ 250 βαρέλια μπαρουτόσκονης γίνεται κακὴ πρόγνωση. Ὁ μικρὸς γιὸς τοῦ Μουχτάρ πασᾶ ἡλικίας 17 ἐτῶν βρίσκεται στῇ συνοδείᾳ τῶν συμπατριωτῶν του Τεπελενλήδων, οἱ ὅποιοι ὅλοι πολεμοῦν καὶ εἶναι ἔνοπλοι, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ. Πρέπει δικαιολογημένα νὰ ἀποδώσουμε τὸ πᾶν στὸν κακὸ χειρισμὸ τόσο τὸν πολιτικὸ, ὅσο καὶ τὸ στρατιωτικὸ τῶν πολιορκούντων βεζύριδων, ποὺ ἀντὶ νὰ ἀνακουφίσουν καὶ νὰ παρηγορήσουν τοὺς καταπιεσμένους Ἕλληνες καὶ Τούρκους τοὺς πιέζουν πρὸ βάρβαρα. Λέγεται πὺς οἱ Σουλιῶτες μποροῦν μὲ μεγάλη εὐκολίαν νὰ εἰσβάλουν μαζί με τοὺς καλόγηρους(;) τῇ νύκτα σ' αὐτὴν τὴν πόλιν καὶ ἂν περάσουν στὴν ἐξουσίαν τους τὰ φρούρια αὐτὰ, τὰ πράγματα θὰ γίνουν πολὺ δύσκολα. Τὰ σώματα τῶν καλόγηρων ποὺ ἦταν διαλυμένα ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, τώρα ἀναδιοργανώθηκαν καὶ κάθε τους πρόοδος εἶν' ἐπικίνδυνη. Τὸ στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν μένει χωρὶς πολεμοφόδια, ἀντίθετα μετὰ τὸν Ἀλῆ, τοῦ ὁποῖου οἱ συνεργάτες καλοπληρωμένοι βρίσκονται στὴν πεδιάδα καὶ τὸν θεωροῦν ὡς προστάτη τους καὶ ὁ Θεὸς ἂς μᾶς βοηθήσῃ ἀπὸ τὰ κακὰ ἐνὸς πολέμου ποὺ θὰ φέρῃ θλίψη καὶ φοβερὰ ἀποτελέσματα. Σήμερα πρὶν ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τοῦ Μουσελίμ τὰ τέσσερα βομβαρδιστικὰ ποὺ ἦταν ἐδῶ στὸ λιμάνι στάλθηκαν στὰ τέσσερα σημεῖα ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ ἀναμὲνῃ κανεὶς τὴν ἐπαπειλούμενη εἰσβολὴ τῶν ἐπαναστατῶν Ἀλβανῶν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἀλῆ καὶ περίμεναν ἀπὸ τὸ στόλο τοῦ ναύαρχου δύο πολεμικὰ μπρίκια σὲ βοήθεια καὶ πιθανῶς θὰ ἔρθῃ καὶ προσωπικῶς ὁ ναύαρχος.

Σήμερα ἐπίσης ὁ Ἀγγλος πρόξενος καὶ ἐγὼ κληθήκαμε ἀπὸ τὸν ἀγᾶ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀνακοίνωσε φιλικὰ νὰ κάμουμε μιὰ ἐκλογὴ τῶν ὑπηκόων μας ἐξ ἐκείνων ποὺ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ μείνουν ἐδῶ στὴν πόλιν παρὰ μόνον ἐκεῖνοι, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἐγγυηθοῦμε ἐμεῖς γιὰ τὴν καλὴ τους διαβίωση καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι τυχοδιώκτες, χωρὶς δουλειὰ καὶ κατοικίαν, νὰ φύγουν μετὰ τὰ πράγματά τους, χωρὶς νὰ ἐπέμβῃ, γιὰ νὰ τοὺς διώξῃ ἡ κυβέρνησις, γιὰτὶ στίς σημερινές περιστάσεις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὅπου τὰ πάθη καὶ οἱ πατρίδες ἐπικρατοῦν, ἡ κυβέρνησις δὲν ἐννοεῖ νὰ ἔχῃ στὸ ἔδαφός της πρόσωπα ἐχθρικὰ σ' αὐτήν.

Στίς 21 τρέχοντος φάνηκε στὴ θάλασσα ἓνα πολεμικὸ ἀγγλικὸ μπρίκι, ἔρριξε τὴν ἄγκυρά του στὴ γῆ καὶ σὲ λίγες ὥρες ἐπιβιβάστηκε ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς Ἀγγλίας Mayer. Λέγεται πὺς ὁ πρόξενος ἔφυγε γιὰ τὴ Ζάκυνθο, ὅπου θὰ ἔχῃ μιὰ συνομιλίαν μετὰ τὸν ἑκτακτὸ πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας ποὺ πάει στὴν Κωνσταντινούπολιν καθὼς καὶ μετὰ τὸ στρατηγὸν Μαΐτλανδ. Κατὰ τὸ ἀπόγευμα ἔφτασαν τὰ ἄλλα δύο πολεμικὰ μπρίκια πρὸς βοήθειαν τῆς ἀποκλεισμένης πόλεως ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἀλῆ καὶ μιὰ σκούνα, γιὰ νὰ φέρῃ τίς εἰδήσεις στὸ στόλο ποὺ βρίσκεται στὴν Ἡγουμένισσα. Ἡ ξαφνικὴ ἀναχώρησις τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἀγγλίας ἐγένετο αἰτία νὰ ὑποπτεύωνται τοὺς πάντας καὶ ἀκόμη καὶ τὴν τοπικὴν κυβέρνησις.

ΣΧΟΛΙΑ

- α) Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ ἐγγράφου εἶναι πανομοιότυπο σχεδὸν μὲ τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Θ. ΖΩΡΑ, Ἡ ἀ ν τ α ρ σ ί α τ ο ῦ Ἀ λ ῆ, σ. 142.
Carbonari: Εἶναι ἡ γνωστὴ πολιτικοθρησκευτικὴ ὀργάνωση ποὺ ἔδρασε τὸν ΙΗ΄ καὶ ΙΘ΄ αἰῶνα.
Λιθαρίτσα: ἡ ὄχυρὰ θέσις ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα μὲ πύργο καὶ μὲ ὑπόγεια ἀμυντικὰ ἔργα. Τὸ φρούριο παρεδόθη στὸ Χουρσίτ ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῶν «Γκέγκηδων Χαρὶς - Γιάσκα, βλ. Μ.Ε.Ε., τομ 16, σ. 107.
Ὁ Ναπολιτάνος μηχανικὸς τοῦ Ἀλῆ ὀνομάζεται Del Caretto, βλ. Γ. Θ. ΖΩΡΑ, Ἡ ἀ ν τ α ρ σ ί α τ ο ῦ Ἀ λ ῆ, σ. 142.
γ) Τοὺς φόβους τοῦ γιὰ τοὺς Ἀλβανούς εἶχε ἐκφράσει ὁ Inchiostri στὶς 22 Ἰουλ.) 2 Αὐγ. 1820 πρὸς τὸν παπικὸ πρόξενο Κέρκυρας, βλ. Γ. Θ. ΖΩΡΑ, Ἡ ἀ ν τ α ρ σ ί α τ ο ῦ Ἀ λ ῆ, σ. 135. Γιὰ τὸ πέρασμα Ἀγίος Δημήτριος καὶ Ἑπτὰ Πηγὰδια βλ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Χ ρ ο ν ο γ ρ α φ ί α τ ῆ ς Ἡ π ε ί ρ ο υ, τόμ. 2, σ. 411.
δ) Οἱ ἴδιες πληροφορίες ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐδῶ, ὅπως ἔχουν δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸ Γ. Θ. ΖΩΡΑ, ὅπ. π. σ. 142 - 143.

ΕΓΓΡΑΦΟ Η'

Πρέβεζα, 29 Ἰανουαρίου 1821

Περίληψη: Ἐγγράφο τοῦ ὑποπρόξενου τῆς Αὐστρίας στὴν Πρέβεζα Luigi Inchiostri, μὲ τὸ ὁποῖο πληροφορεῖ τὶς αὐστριακὰς ἀρχὰς τῆς Βενετίας γιὰ μιὰ μάχη ποὺ ἔγινε στὶς 25)13 Ἰαν., ὅπου μὲ τέχνασμα τοῦ Ὁμέρ πασᾶ, παλιοῦ συνεργάτη τοῦ Ἀλῆ, ὁ Ἀλῆς ὑπέστη ἀληθινὴ πανωλεθρία. Κατὰ τὸ τέχνασμα οἱ Σουλιῶτες δῆθεν θὰ ἐνώνονταν μὲ τὸν Ἀλῆ, γιὰ νὰ κάμουν ἔφοδο καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ μετέβησαν στὸ ὑποτιθέμενο μέρος, γιὰ νὰ πῆσουν ἔτσι στὴν παγίδα τῶν σουλτανικῶν.

Στὶς 25 τρέχοντος Ἰανουαρίου στὰ Γιάννινα εἶχε ἀπόλυτὴ ἐπιτυχία ἓνα στρατήγημα ἐμπνευσμένο ἀπὸ κάποιον ὀνομαζόμενο Ὁμέρ πασᾶ, ποὺ ὑπῆρξε γιὰ ἀρκετὰ χρόνια μαθητὴς τοῦ Καρᾶ - ἀλῆ, ἀλλὰ τῶρα πιστότατος στὸ Σουλτάνο. Κατόρθωσε αὐτὸς νὰ πάρῃ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀλῆ μὲ τοὺς ἐπαναστάτες Σουλιῶτες, ἀπ' ὅπου ἔμαθε πὼς αὐτοὶ σχεδίαζαν νὰ ἐπιτεθοῦν ἀπὸ ἓνα μέρος κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου, ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ μιὰ ἔφοδο ποὺ θὰ ἔκαμαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ κανονίζοντας τὶς θέσεις καὶ τὰ σημεῖα μεταξύ τους, γιὰ νὰ βάλουν μεταξύ δυὸ πυρῶν καὶ ἐπιθέσεων τοὺς βασιλικούς. Αὐτὸς ποὺ εἶχε τὰ γράμματα τὰ ἄλλαξε μὲ τὸν τρόπον του καὶ ἔκαμε νὰ φτάσουν στὸν Ἀλῆ δῆθεν ἐκ μέρους τῶν Σουλιωτῶν καὶ ὁ Ἀλῆς πεπεισμένος διέταξε καὶ ἐτοίμασε τὰ στρατεύματά του, γιὰ νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ φρούριο (περίπου 2.000 ἄτομα). Οἱ βασιλικοὶ ἦταν ἐτοιμασμένοι γιὰ τὴ μάχη αὐτὴν καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν ἐπικεφαλῆς βεζύρη τους, ἐνῶ οἱ στρατιῶτες τοῦ Ἀλῆ βγαίνοντας περίμεναν μιὰ ὥρα μακριὰ ἀπὸ τὸ φρούριό τους, ὅπου ὀφείλαν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Σουλιῶτες μὲ συνθηματικὴ τὴ λέξη «φλωρί», ἀλλὰ ἐξαπατήθηκαν, γιὰτὶ δέν βρίσκονταν αὐτοὶ ἐκεῖ καὶ ἄρχισαν νὰ ὑποχωροῦν. Ὁ Ἀλῆς ὅμως ἀπὸ φόβο εἶχε κλείσει τὶς πόρτες, γιὰτὶ ἔμεινε μὲ λίγους ἀριθμὸς στρατιωτῶν καὶ φοβόταν τὴν εἴσοδο τῶν σουλτανικῶν

στρατευμάτων. Στην υποχώρησή τους λοιπόν ἐπετέθησαν οἱ σουλτανικοὶ καὶ ἔγινε πείσμων ἡ ἐπίθεση καὶ ὅταν πιά μὴ μπορῶντας νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ ὅπλα, ἔβγαλαν τὰ ξίφη γυμνά καὶ τέλος ἤρθαν στὰ χέρια. Οἱ σουλτανικοὶ, περισσότεροὶ στὸν ἀριθμὸ, τοὺς κατέσφαξαν καὶ ἐλάχιστοι μπόρεσαν νὰ υποχωρήσουν καὶ νὰ σωθοῦν τρέχοντας πρὸς τὴ «Λιθαρίτσα», πύργο κοντὰ στὸ φρούριο τοῦ Ἀλῆ. Οἱ νεκροὶ ἀνέρχονται περίπου στοὺς 600, ζῶντες 180 καὶ ἕνας ἀριθμὸς τραυματισμένων ποὺ δὲν θὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ ζήσουν. Ἔτσι ἀναδείχτηκαν νικηταὶ οἱ βασιλικοὶ καὶ λήστεψαν τοὺς ζωντανούς, νεκρούς καὶ τραυματίες, ἀφοῦ βρῆκαν πάνω τους καὶ στὶς ζῶνες τους ποσότητες χρυσῶν νομισμάτων καὶ ὅπλα ἀξίας καὶ μ' ἓνα λόγο ὑπῆρξε πολὺτιμη ἡ λαφυραγωγία τους. Σημειώνεται ἀκόμη πὺς στὴν ἐπίθεση αὐτὴν ὁ Καρᾶ - Ἀλῆ ἔχασε 15 μπιμπασῆδες, δηλ. συνταγματάρχες, τοὺς καλύτερους ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς του, ἀρχηγούς καὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς του ἔμεινε μὲ μικρὸ ἀριθμὸ συνεργατῶν καὶ αὐτοὶ ὅλοι χωρὶς ψυχὴ ἀπὸ τὸ πλῆγμα ποὺ ὑπέστησαν οἱ συνάδελφοί τους, ἐνῶ ὁ ἴδιος βρίσκεται, ἀπελπισμένος καὶ ἐξαπατημένος.

Ἀπὸ τὸ εὐτυχές ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιθέσεως αὐτῆς συμπεραίνεται καὶ ἐλπίζεται πὺς τὸ ὑπόλοιπο τῶν ἀκολουθῶν του θὰ ἀναγκασθῇ ἢ νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ ἢ νὰ στραφῇ πρὸς τὸ Σουλτάνο, γιὰ νὰ σωθῇ ἢ ἀκόμη νὰ τὸν προδώσῃ καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ στοὺς βασιλικούς. Ἀλλ' ὅποιαδήποτε εἶναι ἡ ἀπόφασί τους, ἂς εἰδοποιήσῃ νὰ γίνῃ τὸ συντομότερο γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ δυστυχισμένο αὐτοῦ λαοῦ. Ὁ Ὁμέρ πασᾶς, ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς μαζί μὲ τοὺς ἄλλους νικητὲς ἔστειλαν στὸ Σουλτάνο τὰ κεφάλια τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς ζωντανούς καὶ τραυματισμένους γιὰ σκλάβους καθὼς καὶ τοὺς ὑπόλοιπους τῶν ἀρχηγῶν καὶ πιστῶν τοῦ Ἀλῆ, ἀπ' ὅσους εἶχαν ζήσει, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ Ἕλληνες ἔγιναν πανηγυρισμοὶ καὶ εὐχαριστίες στὸ Θεό. Ὁ Sordan, ὁ φρούραρχος τοῦ Σουλίου δὲν δέχεται μέσα στὸ φρούριο οὔτε τοὺς Σουλιάτες, οὔτε τὸν Ἀσσᾶ πασᾶ, γιὸ τοῦ Μουχτάρ πασᾶ, ποὺ κ' αὐτὸς ἐπανεστίασε ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου, καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους ἐπαναστάτες Ἕλληνες καὶ Τούρκους ποὺ τράπηκαν σὲ φυγὴ, δηλ. τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο, τὸ Κώστα Γραμματικό, τὸ Sellictâr - ἀγᾶ, τὸ Nutrudar - ἀγᾶ, τὸν Tâir Agbass καὶ ἄλλους πολλοὺς σημαίνοντες Ἀλβανούς ἐπαναστάτες. Αὐτὰ γιὰ τὴν ὥρα.

Σ Χ Ο Λ Ι Α

Γιὰ τὴ διήγησιν αὐτὴν βλ. περισσότερα τοῦ Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Χρονογραφία, τ. Ι, σ. 344 - 345. Γιὰ τὸν Ἀλέξιο Νοῦτσο βλ. ΑΓΓ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Ἡ συμβολὴ τοῦ Ζαγορίου στὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα, Α' Ζαγορίσιοι Φιλικοί, «Ν. Κουβαρᾶς» (1965) σ. 26 - 28, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΓΟΥΔΑ, Βίοι παράλληλοι, τόμ. 6, Ἀθήνα 1874, σ. 379 - 404 καὶ ΑΘ. ΨΑΛΛΙΔΑ, Ἱστορία τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων, σ. 76. Γιὰ τὸν Κώστα Γραμματικό βλ. ΑΘ. ΨΑΛΛΙΔΑ, ὅπ.π. σ. 76. Γιὰ τὸ Σελλιχτάρ βλ. ΑΘ. ΨΑΛΛΙΔΑ, ὅπ.π. σ. 8, τὸν Ταῆρ - ἀβᾶ βλ. ΑΘ. ΨΑΛΛΙΔΑ, ὅπ.π., σ. 86 καὶ Γ. ΓΑΖΗ, Ταῆρ Ἀμπάζης, «Ὁ Νέος Κουβαρᾶς» Ι (1961) σ. 73 - 75. Γιὰ τὸ Ταχυδρομεῖο τοῦ Ἀλῆ βλ. Κ. ΣΦΗΚΑ, Τὸ ταχυδρομεῖο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 2, (1953) σ. 1133 - 1136. Γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ, βλ.

Ali Bascià di Janina, Commentario di Ciampolini Luigi, Firenze 1827,

ΕΓΓΡΑΦΟ Θ'

Πρέβεζα, 2 Φεβρουαρίου 1821

Περίληψη: Ὁ Luigi Inchiostri μὲ ἀναφορά του στὶς αὐστριακὲς ἀρχὲς τῆς Βενετίας μιλεῖ γιὰ μιὰν ἐνημέρωση πού ἔκαμε σὲ κάποιον κ. Ἰωάννη Genovelli καὶ γιὰ τὴν ἐπιχείμενη ἄφιξη τοῦ Χουροῖτ πασᾶ ἀπὸ τὸ Μοριᾶ πού θὰ ἐπιφέρει τὴν καταστροφή τοῦ Ἀλῆ.

Ἀπὸ ἀναφορὲς καὶ εἰδήσεις πού ἔφτασαν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν σουλτανικῶν εἶχα ἐτοιμάσει τὴ διήγηση τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Ἡ διήγηση ἔλαβε χώρα στὰ Γιάννινα, ὅταν ἔκαμαν τὴν ἔφοδο τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ τιμῆθηκα ἐπίσημα ἀπὸ τὸν εὐγενέστατο κ. Ἰωάννη Genovelli, διαπεπαιστυμένο πρέσβη στὴν πόλη αὐτή, γιὰ τὴν ἱστορικὴ διήγηση στὰ ἑλληνικά. Τοῦτο ἔπραξα, γιὰ νὰ τὸν συμβουλέψω καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξῃ καμιὰ ἀμφιβολία τῆς μεταβιβάζω τὸ αὐθεντικό.

Ἡ ἄφιξη τοῦ Χουροῖτ πασᾶ ἀπὸ τὸ Μοριᾶ στὴν πεδιάδα θὰ γίνῃ σὲ λίγες μέρες καὶ θὰ ἔρθῃ μὲ ἄλλον πασᾶ καὶ ἔτσι πρέπει νὰ ἀναμένῃ κανεὶς γρήγορα τὴν πτώση ἢ τὴν καταστροφή τοῦ Ἀλῆ. Ὅλοι οἱ βεζύρηδες συναγωνίζονται στὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντός τους μὲ μεγαλύτερη προθυμία καὶ δραστηριότητα ἀπὸ πρὶν καὶ τὸ τρόποιο τῆς νίκης πού ἔλαβαν κατὰ τὴν ἐπίθεσή τους θὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ περισσότερο.

ΣΧΟΛΙΑ

Εἶναι γνωστὸν πόσο συνέβαλε ἡ ἄφιξη τοῦ Χουροῖτ στὰ Γιάννινα γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ καὶ πόσο ὠφέλησε στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἡ ἀπασχόληση αὐτὴ τοῦ Χουροῖτ μὲ τὸν Ἀλῆ, βλ. περισσότερα Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Χρονογραφία, τόμ. Ι, σ. 346 - 347. Ὁ Weiss γράφει στὶς 5 Ἰουλίου 1821 πρὸς τὸν Inzachi γιὰ πληροφορίες πού εἶχε ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς συνεννοεῖται μυστικὰ μὲ τὸ Χουροῖτ πασᾶ, βλ. Γ. ΛΑΓΟΥ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα, σ. 145. Γιὰ τὸ Χουροῖτ βλ. ΠΑΝ. ΚΑΤΗΦΟΡΗ, Χουροῖτ πασᾶς, ὁ νικητὴς τοῦ Ἀλῆ, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 2 (1953) σ.σ. 808 - 814, 924 - 928.

ΕΓΓΡΑΦΟ Ι'

Ἀχρονολόγητο

Περίληψη: Ἀγνωστος πληροφοριοδότης ἐξιστορεῖ στὶς αὐστριακὲς ἀρχὲς τῆς Βενετίας γιὰ τὴν ἀρχικὴ ἐπιτυχία μιᾶς αἰφνιδιαστικῆς ἐφόδου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ σὲ βάρος τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, ἐπιτυχία ἡ ὁποία στὸ τέλος κατέληξε σὲ αἱματηρὴ ἥττα τοῦ Ἀλῆ.

Ἀγαλλιᾶσθε, ἄς ἀγαλλιασθοῦμε εἶπε ἐκεῖνος ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς στοὺς συμπατριῶτες του γυρίζοντας ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα ἐναντίον τῶν βαρβάρων Περσῶν. Σήμερα στὶς 11 ἡ ὥρα πρὶν τὸ μεσημέρι ὁ Ἀλῆ πασᾶς, αὐτὸς ὁ ἀπελπισμένος πού ἀποδείχτηκε πάρα πολὺ ἄτυχος σὲ ὅλα τὰ πολεμικὰ ἐγχειρήματά του πού μέχρι στιγμῆς ἔκαμε, ἔπαθε ἐπιπλέον καὶ τὴν παρακάτω καταστροφή: ὁ Ἀλῆς ἔχοντας κρατήσῃ κοντὰ του μονάχα 500 ἄτομα ἄνοιξε τὶς πόρτες τοῦ Φρουρίου του, γιὰ νὰ βγῇ ὅλο τὸ ὑπόλοιπο τῶν

στρατιωτῶν του, πού τοὺς κατηύθυνε μὲ φωνές καὶ τοὺς ἔδινε κουράγιο. Σ' αὐτοὺς ἔδωσε διαταγὴ νὰ προσβάλουν τὶς σκηνές καὶ τὶς πυροβολαρχίες τῶν στρατευμάτων τοῦ Σουλτάνου. Οἱ σκηνές τοῦ Ibraim ἀγὰ καὶ τοῦ Balhusa ὑπῆρξαν οἱ πρῶτες πού καταλήφθηκαν μὲ μεγάλη ἔφοδο ἑξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ στρατιῶτες τοὺς δὲν περίμεναν ἕνα παρόμοιο ξαφνικὸ κτύπημα σὲ μιὰ τέτοια ὥρα. Ἐνα ἄλλο μέρος προχώρησε μέχρι τὶς δυὸ σκηνές στὸ Μαμαγιάκη (;). Ὁ Μαρσούτ ἀγὰς καὶ ὁ Aslan Argirocastro διακρίθηκαν ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση αὐτήν. Αὐτοὶ κτυπήθηκαν στὶς σκηνές τοὺς ἀπὸ ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ Γεζιλῶν (στρατιῶτες ἀπ' ἕνα μέρος ὀνομαζόμενο Γεζίτα), ἀλλ' ἀμύνθηκαν μὲ μεγάλη δύναμη, ἂν καὶ δὲν δέχτηκαν τὴ βοήθεια τῶν στρατευμάτων τοῦ Σουλτάνου καὶ συνέχισαν νὰ ἀμύνονται μὲ τὶς δυνάμεις πού διέθεταν γιὰ νὰ δοξαστοῦν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Μόλις λοιπὸν ἔφτασε αὐτὴ ἡ πένθιμη εἴδηση, ὁ διοικητὴς μας ἀνέβηκε στὸ ἄλογο του καὶ ξεκίνησε μαζί μὲ τὸ Μουχτάρ πασά· τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Ὁμέρ πασὰς μ' ὅλους τοὺς στρατιῶτες του καὶ φωνάζοντας μὲ τὰ ὅπλα στὰ χέρια, Il Met - Mohamet ὁδήγησαν ὅλους τοὺς στρατιῶτες ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ μὲ δύναμη καὶ κτυπώντας τοὺς σὲ κάθε σημεῖο μὲ ὅλη τὴ γενναϊότητα ἀπωθοῦσαν τοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὶς σκηνές, τὶς πυροβολαρχίες, τὰ τζαμιά καὶ τὶς κατοικίες πού εἶχαν καταλάβει, κόβοντας κομμάτια ὅλους ἐκείνους πού ἀμύνονταν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σὰς πῶ ὅτι τὰ στενά τῶν Ἰωαννίνων εἶναι πλημμυρισμένα ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ γεμάτα ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν Γεζιλῶν. Σὲ μιὰν παρόμοια δύσκολη ἐπίθεση δὲν μπορῶ νὰ σὰς πῶ πῶς δὲν ὑπάρχουν πληγωμένοι καὶ ἀπὸ τὴ δική μας πλευρά, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὑπολογίζεται στὸ ἕνα πέμπτο ἀπ' αὐτοὺς πού ἔχασε ὁ ἐχθρός. Ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς μας δὲν τραυματίστηκε κανένας ἄλλος ἐκτός ἀπὸ τὸν Cahramambey Ziaze Faraliami. τοῦ εἶναι ἐλαφρὰ τραυματισμένος, καὶ τὸν ἀνεμῖό τοῦ Ὁμέρ πασά. Ἡ διάκριση τοῦ πασά αὐτοῦ στὴ μάχη αὐτὴ εἶναι ἀνυπερέβλητη. Μεταξὺ τῶν νεκρῶν τῶν Γεζιλῶν ἀναγνωρίστηκαν ὁ Pasciuri τοῦ Χαριλάου πρίγκηπα καὶ ἕνας ἐξάδελφος τοῦ Selfo Metzo Ἀπὸ τοὺς Γεζιλῖτες (στρατιῶτες ἀπὸ τόπο ὀνομαζόμενο Γέζα) εἶν' ἀρκετοὶ τραυματισμένοι, ἀλλ' ἄγνωστοι.

Ὁ Salahifari καὶ ὁ Argos ἐγκατέλειψαν τὴν Torza καὶ μὲ 200 περίπου πρόσωπα βάδισαν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Σουλιῶτες Βαργιάδες. Οἱ Σουλιῶτες ἀφοῦ ἔκαψαν τὰ σπίτια τῆς πεδιάδας στὶς περιοχές Sehrichisro (sic) καὶ Mulles τοὺς ἐγκατέλειψαν καὶ ἔφυγαν πρὸς τὶς Βαργιάδες

· Σ Χ Ο Λ Ι Α

Sehrichisrò: πιθανὸ τὰ Δερβίζιανα πού βρίσκονται στὴν ἴδια περιοχὴ μὲ τὶς Μοῦλες βλ. Π. APABANTINOY, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. 2, σ. 337. Γιὰ Σουλιῶτες Βαργιάδες βλ. Π. APABANTINOY, ὅπ. π., σ. 337. Ὁ Argos εἶναι πιθανῶς ὁ Ἄγος Βασιάρης, βλ. Π. APABANTINOY, ὅπ. π., σ. 345. Γιὰ τὸ Selfo Metzo βλ. Π. APABANTINOY, ὅπ. π. Γιὰ τὴ μάχη στὰ Δερβιζανὰ βλ. Δ. ΜΑΝΟΥ, Ἀλῆ πασὰς Τεπελενλῆς, ἄ. ἔ., σ. 417 - 419.

Ε Γ Γ Ρ Α Φ Ο Ι Α'

Ἀχρονολόγητο

Π ε ρ ῖ λ η ψ η: Κατάθεση τοῦ καπετάνιου Giovanni Battista Olivo, κυβερνήτη τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου «Piera Bandiera» σχετικὰ μὲ πληροφορίες πού

ἄκουσε στὴν Κέρκυρα λίγες μέρες μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως (25 Μαρτίου 1821).

Ἐρωτήθηκε: Τί πληροφορίες ἔχεις ἀκούσει στὴν Κέρκυρα σχετικὰ μὲ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων;

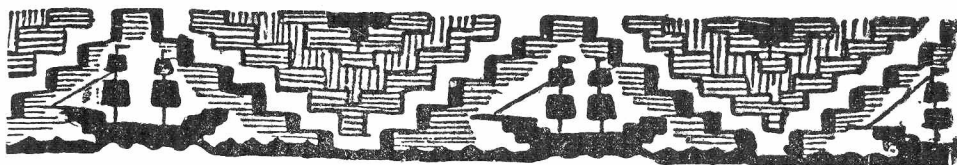
Ἀπάντησε: Ἀκουσα στὴν Κέρκυρα γιὰ τὸν Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων πὼς βγῆκε ἀπὸ τὸ φρούριο τῶν Ἰωαννίνων μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν νικήσει τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἑλληνες συνέχιζαν νὰ κάμουν προόδους στὸ Μοριά καὶ εἶχαν καταλάβει τὴν Πάτρα ποὺ ξανακαταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους πυρπολήθηκε καὶ ἐρημώθηκε ἐκ νέου. Ἐκτὸς αὐτῶν θ' ἀναφέρω πὼς κατὰ τὴ στιγμή τῆς ἀναχώρησής μου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα μὲ κάλεσε ὁ ἔμπορος Νικόλαος Τραντώλης, ὁ ὁποῖος μὲ παρεκάλεσε νὰ πῶ μόλις φτάσω στὴ Βενετία στὸν ἀντιπρόσωπό του Μάξιμο Δοξαρά πὼς ἔλαβε τὴν εἶδηση ὅτι οἱ Ἑλληνες εἶχαν καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἐρωτήθηκε, ἂν ὁ ἀναφερθεὶς Νικόλαος Τραντώλης τοῦ εἶπε καμιά λεπτομέρεια σχετικὴ μὲ τὴ νέα εἶδηση καὶ ἂν ἄκουσε νὰ λέγεται αὐτὸ ἀπὸ ἄλλους στὴν Κέρκυρα ἀπάντησε: μὴ τέτοια εἶδηση κυκλοφοροῦσε στὴν Κέρκυρα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ φύγω ἀμέσως δὲν εἶχα καιρὸ νὰ μάθω γιὰ λεπτομέρειες καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν μοῦ εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ Τραντώλη.

ΣΧΟΛΙΑ

Τὰ ἴδια περίπου κατέθεσε καὶ ὁ πλοίαρχος Francesco Uianello τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου «L' Amico» στὶς 3 Μαΐου 1821 καὶ ἀκόμη πὼς ὁ Ἀλῆς εἶχε ἐνωθῇ μὲ τοὺς Ἑλληνες ποὺ ἔχουν καταλάβει τὸ Μοριά .

Κλείνοντας τὴ μελέτη αὐτὴ θὰ ἀναφέρουμε ὅτι μετὰ τῶν παραπάνω ἐγγράφων σώζεται καὶ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου τῆς Ἀγκώνας de Closto πρὸς τὸ «Eccelso Imperiale Governo di Venezia, ὅπου παρέχονται οἱ ἐξῆς πληροφορίες: 1. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς δικούς του καὶ εἶναι περικυκλωμένος ἀπ' ὅλες τὶς μεριές ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα. 2. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἄρχισε τὸ βομβαρδισμὸ τῆς Πρέβεζας. 3. Λέγεται ὅτι ὁ Ἀλῆς ζήτησε ἄσυλο ἀπὸ τὶς ἀγγλικές ἀρχές, γιὰ νὰ περάσῃ στὴν Κέρκυρα, ἀλλ' οἱ Ἀγγλοὶ τοῦ τὸ ἀρνήθηκαν. 4. Ἐνας ἀπὸ τοὺς γιούς του τράπηκε σὲ φυγὴ. 5. Ὁ σουλτάνος προήγαγε σὲ «τρεῖς οὐρές» - δεῖγμα ἀνεξαρτησίας - τὸν Πασσόμπεη ποὺ ὑπηρέτησε προηγουμένως στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλῆ καὶ 6. Προβλέπεται ὅτι θὰ χυθῇ πολὺ αἷμα, γιὰτὶ ὁ Ἀλῆς εἶναι ἀποφασισμένος νὰ ἀμυνθῇ μέχρι τέλους.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΑΓΙΟΚΟΣΜΙΚΑ

«...νά σπουδάσετε τὰ παιδιὰ σας νὰ μαθαίνουν τὴν ἑλληνικὴν...
Καὶ ὥσάν μάθῃ τὸ παιδί σου γράμματα τότε λέγεται ἄνθρωπος...

Ἁγίος Κοσμάς (Διδ. Β').

I

Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἁγίου.

Ἐναδιφώντας τοὺς φυλασσόμενους στὴν Ε.Η.Μ. τόμους τῆς ἐφ. «Ἡπειρος», ποὺ ἐξέδιδε ἀπὸ τὸ 1909 στὴν πόλιν μας ὁ ἀείμνηστος Γ. Χατζῆς - Πελλερέν, εἶδα καταχωρημένη στὸ φύλλο τῆς τῆς 4.8.1913 ἐπιστολὴ τοῦ Αἰτωλοῦ, «Ἡπειρώτου δὲ τῷ γένει»¹ ἐθναποστόλου πρὸς τοὺς κατοίκους Ψήνας, χωριοῦ τῆς ἄλλοτε ἐπαρχίας Κουρέντων κατὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Λόγγου.

Τὸ πρᾶγμα παρουσίαζε ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γιατί στὴ ζωσα συντηρούμενη στὸ χωριὸ σχετικὴ παράδοση, ἔρχονταν νὰ προστεθῇ καὶ ἡ γραπτὴ τοῦ μεγάλου Διδάχου μαρτυρία. Ἄς σημειωθῇ, πὼς ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔμεινε σχεδὸν ἄγνωστη, γιατί οὔτε ἄλλοι οὔπουδῆποτε ἀναδημοσιεύτηκε οὔτε στίς συναφεῖς βιβλιογραφίες ἀναφέρεται μὲ τὸν ἀποδέκτη τῆς, ἀναγραφομένη ἀπλῶς σὰν «Μία ἐπιστολὴ τοῦ ἐθνομάρτυρα Κοσμά».

Κατὰ ποῖα βέβαια ἀπὸ τίς ἀνὰ τὴν ἐπαρχία μας περιοδεῖες του ἐδιάβηκε ὁ ἀπόστολος αὐτὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ζηλωτῆς τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν Ψῆνα, ἐκείνη ἴσως τοῦ 1774 ὅπου, σύμφωνα μὲ σύγκαιρη ἐνθύμηση (Ἡπ. Χρ. 1929 σελ. 24), «ἦρθε ἕνας ἀσκητῆς ὀνομαζόμενος Κοσμάς εἰς τὰ Ἰωάννινα κι' ἐδδαξε σέ ὅλα τὰ χωρία καὶ ἦταν καλὸς καὶ ἡ διδαχὴ του ὁμορφῆ...» ἡ ἐκείνη τοῦ 1778 - 9, ὅπου ἴδρυσε στὴ Ζίτσα τὸ περίφημο Δασκαλεῖο (πρὸβλ. Ἡπ. Ἑστ. 1956 σελ. 329) καὶ δίδαξε καὶ στὴν Περίθλεπτο στὰ Γιάννινα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστό. Ἐναφέρεται μόνον, πὼς ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν γραμμάτων τῶν ἑλληνικῶν πρόμαχος, πέρασε ἀπὸ τὸ χωριὸ — ἀπὸ ποῦ ὁ Φ. Μιχαλόπουλος (Κοσμάς Αἰτωλὸς Ἀθ. 1940 63, 107) ἀντλεῖ τὴ σχετικὴ εἰδηση δὲν ξέρω — καὶ δίδαξε μάλιστα, λέει, στοὺς χωριανούς, καθὼς κι' ἄλλοι καὶ τὸ μπόλιασμα τῶν δέντρων. Στὸ μεσοχώρι μάλιστα μὲ τὸ γέρικο πουργάρι καὶ τὸ σωζόμενο μπηγμένον ἀπὸ τότε σ' αὐτὸ μεταλλικὸ σταυρό, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση μίλησε ὁ Ἁγίος, οἱ χωριανοὶ ἔχτισαν τελευταῖα καὶ προσκυνητάρι ὁμορφο.

Σκέφθηκα λοιπὸν ν' ἀνακοινώσω ἀμέσως τὸ εὔρημά μου στοὺς καλοὺς Ψηνιώτες, μὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐλέγξω τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς ἐπιστολῆς τῇ γνησιότητά τῆς, γιατί ἡ φράση «σωζομένη ἐν Δελβίνῳ» τοῦ σημειώματος μὲ τὸ ὁποῖο παρουσιάζονταν ἔδινε τέτοιον εἶδος ὑπόνοιες.

Δυστυχῶς δὲν ἔχουμε ὡς τὰ σήμερα παρὰ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων μιὰ ὑπεύθυνη φιλολογικὴ ἔκδοσι τῶν διδασκῶν, προφητειῶν καὶ τῶν σωζο-

μένων αυτόγραφων ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγίου, πού μέ ἐπιμελημένη συγκριτική ἐργασία θά ἀποκαθάρη τὰ ἱερὰ κείμενα ἀπὸ τῆς ὑπάρχουσας παραλείψεως, παραλλαγῆς, προσθῆκης καὶ ἄλλης νοθεύσεως καὶ θά τ' ἀποκαταστήσῃ στὴν ἀρχικὴ αὐθεντικὴ τους, κατὰ τὸ δυνατό, μορφή.

Ἔτσι μιὰ τέτοιου εἶδους συγκριτικὴ μελέτη, γιὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀξιοπιστίας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ μόνο, ἐπιβάλλονταν. Τὶς διαπιστώσεις ἀκριβῶς καὶ τὰ συμπεράσματά μας ἀπὸ μιὰ παρόμοια προσπάθεια θά παρουσιάσουμε εὐθὺς ἀμέσως. Ὡς τώρα, καθὼς προκύπτει ἀπὸ ἐπισταμένη στίς παλιὲς καὶ ἀξιολογώτερες σχετικὲς βιβλιογραφίαις ἔρευνα (Ἀγγ. Παπακώστα Ἡπ. Χρ. 1938 σελ. 142—150 καὶ Φ. Μιχαλόπουλου ὁ.π. σελ. 131—144) ἔχουν βρεθῇ καὶ δημοσιευθῇ κατὰ καιροὺς σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ ἀπὸ διάφορους, οἱ ἀκόλουθες ἐπιστολὲς τοῦ Ἀγίου κατὰ χρονολογικὴ σειρά:

α') Πρὸς τὸν ἀδελφόν του Χρῦσανθο σχολάρχον στὴ Νάξο (2 Μαρτίου α' ψοθ') καὶ

β') Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Πρέβεζας (Ἀπρίλιος α' ψοθ') πού πρωτοδημοσιεύτηκαν, αὐτὲς οἱ δύο, στὴν Ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν τῆς 19—12—1867 σελ. 1413—4.

γ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Παπαδατῶν Πρέβεζας (α' ψοθ' Μάρτιος) πού δημοσίευσεν στὸ περὶ Ἀρτης Λοκίμιό του ὁ Σερ. Βυζάντιος Ἀθ. 1880 σελ. 357.

δ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Μουζήνας Β. Ἡπείρου (α' ψοθ' Ἰούλιος) πού δημοσιεύτηκε στὴ «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» τῆς 8—10—1895.

ε') Πρὸς τοὺς κατοίκους Σενίτσας Β. Ἡπείρου (α' ψοθ' Ἰούλιος κη') δημοσιευμένη κ' αὐτὴ στὴ Φωνὴ τῆς Ἡπείρου τῆς 3—1—1807.

στ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Ζαλόγγου (1779 α' ψοθ' Ἰανουάριος) πού δημοσιεύτηκε στὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Κων)πολὴ ἔτ. ιθ' (1899) σελ. 450—1.

ζ') Πρὸς Γ. Κλαδᾶν μέγαν Οἰκονόμο καὶ Ἀρχιδιδάσκαλο Κεφαλληνίας «ἐν Κάστρῳ» (α' ψοξ' Ἰουνίου 13) καὶ

η') Πρὸς Κα τὴν ἐν Ἡπείρῳ (α' ψοθ'), πού δημοσιεύτηκαν εἰς Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα Α' (1904) σελ. 271.

θ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Χειμάρρας Β. Ἡπείρου (α' ψοθ' μὴν Αὐγούστου) δημοσιευμένη στὴν ἐφ. Νεολόγος Κων)πόλεως τῆς 27—5—1909.

ι') Πρὸς τοὺς κατοίκους Ψήνας Κουρέντων. Ἐφ. Ἡπειρος 1913 ἔτ. ε' ἀρ. 185.

ια') Πρὸς τοὺς κατοίκους Λορόβιανης Β. Ἡπείρου (1779 Ἰούλιος 15) πού δημοσιεύθηκε στὸ περιοδ. «Ποιμὴν ὁ Καλὸς» τῆς 15—9—1931.

ιβ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Βαριάδων Ἡπείρου (Μάρτιος 1779) δημοσιευμένη κ' αὐτὴ στὸ ἴδιο περιοδικὸ τῆς 1—11—1931.

ιγ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Χάλιον Β. Ἡπείρου (α' ψοθ' Ἰούλιος) δημοσιευμένη στὸ περιοδικὸ Βύρειος Ἡπειρος τ. 16 (1936) σελ. 18 καὶ

ιδ') Πρὸς τοὺς κατοίκους Συρακάτων Β' Ἡπείρου (α' ψοθ') πού παρουσίασε ὁ Φ. Μιχαλόπουλος (ὁ.π. σελ. 114—5).

Ὅλες - ὅλες δηλαδὴ ἐπιστολὲς δεκατέσσερες. Κατὰ μιὰ πρώτη γενικὴ θεώρησίν τους παρατηροῦμε, πὼς ὅλες τους εἶναι σύντομες, διατυπωμέναι στὸ γνῶριμον ἀπλὸ καὶ καθαρό, καθὼς οἱ Διδαχῆς του ὕψους, γραμμέναι ὅλες ἐκτὸς ἐκείνης πρὸς τὸ μεγάλο Οἰκονόμο καὶ ἀρχιδιδάσκαλο Κεφαλληνίας Γ. Κλαδᾶ (1777) κατὰ τὸ

1779, έτος του μαρτυρίου του, και από το Γενάρη ως τον Αύγουστο μήνα, υπογράφονται δε από τον ίδιο σχεδόν στο σύνολό τους με κείμενο το άπείριτο: «Κοσμάς ιερομόναχος ευχέτης σας». (Τις προς Βαριάδες και Δρόβιανην υπογράφει: «Κοσμάς ιερομόναχος και ανάξιος ευχέτης σας» και «Κοσμάς ιερομόναχος και ευχέτης πάντων των χριστιανών» αντίστοιχα. Προβλ. Σωφ. Παπακυριακού: Κοσμάς Αιτωλός κ.λ. 'Αθ. 1953 σελ. 166 ή 169).

Από τις επιστολές αυτές τις δεκατέσσερες οι ένδεκα, καθώς εκείνες προς τους κατοίκους Πρέβεζας, Μουζήνας, Σενίτσας, Ζαλόγγου⁽³⁾, Ψήνας, Δρόβιανης, Βαριάδων, Χειμάρρας, Χάλιου, Παπαδατών και Συρακάτων αναφέρονται σε ίδρυση σχολείων των κοινών και των ελληνικών γραμμάτων από τον Άγιο και διορισμό από τον ίδιον και «με την γνώμην όλων», καθώς γράφει, των σχολικών τους εφόρων. Οι ίδιες κατά την σύνταξη και το περιεχόμενο είναι, πλην εκείνης προς τους κατοίκους Συρακάτων, σχεδόν πανομοιότυπες, διαφέρουσες μόνο κατά τον αποδέκτη στην αρχή και τα ονόματα των διοριζόμενων σχολικών αρχόντων στο τέλος.

Πότε έγραψε τις επιστολές του αυτές τις ιδρυτικές σχολείων ο ασύγκριτος εκείνος πρωταθλητής της αληθιάς του Διαφωτισμού, που ή εικόνα του δεν πρέπει να λείπει από κανένα σχολείο 'Ηπειρωτικό τουλάχιστον και να γιορτάζεται με τους τρεις 'Ιεράρχες μαζί σαν άγιος κι' αυτός των γραμμάτων μας τέταρτος; "Όταν βέβαια βρισκονταν μακριά από το χωριό πουχε διδάξει και στήσει το σχολειό του, έστειλε και μιá επιστολή, κατά πως ό Φ. Μιχαλόπουλος γράφει (όπ. σελ. 108), όπου ανέφερε κάθε τί, που αποφασίστηκε κι' έτσι κύρωσε με την υπογραφή του την ίδρυση. "Ηξερε ποιάν επιρροή ασκούσε στους κατοίκους. 'Η επιστολή του ισοδυναμούσε με ιερή παραγγελία. Για τούτο με άφθαστο σεβασμό σήμερα φυλάνε τις επιστολές... Οι επιστολές αυτές θα ήταν βέβαια πολύ περισσότερες αν ληφθή ύπ' όψη το πλήθος των σχολείων, που «έποίησε» — δέκα, λέει, ελληνικά διακόσια δε δια κοινά γράμματα του Κυρίου συνεργούντος — περιοδεύοντας τον έλλαδικό χώρο και τις προς 'Αλβανίαν παρυφές του ό Άγιος, οι περισσότερες όμως αφού ως σήμερα δεν φάνηκαν, πρέπει να θεωρούνται όριστικά χαμένες. Προς αυτές λοιπόν τις σχολικές, ως τις πούμε, επιστολές του Πατροκοσμά, θάπρεπε να παραβάλουμε τη συζητούμενη εδώ προς τους κατοίκους Ψήνας.

Μιά τέτοια σύγκριση απόδειξε πως ή επιστολή ή προκείμενη ταιριάζει καταπληκτικά με κείμενα προς τους κατοίκους Μουζήνας, μεγάλου χριστιανικού χωριού της επαρχίας Δελβίνου, της οποίας ό Άγιος, κατά τον όμώνυμο κώδικα ('Ηπ. Χρ. 1930 σελ. 61) «έλάττησε σχεδόν όλα τα χωριά».

Ο Τρ. Ευαγγελίδης (Κοσμάς Αιτωλός 'Αθ. 1897 σελ. 32) αναφερομένος σ' αυτήν την προς Μουζηνιώτες επιστολή του Άγίου, την οποία μαζί με τρεις άλλες δημοσιεύει στην πιο πάνω μελέτη του, γράφει: «'Η ιδιοχείρως γεγραμμένη πολυτιμος και σεβαστή τρίτη επιστολή του ιεραποστόλου και ιερομάρτυρος Άγίου Κοσμά, εύρίσκεται εν Μουζίνη χωριώ του Δελβίνου εν 'Ηπειρώ εν τη βιβλιοθήκη του ιερέως και Οικονόμου Σταύρου. Την επιστολήν τούτην έδημοσίευσεν ό φιλογενής και φιλόπονος νέος Νικόλαος Γ. Μυστακίδης εν τη «Φωνή της 'Ηπείρου» (8 Νοεμβρίου 1895)... Της προς Μουζινιώτας επιστολής έζητήσαμεν πανομοιότυπον και έγραψαμεν προς τούτο προς τον κάτοχον αυτής (διά του φίλου κυρίου Γ. Γάλαρη) ευτυχείς δε λογισθησόμεθα εάν λάβωμεν την ευκαιρίαν να δημοσιεύσωμεν αυτήν εν πανομοιότυπω μετά της υπογραφής του σεβαστού εκείνου και αποστολικού όντως άνδρός...». 'Αλλ' ως παραθέσωμε τα κείμενα τα δυό για να κάνωμε πιο συγκεκριμένες τις παρατηρήσεις μας.

α') Πρὸς τοὺς κατοίκους Ψήνας:

«Εὐγενέστατοι ἀγαπητοί μου ἀδελφοί οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν μου Ψήναν ὡς ἀσπάζομαι καὶ παρακαλῶ τὸν ἅγιον Θεὸν διὰ τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν σας ὑγείαν. Ἐγὼ ἀδελφοί μου ὡς δοῦλος ἀνάξιος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν περιερχόμενος καὶ διδάσκων τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς χριστιανούς με ἀδειαν τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερέων, ἦλθα καὶ ἐδῶ εἰς τὴν χώραν σας καὶ βλέποντας ὅτι δὲν ἔχετε σχολεῖον νὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ σας, χωρὶς πληρωμὴν, ἐπαρακίνησα τοὺς χριστιανούς καὶ ἔδωσαν τὸ κατὰ δύναμιν καὶ προαίρεσιν διὰ τὸ σχολεῖον σας· πρέπει δὲ καὶ ἡ εὐγένειά σας πάντες νὰ βοηθήτε πάντοτε τὸ σχολεῖον σας ἐξ ἰδίων πόνων ἢ ἀπὸ βακούφια διὰ νὰ λάβητε καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν μισθόν σας καὶ τιμὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Εἶμαι δὲ καὶ ἐγὼ χρεώστης νὰ παρακαλῶ τὸν Κύριον τὸν εὐλογοῦντα τὰ πάντα νὰ εὐλογήσῃ καὶ τὴν χώραν σας καὶ τὸ σχολεῖον καὶ τὰ παιδιὰ σας καὶ νὰ σᾶς ἀξιώσῃ νὰ ζήσετε καὶ ἐδῶ καλὰ καὶ θεάρεστα καὶ νὰ σᾶς βάλῃ καὶ εἰς τὸν Παράδεισον νὰ χαίρεσθε καὶ νὰ εὐφραίνεσθε νὰ δοξάζητε τὴν Ἀγίαν Τριάδα. Ἀμήν.

Ἔβαλα δὲ καὶ ἐπίτροπον μετὰ τὴν γνώμην πάντων τὸν παπᾶ Διαμάντην καὶ ἐπιστάτας καὶ βοηθοὺς αὐτοῦ ὅλην τὴν χώραν μάλιστα δὲ τὸν παπᾶ κυρ - Ντέτην καὶ τὸν κυρ - Κώνστα τοῦ παπᾶ Μαργαρίτου καὶ τὸν κυρ - Νίκαν τοῦ Κυριάκου νὰ κυβερνήσουν τὸ σχολεῖον καθὼς ὁ Κύριος τοὺς φωτίσει. Ταῦτα καὶ ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ.

Ἀποθ': Ἰούλιος

Κοσμᾶς ἱερομόναχος καὶ εὐχέτης σας».

(Πρὸβλ. ἐφ. «Ἡπειρος» 4—8—1913)

β') Πρὸς τοὺς κατοίκους Μουζήνας.

«Εὐγενέστατοι ἀγαπητοί μου ἀδελφοί οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν Μουζήναν ὡς ἀσπάζομαι καὶ παρακαλῶ τὸν ἅγιον Θεὸν διὰ τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν σας ὑγείαν. Ἐγὼ ἀδελφοί μου ὡς δοῦλος ἀνάξιος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν περιερχόμενος καὶ διδάσκων τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς χριστιανούς με ἀδειαν τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερέων ἦλθα καὶ ἐδῶ εἰς τὴν χώραν σας καὶ βλέποντας ὅτι δὲν ἔχετε σχολεῖον νὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ σας, χωρὶς πληρωμὴν, ἐπαρακίνησα τοὺς χριστιανούς καὶ ἔδωσαν τὸ κατὰ δύναμιν καὶ προαίρεσιν διὰ τὸ σχολεῖον σας· πρέπει καὶ ἡ εὐγένειά σας πάντες νὰ βοηθᾶτε πάντοτε τὸ σχολεῖον σας ἐξ ἰδίων πόνων ἢ κοινῶς ἀπὸ τὴν χώραν ἢ καὶ ἀπὸ τὰ βακούφια διὰ νὰ λάβητε καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν μισθόν σας καὶ τιμὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Εἶμαι δὲ καὶ ἐγὼ χρεώστης καὶ παρακαλῶ τὸν κύριον τὸν εὐλογοῦντα τὰ πάντα νὰ εὐλογήσῃ καὶ τὴν χώραν σας καὶ τὸ σχολεῖον καὶ τὰ παιδιὰ σας καὶ νὰ σᾶς βάλῃ καὶ εἰς τὸν Παράδεισον νὰ χαίρεσθε καὶ νὰ εὐφραίνεσθε νὰ δοξάζητε τὴν Ἀγίαν Τριάδα. Ἀμήν.

Ἔβαλα δὲ καὶ ἐπίτροπον μετὰ τὴν γνώμην πάντων τὸν παπᾶ κυρ - Διαμάντην καὶ ἐπιστάτας καὶ βοηθοὺς αὐτοῦ ὅλην τὴν χώραν, μάλιστα δὲ τὸν παπᾶ κυρ - Ντέντεν καὶ τὸν Ἀθανάσιον τοῦ Ζήση καὶ τὸν κυρ - Ἀθανάσιον τοῦ Κυριάκου νὰ κυβερνήσουν τὸ σχολεῖον, καθὼς ὁ κύριος τοὺς φωτίσει. Ταῦτα καὶ ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ.

Ἀποθ' Ἰούλιος

Κοσμᾶς ἱερομόναχος εὐχέτης σας»

(Πρὸβλ. Τρ. Εὐαγγελίδης ἔ. π. σελ. 29—30).

Καθὼς παρατηροῦμε οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς διαφέρουν σὲ δύο κυρίως σημεῖα. Κατὰ τὸν ἀποδέκτη στὴν ἀρχὴ καὶ κατὰ τὰ δύο λαϊκὰ μέλη τῆς διορισμένης ἀπὸ τὸν Ἅγιο σχολικῆς ἐφορείας στὸ τέλος. Ἐνῶ δηλ. στὸ πρῶτο κείμενο σὰν ἐπίτροπος τῆς Σχολῆς ἀναφαίρεται ὁ παπᾶ κυρ - Διαμάντης καὶ ἐπιστάτης καὶ βοηθοὶ τοῦ ὁ παπᾶ κυρ - Ντέντες, ὁ κυρ - Κώνστας τοῦ παπᾶ - Μαργαρίτου καὶ ὁ κυρ - Νίκας τοῦ Κυριάκου, στὸ δεύτερο ὁ ἐπίτροπος καὶ πρῶτος βοηθός του παπάδες καὶ οἱ δύο εἶναι οἱ ἴδιοι ἀντὶ δὲ τῶν ἄλλων ἔχουμε τὸν Ἀθανάσιον τοῦ Ζήση καὶ τὸν κυρ - Ἀθανάσιον τοῦ Κυριάκου.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη διαφορὰ, ὡς πρὸς τοὺς ἀποδέκτες δηλ., εἶναι καθαρὰ τυπικῇ, ὀφειλόμενη σὲ παρανόλησιν τοῦ ἀντιγραφέα. Ἀντὶ δηλ. τ ἡ ς χ ὡ ρ α ς μ ο υ ζ ῆ ν α ς, ποὺ πιστεύω πὼς ἔγραψε τὸ πρωτότυπο, αὐτὸς ἐδιδάσκει τ ἡ ς χ ὡ ρ α ς μ ο υ Ψ ῆ ν α ς. Ἡ δὲ δεύτερη διαφορὰ τῶν λαϊκῶν, δηλ. μόνο μελῶν τῆς σχολ. ἐπιτροπῆς εἶναι οὐσιαστικὴ στοιχειοθετοῦσα τὴν ἐδραία ἀποψή μας ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ δεύτερη πρὸς Μουζηνιώτες ἐπιστολὴ τοῦ Κοσμά γραμμμένη τὸν ἴδιο μὲ τὴν ἄλλη γνωστὴ, μήνα. Τώρα ποῖα γράφτηκε πρώτη καὶ ποῖα δεύτερη δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μάθουμε. Τὶ ὅμως ὥθησε τὸν ἐμπνευσμένο λαοπαιδευτὴ καὶ μαρτυρικὸ τῆς νεοελληνικῆς μας Ἀναγέννησης πρόδρομο νὰ γράψῃ τὴν δεύτερη αὐτὴ πρὸς Μουζηνιώτες ἐπιστολὴ του; Τὴν ἐξήγησιν, ὡς ἓνα σημεῖο, δίδει ἐκεῖνὴ ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους Συρακάτων, βορειοηπειρωτικοῦ ἐπίσης χωριοῦ ἐπιστολὴ του. Γράφει λοιπὸν ἐκεῖ:... ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου σας ἦλθεν ἐδῶ εἰς Κρόγκους καὶ παραπονεῖται ἐνώπιόν μου ὅτι ἡ εὐγενεῖα σας δὲν κάμνετε ὅ,τι σᾶς συμβουλεύει αὐτὸς καὶ ὅ,τι προστάζει ἡ ἐκκλησία καὶ τοῦτο ἀδελφοί μου μὲ λυπεῖ πολὺ. Τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κυβερνήτας τοῦ χωρίου σας τοὺς ὁποίους ἔβαλα μὲ τὴν γνώμην ὅλων αὐτοὶ νὰ πασχίσουν διὰ τὰ παράπονα τοῦ ἱερέως σας καὶ διὰ τὴν προαιρετικὴν βοήθειαν τοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ χωρίου σας διὰ νὰ κτισθῇ τὸ σχολεῖον νὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ σας καὶ νὰ λάβετε παρὰ Θεοῦ Παντοκράτορος τὸν μισθὸν καὶ τὴν τιμὴν παρ' ἀνθρώπων... (Πρὸβλ. Φ. Μιχαλ. ς. π. σελ. 80). Κάτι λοιπὸν παραπλήσιο καὶ μὲ τοὺς Μουζηνιώτες γεγονὸς ἐστάθη' ἀφορμὴ γιὰ ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἅγιος τὴν δεύτερη ἐτούτῃ ἐπιστολὴ του.

Οἱ παπάδες τοῦ χωριοῦ διορισμένοι ἐπίτροποι ὁ ἓνας καὶ πρῶτος ἐπιστάτης τῆς Σχολῆς ὁ ἄλλος, ἀναφέρθησαν, φαίνεται, σ' αὐτὸν ἢ ἀπὸ μόνου τοὺς ἢ καὶ μὲ παράκλησιν τῶν ἰδίων τῶν βοηθῶν τους, πὼς οἱ τελευταῖοι ἦσαν ἀνίκανοι ν' ἀνταποκριθῶν στὰ καθήκοντά τους καὶ ζητοῦσαν τὴν ἀντικατάστασίν τους, ὑποδείχνοντας ἴσως καὶ τοὺς ἀντικαταστάτας.

Ὁ Ἅγιος ἀναγνωρίζοντας τὸ βάσιμον τῶν παραπόνων αὐτῶν τῶν πιὸ πάνω ἐκπροσώπων, γιὰ καὶ σὰν ἐκπρόσωποι τῶν χωριανῶν τοὺς θὰ ἐνέργησαν, καὶ ἀναλογιζόμενος πὼς διακυβεύονταν διαφορετικὰς ἢ τύχῃ τοῦ σχολειοῦ του, ἔγραψε τὸ δεύτερον αὐτὸ γράμμα — συμβόλαιον μὲ τὸ ὁποῖο ἀντικαθιστοῦσε τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς δηλ. τὸν κυρ - Κώνστα τοῦ παπᾶ Μαργαρίτου καὶ κυρ - Νίκα τοῦ Κυριάκου μὲ τοὺς Ἀθανάσιον τοῦ Ζήση καὶ κυρ - Ἀθανάσιον τοῦ Κυριάκου ἢ καὶ ἀντίστροφα ἐξασφαλίζοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ ἴδρυμά του.

Συμπερασματικὰ ἐπιλέγουμε, πὼς ἡ δημοσιευμένη στὴν «Ἡπειρο» ἐπιστολὴ τοῦ Πατροκοσμά πρὸς τοὺς κατοίκους Ψήνας, εἶναι μιὰ δεύτερη παραποιημένη κατὰ τὸν ἀποδέκτη μόνον ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς βορειοηπειρωτικῆς Μουζήνας καὶ σὰν τέτοια στὸ ἐξῆς πρέπει νὰ θεωρῇται.—

Σημειώσεις

1) 'Από πού ό Σερ. Βυζάντιος (Δοκίμιον... Άρτα 1962 σελ. 107) άντλεί τήν πληροφορία αὐτή δέν δυνήθηκα νά εξακριβώσω. Πρὸς τὸ σημεῖο ἐν τούτοις αὐτὸ συγκλίνουν ἔνα πλῆθος εἰδήσεις στοματικές (Πρὸβλ. μελέτη μου εἰς Δ. Φῶς 1961 τ. 2ον σελ. 42—46) καταγραμμένες παλαιότερα καὶ μὴ, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες, τοῦ Πατροκοσμᾶ οἱ γονεῖς κατάγονταν ἀπὸ τὸ Γραμμένο, ἀπ' ὅπου, περὶ τὶς ἀρχὲς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδας, φεύγοντας τὶς ἀλβανικὲς ἐπιδρομὲς, μετανάστευσαν πρὸς τὴν ὀρεινὴ Ναυπακτία ('Απόκουρο), στὸ χωριὸ Ταξιάρχης τῆς ὁποίας, καὶ ὄχι στὸ Μέγα Δέντρο γεννήθηκε ὁ Κοσμᾶς κατὰ κόσμον Κώνστας 'Ανυφαντῆς. Γραμμενιάτης ἦταν ἐπίσης καὶ ὁ πρῶτος βιογράφος καὶ ἑυνωδὸς τοῦ Κοσμᾶ διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων Ζαφείρης Χριστοδουλίδης, θεῖος δὲ τοῦ ἄλλου νεομάρτυρα 'Αγίου Γεωργίου τοῦ φουστανελλᾶ (ἀδελφὸς τῆς πεθερᾶς του Περιστεράς). Ὁ Ζαφείρης αὐτὸς διωρισμένος τότε ἀπὸ τὸν 'Αγιο στὴν κατὰ τὴν συνοικία Κάστρο τοῦ Μπερατιοῦ ἰδρυμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο Σχολὴ καὶ «τῶν διδασκῶν τοῦ 'Αγίου αὐτῆς ἐγένετο» καὶ «τοῦ σεπτοῦ αὐτοῦ λειψάνου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ οἰκονομία Θεοῦ αὐτόπτης» καθὼς γράφει. (Πρὸβλ. Σωφρ. Παπακ. ὁ. π. σελ. 184 καὶ Κ. Σαρδελῆς: Κ. Αἰτωλοῦ βιβλιογρ. 'Αθ. 1968 σελ. 117). Περιέργου δὲ γιὰ τὴν καταγωγή τῶν γονέων του.

2) Χαρακτηριστικὰ τῆς προχειρότητος καὶ ἀκρισίας μὲ τὴν ὁποία παρουσιάσθηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κοσμᾶ εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα: Ὁ Αὐγ. Καντιώτης καταχωρώντας στὸ βιβλίον του «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Βόλος 1950» ἐφτὰ ἐπιστολὰς τοῦ 'Αγίου σημειώνει σελ. 78: «ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν μέχρι τοῦδε ἔχουν ἀνευρεθῆ καὶ δημοσιευθῆ εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας αἱ ἐδῶ ἀναδημοσιευόμεναι...» Στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ τοῦ ἴδιου αὐτοῦ ἔργου του ('Αθ. 1959) προσθέτει ἄλλες πέντε δανεισμένες ἀπὸ τὴ στὸ μεταξὺ κυκλοφορήσασα σχετικὴ μελέτη ('Αθ. 1953) τοῦ Σωφρ. Παπακυριακοῦ καὶ σημειώνει (σελ. 307) πάλι τὰ ἴδια. Οἱ ἐπιστολὲς ὅμως τοῦ Κοσμᾶ, οἱ γνωστὲς, δέν εἶναι δώδεκα, ὅσες καταχωροῦνται στίς παραπάνω ἐκδόσεις ἀλλὰ δεκατέσσερες, δημοσιευμένες ὅλες, καθὼς ἤδη καταδείξαμε, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1867—1940. Καὶ κάτι ἄλλο. Καὶ οἱ δυὸ πρὸ πάνω συγγραφεῖς δημοσιεύουν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἐπιστολὴ ἐπιγραφόμενη «πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων Μουζήνας καὶ Χάλιου». Τέτοια κοινὴ ἐπιστολὴ τοῦ 'Αγίου πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῶν τῶν χωρίων δέν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἄλλη εἶναι ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους Χάλιου καὶ ἄλλη ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους Μουζήνας. Τὸ σὲ συνέχεια δὲ τοῦ τίτλου δημοσιευόμενου κεῖμενο εἶναι ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς κατοίκους Χάλιου. Μάλιστα ὁ Σωφρ. Παπακυριακοῦ στὴ σελ. 164 τοῦ βιβλίου του ἀναφέρεται (ἀριθ. 9) στὰ κατὰ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς κατοίκους Μουζήνας, στὸν ἀντίστοιχο ὅμως ἀριθμὸ (σελ. 171) καὶ ὑπὸ τοὺς παραπάνω κοινὸς ἀποδέχτες δημοσιεύει τὴν πρὸς τοὺς κατοίκους Χάλιου ἐπιστολὴ παραλείποντας ἐντελῶς τὴν πρὸς Μουζήνας.

3) Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ τὸ ἀσήμαντο τότε σὰν χωριὸ καὶ ἀνύπαρκτο σήμερα Ζάλογγο Πρέβεζας, πού ἐννοοῦν οἱ διάφοροι μελετητὲς (Μιχαλόπουλος, Σαλαμιάγκας, Βασιλόπουλος κ. ἄ.) ἀναφερόμενοι στὴν ἐπιστολὴ αὐτή, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἄσχετο πρὸς αὐτὸ καὶ σωζόμενο ἤδη Ζάλογγο. Ὑπὸ καὶ Κάτω, Παραμυθιάς. Ὑπὸ ἄλλωστε ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ βρέθηκε στὸ γειτονικὸ τοῦ τελευταίου χωριὸ Βλαχώρι ἀπὸ τὸν Παραμυθιώτη λόγιον γιατρὸ Δημ. Παναγιωτίδη, πού καὶ πρῶτος τὴ δημοσίεψε τὸ 1899 στὴν 'Εκκλ. 'Αλήθεια.

Οι περιοδεῖες του.

Ἀσυμφωνία ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν μελετητῶν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κοσμά καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν περιοδειῶν ποὺ πραγματοποιήσῃς ὁ ἱσαπόστολος καὶ τὸ χρόνον διάρκειας τῆς κάθε μιᾶς ἀπ' αὐτές. Ὁ Α. Καταφυγιώτης στὴ σχετικὴ ἐργασία του (Καρδίτσα 1940 σελ. 84 κ.κ.) ἀναφέρει τρεῖς συνολικὰ περιοδεῖες τοῦ Ἀγίου, τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1759—1761, τὴ δευτέρην ἀνάμεσα στὰ 1761—1774 καὶ τὴν τρίτην κατὰ τὰ 1775—1779. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Φ. Μιχαλόπουλος (δ. π. σελ. 23 κ.κ.) μὲ κάποιες διαφορὰς στὴ διάρκειά τους ἐπίσης τρεῖς, δηλ. τὴν Α' ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1860—1761 τὴν Β' κατὰ τὰ 1763—1773 καὶ τὴν Γ' μεταξὺ τῶν 1775—1779. Ἐνῶ οἱ Αὐγ. Καντιώτης (Γ. Αἰτωλὸς Βόλος 1950), Χ. Βασιλόπουλος (Κ. Αἰτωλὸς Ἀθ. 1961) καὶ Δημ. Τσάκωνας (Ἠπ. Ἔστ. 1959 σελ. 116 ὡς 124 κ.κ.) τίς ἀνεβάζουν σὲ τέσσερες γενόμενες ἢ Α' ἀνάμεσα στὰ 1759—1762 ἢ Β' κατὰ τὰ 1763—1773 ἢ Γ' μεταξὺ 1775—1777 καὶ ἢ Δ' κατὰ τὰ 1777—1779 ἔτη, ἐπισυνάπτουν δὲ οἱ δὺο πρῶτοι στὰ βιβλία τους καὶ χάρτες πανομοιότυπους τῶν περιοδειῶν αὐτῶν χωρὶς καμμιὰ ἐξήγηση.

Ἄν ὅμως λάβουμε σὰν ἀφετηρία καὶ τέμα τῶν ἰδίων περιοδειῶν τὴν πρωτεύουσα τοῦ Γένους τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ ἀποστολικὲς περιοδεῖες τοῦ Κοσμά εἶναι μόνο τρεῖς, γιατί τρεῖς φορὰς ἐπισκέφθηκε ὁ Ἅγιος τὴ Βασιλεύουσα γιὰ τὴ λήψη ἢ ἀνανέωση ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε Πατριάρχην τῆς σχετικῆς ἐγγράφου» ἀδειας, μετὰ τίς ὁποῖες διατυπώσεις ἀρχίζει οὐσιαστικὰ ἢ κάθε μιὰ περιοδεῖα.

Ἔτσι ἡ Α' ἀρχίζει τέλη τοῦ 1759 ἀρχὲς 1760 ἐπὶ πατριαρχείας Σεραφεῖμ Β' τοῦ ἐπιλεγόμενου Ἀλβανίτη, ὡς καταγόμενου ἀπὸ τὴν Ἠπειρὸν (τὸ Δέλβινο), ὁ ὁποῖος καθὼς ὁ Σ. Μακρᾶτος (Σάββα Ν. Φ. σελ. 694) γράφει «καὶ σχολείων εἶχε πρόνοιαν καὶ ἐπεὶ τὰ τῆς πολυμαθείας δῶρα ἐν τῷ γένει ὑποφερόμενα, διαναστῆναι καὶ ἐπενεγκεῖν διενοεῖτο καὶ κατεσπούδαζε...» καὶ ποὺ πρῶτος τοῦ χορήγησε τὴν ἀδεια τοῦ κηρύγματος. Κατὰ τὴν περιοδεῖα αὐτὴ «περιῆλθε» ὁ Ἅγιος τὰ χωριὰ τῆς Ἀ. Θράκης πέρασε ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία καὶ ἦρθε στὴν Αἰτωλία στὶς χῶρες καὶ τὰ χωριὰ τῆς ὁποίας ἐδίδασκε. Τὸ 1761 γυρίζει πάλι στὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνανέωση τῆς ἀδειᾶς του ἀπὸ τὸ νέο Πατριάρχην Σαμουήλ Χατζεροῦ, ἐπειδὴ τὸν ἴδιον χρόνον ὁ Σεραφεῖμ εἶχε παραιτηθῇ. Σύμφωνα μὲ τίς ὑπάρχουσες εἰδήσεις (Φ. Μιχαλ. δ. π. σελ. 24) ἡ ἀδεια αὐτὴ τοῦ δόθηκε τὸ 1763, ὁπότε ὁ Ἅγιος ἀρχίζει τὴ Β' καὶ πῶς μακρόχρονη περιοδεῖα του περιελθὼν πάλι τὴν Α. Θράκην, Κ. Μακεδονία, Ἅγιο Ὄρος, Βόρειες Σποράδες, ΒΑ Θεσσαλία, Δ. Μακεδονία, Βλαχοχώρια τῆς Πίνδου Κ. Ἠπειρὸν, χωριὰ τῶν Ἀγράφων καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου, πάλι τὴν Αἰτωλία καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὴν Κεφαλλονιά ἐξ αἰτίας τῶν Ὀρλωφικῶν. Ἀς σημειωθῇ πῶς σ' ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, ἀπὸ τὸ 1759 δηλ. ὡς τὸ 1773, ἔμενε μόνιμα στὴν Πόλιν ὁ ἐπίσης ἱερομόναχος μεγαλύτερος ἀδελφός του Χρῦσανθος ἐργαζόμενος σὰν οἰκοδιδάσκαλος τοῦ μεγάλου Λογοθέτη καὶ μεγάλου διερχομένου κατόπιν Νικ. Σούτσου καὶ ἀπὸ τοῦ 1769—1773 σὰν σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς (Προβλ. Ε.Μ.Α. 1956 σελ. 130 κ.κ.), ὁ ὁποῖος μὲ τίς ὑψηλὰς στὸ Φανάρι γνωριμίας του τὸν ἐβοήθησε πολὺ στὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν του. Ὁ Χρῦσανθος τὸ 1773 «διὰ τὰς καιρικὰς ἀταξίας καὶ φόβους τῶν τότε πολέμων λάθρα φυχὼν ἀπὸ βασιλεύουσας ἤλθεν εἰς Ναξίαν, τὴ συστημένη ἀπὸ τὸν ἴδιον σχολὴ τῆς ὁποίας θὰ διενθῆναι ὡς τὸ θάνατό του (1785).

Τὸ 1774 μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσίου - Καϊναρτζῆ πορεύεται καὶ πάλι ὁ Κοσμάς στὴν Κωνσταντινούπολιν, παρουσιάζεται στὸν τότε

Πατριάρχη Σωφρόνιο τὸν Β' καὶ πετυχαίνει τὴν ἀνανέωση τῆς ἀποστολικῆς του ἁδείας. Ἐτσι ἀρχίζει ἀμέσως τὴν τρίτη καὶ τελευταία περιοδεία του γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε τὶς περισσότερες γραπτὲς μαρτυρίες τὸν ἴδιο δὲ παραπάνω χρόνο τὸν βρούκομε κηρύττοντα, κατὰ δημοσιευθεῖσα ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Μητροπολίτη Ἀθηναγόρα ἐνθύμηση (Ἡπ. Χρ. Δ' σελ. 24) στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων. Ἀδικοιολόγητα ὁ Φ. Μιχαλ. (δ. π. σελ. 70) ἀμφισβητεῖ τὸ ἔτος τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ. Γιατὶ γράφτηκε μὲν, καθὼς φαίνεται, μεταγενέστερα, ἀναφέρεται ὅμως στὸ χρόνο τῆς παρουσίας τοῦ Ἀγίου στὰ Γιάννινα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἄλλη ἐνθύμηση (Πρβλ. Κ. Σαρδελλῆ: Κ. Αἰτωλοῦ Βιβλιογρ. Ἀθ. 1968 σελ. 38) του φέρει διδάσκοντα τὸν ἴδιο χρόνο στὴν Καλαμπάκα.

Κατὰ τὴν περιοδεία αὐτὴ θὰ περιέλθῃ καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὅπου θὰ ἐπισκεφθῇ στὴ Νάξο (1775) τὸν ἐκεῖ δασκαλεύοντα ἀδερφό του Χρῦσανθο (Ε. Μ. Α. δ. π. σελ. 140). Ὡς σημειωθῇ πὼς αὐτὰ τὰ νησιά ἐννοεῖ ὁ βιογράφος του μὲ τὴν ἐπωνυμία «Δουκάνησα» (Πρβλ. Σ. Πατακυριακοῦ δ. π. σελ. 184), νησιά δηλ. τοῦ Δούκα, δουκάτο τοῦ Αἰγαίου, ὅπως ἐλέγονταν οἱ Κυκλάδες ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Φραγκοκρατίας ἀκόμη (Πρβλ. Ἀ. Βακαλοπούλου: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ Τ. Γ' σελ. 282 καὶ Τ. Δ' σελ. 431) καὶ ὅχι τὰ Δωδεκάνησα, ὅπως πολλοὶ ὑπόθεσαν καὶ ὑποθέτουν. Ἐδῶ γίνεται ἀκόμα σύγχυση τοῦ ὀνόματος τοῦ Αἰτωλοῦ μὲ ἄλλον ἱερομόναχο ὁμώνυμό του Λήμνιον μαρτυρήσαντα τὸ 1770 (Πρβλ. Μ. Β. Τομ. Γ' σελ. 123, ΕΜΑ δ. π. σελ. 140 καὶ Φ. Μιχαλ. δ. π. σελ. 74—5).

Ἀπὸ τὶς Κυκλάδες ὁ Κοσμάς θὰ γυρίσῃ πάλι στὸ Ἅγιο Ὄρος, θὰ κηρύξῃ στὴ Χαλκιδικὴ τὴν Κ. καὶ Δυτ. Μακεδονία φθάνοντας ὥς τὶς Πρέσπες καὶ τὸ Μοναστήρι, θὰ κατεβῇ στὴν Κορυτσά, Μοσχόπολη, Ἀργυρόκαστρο καὶ Δέλβινο θὰ τραπῇ πάλι πρὸς τὴν Πίνδο καὶ τὴ ΒΔ Θεσσαλία, Ἀγγραφα, Αἰτωλοακαρνανία καὶ Κεφαλλονιά. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ περάσῃ στὴ Β. Θεσπρωτία, Δέλβινο καὶ Μπεράτι κ' ἀπὸ κεῖ πάλι πρὸς τὴν Πίνδο καὶ τὴν περιοχὴ Γρεβενῶν κατὰ τὶς σωζόμενες πάντοτε γραπτὲς εἰδήσεις, γιὰ νὰ βρεθῇ τέλη τοῦ 1778 στὴ Ζίτσα. Ἀπ' ἐδῶ θὰ περιοδεύσῃ δολόκληρὴν τὴν Ἠπειροῦ (μποροῦμε νὰ τὸν παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὶς μνημολογημένους ἐπιστολὰς του γραμμένους σχεδὸν στὸ σύνολό τους τὴν ἐποχὴ αὐτή), θὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Πρέβεζα στὴν Λευκάδα καὶ Κέρκυρα γιὰ νὰ ριχτῇ ἀπ' ἐκεῖ πάλι στὴ Β. Ἠπειρο κ' ὥς τὴ Χειμάρρα καὶ νὰ καταλήξῃ στὸ Μπεράτι, ὅπου τὸν περιμένε τὸ μαρτύριο καὶ ἡ ἀποθέωση.

Ἐνας λοιπὸν χάρις τῶν περιοδειῶν τοῦ Ἀγίου συνταγμένος μετὰ προσεκτικῆς μελέτης καὶ ἔλεγχου τῶν πηγῶν, τοῦ πλήθους δηλ. τῶν ἐνθυμήσεων τῆς ἐποχῆς, τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν τῶν ἱστορικῶν σύγχρονων καὶ μεταγενέστερων τῶν εἰδήσεων τοῦ Βενετικοῦ Ἀρχείου (Ἡπ. Χρ. 1940 σελ. 5 κ.κ.) καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγίου θάπρεπε γιὰ νὰ ναι περισσότερο προσιτὸς καὶ κατανοητὸς νὰ σημειώων τὴ διέλευσὴ του μόνον ἀπὸ τὶς πρωτεύουσες τῶν τριάντα περίπου κατὰ ὁμολογίαν δική του ἐπαρχιῶν «τῆς Γραικίας καὶ Ἀρβανιτίας» ποὺ σὲ διάστημα εἴκοσι χρόνων ἱεραποστολῆς ἐπάτησε «τῇ τῶν λόγων πλημμύρα τῶν ἀνθρώπων ποτίζων τὰς δια-
νοίας...».

Ἐπαρχία δέ, κατὰ τὴν ἐννοια πάλι τοῦ ἴδιου Ἀγίου, εἶναι ἡ περιοχὴ ἢ ἀνήκουσα στὴ δικαιοδοσίαν ἐνὸς ἐπίσκοπου, ποὺ ἐδρεῖται σ' αὐτὴ τὴν πρωτεύουσά της, στὴ χώρα της. Γιατὶ ἂν θελήσουμε νὰ τὸν παρακολουθήσουμε καὶ στὸ καθένα ἀπὸ τὰ χωριά τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, στὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ὁ καταπληκτικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος ἐδίδαξε, θὰ ἀχθοῦμε σὲ πλήρη σύγχυση καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη σαφῶν σχετικῶν εἰδήσεων καὶ γιὰ τὴν ἄγνοια τῆς συγκεκριμένης χωρογραφίας, πράγμα ποὺ δὲν ἀπέφυγαν ὅλοι οἱ μὲ τὸ ὑπ' ὕμνον πρόβλημα ἀσχοληθέντες...⁽¹⁾

Ἐνδεικτικά ἀναφέρω μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές, ποὺ παρατήρησα, περίπτωση τοῦ Φ. Μιχαλόπουλου τὴ μελέτη τὴν πρὸ τεκμηριωμένη καὶ ἄρτια σχετικὴ ποὺ ἔχουμε ὡς σήμερα. Γράφει σελ. 108. «Ἀπὸ τὸ Ζάλογγο (ὁ ἅγιος) τράθηξε δεξιότερα καὶ ἦρθε στὴν ἐπαρχία Παραμυθιάς, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ Σούλι καὶ τοὺς Χαλκιάδες...» Ἐνῶ τὸ Ζάλογγο τὸ χωριὸ εἶναι πέντε ὥρες Β. τῆς Παραμυθιάς, τὸ Σούλι ὁχτὼ περίπου ὥρες ΝΑ τῆς Παραμυθιάς καὶ οἱ Χαλκιάδες βρίσκονται στὴν Ἄρτα!...

Σ η μ ε ί ω σ η: 1) Ὁ Καθ. Βακαλόπουλος στὴν Ἱστορία του τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ (Δ' σελ. 367) γράφει: «Πολλὰ ὅμως σημεῖα τῆς ἱστορίας του (τοῦ Κοσμά), ὅπως π.χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν περιουσιῶν του, ἡ ἀκριβὴς ποσεία του, καθὼς καὶ οἱ τόποι ὅπου ἐδίδασκε, δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένοι». Λίγο ὅμως παρακάτω (σελ. 376—7) μὲ βάση τὶς λειψές καὶ συχνὰ συγκεχυμένες σχετικὲς εἰδήσεις τοῦ πρώτου βιογράφου του Ζαφείρη Χριστοδουλίδη, καὶ μόνο αὐτές, παραθέτει «γενικὸ, καθὼς τὸ λέει, διάγραμμα τῶν περιουσιῶν τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ», τὶς ὁποῖες περιοδεῖς, ἀνεβάζει σὲ τέσσερες. Μιὰ δηλ. περὶ τὴν Κωνσταντινούπολη (1759), δεύτερη στὴν Αἰτωλοακαρνανία (1765), τρίτη στὶς Κυκλάδες (1775) καὶ τέταρτη ἀνὰ τὴν Μακεδονία (Κ. καὶ Λ.), Ἡπειρο, Θεσσαλία, Ἐφτάνησα καὶ Β. Ἡπειρο (1775—1779). Παραδέχεται σὲ συνέχεια (σελ. 368), πὼς «τὸ διάγραμμα τοῦ Χριστοδουλίδη δὲν εἶναι πλήρες» κάθε ἄλλο βέβαια, καὶ γνωματεύει, «πὼς τὸ ἔργο τοῦ ἐρευνητῆ, ἰδίως ἐκείνου ποὺ θὰ ἀσχοληθῇ εἰδικὰ μὲ μιὰ νέα βιογραφία τοῦ Κοσμά, εἶναι νὰ συμπληρώσῃ αὐτὸ τὸ διάγραμμα τοῦ Χρ.» χρησιμοποιώντας τὶς ὑπάρχουσες σχετικὲς ἐνθυμήσεις (μόνο;) καὶ πάλι, καταλήγει, «εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀκολουθήσῃ κανεὶς τὸν Κοσμά στὸ λαβύρινθο τῶν κινήσεών του».

III

Κοσμάς καὶ Χρῦσανθος.

Ποὺς τώρα ἀπὸ τοὺς δύο ἐπιφανεῖς Αἰτωλοὺς ἀδελφούς, ὁ Χρῦσανθος ἢ ὁ Κοσμάς ἦταν ὁ μεγαλύτερος; Τὸ πρόβλημα, ὅσο ξέρω, δὲν ἔχει ὡς σήμερα διερευνηθῇ ἀπὸ κανέναν οὔτε ὑπάρχει πάνω σ' αὐτὸ καθαρὴ ἀπάντηση. Οἱ μελετητὲς μνημονεύοντας τὸ ἓνα κοντὰ στ' ἄλλο τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀποφεύγουν ν' ἀναφέρουν καὶ τὴ μεταξὺ τους χρονικὴ σχέση. Καὶ τοῦτο γιατί δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸς ὁ χρόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος γιὰ τὸν Κοσμά τοῦλάχιστον, τῆς γέννησής τους, καθὼς συμβαίνει μὲ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο τοῦ θανάτου τους. Γνωρίζουμε δηλ. πὼς ὁ Κοσμάς πέθανε μὲ μαρτυρικὸ θάνατο στὶς 24 Αὐγούστου 1779 στὸ Κολικόντασι τῆς Β. Ἡπείρου καὶ ὁ Χρῦσανθος «διδάσκαλος τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν» ἀπὸ φυσικὸ, «μεταξὺ Μαρτίου καὶ Σεπτεμβρίου 1785» στὴ Νάξο (Πρὸχλ. Β. Σφυρόερα: Χρῦσανθος Αἰτωλὸς Ε.Μ.Α. 1956 σελ. 145). Ποῦ ὅμως καὶ πότε γεννήθηκαν οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀκριβῶς δὲν ξέρουμε.

Καὶ γὰρ μὲν τὸ Χρῦσανθο εἶναι ἤδη γνωστό, πὼς εἶδε τὸ φῶς στὸ μικρὸ χωριὸ Ταξιάρχης ἢ Παλιοταξιάρχης τῆς ὀρεινῆς Ναυπακτίας. Τὸ λέει ὁ ἴδιος στὴν κατὰ τὸ 1782 (4 Φεβρουαρίου) συνταχθεῖσα στὴ Νάξο, ὅπου ἀπὸ τὸ 1775 δασκάλει, διαθήκη του τὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς ἐξῆς: «Ὁ ἐν ἱερομονάχῳ ἐλάχιστος διδάσκαλος τῆς Ναξίας Χρῦσανθος Ἐσωχωρίτης ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης τοῦ καλουμένου Ἀποκούρου ἐκ χωρίου Ταξιάρχης». (Ε.Μ.Α. δ. π. σελ. 150). Ἐσωχωρίτης βέβαια σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς Ἐξωχωρίτες, τοὺς παραθαλασσίους δηλ. Αἰτωλοὺς (Πρὸβλ. Ἀν. Γορδίου: Βίος Εὐγενίου Αἰτωλοῦ. Σάθα Μ. Β. Γ' σελ. 424).

Γιὰ τὸν Κοσμᾶ ὁμως, παρὰ τὴν πολλή, ποὺ χύθηκε ὡς τώρα, μελάνη, τὸ ἂν δηλ. γεννήθηκε στὸν Ταξιάρχη ἢ στὸ κοντινὸ Μέγα Δένδρο, τὸ ζήτημα παραμένει καὶ δὲ στάθηκε δυνατό νὰ ξεκαθαρισθῇ. Προσωπικὰ πιστεύω, γιὰ τὴ μικρή, καθὼς φαίνεται, διαφορὰ ἡλικίας τῶν δύο ἀδελφῶν, πὼς κι' ὁ Κοσμᾶς στὸ ἴδιο χωριὸ γεννήθηκε, στὸν Ταξιάρχη, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν πρῶτα οἱ πρόσφυγες Ἑπειρώτες γονεῖς τους καὶ κατόπι, ὄχι μετὰ πολλὰ χρόνια, μετοίκησαν γιὰ λόγους ἀσφαλείας ἢ ἐργασίας στὸ μεγαλύτερο Μέγα Δένδρο. Ἄν καὶ τὴν ἴδια ἐποχή, ἀρχὴ δηλ. τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Γόρδιος γράφει (δ. π. σελ. 425) «τῶν μᾶλλον συνεσταλμένος φαίνεται (ὁ οἰκισμὸς τοῦ Μεγ. Δένδρου) καὶ ἀνδρῶσιν εὐαριθμοῖς οἰκεῖται πενία προσταλαιπωροῦσιν ἐσχάτη...» Τὸ γιὰτὶ τώρα οἱ ξεριζωμένοι προτίμησαν ἀπὸ τὰ δυὸ φτωχὰ κι' ἀσήμαντα αὐτὰ χωριά τὸν Ταξιάρχη καὶ ὄχι τὸ Μ. Δένδρο, μπορεῖ ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ πρῶτο εἶχε κατὰ σύμπτωσιν τὸνομα τοῦ ἐφέστιου ἁγίου τους, τοῦ πολιούχου τοῦ γενέθλιου χωριοῦ τους Γραμμένον Ταξιάρχη. Πότε ὁμως, ποῖο τοῦλάχιστον ἔτος, γεννήθηκαν οἱ δυὸ ἀδελφοί; Οἱ βιογράφοι τοῦ Κοσμᾶ ἀναγράφουν σάν χρόνον γέννησης τοῦ Ἀγίου τὸ 1714. Τὸ ἐξάγουν προφανῶς ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη φράση τοῦ προτασσόμενου τῆς ἀκολουθίας του βίου τοῦ Ἀγίου, ποὺ συνέγραψε (1814) ὁ γνωστός ἀπὸ τὸ Γραμμένο δάσκαλος καὶ μαθητὴς του Ζαφείρης Χριστοδουλίδης. «...ἐπέταξε, γράφει, τὸ θεῖον του πνεῦμα εἰς τὰ οὐράνια... ὄντας εἰς ἡλικίαν ἐξῆντα πέντε χρόνων» (Πρβλ. Σ. Παπακυριακοῦ: Κ. Αἰτωλοῦ διδασκαὶ κ.λ. Ἀθ. 195 σελ. 189).

Ὁ ἀριθμὸς ὁμως αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίζῃ μὲ ἀκριβεία τὴν ἡλικίαν τοῦ Κοσμᾶ, ἀλλὰ περίπου, ἂν λάβωμε ἀκόμα ὑπ' ὄψιν, πὼς σπάνια ὁ Ἅγιος μιλοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κι' ὅταν κατὰ ἔλεγε αὐτὸ ἦταν μᾶλλον ἀόριστο. «Ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὴν πατρίδα μου, λέει σὲ μιὰ διδασχὴ του (1777), εἶναι σαράντα πνευήντα χρόνους» ἢ «ἐμένα ἢ γῆνιν καὶ μάταια πατρίδα μου εἶναι ἕνα χωρίον, ὅπου λέγεται Ἀπόκουρον ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀγίου Ἁρτης (Α' διδ.) ἢ «Δέκα χιλιάδες χριστιανοὶ μὲ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας ὄχι» κ.λ. Ἔτσι γιὰ νᾶμαστε σύμφωνοι καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια τὴν ἱστορικὴ δὲν μποροῦμε νὰ λέμε πὼς ὁ Κοσμᾶς γεννήθηκε στὰ 1714 ἀλλὰ γύρω στὰ 1714

Τὰ πράγματα ὁμως γίνονται δυσκολώτερα προκειμένου νὰ καθορισθῇ ὁ χρόνος γέννησης τοῦ Χρυσάνθου ἢ τοῦλάχιστον ἂν αὐτὸς ἦταν πρεσβύτερος ἢ νεώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ὁ Σέργιος Μακρᾶϊος ἀπὸ τοὺς οἰκειότερους πρὸς τοὺς δύο ἀδελφούς λογίους συμπατριώτης καὶ φίλος, συμαθητὴς δὲ τοῦ Χρυσάνθου, σὲ ἐπιστολὴ του ἀπὸ Κωνσταντινούπολη, ὅπου σοφάρχευσεν τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, πρὸς τὸν εἰς Νάξον ἀδελφὸ τοῦ Κοσμᾶ δὲν παρέχει οὔτε τὴν παραμικρὴν σὺν σημείῳ αὐτὸ βοήθεια. Στὴν πρώτη τοῦ ἔτους 1775 ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς γράφει κατακλείοντάς την: «Τὸν πανοσιολογιώτατον ἀντάδελφόν της κυρ - Κοσμᾶν εὐλαβῶς προσκυνῶ, ἀσπαζομένη τὴν ἁγίαν της δεξιάν...». Σὲ ἄλλη δὲ παραμυθητικὴ γιὰ τὸ θάνατον τοῦ Κοσμᾶ τῆς 1—7—1780 ἀρχίζει: «Ἦρκεσε μὲν αὐτῇ ἐξελπεῖν ὅσα ἀδελφός, εἰλικρινὴς ἀδελφοῦ στερούμενος καὶ διηγῆσασθαι ὅσα ἱερὸς ἀνὴρ καὶ θεοφιλὴς, τοῦ ἐν ἱεροῦσιν ὁσίου καὶ ἐν ὁσίοις ἱερομάρτυρος... ὥστε τοὺς φίλους ἐκφραῖναι...» (Πρβλ. ΕΜΑ 1959 σελ. 191 κ.κ.).

Ὁ Σάββας στὴ βιογραφίᾳ τοῦ Κοσμᾶ (Ν. Φ. Ἀθ. 1868 σελ. 487) ποὺ ἀντλεῖ ἐκτός, καθὼς λέει, ἀπὸ τὸ Χριστοδουλίδην καὶ ἀπὸ τοπικὰς παραδόσεις, γράφει: «καὶ λαβὼν (ὁ Κοσμᾶς) παρὰ πάντων συγχώρησιν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ π ρ ε σ β ὕ τ ε ρ ο ς τ ὠ ν ἀ δ ε λ φ ὶ ν τ ο υ Χ ρ ὺ σ α ν θ ο ς ἐδίδασκεν ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ...» (δ. π. σελ. 488ῃ. Χωρὶς δηλ. νὰ παρέχῃ

ἄλλες ἐξηγήσεις πληροφορεῖ, πὼς ὁ Κοσμάς εἶχε κι' ἄλλα ἀδελφία, ὁ μεγαλύτερος ὅμως ἀπ' ὅλους ἦταν ὁ Χρυσάνθος. Τὸ ὅτι βέβαια εἶχε κι' ἄλλα ἀδελφία ὁ Ἅγιος, ἀδελφούς ἢ ἀδελφές, ποὺς ξέρει, ποὺ ἔμεναν στὸ χωριό, εἰκάζουμε κι ἀπὸ περιχοπὴ τῆς πρὸς Χρυσάνθον γνωστῆς ἐπιστολῆς του σταλμένης ἀπὸ τὴν Πατριαρχιὰ στὶς 2—3—1779. Γράφει: «Περιῆλθον δὲ καὶ τὴν πατριδα καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς σὲ προσκυνοῦσι καὶ οἱ φίλοι...» (Πρὸβλ. Σ. Παπακ. ὁ. π. σελ. 167). Ὁ δὲ Β. Σφυρόερας στὴ μνημονευθεῖσα γιὰ τὸ Χρυσάνθο ἐμπεριστατωμένη μελέτῃ του γράφει: «Εἰς τὸ μικρὸν καὶ ἄγονον χωρίον τῆς Αἰτωλίας τὸν Ταξιάρχην — ἐγεννήθη ὁ Χρυσάνθος ὀλίγον πρὸ τοῦ 1714, ὁπότε ἐγεννήθη ὁ νεώτερος ἀδελφός του, ὁ φλογερός ἱεραπόστολος τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας Κοσμάς ὁ Αἰτωλός...» (Πρὸβλ. Β. Σφυρ. ὁ. π. σελ. 130). Λίγο ὅμως παρακάτω περιπλέκει κάπως τὰ πράγματα «κυρίως ὅμως, λέει, ἀπὸ τοῦ 1758 τὸ ὄνομά του (τοῦ Νικ. Θεοτόκη) κατέστη γνωστὸν καὶ ἤρχισαν νὰ ἔρχονται παρ' αὐτῷ μαθηταὶ καὶ ἀκροαταὶ ἐξ' ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι βέβαιον ἐπομένως ὅτι ὁ Χ ρ υ σ α ν θ ο ς ἦ τ ο τ ε σ σ α ρ α κ ο ν τ ο ὕ τ η ς ὅταν ἔφθασεν εἰς Κέρκυραν». (Πρὸβλ. ὁ. π. σελ. 135). Καὶ πὺ κατω: «Χαρακτηρηστικὸν εἶναι ὅτι ὁ Θεοτόκης ἦτο τοῦλάχιστον κατὰ εἰκόσιν ἔτη νεώτερος τοῦ Χρυσάνθου...»

Μ' ἄλλα λόγια ἂν τὸ 1758 ὁ Χρυσάνθος ἦταν «τεσσαρακοντούτης» ἢ ὁ Θεοτόκης «κατὰ εἰκόσιν ἔτη νεώτερος τοῦ Χρυσάνθου» ὁ τελευταῖος αὐτὸς θὰ γεννῆθηκε περὶ τὸ 1718 ἢ τὸ 1716 (ὁ Θεοτόκης γεννῆθηκε τὸ 1736), ἦταν συνεπῶς νεώτερος τοῦ Κοσμά. Παρὰ ταῦτα ἔχω τὴ γνώμη, πὼς ὁ Χρυσάνθος ἦταν πρεσβύτερος τοῦ Κοσμά, πόσα ἀκριβῶς χρόνια δὲν εἶμαι σὲ θέσῃ νὰ ὀρίσω, γεννημένος πάντως ὄχι βραδύτερα ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δευτέρας δεκαετίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνα (1710—2). Τὴν ἀποψή μου στηρίζω στὰ ἀκόλουθα κάπως ἰσχνὰ βέβαια στοιχεῖα. Τὴν πρὸς Χρυσάνθον γνωστὴ ἐπιστολή του ὁ Κοσμάς ἀρχίζει: «Πανοσιώτατε ἀγαπητέ μου ἀδελφε κύρ - Χρυσάνθε ἀσπάζόμενος προσκυνῶ σε...». Ἡ προσφώνηση «κύρ Χρυσάνθε» καὶ τὸ «προσκυνῶσε» φανερώουν ἀποδιδόμενον σεβασμὸ μικροτέρου πρὸς πρεσβύτερον πρᾶγμα ποὺ γενικὰ συνηθίζονταν σὲ παρόμοιες περιπτώσεις. Εἶδαμε ἤδη πὼς ὁ Σέργιος Μακρᾶιος κατὰ πολὺ νεώτερός του προσφωνοῦσε στὸ πρὸς Χρυσάνθο γράμμα του τὸν Κοσμά.

Καθὼς ὁ πρῶτος βιογράφος καὶ ὑμνωδὸς τοῦ Κοσμά Ζ. Χριστοδουλίδης γράφει, ὁ Κοσμάς ἀναχωρώντας ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὅρος πῆγε «εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἀνταμώσῃ τὸν ἀδελφόν του διδάσκαλον Χρυσάνθον, ὅστις καὶ τὸν ἐδειξεν καὶ μερικὴν τινὰ τέχνην Ρητορικὴν διὰ νὰ ὁμιλῇ τάχα μὲ κάποιαν μέθοδον...» (Πρὸβλ. Σ. Παπακ. ὁ. π. σελ. 183). «Τὸν ἐδειξε» βέβαια ὁ μεγαλύτερος καὶ πολυγλωσσιμώτερος — εἶχε χρηματίσει μαθητὴς ὁ Χρυσάνθος τῶν ὀνομαστότερων δασκάλων τῆς ἐποχῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, Δωρόθεου Λέσιου καὶ Νικ. Θεοτόκη — σι ὀνεώτερο μὲ τὰ «πέντε - ἔξη ἑλληνικά», καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε.

Ἄλλες μαρτυρίες ἐκτὸς ἀπ' αὐτές, ἔμμεσες ἢ ἄμεσες, ποὺ νὰ βεβαιώνουν τοῦ λόγου μου τὸ ἀσφαλές παρὰ τὶς ἐπίμονες ἀνὰ τὴν πλούσια σχετικὰ βιβλιογραφία καὶ τὰ ἀγιοκοσμικὰ κείμενα :ρευνές μου, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ.

IV

Μιά παράδοση.

Καταχωρῶ ἐδῶ μιὰ ἀκόμα ἀπὸ τὶς πολλὰς ποὺ κυκλοφοροῦν στὸ στόμα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ ἀθησαύριστη γιὰ τὸν Ἀγιοκοσμᾶ παράδοση. Κατὰ τὴν τελευταία, τὴν πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου, ὁριοθετῶν τοῦ στὰ χωριά μας τὰ Κουρεντο-

χώρια, έπέρασε ό "Άγιος άνεβαίνοντας ή κατεβαίνοντας στην άγαπημένη του Ζίτσα μέρα καθημερινή κι' άπ' τη Βελτσίστα. Οί χωριανοί μικροί μεγάλοι έτρεξαν στην έκκλησιά νά τόν δοϋν, νά τόν άκούσουν. Ό "Άγιος θέλησε νά λειτουργήση και πρόσταξε μιá από τις συναγμένες εκεί κοπέλλες τοϋ χωριοϋ (άνήκε στην και σήμερα σωζόμενη οίκογένεια Σιέμου) νά τοϋ έτοιμάση τήν άπαραίτητη προσφορά. Σέ παρατήρησή της πώς δέν έχει προζύμι και θ' άργήση νά γένη. Σϋρε τής είπε ζύμωσ' τη και φέρτη νά τη βλώσω. Έτρεξε στο σπίτι της ή νιά (και ζύμωσε τάκα - τάκα με τά χέρια της και τήν έφερε τρεχάτη στον άγιο. Έκείνος τη βλόγησε και:» "Αϊντε, τής μετάειπε νά τήν ψήσης». Τί λειτουργία θά γένη τούτη, έσκέφτονταν ή νιά, έτσι άγίνωτη, χωρίς προζύμι; Μ' άφοϋ πρόσταξε ό "Άγιος: Δέν πρόφθανε νά πάη καλά - καλά στο σπίτι, πού δέν ήταν και μακριά, και ό τοϋ θάματος! Ή προσφορά φούσκωσε και γίνηκε μιá χαρά σά νάχε ώρες και με προζύμι ζυμωμένη.

Αίγον καιρό κατόπι χάλασαν τόν "Άγιο στο Μπεράτι, πέθανε κι' ή τοιούπρα στο χωριό. Κι' ό τάφος της, λέν, μοσχοβόλαγε άπ' τά λουλούδια πού φύτρωναν άπάνω του χειμώνα καλοκαίρι!...

(Κατ' ανακοίνωση Ί. Γκέγκα Βελτσιστινοϋ 76 χρονών τó 1956).

IV

Μιá εικόνα του.

Στις ύπάρχουσες γνωστές ώς σήμερα στον ήπειρωτικό τοϋλάχιστον χώρο παλαιότερες τοϋ Πατροκοσμá εικόνες, φορητές ή επιτοιχίες καθώς τής Ζίτσας, τοϋ Μπερατιοϋ, τής Σαμαρίνας τής Πρέβεζας τήν τελευταία (1953) ανακαλυφθείσα από τόν άεμνηστο Δ. Ευαγγελίδη στο 'Απλοχώρι Δωδώνης, έρχομαι νά προσθέσω κι' αϋτήν έδω τής Ζωνδήλας (Τ. Ζωοδόχου) Κουρέντων, άποκείμενη στην καθολική τοϋ χωριοϋ έκκλησία 'Αγίο Παρασκευή και πάνω στο διαχωριστικό τοϋ κυρίως ναοϋ με τόν νάρθηκα τοίχο της.

Τήν επρόσεξα, όταν περιορχόμενος παλαιότερα τις έκκλησίες τών χωριών τής επαρχίας για συλλογή ένθυμήσεων και έπιγραφών, έπέρασα κι' άπ' αϋτή τοϋ χωριοϋ τοϋ παραπάνω.

Ό "Άγιος έδω εικονίζεται όλόσωμος με μαϋρο σκούφο στο κεφάλι, μακρὸν μαϋρον ώς τά πόδια επενδύτη, πού μόλις άφήνει νά φαίνονται αί μαϋρες έπίσης έμβάδες του, τó μπροστινό δέ όξυκόρυφο άνοιγμα τοϋ επενδύτη καλύπτει έσωτερικά χρυσοϋφαντο πετραχήλι. Ή μορφή του άν και άλλοιωμένη κάπως από τó χρόνο και τήν ύγρασία είναι αϋστηρή, άσκητική και τά γένια του γκρίζα και μᾶλλον κοντά με τó ένα δέ χέρι τó δεξι εύλογεί και στο άλλο κρατεί ειλητάρι με τη φράση «μακάριος ό φοβούμενος τόν [θεόν]». Δεξιά τέλος και άριστερά τοϋ χρυσοϋ φωτοστέφανου διαβάζουμε: «Ό ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ ό νέος».

Ποιός τώρα και πότε «εποίησε» τήν εικόνα αϋτή τοϋ Πατροκοσμá δέν φαίνεται. Άς σημειωθή πώς ή πρώτη, ή άρχική ιστόρηση τοϋ ναοϋ, κατá τη σωζόμενη σχετική έπιγραφή, έγινε «ΕΝ ΕΤΕΙ 1811... ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΖΟΗ έξ Ίωαννίνων έν μηνί 'Ιουλίω 7». Τότε όμως δέν φιλοτεχνήθηκε ή εικόνα, καθώς εύκολα μπορεί νά συμπεράνη κανείς από τήν ύπάρχουσα δίπλα της και στο ίδιο όρθογώνιο πλαίσιο όλόσωμη έπίσης τοιχογραφία τοϋ "Αϊ - Γιώργη τοϋ νεομάρτυρα. Μάλιστα οί δυό εικόνες συνδέονται με τήν έπιγραφή: «δέησις του δουλου του θεου σοϋλα αποστολι» πού δείχνει πώς έγιναν κι' οί δυό ταυτόχρονα με δαπάνες τοϋ ίδιου χωριανοϋ κι' από τόν ίδιο βέβαια ζωγράφο.

Ἡ πιθανώτερη χρονολογία ἰσότησεως τῶν δυὸ εἰκόνων εἶναι τὰ ἔτη 1855 ἢ 1856, ἐποχὴ πού ἔγιναν κατὰ τὶς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις, συμπληρωματικὲς τοιχογραφήσεις ἀκαλύπτων, ὡς τότε ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὰ γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Αἰτωλοῦ Διδάχου στὴν Ἀγιά - Παρασκευὴ Ζωνδύλας. Ἐπισημαίνω τὴν ὑπαρξὴ τῆς γιὰ νὰ τονίσω ἀκόμα μιὰ φορὰ τὸ γεγονός, πῶς, πολὺ πρὶν ἢ ἐπίσημη Ἐκκλησία ἐκπληρώσει τὸ πρὸς τὸν Κοσμᾶ χρέος τῆς γιὰ τὶς ἀνεκτίμητες πρὸς αὐτὴ καὶ τὸ ἔθνος ὑπηρεσίες του, ὁ λαὸς τὸν εἶχε ἤδη ἀγιοποιήσει καὶ τὸν εἰσήγαγε πανηγυρικὰ στὰ σεβάσματά του τοποθετώντας τὸν μεταξὺ τῶν πρὸ μεγάλων καὶ πολλῶν ἁγίων τῆς πίστεως του.

VI

Μιὰ μαρτυρία.

Ἐπῆρχε ρεῦμα ἐξωμοσίας στὴ Β. Ἠπειρὸ τὸν καιρὸ πού τὴν «πάτησε» ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπάντηση βασισμένη σὲ ἐπαρκεῖς καὶ καθαρές, ὅσο ξέρω εἰδήσεις δὲν ἔχουμε.

Γιὰ τὴν ἀξιοθρήνητη ὁμως κατάσταση, πού ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχὴ κατὰ τὰ πρὸ τῆς ἐκεῖ παρουσίας τοῦ Ἀγίου χρόνια, προσάγω τὴν καυτὴ ἐνὸς ἄλλου Ἐθναποστόλου μαρτυρία, πού παρὰ τὴν ἐγκυρότητα, ὡς προερχομένη ἀπὸ χεῖλη ἱερέως, καὶ τὴν παλαιότητά της, πολὺ λίγο ὡς τελευταία ἀκούστηκε.

Πρόκειται γιὰ τὸ Νεκτάριο Τέρπο⁽¹⁾ Μοσχοπολίτη ἱερομόναχο, ἄγνωστον σχεδὸν ὡς σήμερα, «ἀκμάσαντα περὶ τὸ μέσον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος» τὸν ἀξιολογώτερο στὴν περιοχὴ αὐτὴ (τὴ Β. Ἠπειρὸ) μαχητικὸ πρόδρομο τοῦ Αἰτωλοῦ Διδάχου καὶ κατὰ εἴκοσι περίπου χρόνια πρεσβύτερό του.

Τὸ χρόνο ἀκριβῶς πού ὁ Κοσμᾶς ἔπεφτε πάνω στὴν ἀκραία ἔπαλξη τοῦ ἐλληνισμοῦ, στὸ Μπεράτι (1779), ἐκδίδονταν γιὰ ἕκτη κατὰ σειρὰ φορὰ στὴ Βενετιὰ κι' ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῶν Γιαννιωτῶν Γλυκῆδων ἡ πρώτη ἔγινε στὴν Ἱδια πόλιν στὰ 1732), τὸ περισπούδαστο ἔργο τοῦ Τέρπου ἐπιγραφόμενο «Πίστις», (Πρὸβλ. Ε. Λεγκράν: Ἑλλ. Βιβλ. ΙΗ' τόμ. II σελ. 299). Αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τὴν σπάνια τοῦ 1733 ἐκδοσις βιβλιογραφώντας οἱ Λαδᾶς — Χατζηδημιῶς (Πρὸβλ. Ἑλλ. Βιβλ. Συμβουλὴ στὸν ΙΗ' αἰῶνα Ἀθ. 1964 σελ. 28 κ.κ.) παραθέτουν ἀρκετὲς χαρακτηριστικὲς περικοπές του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μεταφέρω ὀλίγες ἐνδιαφέρουσες τὴν περπτωσί μας. Ἀρχὴ - ἀρχὴ ὁ Νεκτάριος ἀπευθυνόμενος «πρὸς τοὺς Ἀναγινώσκοντα» στὸν πρόλόγὸ του δηλαδὴ, γράφει κοντὰ στ' ἄλλα: «Τὸ λοιπὸν ἐτοῦτο τὸ Βιβλίον τὸ ἐπονομαζόμενον Πίστις δὲν τὸ ἐσύνθεσα διὰ τοὺς σοφοὺς καὶ γραμματισμένους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀγραμμάτους καὶ χωρικούς, ἐπειδὴ εἰς ταῦτα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ πολλοὶ ἐπλανήθησαν καὶ π λ α ν ὦ ν τ α ι ἀπὸ ὀλίγην ἀνάγκην καὶ δόσιμον τοῦ χαρατζίου καὶ ἀρνοῦνται (φεῦ) τὸν Χριστόν, καὶ παραδίδονται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, τούτου χάριν καὶ ἐγώ, θεῖφ ὅλῳ κινούμενος ἠθέλησα νὰ τοὺς βοηθήσω εἰς τοῦτον τὸν ψυχικὸν κίνδυνον, ὅτι νὰ στέκονται στερεοὶ εἰς τὴν ΠΙΣΤΙΝ... «Ἰδές, λέει, πολὺ κάτω στὶς σελ. 211—213 τοῦ βιβλίου, τοὺς εὐλογημένους ὑπάρχους τοῦ Χριστοῦ χριστιανούς τῆς ἐπαρχίας Τρικάλους καὶ Μασκουλουρίου... μὲ τὸ νὰ σταθοῦν στερεοὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἐτοῦτοι ὅπου εὐρίσκονται ἐδῶ πρὸς ἐτοῦτα τὰ μέρη τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῆς Ἀρβανιτίας καὶ τοῦ Μωρεῶς διὰ ὀλίγην ἀνάγκην (φεῦ) ἀρνοῦνται τὸν Κύριον τῆς δόξης Ἰησοῦν Χριστόν καὶ Θεὸν τῶν ὁλῶν...».

Καὶ παρακάτω (σελ. 220—222): «Ποῦ εἶναι ἄλλοις τρισκατάρατες καὶ πενταφορισμένες γυναῖκες καὶ λέγωσιν ὃ ἄνδρα μου γένου Τούρκος διατὶ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ πληρώσωμεν χαράτζι καὶ ἄλλαις θεαίαις καὶ ἀνεψιαῖς τοῦ διαβόλου λέγουν ὃ παιδιὰ μου βάλετε ἀπὸ ἓνα ὄνομα τούρκικον ὥς νὰ μὴν πληρώνετε χαράτζι καὶ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ζυμομαγειρέωμεν διὰ τοὺς ἀγαρηνοὺς...».

Πιὸ κάτω ἀναφέρεται στὸ παρατηρούμενο τότες φαινόμενο τοῦ Κρυπτοχριστιανισμοῦ, τὸ καταδικάζει καὶ συμβουλεύει: «Βάστα λοιπὸν παίδευσή, καὶ ἂν σὲ δέσουν μὴν πικραίνεσαι, καὶ ἂν σὲ βάλουν εἰς φυλακὴν ἢ εἰς σίδερα καὶ εἰς τὸ τρομπούκι, ὑπόφερε χαρούμενος κάμνοντας τὸν Σταυρόν σου καὶ κήρυτται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Θεοῦ τοῦ παντός...». Καὶ συνεχίζει ἀναφερόμενος σὲ περίοδο αἰχμῆς τῶν ἐξισλαμισμῶν στὸν τόπο του. «Τὸ λοιπὸν τί ἀνάγκην σοματικὴν εἶχα γὰρ πέρσι εἰς ἀφκῆδ' Δεκεμβρίου κε' νὰ πηγαίνω εἰς ξένην ἐπαρχίαν τοῦ Ἀλμπασανίου εἰς χωρὸν Τραγότι; Καὶ ἐμπαίνοντας ἐγὼ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἠΐρηκα τὸν παπᾶ μὲ ὥς ἑκατὸν εἴκοσι γυναῖκες, καὶ ἄνδρες ὥς δέκα πέντε καὶ πολλὰ ἐπικράθηκα διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἀνδρῶν, καὶ εἶχα ρωτήσῃ προτύτερα καὶ μοῦ εἶπαν πὼς οἱ ἐπίλοιποι ἄνδρες (φεῦ) ὅλοι ἐτούρκειψαν...». Καὶ μιλάει πιὸ κάτω (σελ. 225) γιὰ τὸν ἄγριο μέχρι ἀναπηρίας ξυλοδαρμὸ τοῦ στῆτι τοῦ παπᾶ ὅπου κατέλυσε, ἀπὸ τοὺς σιουμπασιὰδες τοῦ χωριοῦ γιὰ ὅσα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῆς πίστεως τοὺς εἶπε στὴν ἐκκλησίαν...

Ἄλλα καὶ αὐτὸς ὁ Κοσμάς ὅταν ἔλεγε: «Τὸ κορμί σας ἄς τὸ καύσουν, ἄς τὸ τηγανίσουν, τὰ πράγματά σας ἄς τὰ πάρουν, μὴ σᾶς μέλλῃ. Δώσετέ τα, δὲν εἶναι ἰδικὰ σας. Ψυχὴ καὶ Χριστὸς σᾶς χρειάζονται. Αὐτὰ τὰ δύο ὅλος ὁ κόσμος νὰ πέσῃ δὲν ἤμπορεῖ νὰ σᾶς τὰ πάρῃ ἐκτὸς καὶ τὰ δώσετε μετὰ τὸ θέλημά σας. Αὐτὰ τὰ δύο νὰ τὰ φυλάγετε νὰ μὴν τὰ χάσετε...» (Προβλ. Φ. Μιχαλόπουλον ὁ. π. σελ. 46). Τέτοιες ἀσφαλῶς περιπτώσεις ἀλλαξοπιστίας στὴν ἴδια περιοχὴ ὁμαδικῆς ἢ μεμονωμένους εἶχε ὅπ' ὅψι του καὶ ἀγωνίζονταν «ὅλαις δυνάμεσι» ν' ἀναχαιτίσῃ.

Σ η μ.: 1) Περισσότερα γιὰ τὸ Νεκτάριο Τέροπο Προβλ. στὴ μνημειώδη ἀπὸ τὸ Γ. Βαλέτα ἐκδοσὴ τοῦ ἙΑΤΑ «τοῦ ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ ἐκ Μόσχας φιλέλληνος Ἰω. Πετρώφ» στὸ κεφ. Προδόδρομοι σελ. 36 κ.κ. καὶ στοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλον ὁ. π. τόμ. Δ' σελ. 360 κ.κ.

ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ

ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΣΤΟ ΒΟΛΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΧΑΡΙΣΙΑΔΗΣ¹

Ἀνάμεσα στίς ἐπιφανεῖς μορφές πού ἔδρασαν καί δημιούργησαν στὸ Βόλο, στὸ τέλος τοῦ περασμένου καὶ στίς ἀρχές τοῦ ἡμετέρου αἵωνα, συγκα-

ταλέγεται καὶ ὁ Ἡπειρώτης Νικόλαος Χ. Χαρισιάδης. Ἡ Ἡπειρωτικὴ παροικία τοῦ Βόλου πού μέχρι σήμερα ἀριθμεῖ πολλὰ καὶ ἐπίλεχτα μέλη, ἔχει τὶς ρίζες της βαθειὰ στὴ περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, τότε πού οἱ κομπανίες τῶν μασιόρων, ξυλογλυπτῶν, λιθογλυπτῶν καὶ ζωγράφων ἔφτιασαν στὸν τόπο καὶ ἄφησαν, ἀνεξίτηλα χαραγμένα, τὰ χνάρια τοῦ περάσματος τους. Στίς ἀρχές τοῦ αἵωνα μας, πολλοὶ Ἡπειῶτες βρέθηκαν στὴν πολιτεία τοῦ Παγασητικοῦ κί' οἱ περισσότεροι ἀναδείχτηκαν φορεῖς νέου πνεύματος καὶ πολιτικῶν ἐπιδιώξεων.

Ὁ Νικόλαος Χαρισιάδης γεννήθηκε στὴ Βούρμπανη τῆς Κάνιτσας, τὴν 21 Νοεμβρίου 1847⁽²⁾, καί ἦταν ἀπόγονος τοῦ Κώστα Βουρμπανίτη. Γραμματικοῦ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Στὸ χωριό του ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα του γράμματα. Ὅταν ἔγινε 10 χρονῶν, κατέβηκε μὲ τοὺς γονεῖς του στὴν Ἀθήνα⁽³⁾. Ἐκεῖ τελείωσε τὶς γυμνασιακές του σπουδές καὶ ἐγγράφηκε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου. Παίρνοντας τὸ δίπλωμά του ἄρχισε νὰ δικηγорῇ καὶ συνάμα νὰ ἐπιδίδεται στὴ συγγραφὴ ἐμπιστημονικῶν μελετῶν. Τὸ 1875 τὸν βρίσκουμε στὴ Κωνσταντινούπολιν νὰ ἐξασκῇ τὸ δικηγορικὸ ἐ-

1). Πολλές πληροφορίες γιὰ τὴν Ἡπειρώτικὴν αὐτὴν προσωπικότητα, πού ἔζησε τὸ μισὸ περίπου τῆς ζωῆς της στὸ Βόλο, πῆρα ἀπὸ τὸν κ. Γαβριὴλ Παπαγεωργίου, σεβαστὸ σήμερα πρεσβύτεν τοῦ Βόλου, Βουρμπανίτη τὴν καταγωγὴ καὶ στενὸ συγγενὴ τοῦ βιογραφούμενου. Ἀκόμα ἀπὸ σχετικὸ μελέτημα τοῦ ἴδιου πού δημοσιεύτηκε στὰ «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ**» (ἔτος δεύτερο, 1927 — Παράρτημα πρῶτο, βιογραφικὸ, σελ. 58), καὶ τὸ μελέτημα τοῦ Δ. Σ. Ξενάκη μὲ τίτλο «Ἐξέχουσιν φυσιογνωμίαι ἐν Πηλῷ καὶ Βόλῳ» (Βόλος 1933, σελ. 52), καὶ ἀκόμα ἀπ' ὅσα στοιχεῖα μπόρεσα νὰ βρῶ στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι» τοῦ Βόλου.

2). Γαβριὴλ Παπαγεωργίου: «Νικόλαος Χαρισιάδης», ἐνθ. ἀν. σελ. 58.

3). Ὁ Δ. Σ. Ξενάκης ὑποστηρίζει πὺς πῆγε στὸ Παρίσι, χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι σωστό, μιά καὶ οἱ πληροφορίες τοῦ Γαβριὴλ Παπαγεωργίου εἶναι θετικὲς καὶ ἐξακριβωμένες.

πάγγελμα καὶ παράλληλα νὰ διδάσκη, σὺν καθηγητῆς, τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου, τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τῆς Λογιστικῆς στὰ Γυμνάσια τοῦ Σταυροδρομίου. Τὸν ἴδιο καιρὸ προσλήφθηκε Νομικὸς σύμβουλος τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας. «Ἡ εὐφράδειά του — γράφει ὁ Ξενάκης — ἡ ἐξαιρετικὴ εὐσυνειδησία μεθ' ἧς ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα του καὶ ἡ ἀπταιστος γνῶσις τῆς τουρκικῆς, ἀπαραιτήτου ἐφοδίου διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ ἐξασκῶντας ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, τὸν καθίστων περιζήτητον».

Ἀνάμεσα στὶς ἐπαγγελματικὰς του ἐνασχολήσεις, ὁ Χαρισιάδης, δὲν παρέλειπε νὰ φροντίζῃ καὶ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐπιμόρφωσιν. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ μόχθου ὑπῆρξε ἡ ἔκδοσις, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν 1857 — 1887, σπουδαίων νομικῶν, λογιστικῶν καὶ οἰκονομολογικῶν συγγραμμάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι: 1. Στοιχεῖα Ὀθωμανικῆς Νομοθεσίας, 2. Στοιχεῖα Λογιστικῆς, 3. Σύστημα Λογιστικῆς, 4. Ἐπίτομος Πλουτολογία ἢ Πολιτικὴ Οἰκονομία, 5. Ἐμπορικὸν Δίκαιον καὶ 6. Ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου. Στὰ ἔργα αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνῃ μὲ εὐχέρεια τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ τὴν εὐρυμιάθειαν τοῦ συγγραφέα.

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν του δραστηριότητα, ἀνέπτυξε στὴ Κωνσταντινούπολιν ὁ Χαρισιάδης καὶ ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν. Ἀναμίχτηκε καὶ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίας του σὲ πολλὰ σωματεῖα καὶ χρημάτισε πολλὰς φορὰς Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως. Σὰν ἐπίλεχτο δὲ μέλος τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Πρεσβείας ὑποστήριξε μὲ πάθος τὰ ἔθνικὰ ζητήματα καὶ ἰδιαίτερα αὐτὰ ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν σκλαβωμένην Ἡπείρου.

Στὶς 2 Νοεμβρίου 1886 παντρεύτηκε τὴν Αἰκατερίνην Γεωργιάδην ποὺ κατὰγονταν ἀπὸ τὸ Βόλο καὶ ποὺ διακρίνονταν γιὰ τὴ μόρφωσιν, τὴ γλωσσολογίαν καὶ τὸ φιλεὐσπλαχνο τοῦ χαρακτῆρα της. Τ' ἀδέρφια της Γεώργιος καὶ Νικόλαος κατεῖχαν σημαντικὰ ἀξιώματα στὴ περίοδον τοῦ σουλτάνου Χαμίτ. Ὁ πρῶτος εἶχε διορισθῇ ἡγεμόνας τῆς Σάμου κι' ὁ δεύτερος, μὲ τὸν τίτλον τοῦ Πασᾶ, Οἰκονομικὸς Σύμβουλος τοῦ Σουλτάνου.

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, ὁ Χαρισιάδης μὲ τὴν οἰκογένειάν του, κατέβηκε κι' ἐγκαταστάθηκε μόνιμα πρὸς τὸ Βόλο, τόπον καταγωγῆς τῆς γυναίκας του. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ πολιτεία τοῦ Παγασητικοῦ εἶχε ἀρχίσει ν' ἀναπτύσσεται σὲ σπουδαῖον ἐπιλιμένιον καὶ βιομηχανικὸν κέντρο. Ἀνήσυχον καὶ φιλοπρόδον φημισμένην, καθὼς ἦταν, δὲν ἀρκέστηκε στὴν ἄσκησιν τῶν ἐπαγγελματικῶν του μόνον ἐνασχολήσεων. Ἐλαβε ἐνεργὸν μέρος σὲ κάθε κοινωνικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἐκδήλωση, ὀργάνωνεν κι' ἔκανε ὁ ἴδιος διαλέξεις ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου, δημοσίευεν οἰκονομολογικὰς μελέτας καὶ χρημάτισεν μέλος τῆς Λιμενικῆς Ἐπιτεροπῆς Βόλου καὶ πρόεδρος τῆς Ἐφορίας τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Χαρισιάδου γιὰ τὴ γενέθλιαν γῆν του, ἐκδηλώθηκε κι' αὐτὴ μὲ κάθε τρόπο. Πολλὰ βλαστάρια τῆς σκλαβωμένης Ἡπείρου ποὺ ἔφευγαν ἀπὸ τὸν τόπον τους κι' ἔφταναν στὸ Βόλο, τὰ περιέβαλε μὲ ἰδιαίτην στοργὴν καὶ τὰ ἀποκατέστησε μορφωτικὰ κι' ἐπαγγελματικὰ, κάνοντάς τα ἄξιους πολῖτας τῆς νέας τους πατρίδας. Μὲ προσωπικὴν του ἀκόμα δαπάνην ἀνέλαβε τὴν πλάκωσιν, μὲ μωσαϊκὰς πλάκες, τῆς κεντρικῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Βούρμπιανης, ποὺ τὴν ἐπισκέφθηκε ὁ ἴδιος καὶ παρακολούθησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας.

Κορύφωμα τῆς δρᾶσης του στὸ Βόλο ὑπῆρξε ἡ μεγάλη του δωρεὰ —

χωρίς αὐτὴ μέχρι σήμερα ὁ Βόλος δὲν θὰ εἶχε Βιβλιοθήκη — πρὸς τὸν Φιλολογικὸ Σύνλλογο «Τρεῖς Ἱεράρχαι», τὸ 1912 τοῦ κεντρικοῦ ἀκινήτου του στὴν διασταύρωση τῶν ὁδῶν Δημητριάδος καὶ Ὑγλ, ἀξίας τότε 2.000 χρυσῶν λιρῶν, μὲ σκοπὸ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ ἡ Βιβλιοθήκη, τὸ ἀναγνωστήριον καὶ ἡ αἴθουσα Διαλέξεων τοῦ Σύνλλογου. Ἔτσι ὁ Σύνλλογος, μὲ δικό του πλῆθον ἀκίνητο, μπόρεσε νὰ ὀρθοποδήσῃ, νὰ ἀναπτύξῃ τὴ Βιβλιοθήκη του καὶ νὰ προσφέρῃ μέχρι σήμερα τὴς μορφωτικῆς ὑπηρεσίης του στὴ πόλιν. Ὁ Σύνλλογος «Τρεῖς Ἱεράρχαι» τὸν ἀνεκήρυξε μεγάλον εὐεργέτη του, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐκπολιτιστικὰ σωματεῖα τοῦ Βόλου, τὸν ἀνεκήρυξαν ἐπίτιμο μέλος του.

Τὸ 1915, ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ἀνδρο λόγιος Δ. Π. Πασχάλης, Νομάρχης τότε τῆς Λάρισας, ὑπέβαλε αἴτηση στὸ Ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν γιὰ τὴν ἀπονομὴ παρασήμου στὸν Νικόλαο Χαρισιάδην, σὰν ἐπιβράβευση τῆς δράσης του καὶ τῆς σημαντικῆς του δωρεᾶς. Ἡ κυβέρνησις ἔκρινε πῶς τὰ παραπάνω δὲν συγκέντρωναν τὴς προϋποθέσεις ἀπονομῆς παρασήμου, καὶ ἀρνήθηκε τὴν ἀπονομή. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ὑπόμνημα πὺ ὑπέβαλε ὁ Νομάρχης Πασχάλης, γιὰυτὸ καὶ παραθέτω μερικὰ ἀποσπάσματά του: ⁽⁴⁾

«Ἐν Βόλῳ διαμένει ἀπὸ ἱκανοῦ ἐγκατεστημένος αὐτόθι, ἀνὴρ ἐξόχως φιλόπατρις καὶ φιλόπολις, ὁ Ν. Χ. Χαρισιάδης, ἐξ Ἠλείρου ἑλκων τὴν καταγωγὴν...

Συστηθέντος ἐν Βόλῳ ὑπὸ πολιτῶν τοῦ θρησκευτικοφιλολογικοῦ Σύνλλογου «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι» σωματείου ἀποτελουμένου ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων καὶ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διακρινομένων ἐν Βόλῳ πολιτῶν, προσφέροντος δὲ πραγματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἐκεῖ κοινωνίας ὁ Νικόλαος Χαρισιάδης, καίτοι μὴ διακρινόμενος ἐπὶ ἐξαιρετικῇ τινὶ εὐπορίᾳ, ἔσπευσε προφρόνως νὰ δωρήσῃ εἰς τὸν Σύνλλογον τοῦτον, τὴν ἐπὶ τῆς κεντρικῆς τέρρας ὁδοῦ τοῦ Βόλου, ιδιόκτητον οἰκίαν του, μικρὸν κομψὸν μέγαρον, ἐν ᾧ ἐγκατεστάθη ἡ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Σύνλλογου, τὸ ἀναγνωστήριον καὶ ἡ αἴθουσα τῶν διαλέξεων.

Τοιοῦτου πεπαιδευμένου, φιλοπάτριδος, χρηστοῦ καὶ ἐνεργητικοῦ ἀνδρός, θεωρεῖω καθήκον μου ἵνα συστήσω τὴν ἠθικὴν ἀμοιβήν, διὸ καὶ λαμβάνω τὴν τιμὴν, ἵνα προτείνω τὴν ἀπονομὴν εἰς αὐτὸν τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Β. Τάγματος τοῦ Σωτήρος, διὰ τὰς προεκτεθείσας πολλοῦ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας του».

«Δυστυχῶς — γράφει ὁ Ξενάκης — τὸ παράσημον δὲν ἀπενεμήθη εἰς τὸν Χαρισιάδην. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ παρεγνωρίσθη καὶ ἐνῷ θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ εἰς ἐκ τῶν καλλιτέρων Δημάρχων τοῦ Βόλου, οὔτε δημοτικὸς σύμβουλος δὲν ἐξελέγη». Ἦταν ἡ ἐποχὴ πὺ τὰ πολιτικὰ τζάκια διαδέχονταν στὶς τοπικὰς ἐξουσίας τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, παραγνωρίζοντας τὴς ἀξίας πὺ ἔμεναν ἔξω ἀπὸ τὴ διοίκησιν καὶ πὺ θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν ἔργο σημαντικὸ καὶ ἀξιοχρήλευτο, ἐνῷ οἱ ἴδιο δὲν ἐνδιαφέρονταν παρὰ νὰ διαιωνίζον τὴν οἰκογενειακὴν πολιτικὴν κληρονομίαν. Ἦταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πὺ ἀρνήθηκαν, σὰν Δημοτικὸ Σουμβούλιο, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1902, τὴν δωρεὰν στὴ πόλιν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ζωσιμᾶ Ἑσφιγμενίτη. Ὁ Χαρισιάδης πέθανε στὶς 16 Ἰουνίου 1924 στὸ Βόλο, ἀφοῦ ἄφησε καὶ τὴν ὑπόλοιπην περιουσίαν του γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς.

ΦΡΑΝΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΜΟΝΚΑΝΤΑ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΡΑΓΩΝΕΖΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο X L

Ὁ Φερνάν Χιμένες κυριεύει τὸ φρούριο καὶ τὴν τοποθεσίαν Μόδικο.

Ἐκρινε ὁ Φερνάν Χιμένες πῶς γιὰ νὰ τακτοποιήσῃ καλλίτερα τὶς ὑποθέσεις του θὰ ἦταν σημαντικό νὰ καταλάβῃ κάποιο μέρος ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ στρατηγεῖο του χωριστὰ ἀπὸ ἐκεῖνο πὺν εἶχε ὁ Ροκαφόρτ, γιὰτὶ ἡ θέση του δὲν ἐπέτρεπε νὰ ζοῦν μαζί. Ἡ εὐγενικὴ καταγωγὴ τοῦ Φερνάν καὶ ἡ ὑπόθεσί του τραβοῦσε πρὸς αὐτὸν πολλοὺς ἀπὸ κείνους πὺν ἀκολουθοῦσαν τὸν Ροκαφόρτ. Ἀλλὰ ἐπειδὴ φοβόντουσαν τὴν ὀργή του καθὼς ἦταν ὁ πῶδ δυνατός, δὲν τολμοῦσαν ἀπροκάλυπτα νὰ τὸν ἀφήνουν χωρὶς νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ ἄλλη θέση.

Τὸ Μόδικο ἢ πῶδ κοντινὴ ἐχθρικὴ τοποθεσία, ἀπὸ τὴν μεριά τοῦ στενοῦ, στὰ μεσημβρινὰ τῆς Καλλίπολης, θεωρήθηκε ἡ καταλληλότερη γιὰ νὰ τὴν κυριεύσουν, μὲ αἰφνιδιασμό. Καταδίκαζαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Φερνάν ὅσοι γνώριζαν καλὰ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην γιὰτὶ μὲ διακόσιους ὀπλίτες καὶ ὀγδόνα ἄλογα, πὺν μόνον εἶχε, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιχειρήσῃ πρᾶγμα τόσο δύσκολο ὅπως ἦταν ἡ κατάληψιν μιᾶς πόλης πὺν εἶχε μέσα ἐπτακόσιους ἄνδρες ἔτοιμους νὰ πάρουν τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ ἡ δουλικότης τῶν πνευμάτων τους καὶ ἡ σταθερότητα τῶν δικῶν μας ἔκανε εὐκόλο τὸ ἀδύνατον. Ὅταν σὲ ἕνα ἔθνος λείπει ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ἀνδρεία ἀναγκαστικὰ προσφέρει εὐκαιρίες καλὲς στὸν ἐχθρὸ πὺν θέλει νὰ τὸ ὑποτάξῃ γιὰτὶ οὔτε ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ οὔτε ἡ ἀντοχὴ τῶν τειχῶν τοῦ χρησιμεύουν σὲ τίποτα. Οἱ δυστυχισμένοι Ἕλληνες αὐτῆς τῆς πόλης, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἐπτακόσιοι καὶ οἱ δικοὶ μας μόλις τριακόσιοι, κλείστηκαν μέσα στὰ τεῖχη τους, λὲς καὶ ὅλη ἡ στρατιὰ τῶν καταλανῶν τοὺς πολιορκοῦσε, χωρὶς νὰ βγαίνουν νὰ πολεμήσουν οὔτε νὰ προσπαθήσουν νὰ ἀποτρέψουν αὐτὸ πὺν ὁ ἐχθρὸς ἐπιχειροῦσε γιὰ τὸν ἀφανισμό τους. Ὁ Φερνάν Χιμένες μὲ ἕνα τρομπόνι παλαιὸ ὅπλο πὺν τὸ μπροστινὸ μέρος του ἦταν σὰν χωνὶ κτύπησε μερικὲς μέρες τὰ τεῖχη ὅπου τοῦ φαίνονταν πῶδ ἀδύνατα. Ἀλλὰ ἔρριχνε πέτρες τόσο μικροῦ βάρους πὺν δὲν ἔκανε καμμιὰ ζημιὰ στὰ τεῖχη τους πὺν ἦταν δυνατὰ καὶ πολὺ ὑψηλά. Ἀνέβασαν σκάλες μερικὲς φορές, ἀλλὰ τίποτα δὲν καρποφόρησε. Ὁ Μοντανὲρ ἀπὸ τὴν Καλλίπολη, τὸν βοηθοῦσε μὲ τρόφιμα καὶ πυρομαχικά. Οἱ δικοὶ μας, πρόσεχαν νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς μέσα στὰ ὀχυρώματά τους ἀφήνοντας τὸν ἐχθρὸ νὰ ζῇ πῶδ ἀνέμελα. Μὲ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἐπιμονὴ τους κατάφεραν στὸ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 195

τέλος αὐτὸ πού ἤθελαν. Γιατὶ οἱ Ἕλληνες, μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ ἀτέλειωτους μῆνες πολιορκίας, ἄρχισαν νὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τοὺς ἐχθροὺς καὶ συγχρόνως νὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν φρουρήσῃ τους. Οἱ σκοπιῆς ἦταν ἐλάχιστες καὶ αὐτὲς ὄχι πολὺ τακτικές. Τὴν πρώτη τοῦ Ἰουλίου γιόρτασαν οἱ Ἕλληνες μέσα στὴ πόλη τους μὲ μεγάλη εὐλάβεια κάποια γιορτὴ τους. Κι' ὅπως τὸ μεγαλύτερο ἐλάττωμά τους εἶναι τὸ κρασί, ἀδυναμία πού σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς σπυγμάτισε αὐτὸ τὸ ἔθνος, ἦσαν τόσο πολὺ, πού ξέχασαν πὼς ὁ ἐχθρὸς βρισκόταν στὰ τεῖχη τους παραμονεύοντας γιὰ εὐκαιρίες νὰ τοὺς βλάψῃ, κι' ἔτσι ἄλλοι χόρευαν καὶ ἄλλοι στὴ σκιὰ κοιμόντουσαν, ἀφήνοντας τὰ τεῖχη ἀφύλακτα. Ὁ Φερνὰν Χιμένες, ἀπελπισμένος πὰ πὼς τὸ Μόδικο θὰ παραδινόταν καὶ θὰ τὸ κυρίευαν, βρισκόταν στὴ σκηνή του, ταλαντευόμενος γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνῃ ὥς ὅτου οἱ φωνὲς καὶ ἡ φασαρία αὐτῶν πού χόρευαν τὸν ἔκαναν νὰ βγῇ ἔξω. Σιγὰ - σιγὰ ἀνέβηκε στὰ τεῖχη κι' ὅταν τὰ βρῆκε ἀφύλακτα διέταξε ἑκατὸ ἀπὸ τοὺς δικούς του νὰ ἀνέβουν ἀπὸ μιὰ σκάλα καὶ οἱ ὑπόλοιποι νὰ ἐπιτεθοῦν στὴν πόλη. Ἔβαλαν σὲ ἐφαρμογὴ αὐτὴ τὴν διαταγὴ μὲ ἀπίστευτὴ ταχύτητα.

Οἱ ἑκατὸ ἔβαλαν τὶς σκάλες καὶ ἀνέβηκαν περίπου ἑβδομήντα ἀπὸ αὐτοὺς χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοί, καὶ κατέλαβαν τρεῖς πυργίσκους. Οἱ Ἕλληνες ξυπνῶντας ἀπὸ ὄνειρο τόσο βλαβερό, πῆραν τὰ ὅπλα, παρακινημένοι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ κρασιοῦ παρὰ ἀπὸ τὴ γενναιότητά τους, καὶ προσπάθησαν νὰ διώξουν ἀπὸ τοὺς πυργίσκους τοὺς δικούς μας. Ἀψηχολημένοι ὅλοι σ' αὐτὴ τὴ μάχη δὲν ὑπερασπίσθηκαν τὴν πόλη στὴν ὁποία ὁ Φερνὰν εἶχε ἐπιτεθῇ. Κι' ἔτσι μὴ ἔχοντας κανένα νὰ τὴν ὑπερασπιστῇ, τὴν ἔρριξε στὴ γῆ καὶ εἰσέβαλε ἐλεύθερος πὰ κτυπώντας ἀπὸ τὶς πλάτες αὐτοὺς πού πολεμοῦσαν στοὺς πυργίσκους. Ὑποχωροῦσαν καὶ ἀμύνονταν στοὺς στενοὺς πύργους πού ὑπῆρχαν στοὺς δρόμους καὶ τελικὰ βρῆκαν τὴ σωτηρία τους στὴ φυγὴ καὶ ἔτσι ἄφησαν λεύτερο τὸν τόπο καὶ τὸ κάστρο στὸν Φερνὰν μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς περιουσίας τους. Αὐτὸ τὸ τέλος εἶχε ἡ πολιορκία στὸ Μόδικο καὶ ἡ τυχερὴ ἐπιμονὴ ἑνὸς ἀραγωνέζου στοὺς ὀκτὼ μῆνες πού κράτησε αὐτὴ ἡ πολιορκία.

Δὲν βρέθηκε ἄλλο ἀξιόλογο γεγονός νὰ γραφτῇ, γιὰ τοὺς δικούς μας πού βρίσκονταν σὲ ἄλλες περιοχές. Μόνον συνηθισμένες ἐπιδρομὲς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας γιὰ νὰ ἐξοικονομοῦν τὰ ἀπαραίτητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧΛΙ

Χωρίζονται οἱ δικοί μας σὲ τέσσερα τμήματα.

Ὁ Μοντανέρ νικᾷ τὸν Γιώργιο Χριστόπουλο.

Ἀφοῦ κυριεύτηκε τὸ κάστρο τοῦ Μόδικο, ὁ Φερνὰν Χιμένες ντὲ Ἀρενὸς τὸ κράτησε γιὰ φρούριο καὶ ὀρμητήριο δικό του. Ὁ Ροκαφόρτ μοίρασε τὸ στρατό του στὴ Ροδεσιτὸ καὶ τὴν Πακτία, καὶ ὁ Μοντανέρ, ἐπιτετραμένος γιὰ τὴν τροφοδοσίαν, ἔμεινε νὰ διοικῇ τὴν Καλλίπολη ὅπου ὅλες οἱ προμήθειες καὶ τὰ πολεμοφόδια τῆς στρατιᾶς συγκεντρώνονταν καὶ διανέμονταν. Ἀν στοὺς στρατιῶτες τῶν ἄλλων στρατοπέδων ἔλειπαν ὅπλα, ἄλογα ἢ ἐνδυμασία, ἀπευθύνονταν στὴν Καλλίπολη. Ἐκεῖ ἔμειναν οἱ ἔμποροι ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, οἱ πληγωμένοι, οἱ γέροι καὶ ὅλοι ὅσοι δὲν χροῖσμευαν σὲ τίποτα γιατί καθὼς ἦταν ὁ πιὸ ἀπομακρυσμένος τόπος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐθεωρεῖτο καὶ ὁ μᾶλλον ἀσφαλής.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο διακυβέρνησης συντηρήθηκαν οἱ δικοὶ μας πέντε χρόνια, χωρὶς σὲ ὅλες ἐκεῖνες τὶς περιοχὲς νὰ καλλιεργηθῇ μήτε χωράφι ἀμπελώνας, μαζεύοντας μονάχα ὅ,τι ἡ γῆ ἀπὸ μόνη της ἔδινε. Αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ κάνης πόλεμο οἱ καιροὶ τὸν ἄλλαξαν καὶ τὸν βελτίωσαν. Γιατὶ ἡ πρωταρχικὴ φροντίδα δὲν εἶναι πιά νὰ ἐρημώσης καὶ νὰ μεταμορφώσης σὲ ἐρήμους τὶς πεδιάδες ἀλλὰ νὰ τὶς διατηρήσης γιὰ προσωπικὴ χρῆση. Γιατὶ τὸ νὰ κερδίσης μιὰ ἐπαρχία γιὰ νὰ τὴν καταστρέψης καὶ νὰ ἐμποδίσης ὁλότελα τὴν καλλιέργεια τῶν κάμπων της, εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ μὴ τὴν κέρδισες καὶ κυρίως ὅταν αὐτὴ ἡ καρποφορία εἶναι πού θὰ σὲ συντηρήσῃ ἀφοῦ θὰ παραμείνης ἐκεῖ. Μὲ τὸ νὰ μὴν συνηθειτοποιήσουν αὐτὰ τὰ δυσάρεστα ἐπακόλουθα οἱ δικοὶ μας καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ μειώνουν τὶς ἀγριότητες πού ἦταν ἡ αἰτία πού ξεριζώνονταν οἱ καλλιεργητὲς βρέθηκαν σὲ τέτοια κατάσταση ἀνάγκης πού παρ' ὅλο πού ἦταν γεμᾶτοι νίκες, ἡ ἔλλειψη τῶν πρὸς τὸ ζῆν, τοὺς ἔδιωξε ἀπὸ τὴ Θράκη μὲ μεγάλο κίνδυνο καὶ φθορά.

Ὁ Γεώργιος Χριστόπουλος, εὐγενής, πλούσιος προύχοντας τῆς Μακεδονίας ἐρχόνταν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ συναντήσῃ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο, μὲ ὀγδόνα ἱππεῖς. Ἐμαθφε πὼς ἡ Καλλίπολη βρισκόταν μὲ λίγο στρατὸ καὶ νομίζοντας πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ καμμιὰ καλὴ εὐκαιρία, ἄφησε τὸ δρόμο του καὶ μὲ καλοὺς ἀνικνευτὲς κατὰφερε νὰ πλησιάσῃ στὴν Καλλίπολη χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς καὶ τότε συναντήθηκε μὲ μερικὰ κάρα καὶ μουλάρια πού εἶχαν βγῆ γιὰ νὰ κόψουν ξυλεῖα. Ὁ ὁδηγὸς τοὺς λεγόταν Μάρκος καὶ ἦταν παλιὸς στρατιώτης τοῦ ἱππικοῦ. Βλέποντας πὼς αἰφνιδιάστηκε τόσο ἀπρόβλεπτα εἶπε στοὺς πεζοὺς νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς ἕναν μῦλο καὶ αὐτὸς γύρισε στὴν Καλλίπολη. Οἱ ἄνδρες τοῦ Γεωργίου χωρὶς νὰ καθυστερήσουν νὰ κυριεύσουν τὸ μῦλο, ἀκολούθησαν τὸν στρατιώτη ὥστε ἡ εἰδοποίησις καὶ οἱ ἴδιοι νὰ φθάσουν συγχρόνως. Ἀλλὰ καθὼς ὁ Μάρκος γνώριζε καλλίτερα τὰ κατατόπια, ἔδωσε πρῶτος τὴν εἰδοποίησις στὸν Μοντανέρ, ἀρχηγὸ τῆς Καλλίπολης κι' ἔτσι ὅλοι πῆραν τὰ ὅπλα καὶ στήθηκαν γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν τειχῶν, ἐνῶ μὲ δεκατέσσερα ἄλογα καὶ μερικοὺς ἄλμογάβαρους ὁ Μοντανέρ, βγῆκε νὰ συναντήσῃ τὸν ἐχθρὸ καὶ νὰ τὸν ἀπασχολήσῃ ὥσπου οἱ σκόρπιοι μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλιν νὰ βροῦν καιρὸ νὰ καταφύγουν σ' αὐτήν. Συναντήθηκαν μετὰ καὶ ὁ Μοντανέρ κάνοντας ἕνα μικρὸ σῶμα μὲ τοὺς δεκατέσσερεις ἱππεῖς του συγκρούσθηκε μὲ τοὺς ὀγδόνα καὶ πολέμησε γενναῖα ὥσπου ἔφθασε στὸ μῦλο. Βρῆκε τὰ μουλάρια καὶ ἔσωσε τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν γύρισαν στὴν Καλλίπολη λευτέρωσαν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ μοιράστηκαν τὰ κέρδη: Στους στρατιῶτες εἰκοσιοχτὼ χρυσὰ πέρπυρα, δεκατέσσερα στὸ ἐλαφρὺ ἱππικὸ καὶ ἑπτὰ στοὺς ὀπλίτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XLII

Ὁ Ροκαφόρτ καὶ ὁ Φερνάν Χιμένες Ντέ Ἀρενὸς κυριεύουν τὴν Estanara καὶ ἀναγκοῦν εἰς τέσσερεις γαλέρες τοὺς.

Τὸν ἴδιο χρόνον πού ὁ Μοντανέρ εἶχε τέτοια ἐπιτυχία ἐνάντια στὸν Γεώργιο, ὁ Ροκαφόρτ καὶ ὁ Φερνάν Χιμένες ντέ Ἀρενὸς ἔνωσαν τὸν στρατὸ πού ἦταν μοιρασμένος στὴν Πακτία, τὴ Ροδεστὸ καὶ Μόδικο καὶ εἰσέβαλαν στὴν Θράκην μέχρι τὴν Μεῖζονα θάλασσα, ἐνεργώντας ὅπως πάντα, παραδίδοντας στὶς φλόγες τοὺς τόπους πού προηγουμένως διαγούμιζαν, ξεριζώνοντας καὶ καίγοντας τοὺς καρποὺς στοὺς ἀγρούς, αἰχμαλωτίζοντας καὶ σκοτώνοντας,

χωρίς ποτέ να καταλαγιάζη ή έκδίκησή τους Σκέφθηκαν να αποπειραθούν να κυριεύσουν την Estanara πόλη με μεγάλη κίνηση παραθαλάσσια του Πόντου που ναυπηγοῦνταν ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς πλοίων τῆς Θράκης. Διέσχισαν ἀτελείωτες σαράντα λεῦγες. Μπήκαν στὴν πόλη χωρίς νὰ βροῦν ἀντίσταση, γιατί ἐκεῖ ποτέ δὲν φοβήθηκαν τοὺς καταλανούς, ἀφοῦ ζοῦσαν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ κῶρο τῆς δράσης τους ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ προφυλάγουνται. Ἀφοῦ κυριεύσαν τὴν πόλη ἐπετέθηκαν στὶς νάβες καὶ τὶς γαλέρες τοῦ Λιμανιοῦ, πού ὁ Μοντανὲρ ἀναφέρει πὼς ἀνέρχονταν σὲ ἑκατὸν πενήντα σκάφη, κι' ὅλα ἰσωπεδῶθηκαν τόσο στὴ θάλασσα ὅσο καὶ στὴ στεριά. Σύναξαν πλουσιώτατη λεία, ἀνακτῆσαν τὶς τέσσερις γαλέρες τους πού οἱ Ἑλληνες τοὺς πῆραν στὴν Κωνσταντινούπολη ὅταν σκότωσαν τὸν Φερνάντο Ἀρνές, τὸν ναύαρχά τους. Ὑπῆρξε μοναδικὸ τὸ θέαμα ἐκείνης τῆς ἡμέρας γιατί διατάραξαν τὴν τάξη τῆς ἴδιας τῆς φύσης πλημμυρίζοντας τὴν ξηρά, μετὸ νὰ σπάσουν κάτω φράγματα πού συγκρατοῦσαν τὰ νερά τῶν καναλιῶν καὶ βάζοντας φωτιά στὴ θάλασσα στὰ πλοῖα χρησιμοποιώντας αὐτὰ ὡς ὄργανα τῆς ἐκδίκησής τους καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας τους γιὰ τὸν ἀφανισμὸ τῶν ἀντιπάλων τους. Ἔδιναν τὴν ἐντύπωση πὼς γύριζαν στὴν παλιὰ σύγχυση καθὼς ὅλα ἐξελίσσονταν τόσο ἀνακατωμένα. Σκοτώθηκαν πολλοὶ πυροπλημένοι στὰ νερά κι' ἄλλοι πνιγμένοι στὴ στεριά. Ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ προφύλαξαν μόνον τὶς τέσσερις γαλέρες τους πού ἦταν φορτωμένες με λάφυρα καὶ γεμάτες στρατὸ τὶς ἔστειλαν στὴν Καλλιόπολη.

Πέρασαν μέσα ἀπὸ τὸ κανάλι τῆς Κωνσταντινούπολης πρὸς μεγαλύτερη ἔκπληξη τῶν ἐχθρῶν τους παρὰ κίνδυνο δικό τους γιατί δὲν ὑπῆρχε ποῖος νὰ τοὺς ἀντισταθῇ.

Ὁ Ροκαφόρτ καὶ ὁ Φερνάν πῆραν τὸ δρόμο πρὸς τὰ φρούριά τους λίγο - λίγο, κάνοντας ἐπιδρομὲς καὶ πρὸς τὶς δύο κατευθύνσεις τῆς στεριᾶς, γιὰ ἀνεύρεση τῶν ἀναγκαίων μέσων συντήρησής τους καὶ γιὰ νὰ ἐκτοπίζουν καὶ τὸν ἐχθρὸ πού ἐγκαταλείποντας τὴ χώρα ἀποτραβιῶταν στὰ πὺ ἀφιλόξενα μέρη τῶν βουνῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅταν ἔμαθε τὴν ἀπώλεια θεώρησε πὼς οἱ δυνάμεις του δὲν ἦταν ἀρκετὲς γιὰ νὰ μπορέση νὰ ἀντιταχθῇ βγαίνοντας νὰ τοὺς κόψῃ τὸ δρόμο. Παλαιότερα ἀπελπισμένος παράδινε τὶς ἐπαρχίες του στὴν σκληρότητα τῶν ἐχθρικῶν ὅπλων, μετὸ νὰ μὴν ἐμπιστεύεται ὅχι τόσο τὴν ἀνδρεία ὅσο τὴν πίστη τῶν δικῶν του. Πάθημα πού βασανίζει ὅλους τοὺς ἄρχοντες πού ἡ σκληρότητα καὶ ἡ τυραννία τους μεταστρέφει καὶ τοὺς πρὸ πιστοὺς ὑπηκόους σὲ παρανόμους. Στὴν ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία οἱ ἄρχοντες ἀνακυρήσσονται ἀπὸ τὸ στρατὸ κυρίως, καὶ ὅχι μετὸ δικαίωμα διαδοχῆς. Καὶ καθὼς φοβόνταν μήπως χάσουν τὴ θέση μετὸ τὴν ἴδια τεχνικὴ μετὸ τὴν ὁποία τὴν κέρδισαν ζοῦσαν μετὸ αἰώνιες καχυποψίες καὶ φόβους γιὰ ὅλους τοὺς ὑπηκόους πού ξεπερνοῦσαν τοὺς ἄλλους σὲ ἀξία καὶ σοφία κι' ἀκόμα τοὺς πλουσίους τοὺς τιμημένους, τοὺς γενικὰ χαίροντες σεβασιοῦ, ὅπως καὶ τοὺς ἀπόκοτους καὶ τοὺς ἀναρχικοὺς καὶ ὑπέφεραν τόσο γιὰ τὶς ἀρετὲς τῶν μὲν ὅσο γιὰ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν γεγονότων ἐπεκράτησαν ἀγριότητες τέτοιες στὴν κοινωνία ἐκείνου τοῦ ἔθνους ὅπως νὰ τυφλώνουν, νὰ κόβουν αὐτιά καὶ μύτες. Κι' ἀκόμα συνηθίζονταν προγραφές, ἐκτοπισμοὶ καὶ ἐκτελέσεις γιὰ ἄδικες φανταστικὲς κατηγορίες ἢ γιὰ συκοφαντίες πού δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ ἀφαιρέσουν τὸν κίνδυνο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τὶς περισσότερες φορὲς νικῆθηκαν ἀπὸ ἐκείνους πού ποτὲ δὲν φοβήθηκαν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, θεωρούμενος σὰν ἄρχοντα μοναδικῆς φρόνησης, στὰ τελευταῖα του ἔχασε τὴν κυριαρχία του ἀπὸ τὸν ἑγγονό του Ἀνδρόνικο, παραμερισμένος ἀπὸ τὴν θρασύτητα ἑνὸς νεαροῦ. Αὐτὸ τὸ τέλος ἔχουν πάντα οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ κυριαρχίες ποὺ θέλουν μόνο μὲ πολιτικὰ κίνητρα νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ ἐπιβιώσουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧΛΙΗ

Οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν ἐκδίκησίν τους στὶς πλαγιές τοῦ Αἴμου Νικοῦν τοὺς Μασαγέτες.

Δὲν θὰ ἐννοιωθῶν οἱ καταλανοὶ καὶ οἱ ἀραγωνέζοι ὁλότελα ἱκανοποιημένοι ἂν οἱ μασαγέτες καὶ ὁ στρατηγός τους Γεώργιος κύριος υπεύθυνος τοῦ θανάτου τοῦ καίσαρα Ρογήρου κι' αὐτῶν ποὺ ἦταν μαζί του, ἀποσύρονταν στὴν πατρίδα τους χωρὶς νὰ λάβουν δίκαιη τιμωρία γιὰ τὴν προσβολὴ ποὺ τοὺς εἶχαν κάνει. Ἀπὸ πληροφορίες ποὺ πῆραν ἔμαθαν πὺς οἱ μασαγέτες μὲ ἄδεια τοῦ Ἀνδρόνικο γύριζαν στὴν πατρίδα τους κουρασμένοι ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τοὺς μόχθους τοῦ πολέμου προτιμώντας τὴ δουλεία καὶ τὴν ὑποταγὴ στοὺς σκῦθες, παλαιὸς ἀφέντες τους, ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ποὺ ἀπολαμβάναν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες. Αὐτὰ κάνει ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ποὺ δείχνει γλυκὸ τὸ ζυγὸ, καὶ τὴ λευτεριά, μακριὰ ἀπ' αὐτὴν, ἀνυπόφορη.

Ἐκριναν οἱ δικοὶ μας πὺς ἦταν εὐκαιρία κι' ἀκόμη ἀνάγκη ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀναζητήσουν, νὰ βγοῦν νὰ τοὺς καταδιώξουν πρὶν περάσουν τὸν Αἴμο, ποὺ χωρίζει τὴν αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς Βουλγαρίας. Γιατὶ θὰ ἦταν μία ἀπόφαση κακὰ ὑπολογισμένη ἂν μέσα στὴ Βουλγαρία τοὺς ἀκολουθοῦσαν, ἀφοῦ καὶ ἡ ὑποχώρηση θὰ ἦταν δύσκολη ἐξ αἰτίας τῶν δύσβατων περασμάτων στὸ ἀνέβασμα καὶ τὸ κατέβασμα τοῦ βουνοῦ κι' ἀκόμα γιατί ὁ λαὸς τῆς Βουλγαρίας ἦταν πολεμικὸς καὶ τότε φίλος τοῦ Ἀνδρόνικου.

Ὅλοι μαζί οἱ ἀρχηγοὶ στὴν Πακτία ἀποφάσισαν πὺς γι' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὶς μεγαλύτερες προσπάθειες. Καὶ γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν περισσότερο στρατό, ἐγκατέλειψαν τὴν Πακτία, Μόδικο καὶ Ροδεστό. Μόνο κράτησαν τὴν Καλλίπολη ὅπου ἀποσύρθηκαν ὅλες οἱ γυναῖκες κάτω ἀπὸ τὴν διοίκηση τοῦ Ραμὸν Μοντανέρ μὲ διακόσιους ὁπλίτες καὶ εἴκοσι ἄλογα. Ἀντέδρασε λέγοντας πὺς δὲν ταίριαζε στὴν ὑπόληψή του νὰ λείψῃ ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία ὅπου ὅλοι θὰ διακινδύνευαν. Ἀλλὰ οἱ ἱκεσίες τῆς στρατιᾶς τὸν ἀνάγκασαν νὰ μείνῃ καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειχναν στὸ πρόσωπό του τοὺς ἔκανε ν' ἀφήσουν τὶς γυναῖκες τους τὰ παιδιά τους καὶ τὶς περιουσίες τους. Τοῦ πρόσφεραν ἀπὸ τὸ ἕνα πέμπτο τῆς συγκομιδῆς τὸ τρίτο κι' ἕνα ἄλλο ἀκόμα γιὰ τοὺς συμπατριῶτες του. Ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ εἶναι ἡ ἀπολαβὴ βέβαιη καὶ χωρὶς κίνδυνο πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτες τὴν λογάριασαν γιὰ λίγη καὶ προτίμησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴ στρατιά, βγαίνοντας τὴ νύχτα νὰ σμίζουν μὲ τὸν Ροκαφόρτ. Σὲ ἄλλους ἔδωσε τὴν ἄδεια ὁ ἴδιος ὁ Ραμὸν Μοντανέρ βλέποντάς τους ἀποφασισμένους νὰ φύγουν καὶ χωρὶς αὐτὴν κι' ἀκόμα ὑποκινούμενος ἀπὸ κάποιο συμφέρον γιατί τοῦ πρόσφεραν φεύγοντας καὶ τὸ μερίδιό τους ἀπὸ τὰ λάφυρα ποὺ τοὺς ἀνῆκε

Ἔτσι, οἱ διακόσιοι ὁπλίτες λιγότεψαν σὲ ἑκατὸν τριάντα τέσσερεις καὶ

τὰ εἴκοσι ἄλογα σὲ ἐπτὰ. Οἱ γυναῖκες ἦταν περισσότερες ἀπὸ δυὸ χιλιάδες. Ὅλες ὅσες βρίσκονταν στοὺς καταυλισμοὺς τὶς ἔστειλαν μὲ καλὴ συνοδεία στὴν Καλλίπολη καὶ μετὰ οἱ ἀρχηγοὶ μας ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Πακτία γιὰ μεγάλες περιοδεῖες νὰ βροῦν τοὺς μασαγέτες ποὺ εἰδοποιημένοι γιὰ τὴν πρόθεση τῶν καταλανῶν ἐπέσπευσαν τὴν ἀναχώρησή τους. Ἀλλὰ ἡ ταχύτητά τους δὲν μπόρεσε νὰ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν κακοτυχία τους γιατί οἱ ἐχθροὶ τους μετὰ ἀπὸ δώδεκα ἡμερῶν δρόμο τοὺς πρόλαβαν πρὶν νὰ περάσουν τὸν Αἴμιο. Οἱ ἀνιχνευτὲς τοῦ στρατοπέδου τῶν καταλανῶν ἓνα ἀπόγευμα ἀνακάλυψαν τὸν πρόσκοπο τὸν μασαγέτη καὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἔμαθαν πῶς ἦταν τρεῖς χιλιάδες ἄλογα καὶ ἕξη χιλιάδες πεζικὸ καὶ οἱ ἀποσκευὲς ἅπειρες γιατί μετέφεραν τὶς γυναῖκες τους καὶ τὶς περιουσίες τους.

Ὁ Ροκαφόρτ καὶ ὁ Φερνάν Χιμένες καὶ ἡ στρατιά τους χάρηκαν σὰν βεβαιώθηκαν πῶς οἱ μασαγέτες δὲν τοὺς εἶχαν ξεγλιστρήσει καὶ ξεκουράστηκαν τὴν ἐπομένῃ μέρα μὲς τὶς κατασκηνώσεις τους. Τὴν αὐγὴ τῆς ἄλλης, ἀναφτερωμένος ὁ στρατὸς ἀπὸ τὴν ἀνάπαυση παρατάχτηκε γιὰ μάχη. Οἱ μασαγέτες λαὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναίους ὄλων τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔκθαμβοι μᾶλλον παρὰ τρομαγμένοι ἀπὸ τὸ γεγονὸς πῆραν τὰ ὅπλα καὶ βγῆκαν νὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς ἐχθροὺς τους ὑπερασπίζοντας τὰ παιδιὰ τους καὶ τὶς γυναῖκες τους. Ὁ Γεώργιος, ἀρχηγός, κύριος ὑπεύθυνος τοῦ θανάτου τοῦ καίσαρα Ρογήρου, μὲ χίλια ἄλογα, ξεκίνησε τὴ φοβερὴ καὶ τρομακτικὴ μάχη, ἀντιμετωπίζοντας τὸ δικό μας ἱππικὸ ποὺ πῆγαινε νὰ κωθῇ μέσα ἀπὸ τὸ ὄχυρὸ ποὺ εἶχαν φτιάξει μὲ τὰ κάρα τους. Ἀκολούθησε αἱματηρὴ μάχη, γιατί ἔφτασε καὶ ἡ ὑπόλοιπη στρατιὰ ποὺ χτυπιώταν μὲ τὸ πεζικόν. Ἐγίναν ἀξιοσημεῖωτοι ὅθλοι τῶν ὅπλων, γιατί ἂν καὶ ὁμοίους σὲ ἀνδρεία ὅμως ἀνόμοιους σὲ ἀριθμὸ μάχονταν. Τὸ θέατρο αὐτὸ τῆς τραγωδίας ἦταν μιὰ πεδιάδα ποὺ μὲ ἀνοιγμὰ δύο λεῦγες ἐκτεινόταν στὶς πλαγιὲς τοῦ Αἴμιου. Τὸ ἱππικόν, σὰν καταστραφῆκαν τὰ ὅπλα, καὶ σκοτώθηκαν τὰ ἄλογα, καὶ τὰ σπαθιά καὶ τὰ ρόπαλα θρυμματοστῆκαν, μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ κορμιά ἔκαναν τὸν ἀγῶνα. Ἄλλους τοὺς ἐμπύκωνε ὁ ἄσθητος πόθος γιὰ ἐκδίκηση, τοὺς ἄλλους ἡ ὕστατη ἀνάγκη γιὰ τὴν ἴδια τους τὴν ἡμυνα καὶ ὅλους μαζί τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ μασαγέτες βρίσκονταν πιά ὅλοι ἔξω ἀπὸ τὰ ὄχυρά τους πολεμώντας σῶμα μὲ σῶμα ἀνακατωμένοι μὲ τοὺς δικούς μας. Ὡς τὸ μεσημέρι ἡ νίκη ἦταν ἀμφίβολη καὶ ἀμφίρροπη. Ἀλλὰ ὅταν σκοτώθηκε ὁ Γεώργιος ἔγειρε ἡ νίκη στὸ μέρος μας. Θέλησαν οἱ νικημένοι νὰ ἀνασυνταχθοῦν μέσα ἀπὸ τὰ ὄχυρά τους ἀλλὰ δὲν στάθηκε δυνατόν. Οἱ νικητὲς εἰσέβαλαν μαζί μὲ αὐτοὺς, σκοτώνοντας τους ἀνάμεσα στὰ χέρια τῶν γυναικῶν τους ποὺ πολλὰς φορὲς τὶς εὔρισκε τὸ σπαθὶ γιατί δίχως ἐξαίρεση φύλου ἢ ἡλικίας βγῆκαν νὰ ὑπερασπισθοῦν τοὺς γιοὺς καὶ τοὺς συζύγους προσφέροντας τὰ κορμιά τους στὴν ὀργὴ τοῦ θανάτου.

Πλήθηνε ἡ νίκη ὅταν σταμάτησαν οἱ μασαγέτες νὰ πολεμοῦν γιὰ νὰβάλουν στ' ἄλογα τὶς γυναῖκες του καὶ τὰ παιδιὰ τους γιὰ νὰ φύγουν. Γιατὶ ἂν μόνον γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους φρόντιζαν, κάποιου θὰ γλύτωναν φεύγοντας. Ἀλλὰ ἡ ἔμφυτη ἀγάπη, ἰσχυρὴ ἀκόμα κι' ἀνάμεσα σὲ βαρβάρους γιὰ νὰ περιφρονοῦν τὸ θάνατο, τοὺς ἀναχαίτησε γιὰ μεγαλύτερη φθορὰ δική τους, ἀφοῦ σκόρπιοι, στ' ἀνοικτὰ ὅδευαν, νὰ ὀχυρωθοῦν στὸ βουνό. Οἱ γυναῖκες πάλι, περίτρομες καὶ ἐμποδισμένες ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποὺ κρατοῦσαν στὸ στήθος καὶ στὰ χέρια, δὲν μπορούσαν νὰ κατευθύνουν τὰ κατάκοπα καὶ ἀβοήθητα πιά ἀπὸ αὐτὲς ἄλογα γιὰ νὰ σωθοῦν.

Σ' αὐτὸ τὸ κυνήγημα ἀφανίστηκαν σχεδὸν ὅλοι, γιατί ἀπελπισμένοι ξαναγύριζαν στοὺς δικούς μας πὺν στὰ χέρια τοὺς γινόμενοι κομμάτια παράδιναν τὴ ζωὴ τοὺς γιὰ νὰ δώσουν καιρὸ στὶς γυναῖκες τοὺς νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Δὲ γλύτωναν, ἀπὸ τὶς ἐννέα χιλιάδες πὺν ἔφερναν ὅπλα, οὔτε τριακόσιοι ζωντανοὶ καὶ σ' αὐτὸ συμφωνοῦν ὁ Νικηφόρος μὲ τὸν Μοντανέρ.

Συνέβη σ' αὐτὴν τὴν ἔφοδο ἕνα γεγονὸς τόσο παράξενο ὅσο καὶ θλιβερό. Βλέποντας τὴ μάχη χαμένη ἀφοῦ τὰ καταλανικὰ ὅπλα κυριαρχοῦσαν παντοῦ, ἕνας μασαγέτης, ὠραῖος ἀνδρεῖος καὶ γενναῖος θέλησε ν' ἀκολουθήσῃ τὴ σωτηρία τῆς φυγῆς πὺν πολὺ γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὴν ὠραία γυναῖκα τοῦ καὶ τὴν τόσο νεαρὴ παρὰ ἀπὸ φόβο νὰ χάσῃ τὴ ζωὴ τοῦ. Μὲ τὴ γρηγοράδα πὺν ὁ κίνδυνος ἀπαιτοῦσε ἔβγαλε τὴ γυναῖκα τοῦ ἀπὸ τὶς σκηνές καὶ τὸ ὀχυρὸ, ὅπου ὅλα ἀνακατώνονταν μὲ πὺν αἷμα καὶ τὸ θάνατο, κ' ἀφοῦ τὴν ἔβαλε ἐπάνω σ' ἕνα ἄλλο, τὸ πρῶτο πὺν ἡ εὐκαιρία τοῦ προσέφερε, ἀνέβηκε κ' αὐτὸς σὲ ἕνα ἄλλο καὶ πῆραν τὸ δρόμο γιὰ τὸ βουνό. Τρεῖς στρατιῶτες δικοὶ μας ὑποκινημένοι ἀπὸ τὴν ἀπληστία ἢ ἴσως ἀπὸ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν γενναίότητα τῆς γυναίκας τὴν ἀκολούθησαν. Κατάλαβε ὁ σύζυγος τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν προσοχὴ μὲ τὴν ὁποῖαν τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Ἐσπρωξε μπροστὰ τὸ ἄλλο τῆς γυναίκας τοῦ καὶ μὲ τὸ γιαταγάνι τὸ κτυποῦσε καὶ τὸ ἐμψύκωνε μὲ φωνές. Ἄλλὰ τὸ ἄλλο τὸ κατέβαλε ἡ ζέστη κ' ὁ κάματος. Ἔτσι ὁ μασαγέτης ἔκρινε γιὰ λιγώτερο κακὸ νὰ παρατήσῃ τὴ γυναῖκα τοῦ παρὰ νὰ πεθάνῃ κ' ὁ ἴδιος καὶ χτυπώντας τὸ ἄλογό τοῦ μὲ χαλινάρια καὶ σπιρούνια πέραςε πρῶτος. Ἄλλὰ τὰ δάκρυα καὶ οἱ ἱκεσίες πὺν δίκαια ἔχυνε ἡ γυναῖκα τοῦ τὸν συγκράτησαν. Γύρισε τὸ ἄλογό τοῦ καὶ ὅταν τὴν ἔφτασε ἄπλωσε τὰ χέρια τοῦ τὴν ἀγκάλιασε καὶ μὲ φιλιὰ καὶ δάκρυα τὴν ἀποχαιρέτησε καὶ ἀποχωρίστηκε συγκινημένος, καὶ σηκώνοντας μετὰ τὸ γιαταγάνι τῆς ἔκοψε μὲ μιὰ μαχαίριὰ τὸ κεφάλι. Βάρβαρη καὶ θηριώδης ἀγριότητα καὶ παράξενη σύγχυση ἀντιδράσεων νὰ μποροῦν νὰ συμβαδίζουν τ' ἀγκαλιάσματα μὲ τὸ μαχαῖρι καὶ τὰ φιλιὰ τοῦ θανάτου. Ὅλες αὐτές: ἀντιδράσεις τοῦ πάθους ἐνὸς ἔραστοῦ, ἀγάπη τρυφερὴ ἔδωσε τὰ φιλιὰ καὶ τὸ θάνατο ὥστε οἱ ἐχθροὶ τοῦ νὰ μὴν ἀπολαύσουν αὐτὸ πὺν ἐκείνος ἔχανε, καὶ νίκησε ἡ ζήλια.

Δύο πράγματα ἐξ' ἴσου ἰσχυρὰ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου: ἡ ἀγάπη καὶ ὁ πόθος νὰ ζήσῃ. Τὴν ἴδια στιγμή πὺν ἡ γυναῖκα ἔπεσε νεκρὴ ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὴν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χαλινάρι ὁ Γκυγιὲν Μπελθέρ, ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς πὺν τὸν ἀκολουθοῦσαν. Ἄλλὰ ὁ μασαγέτης, λουσιμένος κ' ὅλας στὸ αἷμα πὺν τὰ χέρια ἔχυναν μὲ ἀπίστευτη μανία καὶ δύναμη μὲ μιὰ μαχαίριὰ ἔκοψε τὸ χέρι καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Γκυγιὲν καὶ στρεφόμενος ἐνάντια στὸν Ἄρναου Μιρὸ καὶ τὸν Μπερενγκέρ Βενταγιόλα δίνοντας καὶ παίρνοντας πληγές, πάνω ἀπὸ τὸ ἄψυχο σῶμα τῆς γυναίκας τοῦ ἔπεσε νεκρός. Καὶ δὲν μοῦ φαίνεται πὺν θὰ ἐκπλήρωνε τοὺς νόμους τοῦ ἐρωτευμένου ἂν ὅπως θυσιάσε τὴ ζωὴ τῆς γυναίκας τοῦ στὶς ζήλειες, δὲν θυσίαζε καὶ τὴ δική τοῦ στὸν ἔρωτα. Ὅπως κ' ἂν ἔχη, ὑπῆρξε γεγονὸς ἀπαράδεκτο γιὰ ἀνθρώπο λογικὸ ἀκόμα καὶ γιὰ ἕναν πὺν δὲν ἦταν χριστιανός. Γιὰ τὸν Ραδαμίστο, γιὰ τοῦ Ταρασμένη βασιλιὰ τῆς Ἰβηρίας μᾶς διηγεῖται ὁ Τάκιτος ἕνα γεγονὸς σχετικὸ, ὅταν δραπετεύοντας μὲ τὴν γυναῖκα τοῦ Ζηνοβία πάνω σὲ ἄλλα, κοντὰ στὸν ποταμὸ Ἀράξη, βλέποντάς τὴν ἀνέμπορη πὺν γιατί ἔγκυμονοῦσε, ἀπὸ φόβο μήπως πέσῃ στὰ χέρια τοῦ προσβεβλημένου ἐχθροῦ τοῦ αἰχμάλωτη, πὺν θὰ μποροῦσε ἔτσι μὲ μεγάλῃ ἀτίμωση καὶ καταστροφὴ δική τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ, τὴν πλήγωσε πέντε φορὲς καὶ τὴν ἔρριξε στὸ ποτάμι

Ἄλλὰ ἡ Ζηνοβία εἶχε ἄλλο τέλος ἀπὸ τὴν γυναῖκα τοῦ μασαγέτη, γιατί κάποιοι χωρικοὶ τὴν ἔβγαλαν ἀπὸ τὸ ποτάμι τὴν γιάτρεψαν καὶ τὴν παρέδωσαν στὸν βασιλιὰ Τιριδάτη ἐχθρὸ τοῦ Ραδαμίστου.

Οἱ δικοὶ μας μετὰ ἀπὸ τὴ νίκη μάζεψαν τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ γύρισαν στοὺς καταυλισμοὺς τους, μὲ μεγάλη εὐθυμία καὶ χαρὰ ποὺ ἔδωσαν τέλος στὴν ἐκδίκησή τους μὲ τέτοια ἐκπλήρωση λαμπρή. Ὁ δρόμος ποὺ ἔκαναν ἦταν κοπιαστικὸς καὶ ἐπικίνδυνος ὄντας μακρὺς καὶ σὲ γῆ ἐχθρική, κι' ἦταν πάντα μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι καταφεύγοντας σὲ μέρη ὀχυρὰ μὲ καρποὺς μόλις συναγμένους ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς ὅπου ἡ τροφὴ τὴς περισσότερες φορὲς ἀγοραζόταν μὲ αἶμα καὶ ζωές.

Ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν Νικηφόρο καὶ τὸν Μοντανέρ μιὰ διαφορὰ στὴν ἀφήγηση αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Νικηφόρος λέει πὼς οἱ καταλανοὶ τὴν ἀνέλαβαν κατόπιν προτροπῆς τῶν τουρκόπουλων γιατί τὸν καιρὸ ποὺ μαζὶ ὑπηρετοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴς σημαῖες τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ μασαγέτες σὰν πρὸ ἰσχυροὶ σὲ ὑπόληψη, στὴν μοιρασίᾳ τῆς λείας πάντα τοὺς χεταχειρίζονταν ὅχι μὲ ἰσότητα καὶ τοὺς προσέβαλαν καὶ οἱ τουρκόπουλοι θέλησαν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ πάρουν ἱκανοποίηση. Ὁ Μοντανέρ, μόνον λέει πὼς ὑπῆρξε σκέψη τῶν καταλανῶν, καὶ ἀφήνει καλὰ νὰ πιστέψουμε, πὼς στὸ θέμα τῆς ἐκδίκησης δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ τοὺς παρακαλέσουν. Αὐτὸ ποὺ ἐγὼ ἔχω γιὰ βέβαιο εἶναι πὼς οἱ τουρκόπουλοι πῆγαν νὰ τοὺς εἰδοποιήσουν γιὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν μασαγέτων, καὶ πὼς μερικοὶ ἀκολούθησαν τοὺς καταλανοὺς, ὅχι σύσσωμο τὸ ἔθνος τους, οὔτε ὁ ἀρχηγός τους ὁ Μελεκός. Γιατὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη, ἄφησαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο καὶ ἤρθαν νὰ ὑπηρετήσουν τοὺς καταλανοὺς ὅπως στὴν ὥρα του θὰ ἀναφερθῇ.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΚΙΤΣΟΥ - ΠΙΤΟΥΛΗ

Φιλολόγου

ΜΙΚΡΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΝΟΥΤΣΟΥ*

(Συνοπτική αναφορά στο 'Αρχεῖο Σταύρου
καὶ σὲ ὠρισμένες ἄλλες πηγές)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

*Ἡ ἀρχὴ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς περιουσίας
τοῦ Α. Νούτσου στὴ Λευκάδα — Τὸ πρόβλημα τῆς συνωνυμίας τῶν δύο
Κολοβῶν — Μιὰ σημαντικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μπαλάνου Πάλη*

Κατὰ τὶς ἀποφάσεις τοῦ τελευταίου πολεμικοῦ συμβουλίου στὰ Γιάννινα, ὁ Ἀλέξης Νούτσος εἶχε ἀναλάβει νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ στενὰ τῆς Τζοντίλας καὶ τῆς Δοβρᾶς, στὸ Ζαγόρι. Λεπτομερέστερα μᾶς περιγράφει τὰ καθήκοντά του ὁ Πουκεβίλ¹: Ὁ Νούτσος, γράφει, εἶχε ἀναλάβει μὲ τοὺς ἄνδρες του τὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Τσοῦκα Ἀρόσια, Παλαιοβούνι καὶ Φλέγκα (Flame). Μαζί του βρισκόταν καὶ ὁ Γ. Βαρνακιώτης γιὰ νὰ καλύψουν τὴν δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Ὁμέρ Βρυῶνη, ποῦ θὰ ὑπερασπιζόταν τὰ περάσματα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Ἱστορίας τῆς Πολιορκίας, ὁ Ἀλῆς ἔστειλε τὸν Ὁμέρμπεη Βρυῶνη κατὰ τοῦ Δράμαλη, μαζί μὲ τὸν Σουλτζε Κόρτζα καὶ τὸν Μουχορδάρη Ποῦτζε, στὰ Τρίκαλα. Στὶς 15 Ἰουλίου, ἀφοῦ πολέμησαν γιὰ λίγο, τραβήχτηκαν στὸ Μέτσοβο καιροφυλακτῶντας. Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ἡ κατάστασις ἄρχισε νὰ γίνεται δυσάρεστη γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ Καπετὰν Στουρνάρας ποῦ κανονικὰ ἔπρεπε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ στενὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἀφοῦ προσχώρησε στὸν Ἰσμαῖλ Πασόμπεη, ἦρθε μὲ τὸν Μαζοῦτ Ἀγᾶ Πρόπολη, ἄνθρωπό του, στὶς Καλαρρῦτες καὶ τὸ Συρράκο καὶ Μαζοῦτ Ἀγᾶ Πρόπολη, ἄνθρωπό του, στὶς Καλαρρῦτες καὶ τὸ Συρράκο καὶ «ἐγύρισαν» χωρὶς πολεμικὰ μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἰσμαῖλ. Τότε παραδόθηκαν ὁ Μουχτὰρ Πασᾶς στὸ Ἀργυρόκαστρο, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπημένος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Σαλῆχ μπέης, στὸ Μπεράτι.²

Ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὴν πολεμικὴ δράσις τοῦ Ἀλέξη Νούτσου τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν ἔχουμε.

Παράλληλα πάντως μὲ τὰ ἄλλα του καθήκοντα, περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου, φρόντισε νὰ μεταφέρῃ τὴν πολύτιμὴ κινητὴ περιουσίαν του στὴ Λευκάδα στὴ φύλαξις τῶν ποτικῶν του Κονεμένων, καὶ συγκεκριμένα τῆς Ἀνθίσας, ποῦ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου σελ. 178.

νοίκιασε γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ σπῖτι μὲ δυὸ κάμαρες γιὰ νὰ περιποιῇται τὰ πολύτιμα σκεύη, γουναρικά καὶ χρυσοποικίλτα ἐνδύματα, πού περιείχαν τὰ κιβώτια τοῦ Νούτσου.

Ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν Κονεμένων Σπυρίδων, ὅπως ἀναφέρει ἡ «Ἐκθεση περὶ Φιλίας Κονεμένων» στὸ Ἀρχεῖο Νούτσου, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, «ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ κύρ Ἀλέξη διαφόρους χρόνους καὶ ἐστάθη μαζί του ἀχώριστος, εἰς ὅλας τὰς δεινὰς περιστάσεις τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκ μέρους τοῦ Δοβλετίου ἕως τὸν καιρὸν, ὅπου ὁ Ἀλέξης ἀνεχώρησεν κρυφίως ἀπὸ Ἰωάννινα καὶ ἀνταμώθη μὲ τοὺς Σουλιώτας».

Στὰ κατάστιχα τοῦ Ἀρχείου Σταύρου σώζεται δεφτέρι «δι' ὅσα ἐσύναξα ἀπὸ τὸ Βιλαγέτι καὶ ἐξώδευσα εἰς διορισμοὺς τοῦ κύρ Ἀλέξη καθὼς ἔσωθεν φαίνεται 1810. Ζέλοβα. Σπῦρος Γραμματικὸς» (Κωδῖξ φφ. 138). Πρόκειται γιὰ τὸν Κονεμένο, πού, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Νούτσου μὲ τὸν ἀδελφὸ του Ἀνδρέα, τὸν ἔστειλε στὴν Πρέβεζα, λίγο πρὶν κλεισθῇ τὸ Σούλι. Τὸ μικρὸ τοῦ ὀνόμα «Σπῦρος» ἔκανε τὸν καθ' ἡγήτη Σ. Κουγέα νὰ διατυπώσῃ τὴν σκέψιν ὅτι ἴσως ἐπρόκειτο, περὶ τοῦ Σπύρου Κολοβοῦ (Ἡπειρ. Ἀρχεῖο ΙΔ' Τόμος, Ἡπειρ. Χρονικῶν).

Πρὶν καλέσῃ ὅμως ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος τὸν Ἀνδρέα Κονεμένο γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν πολυτίμων πραγμάτων του, φρόντισε νὰ τὰ καταγράψῃ καὶ νὰ συντάξῃ τὴ διαθήκη του γνωρίζοντας σὲ πόσο ἐπικίνδυνη περιπέτεια ἐπρόκειτο νὰ ἐμυλακῇ.

Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Μάρκου Δεσπότη Δαμηράλη, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς Σωτήριο Σταύρου τὸν κουνιάδο τοῦ Ἀλέξη Νούτσου (22 Φεβρουαρίου τοῦ 1824) : «Εἰς τὸ Σκαμνέλι πρὶν κλεισθῇ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔφερεν ἀπὸ μέτζοβον τὸν κύριον Τέγον Νίτζου καὶ τὸν μακαρίτην Φῶτη Καραπάνον ὅστις ἀπέθανε εἰς Νάξον τὸν ἀπερασμένο Σεπτέμβριο (ἦτο διωρισμένος ἑπαρχος παρὰ τῆς διοικήσεως)».³

Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἔκαναν συνοπτικὴ καταγραφὴ τῆς περιουσίας καὶ συνέταξαν τὴ διαθήκην τοῦ Νούτσου. Καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς κράτησε ἀπὸ ἓνα ἴσο τῆς διαθήκης καθὼς καὶ ἀντίγραφο τῆς καταγραφῆς. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ Τέγον Νίτζου κράτησε, σὲ μετρητά, πενήντα πέντε χιλιάδες γρόσια μὲ «διορισμὸ» «διὰ νὰ τὰ ἐμβάσῃ εἰς Κορφοὺς, διὰ νὰ στέκωνται εἰς Δεσπότη του», σὺν δὲ Φῶτιο Καραπάνο ἀναγκαῖα γράμματα.

Ὁ ἴδιος ὁ Νοῦτσος, μετὰ τὸ κλείσιμο τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, παρέδωσε τὰ παραπάνω ἀντίγραφα, ὁμολογίεσ καὶ ἄλλα γράμματα ἀναγκαῖα γιὰ τὴν διευθέτησιν τῶν ὑποθέσεων του στὸ φίλο του Ἰωάννη Γενοβέλη, στὴ Ζέλοβα, ὅπου καὶ τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἰσμαὴλ Πασάμπεη.⁴ Ὅλα τὰ πρόσωπα αὐτά, ἦταν φίλοι στενοὶ τοῦ Ἀλέξη Νούτσου πού ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὴν τύχην τῆς οἰκογενείας του μετὰ τὴν δολοφονία του ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρουῦτσο. Ὁ Στέργιος Νίτζου Στάμιου, πού ἀναφέρεται ἐπανειλημμένα σὲ ἐπιστολὰς τοῦ Ἀρχείου Σταύρου, ἦταν ἐμπορευόμενος στὸ Μέτσοβο. Μ' αὐτὸν ὁ Νοῦτσος πρέπει νὰ εἶχε δοσοληψίες, γιὰτὶ ὁ Σταύρου σὲ ὠρισμένες στιγμὲς ἔσπευδε νὰ τοῦ ζητήσῃ διάφορα τρόφιμα καθὼς καὶ χρήματα, ἴσως ἀπὸ ἐκεῖνα πού τοῦ εἶχε παραδώσει ὁ γαμβρὸς του.

Ὁ Φῶτιος Καραπάνος εἶναι γνωστὸς ἀγωνιστὴς καὶ μέλος τῆς διοικήσεως.

Ὁ Ὑῶάννης Γενοβέλης ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἀγωνιστῆς πού, ἐκτὸς «τῶν προσωπικῶν του ἐκδουλεύσεων προσέφερε καὶ χρηματικὸν ποσὸν εἰς κρίσιμους περιστάσεις», ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀνηγνός του σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν «ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἀρχαίων ἐκδουλεύσεων».⁵ Στὸ σπίτι τοῦ Ὑῶάννη Γενοβέλη φιλοξενήθηκε στὴν Πρέβεζα ὁ Ι. Παπαρηγόπουλος, ὅταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1820, κατ' ἐντολὴ τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ι. Βλασοπούλου, ἦρθε ἐκεῖ γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ.⁶

Τέλος ὁ Μ. Δεσπότης Δαμηράλης καταγόταν ἀπὸ τὴν Νάξο. Στὰ Γιάννινα ἦρθε νωρὶς κοντὰ στὸ θεῖο του, τὸν μητροπολίτη Ἱεροθέο καὶ τιμήθηκε ιδιαίτερα ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ σύντομα μὲ ὑψηλὸ ἀξίωμα.

Ὅταν ὁ Μουχτὰρ Πασᾶς διορίσθηκε διοικητὴς τοῦ νομοῦ Μπερατίου καὶ Αὐλῶνος, ὁ Μ. Δεσπότης Δαμηράλης τὸν ἀκολούθησε καὶ ἔμεινε ἐκεῖ μία δεκαετία, σὰν ὑποδιοικητής. Διατηροῦσε σῶμα στρατιωτικὸ ἀπὸ Ἀλβανοὺς κυρίως, μὲ τὸ ὁποῖο πῆρε μέρος στὴ μάχη τοῦ Πέτα. Ἀκόμα, ὁ Μᾶρκος Δαμηράλης ἦρθε στὸ Μεσολόγγι μαζὶ μὲ τὸν Ταχὴρ Ἀμπάζη, ὅταν ὁ τελευταῖος θέλησε νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ νὰ διαπιστώσῃ ὁ ἴδιος τὴν κατάστασιν στὴν Ἑλλάδα. Τέλος ὁ Δαμηράλης ἦρθε στὴν Πελοπόννησο καὶ πῆρε μέρος στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση σὰν πληρεξούσιος τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Νάξου.⁷

Ὅταν ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος βρισκόταν ἀκόμη στὸ Ζαγόρι, ὥστε ὅταν ἔκαμε τὴν καταγραφή, κάλεσε τὸν Ἀνδρέα Κονεμένο ἀπὸ τὴν Πρέβεζα καὶ τοῦ ἔκανε τὴν πρώτη πρόταση γιὰ τὴν μεταφορὰ τῆς περιουσίας. Ἀμέσως ὅμως «ὑποπτεύοντας μὴ φανερωθῇ» τὸ μετάνιωσε. «Τὸν ἄλλο μῆνα Ἰούλιο» τὸν ἔκραξε καὶ πάλι τὸν καιρὸ «ὅπου ὁ καθένας ἐπροσπαθοῦσε νὰ προφυλάξῃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τὸ εἶναι του». Ὁ Ἀνδρέας Κονεμένος πῆγε στὸ Σούλι κι' ἀπ' ἐκεῖ στὴν Παραμυθιά «ᾧθεν καὶ τὸν ἐπέτυχεν». Ἀπὸ τὴν Παραμυθιά οἱ δύο ἄνδρες ἦρθαν στὴν Πάργα. Ὁ Μωχαμέτ Πασᾶς, γιὸς τοῦ Βελῆ Πασᾶ, ποὺ ὑπερασπιζόταν τὴν Πάργα, ἀνέθεσε στὸν κύρ Νοῦτσο νὰ μεταφέρῃ στὴν Λευκάδα μαζὶ μὲ τὰ δικά του πράγματα καὶ μερικὰ προσωπικὰ ἀντικείμενά του. Ὁ Ἀνδρέας ἀνέλαβε καὶ τὴν εὐθύνη αὐτῇ. Κατ' ἐντολὴ τοῦ κύρ - Ἀλέξη ναύλωσε καῖκι, ἔβαλε μέσα ὅσο πρᾶγμα τοῦ Νοῦτσου καὶ τοῦ Μωχάμετ Πασᾶ, καὶ τράβηξε γιὰ τὴν Πρέβεζα, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Καραγιαννόπουλο, γραμματικὸ τοῦ Μωχάμετ Πασᾶ.⁸

Μία μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἦρθαν στὰ «Βασιλικά Καράβια», τὸν σουλτανικὸ δηλαδὴ στόλο ποὺ πολιορκοῦσε τὸν Βελῆ Πασᾶ. Ἐκεῖ περιφερόταν μὲ τὸ καῖκι ὁχτῶ ἡμέρες, γιὰ νὰ περιμένουν τὸν κύρ - Ἀλέξη ποὺ πῆγε στὸ Ζαγόρι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Πάργα νὰ φέρῃ καὶ τὸ «ἐπιλοιπο πρᾶγμα» του. Σὲ συνάντησιν τῶν Κονεμένων ποὺ ἐγκατέλειψαν ὅλοι τὰ σπίτια τους καὶ τὸ «σκαφιδάκι», κτῆμα στὴν Πρέβεζα, κι' ἦρθαν διὰ ξηρᾶς στὴν Ἀγία Μαῦρα γιὰ νὰ φυλάξουν τὸ πρᾶγμα τοῦ κύρ Ἀλέξη, ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος ἔφθασε συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν «κύρ Λούκα γγλέζο κόνσολα, ἀγγέντε τοῦ κύρ Μέγερ».

Ὁ κύρ Λούκας συνώδεψε τοὺς Κονεμένους μέχρι τὴν Λευκάδα καὶ πῆρε ἀπόδειξη γιὰ τὴν παραλαβὴ τοῦ πράγματος ἀπ' αὐτοὺς. Μετὰ οἱ Κονεμένοι ἀντιμετώπισαν δυσκολίες, γιατί, ἐνῶ εἶχαν πάρει διαβεβαιώσεις ἀπὸ τὸν κύρ Νοῦτσο ὅτι ὁ κύρ Μέγερ θὰ ἔγραφε τοῦ ἐξουσιαστοῦ στὴν Ἀγία Μαῦρα νὰ μὴν ἀνοικτοῦν τὰ «δεπέτια» του, καθόσον ἐπαθυμοῦσε νὰ μὴν φανερωθῇ ὅτι ἦταν δικά του, τελικὰ πῆραν ἐντολὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Λευκάδας νὰ ἀνοικτοῦν

τὰ δεπέτια.⁹ Τὶς δυσκολίες αὐτὲς ἀντιμετώπισαν κατὰ τὸν καλλίτερο δυνατὸ τρόπο.

Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τῶν ἐξόδων τῶν Κονεμένων ποὺ βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο Νούτσου στὶς 24 Ἰουλίου ὁ Ἀνδρέας Κονεμένος ἐσημείωσε τὴν ἀμοιβὴ τοῦ «σωτηράκι πρεβεζάνου» μὲ τέσσερες μαρινάρους καὶ «τὴν γαῖτα τοῦ διὰ ἔντεκα ἡμέρες ὁποῦ τὸν ἐβαστάξαμεν περιφερόμενον ἀπὸ Ἅγιον Νικόλαον, εἰς Βάλτινη...»

Ἐπομένως ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος θὰ πρέπει γύρω στὶς 20 Ἰουλίου νὰ ἐγκατέλειψε τὴ θέσιν του γιὰ νὰ ἔρθῃ στὴν Πάργα νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Κονεμένο. Ἦδη τὴ στιγμὴ ἐκείνῃ ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης καιροφυλαχτοῦσε στὸ Μέτσοβο καὶ γενικώτερα ἡ τροπὴ τῶν πραγμάτων εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται δυσάρεστη γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ.

Ὅπως ὅποτε ἡ ἀπουσία αὐτὴ τοῦ Νούτσου ἀπὸ τὶς θέσεις του δὲν ἦταν ἐπιζήμια, γιὰ τὴν θὰ εἶχε πληροφορίες ἀπὸ τὶς προφυλακὲς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ποὺ ξεκίνησε πολὺ ἀργότερα τὸν Αὔγουστο μῆνα ἀπὸ τὴν Θεσσαλία καὶ Μακεδονία γιὰ νὰ ἔρθῃ πρὸς τὴ Γιάννινα.

Ἄν μὲ τὴν ἔκφραση «βασιλικά καράβια» ὁ Ἀνδρέας Κονεμένος ἐννοεῖ τὸν βασιλικὸ στόλο τότε ἤδη ἀρχὲς Αὐγούστου ἢ καὶ νωρίτερα, σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρει, ὁ στόλος βρισκόταν στὴν Μπούκα τῆς Πρεβέζης. Στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, δὲν συμφωνεῖ ἡ περιγραφὴ τοῦ Κονεμένου μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ στὴ Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, (Κεφ. Ε' 67—68—69—70), ὅτι δηλ. τὸν Αὔγουστο ὁ στόλος κατέβηκε ἀπ' τὴν Ἠπειρο στὴν Πελοπόννησο, ἐπέστρεψε πάλι στὴν Ἠπειρο, ὅπου κατέλαβε τὸ Βουθρωτό, τὸν Αὐλῶνα, τοὺς Ἀγίους Σαράντα καὶ τὰ λοιπὰ καὶ ἦρθε μετὰ μαζὶ μὲ τοὺς Σουλιώτες νὰ πολιορκήσῃ τὸν Βελῆ Πασᾶ στὴν Πρέβεζα. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Κονεμένου, ὁ στόλος θὰ πρέπει νὰ εἶχε κατεβῇ τὴν πρώτη φορὰ ἀρκετὰ νωρίτερα.

Στὴν Ἀγία Μαῦρα, τὰ πολύτιμα περιουσιακὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀλέξη Νούτσου ἦταν ἀσφαλῆ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἀνθίτσας Κονεμένου. Στὸν ἴδιον κατάλογο ἐξόδων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, διαβάζουμε: «Ὅσα ἀνήκουν τῆς Ἀνθίτσας διὰ χρόνους πέντε διὰ κυβέρνησίν της σὲ ἔξονον τόπον μὲ μία δούλα της παντοτινὴν καὶ ἕναν δοῦλον ὁποῦ τὸν ἐβάσταξεν χρόνια δύο μόνον, ἢ ὅποια ἐπρόσχε καὶ ἐκυβέρνα τὸ πρᾶγμα ὑποκείμενον εἰς φθοράν, πρὸς κολονάτο ἕνα καὶ κάθε ἡμέραν ἕως 10 Αὐγούστου 1825».

Ἐκεῖνο ποὺ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ παραπάνω, εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος δέχθηκε τὸ «πρᾶγμα» τοῦ Μωχαμὲτ Πασᾶ, γιοῦ τοῦ Βελῆ καὶ λόγῳ τῆς φιλίας ποὺ τὸν συνέδεε μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σατράπη, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ τύχῃ τῆς Ἀγγλικῆς προστασίας καὶ τὸ δικό του «πρᾶγμα». Ἡ προστασία αὐτὴ εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπέβλεπε κατὰ κύριο λόγο στὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Μωχαμὲτ Πασᾶ. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἀπροθυμία τοῦ κῦρ - Λούκα νὰ βοηθήσῃ τὸν Νούτσο, ὅταν τοῦ ζήτησε τὴν ἐπέμβασίν του γιὰ νὰ μὴ συλληφθοῦν οἱ Κονεμένοι στὴν Πρέβεζα ἐξ αἰτίας τοῦ πράγματός του, τὸν Μάρτιο τοῦ 1821. Σχολιάζοντας τὴν στάσιν αὐτὴ τοῦ Λούκα, γράφει ὁ Ἀνδρέας Κονεμένος στὸν Ἀλέξη Νοῦτσο τὸν Ἀπρίλι τοῦ ἴδιου χρόνου: «τῶν μὲν εὐτυχούντων κῦρ Ἀλέξης πάντες οἱ ἄνθρωποι φίλοι, τῶν δὲ δυστυχούντων οὔτε αὐτὸς ὁ γεννήτωρ».¹⁰

Τὸν Αὔγουστο μῆνα, τὰ πράγματα γιὰ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ χειροτέρεψαν: «Ἐ-

πειδὴ ἐγύρισε ὅλη ἡ Τζαμουριά, ἀφοῦ ἐζύγωσε ἡ βασιλικὴ φλότα καὶ ἐξέδωσε τὰ φερμάνια καὶ ἐβγαλε ἔξω τὸν Χ. Σελιάμαγα Πρόνιον καὶ τὸν Τζουφίς Σιανάμπην, υἱὸν τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, τοὺς φευγάτους ἐχθροὺς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐπροσκύνησε τὸ κάστρο τῆς Πάργας καὶ ἐπαραδόθηκεν ὁ Μεχμέτ Πασᾶς, υἱὸς τοῦ Βελῆ Πασᾶ, εἰς τὴν φλόταν καὶ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν Πρέβεζαν.¹¹ Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Γαινιωῖτες, προβλέποντες τὰ κακά, μετέφεραν τὸ βίό τους στὰ διάφορα γύρω χωριά. Παράλληλα ὁ Δράμαλης «ἐκ Λαρίσης διὰ τῶν διόδων τῆς Πίνδου» καὶ ὁ Ἰσμαὴλ Πασόμπης «μέσω Ἐλασσῶνος καὶ Γρεβενῶν» προχωροῦσαν πρὸς τὰ Γιάννινα, ἥδη ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου.¹²

Στὸν Ἰσμαὴλ Πασόμπη ἔσπευσαν νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ οἱ δυνάμεις τοῦ Ὁμεῖρ Βρυώνη. Κανεῖς δὲν ἀπέμενε σχεδὸν πλεόν στὸν Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὲς 18 Αὐγούστου ἐζύγωσαν οἱ καπεταναραῖοι (ἐννοεῖ ἐκεῖνους ποὺ εἶχαν γυρίσει ὅλοι σχεδὸν μὲ τὸ μέρος τῶν βασιλικῶν) ἔξω ἔξω ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα δύο ὥρες ἀνατολικά καὶ δυτικὰ δυὸ ὥρες ἄλλοι καπεταναραῖοι Σουλιῶτες καὶ Λακκιῶτες μαζί μὲ Παραμυθιωῖτες Τούρκους...¹³

Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ οἱ Σουλιῶτες ἦρθαν στὸ Φανάρι, ὅταν πληροφόρηθηκαν τὰ περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τῆς παρουσίας τοῦ στόλου στὴν Ἠπειρο μετὰ τὴν ἐπάνοδό του ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ προθυμοποιήθηκαν νὰ ὑπηρετήσουν τὸν Σουλτάνο, μὲ ἀντάλλαγμα νὰ ἀποκατασταθοῦν στὰ ἐδάφη τους.¹⁴ Μετὰ τὴν πολιορκία τῆς Πρέβεζας ἦρθαν στὰ Γιάννινα. «Τοῦτες τὲς μέρες», συνεχίζει ὁ συγγραφέας τῆς Ἱστορίας τῆς Πολιορκίας, «εἶχαν τραβηχθῇ μέσα εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ οἱ τρεῖς κρυφοπροσκυνημένοι ἀπὸ τὸ Μέτσοβο καὶ ἔκαμαν συνωμοσίαν μὲ ἄλλους νὰ ἐβγουν τὴ νύχτα νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ ἀφήσουν τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, καὶ τοῦτοι ἦσαν ὁ Μουχαρδάρ Ποῦτζε, ὁ Σουλτζε Κόρτζας, Ὁμέρμπης Βρυώνης, ὁ Δερβίς Χασάνης καὶ ἄλλοι... Καὶ τοῦτοι ὅλοι Τούρκοι καὶ μαζί τους ἐσυμφώνησαν καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτζος, ὁ προεστὴς τοῦ Ζαγοριοῦ, ὁ Μάνθος ὁ γραμματικὸς του, ὁ μέγας, ὁ βαθύς, ὁ Κωνσταντῆς Μαρίνου καὶ αὐτὸς γραμματικὸς του καὶ ὁ Κώστας καὶ Ἀναγνώστης γραμματικοὶ του. Ἀκόμη ἐσυμφώνησε νὰ βγῇ μ' ὅλους αὐτοὺς καὶ ὁ Σελίμπης, ὁ υἱὸς τοῦ Βελῆ Πασᾶ. Καὶ ἔτι τὲς 20 Αὐγούστου Παρασκευὴ τὸ βράδυ τὲς 3 ὥρες τῆς νυχτὸς ἄνοιξαν τὲς Τάμπες καὶ ἐβγήκαν μὲ τὰ στρατεύματά τους, ὅλοι ὡς 2.000 καὶ περισσότεροι καὶ μὲ 12 φορτῶματα φουσέκια καὶ ἐπῆγαν στοῦ Κατζικᾶ, καὶ ἔτι ἀπόμειναν οἱ τάμπες ἄδειες ἀπὸ στρατεύματα ἐκείνην τὴν νύχτα, καὶ τὲς 28 τὸ πρωῒ, βλέποντας οἱ Γιαννιωῖτες Τούρκοι ὅτι οἱ τάμπες ἄδειασαν, ἐβγήκαν ἔξω καὶ ἔκραξαν τὸ βασιλικὸ ἁσκέρι».¹⁵

Ὅμως τὸ πρωῒ τοῦ Σαββάτου, στῆς 21 τοῦ μηνός, «ἐκεῖνοι ὅπου εἶχαν ἐβγεῖ τὴν νύχτα στοῦ Κατζικᾶ» ἔστειλαν τὸν Μάνθο μὲ τὰ γράμματά τους εἰς τὸν Ἰσμαὴλ Πασᾶν, ὅπου ἦταν εἰς τὰ Γρεβενὰ καὶ αὐτοὶ ἐγύρισαν ἀπὸ τοῦ Κατζικᾶ εἰς τὸ μέγα Μποδοῦνι καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐσταμάτησαν εἰς τοῦ Πετζάλη ὅλοι ὁμοῦ καρτερῶντας τὸν Ἰσμαὴλ Πασᾶ Πασόμπη μὲ τὸν Μάνθον ὅπου ἔστειλαν, ὁ ὁποῖος φθάνοντας εἰς τὸ Μέτζοβον ἐφονεύθηκεν ἄδικα ἀπὸ ἓνα μπαμπέση τοῦ Δράμα, καὶ ὁ θάνατος τοῦτου τοῦ μεγάλου ἀνδρός καὶ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, κατεπύκρνε καὶ τὸν Ἰσμαὴλ Πασᾶ καὶ τοὺς προσκυνημένους συντρόφους του καὶ ἐθάρρυνε πολὺ τοὺς ἀποκλεισμένους εἰς τὸ κάστρον τρεῖς χιλιάδες στρατιώτες τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μαζώματα...»¹⁶ Ὅταν τὸ βασιλικὸ ἄσκέρι κράχτηκε στὰ Γιάννινα κ' οἱ Τούρκοι μπέηδες προσκύνησαν τὸ βασιλικὸ φερμάνι, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τραβήχτηκαν μέσα στὸ κάστρο.¹⁷

Τὴν ὅλη κατάσταση καὶ τὴν ἔκταση τῆς πυρκαϊᾶς ποὺ κατέστρεψε μετὰ ἀπὸ λίγο τὰ Γιάννινα, περιέγραψε ὁ Σταύρου ἀργότερα, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1820 ἀπὸ τὴν ἹΑρτα στὸν φιλικὸ Νικόλαο Πατζιμάδη ποὺ βρισκόταν στὴ Μάσχα: «... τὰ Ἰωάννινα ἐκάηκαν ἀπὸ τὸν Καιρασάρη ἕως εἰς τὸ ὀπίτι μου, καὶ ἀπὸ τὸ κάστρον ἕως τοῦ κατῆ, ἕως τοῦ Ἡμπραῆμι Πασᾶ καὶ ἕως τοῦ Μίσου...»¹⁸

Ἡ προσχώρηση τῶν Φιλικῶν στὸ βασιλικὸ στρατόπεδο, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε παραπάνω, δημιουργεῖ ἓνα ἐπίμαχο ἱστορικὸ θέμα ποὺ ἐρμηνεύτηκε μονόπλευρα:

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς ἀποδίδει αὐτὴ τὴν προσχώρηση στοὺς βασιλικοὺς σὲ πρωτοβουλία τοῦ Μάνθου Οἰκονόμου:¹⁹ «Ὁ Ὅμηρ Βρυώνης, Σελιχτάρ Μπότας, Μουχαρτάρ Πότσε, Ἄγιο Βασιάρης, Δερβίς Χασὰν καὶ Ἀλέξιος Νοῦτσος... ἠυτομόλησαν πρὸς τοὺς βασιλικοὺς τῇ ὑποκινήσει τοῦ Μάνθου Οἰκονόμου». Ἐνῶ, ὅπως εἶδαμε, ὁ συγγραφέας τῆς ἱστορίας τῆς πολιορκίας τὴν ἀποδίδει σὲ κοινὴ ἀπόφαση ὄλων.

Ὅπως δὲ ποτε δὲν ἀναφέρεται ὅτι ἐμπνευστὴς τῆς ιδέας αὐτῆς ἦταν ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος ἢ ὅτι αὐτὸς ἔστειλε τὸν Μάνθο στὸν Ἰσμαῆλ Πασόμπη.²⁰

Πολὺ περισσότερὸ δὲ ν μ π ο ρ ο ὕ μ ε ν ἂ ὑ π ο σ τ η ρ ῖ ξ ο υ μ ε ὅ τ ι ὁ Μ ἄ ν θ ο ς Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο ὕ ἦ τ α ν γ ρ α μ μ α τ ι κ ὸ ς τ ο ὕ Ἀ λ έ ξ η Ν ο ὕ τ σ ο υ. Ὁ Μάνθος ὅπως καὶ ὁ Σπυρίδων Κολοβὸς ἦταν γραμματικοὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ χωρὶς νὰ ἀποκλείουμε καὶ εὐκαιριακὴ ἐξυπηρέτηση τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου ἀπὸ τοὺς ἄνδρες αὐτούς. Ἡ παρεξήγηση, ποὺ δημιουργήθηκε γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Σπυρίδωνα Κ ο ν ε μ έ ν ο υ καὶ ἡ σύγχυσή του μὲ τὸν Σπυρίδωνα Κολοβό, ἴσως ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ ἀνάλογες προεκτάσεις.

Νομίζουμε ὅτι μετὰ τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου καὶ τοῦ Μάνθου Οἰκονόμου δὲν ὑπῆρχε οὐσιώδης διαφορὰ ὡς πρὸς τὴ θέση τους ἀνάμεσα στοὺς φιλικοὺς τῶν Γιαννίνων.

Ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος ἡγετικὸ ρόλο ἔπαιξε ἀργότερα, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ μεσολάβησε γιὰ νὰ συμμαχήσουν οἱ Σουλιῶτες μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀντίθετα στὴν πρώτη φάση, ἂν στηριχθοῦμε σὲ ὅσα λέγει ὁ Ι. Λαμπρίδης, ὁ Μάνθος εἶχε τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς Φιλικοὺς τῆς Πελοποννήσου.²¹

Κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Ι. Λαμπρίδη, ὁ Μάνθος Οἰκονόμου δὲν βρισκόταν στὰ Γιάννινα μὲ τοὺς ἄλλους Ἀληπασαλικοὺς, ἀλλὰ στὸ Μέτσοβο: «Διορισθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἀποκηρυχθέντος Ἀλῆ, γραμματεὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ὅμηρ - Μπέϋ, καὶ Σουλτσε Κόρτσια καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ παρακολουθήσῃ αὐτοὺς λόγῳ ἀσθενείας εἰς Μηλὶαν παρέμεινεν εἰς Μέτσοβον μετὰ δύο ὑπηρετῶν του καὶ ἐφιλοξενεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωάννου Ποντίκη.

Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ διῆλθε τοῦ Μετσόβου ὁ Ἰσμαῆλ Πασᾶς, διευθυνόμενος κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ὁ Μάνθος ἐπορεύθη εἰς προσκύνησιν ἐκείνου, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἔστειλε Ἀραβα καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ποντίκη ὡς εὐνοοῦμενον τοῦ Ἀλῆ τὴν 22αν Αὐγούστου 1820 ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ἐτάφη παρὰ τοῦ Νικολάου Καφετζῆ εἰς Μέτσοβον».²²

Ἐνῶ ὁ συγγραφέας τῆς Πολιορκίας θεωρεῖ ὑπαίτιο τῆς δολοφονίας τὸν Πασᾶ τῆς Δράμας, κατὰ τὸν Ι. Λαμπρίδη, ὑπαίτιος γιὰ τὴν πράξη αὐτὴ εἶναι ὁ Ἰσμαῆλ Πασόμπης. Σχετικὰ μὲ τὰ αἶτια ποὺ ὤθησαν τὸν τελευταῖο, ὑπάρχει μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Παπαρρηγοπούλου μὲ χρονολογία 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1820 γραμμένη στὴν Κωνσταντινούπολη: «Ἡξέρετε προσέτι ὅτι ἐφόνευσαν τὸν Μάνθο λόγῳ μὲν διὰ παραδρομὴν τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπειδὴ ἀπη-

τέιτο από την διοίκησην διὰ νὰ σταλῇ ἐδῶ ζωντανός, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο ζημιώδες εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ Πασόμπεη, διότι ὁ Μάνθος ἔμελλε νὰ φανερῶσι εἰς τὸ κράτος τὴν περιουσίαν τοῦ Ἀλῆ, τὸν ἔσφαξαν μὲ τοιοῦτον τρόπον καὶ διήγειραν φρίκην εἰς τὸ πᾶν, δεῖξαντες ὅτι περιπατοῦν εἰς τὰ ἴχνη τοῦ Ἀλῆ»²³

Οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀποτελοῦσαν τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ γιὰ τὸ Σουλτάνο καὶ γιὰ τοὺς πασάδες. Οἱ δεύτεροι, δὲν εἶχαν συμφέρον νὰ πληροφορηθῇ ἡ Πύλη τὴν πραγματικὴ ἀξία τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ πού ἡ φήμη τὴν εἶχε πολλαπλασιάσει, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν πυρκαϊὰ στὸ ἀνάκτορο Τεπελενίου, ὅταν ὁ Ἀλῆς ἔσπευσε ἐντρομος νὰ μεταφέρῃ ἀπ' ἐκεῖ τὴν θαμμένην πολύτιμη παρακαταθήκη του.²⁴

Ὁ Μάνθος Οἰκονόμου, πρὶν ἀπὸ τὴν πολιορκία, εἶχε ἐπιχειρήσει καταγραφὴ τῆς περιουσίας αὐτῆς, μαζὶ μὲ τὸν Σαράφη Ραφαὴλ τὸν Λαρισαῖο καὶ τὸν Κώστα Γραμματικό, κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἔτσι ὁ Μάνθος εἶχε σαφεῖ γνῶσις τοῦ πράγματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Κώστα γραμματικό, τὸν πῆρε ὁ Ἰσмаήλ Πασόμπεης στὴν ὑπηρεσία του μαζὶ μὲ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο, μέχρι τὴν στιγμὴ πού ἀποφάσισαν τὸν Νοέμβριο νὰ ἐγκαταλείψουν καὶ τὴν θέσιν αὐτῇ, ἀκριβῶς γιατί διέτρεχαν ἕναν ἀνάλογο κίνδυνο μ' ἐκεῖνον τοῦ Μάνθου. Νὰ τι γράφει σχετικὰ στὸ αὐτόγραφο δεφτέρι του ὁ Κώστας Γραμματικός γιὰ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1820: «... ἡμεῖ ἐβγήκαμεν ὑπήκοοι εἰς τὸ βασιλικὸ στρατόπεδο, ὁ εἰρημένος Ἰσмаήλ Πασᾶς ἐβουλήθη νὰ καλᾷ ἐμὲ καὶ τὸν κύρ Ἀλέξη νούτζον, καθὼς προλαβόντως ἐσκότωσαν καὶ τὸν Μάνθον γραμματικόν, ἐπήραμεν εἶδησιν καὶ ἐφύγαμεν...»²⁵

Στὸ φόβο μήπως ἔχῃ τὴν τύχη τοῦ Μάνθου ἀποδίδει τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τοῦ Πασόμπεη καὶ ὁ Σταύρου Ἰωάννης: «... ἡμεῖς ἐδῶ ἡμυθην εἰς νέα βάσανα ὅτι οἱ πρῶτοι ριτζάλιδες τοῦ ἀλῆ πασᾶ ὁμοῦ καὶ ὁ κύρ ἀλέξης ὅπου εἶχαν προσκυνήσει τοὺς βεζυράδες καὶ ἐνώθησαν μὲ τὸ στρατόπεδον τὸ βασιλικόν κατὰ τοῦ ἀλῆ πασᾶ, αὐτοὶ ἔλαβον ὑποψίαν ὅτι ἤθελον νὰ τοὺς θανατώσουν καὶ ἔφυγαν, μὲ τὸ στράτευμά τους καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ ὁ Ἀλέξης καὶ ὁ προπῆτερά καὶ οἱ Σουλιώται ἀπεφάσισαν, καὶ εἶναι τὰ πράγματα εἰς ταραχὴν καὶ σχίσμα, ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἔλεος τὸ βασιλικόν νὰ τὰ διορθώσῃ...» Αὐτὰ γράφει ὁ Σταύρου ἀπὸ τὴν Ἄρτα στὴν Βιέννη στὴν Μπάνκα του (25 Ἰανουαρίου 1821).²⁶

Κατὰ τὸν Πουκεβίλ ἐξ ἄλλου, ἡ Πύλη ζήτησε ἤδη ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1820 τοὺς τρεῖς γραμματικούς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Στέφανο Δούκα, Σπυρίδωνα Κολοβὸ καὶ Μάνθο Οἰκονόμου. Ὅταν ὅμως ἦρθε ἡ διαταγὴ αὐτή, κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἦταν ζωντανός.²⁷ Ἔτσι μοιραία ἡ ἐκλογὴ θὰ ἔπεφτε στὸν Κώστα Γραμματικό καὶ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο. Οἱ γιοὶ τοῦ Πεχλεβὰν Πασᾶ ἀρκέστηκαν νὰ στείλουν τὶς κεφαλὰς τῶν νεκρῶν στὴν Κωνσταντινούπολη. Τελικὰ ὁ Σουλτάνος πέτυχε νὰ φέρῃ στὴν Κωνσταντινούπολη μόνο τὸν Κώστα Γραμματικό.²⁸

Τόσο ἐπιτακτικὲς ἦταν οἱ διαταγὲς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Σουλτάνου νὰ πληροφορηθῇ τὰ περὶ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ γραμματικὸς τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου Σπυρίδων Κονεμένος κινδύνευσε νὰ μεταφερθῇ βίαια στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ μαρτυρήσῃ ὅσα γινώριζε σχετικὰ.²⁹

Τὸν Σπ. Κολοβὸ εἶχε στείλει ὁ Ἀλῆ Πασᾶς στὴν Κέρκυρα μαζί μὲ τὸν ἔμπορο Κωνσταντῖνο Μονοβάρδα³⁰ γιὰ νὰ φέρουν ἀπὸ ἐκεῖ ἓνα «σύνταγμα» μὲ τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποσχεθῇ ὁ Ἀλῆς στὸ συμβούλιο τοῦ Μαΐου νὰ κυβερνήσῃ Ἕλληνες καὶ Ἀλβανούς, ἂν τὸν βοηθοῦσαν νὰ πολεμήσῃ μὲ ἐπιτυχία. Ὁ σκοπὸς ὅμως αὐτὸς ἦταν ἓνα ἀπλὸ πρόσχημα. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλῆς ἔδωσε ἄλλες ἐντολὲς στὸ Σπ. Κολοβό. Τὰ μέσα Ἰουλίου πέρασαν οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τὴν Θεσπρωτίαν κι' ἔφθασαν στὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ, ὁ Σπ. Κολοβὸς τοποθέτησε σὲ σίγουρο μέρος ἓνα σημαντικό χρηματικὸ ποσὸ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ κυρίου του. Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ τὸ ποσὸ αὐτὸ κατατέθηκε ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας (Ἱστορ. τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ σελ. 285).

Φρόντισε ἐπίσης νὰ σταλοῦν μυστικοὶ πράκτορες τοῦ Ἀλῆ, στὴν Σερβία, Βοσνία καὶ τὴν Μολδοβλαχία γιὰ νὰ ὑποκινήσουν μιὰ ἀνταρσία κατὰ τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ συνεννοηθοῦν μ' ὅσους ἤλπιζε ὁ Ἀλῆς νὰ τὸν ὑποστηρίξουν. Ἰδιαίτερα στὴν Μολδοβλαχία, πού βρισκόταν ὁ Στέφανος Δούκας, γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ πράκτοράς του, ἤλθαν ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς Φιλικοὺς τοῦ Ἰασίου καὶ τοῦ Βουκουρεστίου νὰ ἐπιπεύσουν τὶς ἐνέργειές τους.³¹ Συγχρόνως ὁ Κολοβὸς πραγματοποιοῦσε οὖν Φιλικὸς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἐντολὲς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, κατήχηση στοὺς Κορφοὺς καὶ «κατέσπειρε» προκηρύξεις καλῶντας ὅλους τοὺς πατριῶτες νὰ βοηθήσουν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνταρσία.

Στὸ γυρισμὸ τους γιὰ τὰ Γιάννινα οἱ δυὸ ἄνδρες πιάστηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ βασιλικοῦ στόλου στὴ Σαγιάδα. Ὁ Μονοβάρδας δραπετεύσε στὴν Ὁδησσό, ἀλλ' ὁ Σπ. Κολοβὸς μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα ὁπὺ πέθανε ἀπὸ τὶς κακουχίες.

Στὸ Ἀρχεῖο Σταύρου ἐν τούτοις ἀναφέρεται ἐπανειλημμένα κάποιοι Σπ. Κολοβός, τόσο στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Σταύρου ὅσο καὶ τῆς γυναίκας τοῦ Νούτσου, Ἀλεξάνδρας. Ἀπ' ὅσα γράφονται σ' αὐτές, συμπεραίνουμε τὰ ἑξῆς: Ὁ Σπυρίδων Π. Κολοβὸς ἢ Κολοβέτος, βρισκόταν στὸ Ζαγόρι στοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας μαζί μ' ἄλλους Γιαννιώτες πού εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ. Φαίνεται ὅτι ἀσκοῦσε καθήκοντα δασκάλου καὶ ἦταν γαμβρὸς τοῦ Ζώη Χαραμῆ.

Νὰ τὶ λένε χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα, σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπό του:

1ον. Στὶς 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 1820 γράφει πρὸς τὸν Ζώη Χαραμῆ στὴν Βιέννη ὁ Σταύρου:

«... καὶ τὰ δυὸ ὁσπῆτια σας ἐκάηκαν μὲ ὅλα τὰ εἰς αὐτὰ εὐρισκόμενα ἀθανταλίκια ὁμοίως καὶ τοῦ γαμβροῦ σας κολοβοῦ ὅστις εἶναι μὲ ὅλην τὴν φαιμήλιάν του ἐπάνω σας».³²

2ον. Στὶς 17 Ἀπριλίου τοῦ 1821: «... καὶ τὸ σπῆτι σας πού ἔχει καὶ τὸ βάρος τοῦ γαμβροῦ σας κολοβέτου...»³³

3ον. Στὶς 25 Ἰουνίου τοῦ 1825, ἡ Ἀλεξάνδρα Νούτσου πρὸς τὸν ἀδερφὸ τῆς Σ. Σταύρου: «... καὶ ὁ Σπ. Π. Κολοβὸς προσκυνᾷ παρακαλῶντας σας νὰ τὸν φυλάξτε καὶ νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν του ἐπιστολήν».³⁴

4ον. Στὶς 6)18 Ὀκτωβρίου τοῦ 1822 γράφει στὴν Βιέννη ὁ Σταύρου Ἰωάννου: «... Ὁ Κολοβέτος ἐμεβῆκε διδάσκαλος εἰς τὸ ἴδιον χωρίον...»³⁵

Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ, στὰ Γιάννινα, τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὑπῆρχαν δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι μὲ τὸν ὄνομα Σ π υ ρ ί δ ω ν Δ. Κ ο λ ο β ὸ ς καὶ Σ π υ ρ ί δ ω ν Π. Κ ο λ ο β ὸ ς ἢ Κ ο λ ο β ῆ τ ο ς.

Ὁ πρῶτος, ἦταν ὁ γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ δεύτερος, λόγιος, μαθητὴς τοῦ Κ. Μπαλάνου, πού σπούδασε στὴ Βιέννη, ἐνῶ παράλληλα ἐμπορεύταν. Ὅταν οἱ ὑποθέσεις του ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν ἄσχημα, «ἐπανεκάμψε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης εἰς τὴν πατρίδα καὶ αὐτόσε νυμφεφθεῖς ἐγραμμάτευε παρὰ τῷ προεστῶτι Ἰωάννῃ Σταύρου, μετὰ δὲ ταῦτα κατέλαβε θέσιν συνδιδάκτορος ἐν τῇ Μπαλαναῖα Σχολῇ ὑπὸ Κωνσταντῖνον τὸν Καρινάρην. Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1821 καταστροφὴν τῶν Ἰωαννίνων ἐξήσκει τὸ διδασκαλικὸν ἔργον εἰς Ζαγόριον, ὅπου πανοικεῖ προσέφυγε»...³⁶

Οἱ παραπάνω πληροφορίες τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ συμπίπτουν ἀπόλυτα μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν ἐπιστολῶν, δηλ. τὸ πατρώνυμο Π. ἀντὶ τοῦ Δ. πού εἶχε ὁ γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὴν ἐναλλαγὴ τοῦ ὀνόματος Κολοβέτος καὶ Κολοβὸς καθὼς καὶ τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Σπ. Π. Κολοβὸς ἢ Κολοβέτος ἐξασκοῦσε στὸ Ζαγόρι τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου στὰ 1822. Ἐπαληθεύονται δὲ καὶ ἀπὸ μιὰ τρίτη πηγὴ, τὰ κατάστιχα, λογαριασμοὺς δηλαδὴ τοῦ Βαροσίου, πού μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια κατέγραφε ὁ Σταύρου. Ἔτσι στὸ ὑπ' ἀριθ. 29 φ.φ. 100 τοῦ 1812 κατάστιχο τοῦ ἀρχείου Σταύρου, διαβάζουμε:

«Εἰς Σπ. Π. Κολοβὸν γραμματικὸν Βηλαετίου 500 γρ.»

καὶ παραπάνω «εἰς Σπυρ. Δ. Κολοβὸν γρ. 1000».³⁷

Ἡ προσθήκη «γραμματικὸν Βηλαετίου», πού θὰ μπορούσε νὰ μᾶς παρὰσῇ σὲ μιὰ λανθασμένη ταύτιση προσώπων, σημαίνει τὸν γραμματικὸ τοῦ προεστῆτος Σταύρου. Μ' αὐτὴ τὴ φράση τονίζεται ἡ διαφορὰ τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον. Γιατὶ ὁ γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Σπ. Δ. Κολοβὸς ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Μάνθος Οἰκονόμου, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ προσωπικοὶ γραμματεῖς, ἀναφέρονται συνήθως μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «γραμματικοί».

Ἡ ιδιότητα τοῦ Σπ. Π. Κολοβοῦ σὰν γραμματέως τοῦ Σταύρου ἐξηγεῖ καὶ τὶς λεπτομερεῖς γνώσεις του γύρω ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Βαροσίου, τὰ κατάστιχα καὶ τὰ λοιπά, ὅπως τὶς ἐκφράζει σ' ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Σταῦρο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1822.³⁸

Ἀκόμα στὰ κατάστιχα τοῦ Ἀρχείου Σταύρου βρίσκουμε καὶ τὴν ἐξῆς διάκριση:

Νὰ δοθῇ (ποσὸν τάδε), «τοῦ μεγάλου Κολοβοῦ», ὥστε νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὸν μικρό.³⁹

Ὁ Σπ. Π. Κολοβός, κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸ, διωρίστηκε στὰ 1826 «κοινὸς διδασκαλὸς τῶν ἐγκυκλίων καὶ τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς. Ἀποδημήσας δὲ τῷ 1828, εἰς Ἑλλάδα, ἔλαβεν ὑπηρεσίαν μέχρι τοῦ 1834, ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῇ ἐκείσῃ οἰκογένειά του καὶ κατὰ τὸ 1838 ἀπεβίωσεν ἰδιωτεύων εἰς ἡλικίαν 75 ἐτῶν».⁴⁰

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ Σπ. Π. Κολοβός ἔδρασε στὰ Γιάννινα καὶ μετὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφ' ὅσον ὁ γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἦταν πασίγνωστος ἀποκλείεται ὁποιαδήποτε σύγχυση. Ἔτσι, λύεται καὶ ἡ εὐλογη ἀπορία πού γεννιέται στὸ μελετητὴ τῆς ἐποχῆς, πῶς δηλαδὴ ἦταν δυνατόν νὰ ζῇ ἀνεόχλητος στὸ Ζαγόρι ὁ Σπ. Δ. Κολοβός, ἐνῶ κάθε προσπάθεια κατέβαλε ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση νὰ ἐκμεταλλευθῇ ποικιλοτρόπως τὶς γνώσεις τῶν γραμματικῶν γιὰ τὴν περιουσία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

‘Αλλ’ ἄς ξαναγυρίσουμε στὰ Γιάννινα. Στις 25 τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, οἱ Γκέκηδες ἔβαλαν μεγάλη πυρκαϊὰ καὶ κάηκαν τὰ παλάτια τοῦ Βελή Πα-
σᾶ, τοῦ Μουχιάρ καὶ τὰ σαράγια στὰ Λιθαρίσια, ἡ μητρόπολη, οἱ σχολὲς
τοῦ Καπλάνη. Στις 27 Αὐγούστου συμπληρώθηκε ἡ καταστροφή. Πρὶν ὅμως
ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ καὶ πρὶν κλεισθῇ ὁ ‘Αλῆς στὸ κάστρο, εἶχε διατάξει
νὰ καοῦν τὸ σαράϊ τοῦ Σταυρακιοῦ, ὁ προφήτης ‘Ηλίας καὶ διάφορα ἄλλα
κτίρια.⁴² Ἴσως τοὺς καπνοὺς αὐτῆς τῆς πυρκαϊᾶς νὰ εἶδε ὁ Μπαμπᾶ Πα-
σᾶς πὺν ἔφθασε κατὰ τὸν Πουκεβίλ στὶς 19 τοῦ μηνός. Ἴσως ὅμως καὶ νὰ
σφάλῃ ὁ Πουκεβίλ.⁴³

Ὅταν ἦρθαν οἱ πασάδες εἶδαν ἓνα φοβερὸ θέαμα μπροστά τους.⁴⁴ Ὁ
Ἰσμαῖλ Πασόμπεης στρατοπέδευσε πρῶτα στοῦ Κατζικᾶ κι ὕστερα στὴ Ζέ-
λοβα. Ἐκεῖ πῆρε στὴν ὑπηρεσία του μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸν κύρ ‘Αλέξη
Νούτσο πὺν εἶχε τὴ θέση φροντιστοῦ τοῦ στρατεύματος, ἐνῶ συγχρόνως ἐξα-
κολούθωσε νὰ εἶναι καὶ προεστὼς τοῦ Ζαγορίου.⁴⁵

Σχετικὰ μὲ τὴν προσχώρηση αὐτῇ τῶν ‘Αλβανῶν καὶ τῶν Φιλικῶν στοὺς
βασιλικοὺς ὑπάρχει ἡ ἀποψη ὅτι ἔγινε σκόπημα ἀπὸ τοὺς Φιλικοὺς γιατί ἡ
Ἑταιρεία εἶχε σκοπὸ νὰ κρατᾷ τὸν ἀγῶνα ἀμφίρροπο.⁴⁶ Τὸ ἐπιχείρημα
αὐτὸ δὲν εὐσταθεῖ γιατί, ἂν ὁ σκοπὸς τῶν Φιλικῶν ἦταν τέτοιος, τότε ἡ θέ-
τη τους ἦταν στὸ πλευρὸ τοῦ ‘Αλῆ ὁ ὁποῖος ἦταν τὴν στιγμὴ ἐκείνη ἐγκα-
ταλελειμμένος ἀπ’ ὅλους, ἀκόμα κι’ ἀπ’ τοὺς γιούς του, πὺν παρέδωσαν τὰ
κάστρα τὸν ὅ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλο, χωρὶς κανένα ἡρωϊσμό. Ἄν λοιπὸν ὁ
ἀγῶνας ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ ἀμφίρροπος, τότε ἐκεῖνος πὺν εἶχε ἀνάγκη
ἐνισχύσεως ἦταν ὁ ‘Αλῆ Πασᾶς. Ἀπόδειξη τὸ γεγονὸς ὅτι μόνον ἡ συμμα-
χία τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ‘Αλβανῶν, πὺν πέτυχε λίγους μῆνες μετὰ, τὸν
στήριξε καὶ τὸν κράτησε.

Ἐνα τέτοιο κίνητρο δὲν παρουσιάζει βάσιμους λόγους γιὰ νὰ γίνῃ δε-
κτό. Οἱ Φιλικοὶ σύμβουλοι τοῦ ‘Αλῆ Πασᾶ, ἀκολουθώντας ἀπλῶς τὸ ρεῦμα
καὶ τὴν πλειονότητα, τάχθησαν μὲ τὸ μέρος κι αὐτοὶ τοῦ πὺν ἰσχυροῦ, ὅπως
καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καπετανέους καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ ‘Αλῆ Πα-
σᾶ, ἐπειδὴ ἦταν «κακοευχαριστημένοι».

Μιὰ ἐπιστολὴ ἐξ ἄλλου τοῦ Ἰωάννη Παπαρρηγοπούλου πρὸς τὸν ‘Α-
λέξανδρο Ὑψηλάντη, σταλμένη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη λίγο πρὶν ἐπι-
στρέφῃ ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴν Πελοπόννησο, ἀποκλείει σχεδὸν τὸ ἐνδεχό-
μενο τῆς σκοπιμότητος στὴν πράξη αὐτή. Σ’ αὐτὴν ὁ Ι. Παπαρρηγόπουλος
μιλᾷ καθαρὰ γιὰ ἓνα σχέδιο, τελείως διαφορετικὸ, πὺν εἶχε δώσει στοὺς
ἐταίρους αὐτοὺς, σχέδιο πὺν καθώριζε νὰ μείνουν πιστοὶ στὸν ‘Αλῆ Πασᾶ.
Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ σταλμένη στὸν Ἀρχηγὸ τῆς Ἑταιρείας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ
Ι. Παπαρρηγόπουλος ἦταν συντονιστής, θὰ λέγαμε, τῶν κινήσεων τῶν Φιλι-
κῶν στὴν Ἠπειρο, μέχρι τὴς παραμονῆς τῆς ἐναντίον τοῦ ‘Αλῆ Πασᾶ ἐκ-
στρατείας.

Γράφει λοιπὸν ὁ Ι. Παπαρρηγόπουλος σχετικὰ: «Σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι οἱ
βασιλικοὶ ἐξουσίασαν τὴν Ἄρταν, Πάργαν, καὶ ἔπειτα τὴν Πρέβεζαν. Τὰ
Ἰωάννινα ὅλα σχεδὸν τὰ ἔκαυσε ὁ ‘Αλῆ Πασᾶς. Αὐτὸς ἐκλείσθη μέσα εἰς
τὸ κάστρο τῶν Ἰωαννίνων μὲ τρεῖς χιλιάδες ἀνθρώπων. Ὅλοι οἱ ἔξω φρό-
νιμοι ἀδελφοὶ θέλουν ὅτι ἦταν καλὰ νὰ βοηθηθῇ. Ἡ μεγαλύτερα βοήθεια
ἦτον νὰ μὴν τὸν ἀπαράτήσουν διόλου οἱ ἐδικοί μας πλὴν τώρα φαίνεται

δύσκολον ἐκτὸς ἂν ἡ ἀρχὴ ἔχει κανένα μέσον. Καὶ ἦτο καλὸν διὰ νὰ μὴ χάσωμεν τὰ τόσα πλούτη ὅπου, ἐὰν ἤθελαν βαστάξουν τὸ πλάνο ὅπου τοὺς εἶχα δώσει δὲν ἤθελε ξεπέσει τόσον ὀγλίγωρα. Φαίνεται ὅμως περὶ τὸν ἰου- νιον ἐπέρασαν ἐκεῖ ἄνθρωποι καὶ τοὺς διέγειραν καὶ τὸν ἐπαράτησαν δ- λοῦ...»⁴⁷

Ὡστε ἀπὸ τὸν Ἰούνιο μῆνα θεωρεῖ ὅτι ἄρ- χισε ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ θὰ ἐν- νοεῖ ἴσως τοὺς πρῶτους καπεταναραίους ποὺ ἔσπευσαν κάτω ἀπὸ τὶς βασιλικὲς σημαῖες. Ποι- οὺς ἐννοεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος σὰν ἄνθρώπους ποὺ τοὺς διήγειραν, δὲν εἶναι σαφές.

Πάντως τόσο ἡ πρώτη αὐτὴ κίνηση τῶν Φι- λικῶν ὅσο καὶ οἱ ἐπόμενες κινήσεις τοῦ Ἀλέ- ξη Νοῦτσοу μέχρι τῆς στιγμῆς ποὺ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ πλεῦρό τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὑπῆρ- ξαν περισσότερο «προσωπικὲς ἐνέργειες» πα- ρὰ πράξεις ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σχεδίων τῆς Ἑταιρείας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ὅμως ποὺ ὁ Νοῦτσος μεσολάβησε γιὰ τὴν προ- χώρηση τῶν Σουλιωτῶν στὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθε- ση καὶ τὴν ἐλληνοαλβανικὴν συμμαχία, ἄρχι- σε μὴ καὶ νουὐργια φάση στὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ ποὺ τὸν ἔκανε νὰ ἀποβάλλῃ τὴν θέση τοῦ «τοπικιστικοῦ» καὶ νὰ ἀποκτήσῃ συνείδηση ἑλ- ληνικῇ, εὐρύτερῃ θὰ λέγαμε, κάτω ἀπὸ τὴν ἐ- πιρροὴ νέων προσώπων, ἰδιαίτερα δὲ τοῦ Ἀλε- ξάνδρου Μαυροκορδάτου.

Ὅπως δὲ τὴ στιγμή ἐκείνη δὲν φαίνεται ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία νὰ θεωρῇ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο σὰν πρωταρχικὸ στέλεχος τῆς, οὔτε νὰ ἐπανα- παύεται σ' αὐτόν. Ἐκεῖνο ποὺ προέχει γιὰ τὴν Ἑταιρεία εἶναι τὸ πρόβλη- μα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καθὼς καὶ ἡ μύηση καὶ καθοδήγησις τῶν καπεταναρῶν, ποὺ ἐνεργοῦσαν ἀκόμα σπασμωδικὰ καὶ χωρὶς κοινὸ σχέδιο. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἡ προσπάθεια ἀποστολῆς πολλῶν προσώπων γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ στὴν Ἡ- πεῖρο, ὅπως θὰ ἴδοῦμε παρακάτω. Ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1820, ἄρ- χηγὸς εἶχε ἀναδειχθῇ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Ἀμέσως τοῦ ὑπο- βλήθησαν διάφορα σχέδια πολεμικά, γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ σχέδια αὐτὰ διαβάζουμε στὰ ἄρθρα Δ' καὶ Ε' τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν Ἡπεῖρο. Στὸ ἄρθρο Δ' γίνεται πρό- τασις νὰ στείλῃ ἡ Ἑταιρεία τὸν Χριστόφορο Περραιβὸν στὴν Ἡπεῖρο, «ὅπου ἀνταμωθεῖς μετὰ τοῦ Κ. Καπετὰν Ἰωάννου Χ. Φαρμάκη, ὡς ἀνὴρ λογικὸς καὶ συνετός, νὰ διδάξῃ τοὺς Καπετανέους τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἑθνους καὶ νὰ τοὺς ἐνώσῃ μὲ τὸν ἱερὸν σύνδεσμον, ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἡπειρον εἶναι ἔτι ἀνήκουστοι τοῦ εὐαγγελίου».⁴⁸

Καὶ στὸ ἄρθρο Ε': «Ἐὰν ὁ κ. Χριστόφορος Περραιβὸς προφθάσῃ ἢ δὴ ἀνθιστάμενον τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, νομίζομεν ἀσύμφορον τὸ νὰ ἐκταθῇ περὶ τῶν ὧλων, ἀλλὰ μόνον νὰ τῷ προβάλλῃ τὴν μερικὴν βοήθειαν τῶν Καπετα- νέων διὰ συνθηκῶν μετρίων, τὰς ὁποίας ἀναμφιβόλως θέλει δεχθῇ...».

Πράγματι, σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω προτάσεις ὁ Χριστόφορος Περ-

ραιβδὸς διορίστηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1820 Ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑπειρωτικῶν δυνάμεων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Καπετὰν Φαρμάκη ὁ ὁποῖος εἶχε ὑποσχεθῇ νὰ ὀργανώσῃ ἐπανάσταση σὲ μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ νὰ κατηχήσῃ σημαντικοὺς προεστώτας τῶν μερῶν αὐτῶν, τὸν παρακινοῦσε ἤδη ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1820 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης νὰ ἔλθῃ στὴν Ἠπειρο, πολὺ πρὶν κλεισθῇ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς στὸ κάστρο, ὅπως ἀποδεικνύει ἐπιστολὴ τῆς 15ης αὐτοῦ τοῦ μηνός.⁴⁹

Ὁ Φαρμάκης ὅμως δὲν ἦρθε στὴν Ἠπειρο, καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1820, ἐνῶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος βρισκόταν στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἰσμαῖλ Πασόμπη στὴν Ζέλοβα, ὁ Σάββας, ἕνας ἀρχηγὸς στὶς Ἡγεμονίες, ἔγραφε στὸν Ἐμμ. Ξάνθο γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ πάῃ στὴν Ἠπειρο ὁ Καπετὰν Φαρμάκης: «Εἶναι ἀρκετὲς ἡμέρες ὅπου παρακινῶ τὸν καπετὰν Φαρμάκην, διὰ νὰ τὸν καταπείσω νὰ ὑπάγῃ πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη (εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων) μὲ συστατικὰ γράμματα ἀπὸ τὸν αὐθέντην Καλλιμάχην καὶ ἀπὸ ἄλλους πρὸς τὸν Μπασίῳ—μπην, ἐπὶ λόγῳ διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν καὶ νὰ λάβῃ τὰ ἀρπαγμένα ὑποστατικά του, ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ αὐτὸς μὲ κανένα τρόπο δὲν καταπείθεται. Αὐτὸ φίλε ἦταν πολλὰ ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον διότι, ὅταν αὐτὸς ἐπήγαιεν ἐκεῖ, ὄντας ἐφοδιασμένος μὲ τοιαῦτα συστατικὰ γράμματα, ἤθελε δείξει χαρακτῆρα καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εὐκόλως ἠδύνατο νὰ συνομιλήσῃ μὲ τοὺς ἐκεῖ Καπετανέους καὶ νὰ τοὺς κοινοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του».^{50α}

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἔστειλε στὴν Ἠπειρο κι ἕναν ἄλλο Φιλικό, τὸν Νικόλαο Κανούση ἀπὸ τὴν Παλαιοπρωγωνιανὴ τῆς Ἠπείρου. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὑποσχετικὸ τοῦ Κανούση, ὑπογεγραμμένο στὶς 20 Ἰανουαρίου 1821: «Προσταχθεὶς παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου πρίγκηπος Ἀλ. Ὑψηλάντου, διὰ νὰ ἀπέλθω εἰς Ἠπειρον καὶ νὰ ἐγχειρήσω τὰ ἐμπιστευθέντα μοι πρὸς ἑαυτὸν καπετανέους γράμματα τῆς Ἐκλαμπρότητός του»^{50β}. Δὲν ξέρουμε, ἂν ἐξετέλεσε τὴν ἀποστολὴ του γιὰ τὴν Ἠπειρο. Στὸ Δοκίμιο περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας γράφει ὁ Γ. Φιλήμων ὅτι ὁ ἀπόστολος αὐτὸς ἦρθε εἰδικὰ σὲ ἀναζήτησιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ἡλίου Χρυσοσπάθη. Στὴν Ἑλλάδα ἐφθάσε, ὅταν ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση, γιατί ἐμποδίσθηκε στὴν Θεσσαλονικὴ ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα ἐκεῖ ἐξ αἰτίας τοῦ συμβάντος τοῦ Δημ. Ὑπάτρου.

Ἐνῶ ἡ ἀγωνία αὐτὴ κατεῖχε τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἑταιρείας, ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι προεστώς τοῦ Ζαγορίου καὶ συγχρόνως φροντιστὴς τοῦ στρατοῦ τοῦ Πασόμπη. Στὰ Ἀρχεῖο Σταύρου βρήκαμε, ὅπως εἶδαμε, τῶν ἄλλων «δεφτέρη» ποὺ κρατοῦσε ὁ Σπῦρος Γραμματικὸς τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ (Κῶδιξ φφ. 138:.. Διαβάζουμε στὸν τίτλο: «Ὁσα ἐσύναξα ἀπὸ τὸ Βιλαγέτι καὶ ἐξώδευσα εἰς διορισμοὺς τοῦ κυρ Ἀλέξη καθὼς ἔσωθεν φαίνεται. 1820 Ζέλοβα, Σπῦρος Γραμματικὸς».⁵¹

Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν εὐσυνειδησία, μὲ τὴν ὁποία ἐκτελοῦσε τὰ καθήκοντά του σὰν φροντιστής, εἶναι ὅσα γράφει σὲ ἐπιστολὴ του ὁ Νοῦτσος τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1820 στὸν Σταύρου Ἰωάννη ποὺ βρισκόταν στὸ Καπέσοβο μαζὶ μὲ τὴν Ἀλεξάνδρα καὶ τὴν κόρη του Ἐλένη ἢ Δούσω Νούτσου. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ δικαιολογεῖται γιατί θὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Ζαγόρι χωρὶς νὰ

δῆ τὴν οἰκογένειά του, «ἐπειδὴ σήμερον μοῦ ἦλθαν τρία κατόπι τὸ ἄλλο, αὐθεντικὰ μπουγιουρδία μὲ σφοδρότατες προσταγαῖς». Καὶ προσθέτει: «...κινῶ αὐριον δι' ἐκεῖ νὰ κάμω κατὰ τὴν αὐθεντικὴν προσταγὴν κάθε κυβέρνησιν καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὰ κατέβω εἰς Ζέλοβαν ὅπου καὶ δι' αὐτὸ πολλὰ βιάζομαι παρὰ τοῦ ὕψους του».³²

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία πού σῶζεται στὸ ἀρχεῖο Σταύρου, τόσο μεταξὺ Σταύρου καὶ Νούτσου, ὅσο καὶ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων προσώπων ὅπως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γαβριήλ, ὁ Μπαλᾶνος Πάλης, ἐπίτροπος στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν σύναξη τῶν λάσσων, ὁ ἔμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου, ἐξάγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλο τὸ διάστημα πού ὁ Νοῦτσος ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Πασόμπεη, μέχρι τὴς παραμονῆς τοῦ γυρίσματός του μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ (γύρισμα στὸ ὁποῖο κατὰ μέγα μέρος συνετέλεσαν οἱ ὑποψίες πού εἶχε γιὰ τὴν ἀσφάλειά του), οἱ ἀρχὲς τῆς πόλεως, ἀπλῶς ἀντικατέστησαν τὸν Ἀλῆ Πασᾶ μὲ τὸν Πασόμπεη. Ἐπιδίωξη ὅλων φαίνεται νὰ ἦταν ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀποκατάσταση τῆς τάξης καὶ τῆς ἀσφάλειας. «ἡ εὐτυχία τῆς πατρίδος», ὥστε νὰ λειτουργήσουν τὰ σχολεῖα, νὰ γίνῃ διανομὴ τῶν συνηθισμένων λάσσων καὶ ὅλα νὰ πάρουν τὸν κανονικὸ ρυθμὸ τους. Μιὰ «ἐξέγερση καὶ ἐπανάσταση» φαινόταν σ' αὐτοὺς τότε ἀκόμα παραλογισμός.

Ἄν ἐξαιρέσουμε μερικοὺς ἄλλους πατριῶτες, ὅπως τὸν Ψαλῖδα καὶ τὸν Βηλαρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἀκόμα δὲν εἶχαν συσπειρώσει τὴς δυνάμεις τους γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὸν δικό τους πυρῆνα δράσεως, τὴ στιγμὴ ἐκείνη ξεχωρίζει ἀπ' ὅλους ὁ Νοῦτσος. Πολὺ πιθανὸ εἶναι ὁ Νοῦτσος νὰ συναντοῦσε τὸν Ψαλῖδα καὶ τὸν Βηλαρᾶ ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο τοῦ 1820 στὸ Ζαγόρι σὰν φροντιστὴς τοῦ Ἰωσήφ Πασόμπεη. Δὲν ἔχουμε ὅμως καμμιά βεβαιότητα γι' αὐτό. Πάντως ἡ σύσταση τῆς Κάσας ἀπ' τὸν Ψαλῖδα καὶ τὸν Βηλαρᾶ, μὲ τὴς καθοδηγίες τοῦ Ἀναστασίου Καραμίχου ἢ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, μάλιστα ὁ τελευταῖος ἤρθε στὴν Ἠπειρο, πρέπει νὰ ἔγινε ἀργότερα.^{32α} Προσαρμοσμένος στὴν νέα κατάσταση πού εἶχε διαμορφωθῇ καὶ παραδοκῶντας γιὰ μιὰ νέα εὐκαιρία, ὁ Νοῦτσος φαίνεται νὰ ἔχη συλλάβει πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους «τοὺς νέους καιροὺς» πού ἐρχόταν. Ῥησοκίνδυνος καὶ τολμηρός, ἄνθρωπος πού εὐκολα παρασυρόταν ἀπὸ πάθη καὶ ἐνθουσιασμούς, ἦταν φυσικὸ νὰ ἔρθη σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς «συντηρητικοὺς» Γιαννιώτες. Τὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ Νοῦτσου ἦταν ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ κυρίως ἡ βαθύτατη ἐπιθυμία του νὰ μείνῃ κυρίως στὸ Ζαγόρι του. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπόρεσε ν' ἀποσπασθῇ τελικὰ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀπὸ τὴν εὐνοία πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, καὶ ἐνεργοῦσε πάντα εὐκαιριακὰ, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων. Ὅχι ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἔντονα πατριωτικὰ αἰσθήματα, ὅχι ἐπειδὴ ἐργαζόταν γιὰ τοὺς Ἀλβανούς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσε μιὰ ἀλλαγὴ, μιὰ ἐξέγερση μέσα στὰ πλαίσια ἐκεῖνα πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ εἶναι «προεστὼς» τοῦ Ζαγορίου.

Ἡ φιλοδοξία του αὐτὴ δὲν τὸν ἄφησε νὰ δράσῃ τελείως ἐλεύθερα, μέχρις ὅτου ἔφυγε ἀπὸ τὰ στενὰ Ἠπειρωτικὰ πλαίσια.

Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Γιαννιώτες, πού φάνηκαν ἀπρόθυμοι τὴν συγκεκριμένη περίοδο νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία, θὰ ἀναδειχθοῦν ἀργότερα σὲ ρησοκίνδυνους ἀγωνιστές. Μήπως δὲν ἔγινε ἔτσι καὶ μὲ τοὺς Σουλιώτες; Στὴν ἀρχὴ πρόθυμα ὑπηρετήσαν τοὺς βασιλικούς, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ πάρουν τὸ Σούλι, κι ὕστερα τὸν Ἀλῆ Πασᾶ πάλι γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, ἕως ὅτου σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴν καθοδήγηση τῶν Φιλικῶν εἶδαν

ὅτι εἶχε σηµάνει ἡ ὥρα γιὰ ἕναν ἀγῶνα πολὺ ἀνώτερο, πολὺ ἱερώτερο, ἕναν ἀγῶνα ποὺ πλάταινε γι' αὐτοὺς κι' αὐτὴν ἀκόμα τὴν εἰκόνα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος.

Ἀπ' τὴν Ζέλοβα ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος εἶχε στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν Σταύρου Ἰωάννη, γιὰ διάφορες ὑποθέσεις ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσαν, ὅπως ἡ μεταφορὰ τῶν πραγμάτων του, ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Κροκίδα κλπ.

Νὰ πῶς βλέπει ὁ Σταύρου τὴν δυσμένεια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ: «...Ἡμεῖς εὐρισκόμεθα εἰς μεγάλην ταραχὴν ἡ ὁποία ἐλπίζομε ἐντὸς ὀλίγου νὰ μεταβληθῇ εἰς εἰρήνην, μὲ βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ φρόνησιν τοῦ ἡγεμόνος μας». ⁵³ Καὶ πάλι: «ἐνῶ εἶχαμε τελειωμένην τὴν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος μας συνέβησαν νέα βάσανα». Καὶ ἀλλοῦ: «Οὔτε τὸ κακὸν ὅπου μᾶς ἦλθεν εἰς τὸ κεφάλι ἐλπίζαμε, οὔτε νὰ βαστάξῃ τόσον καιρὸν ὁ πόλεμος ἐπιστεύσαμε, ἀλλὰ νομίζομε ἐντὸς ὀλίγου νὰ ξεδιαλέξουν τὰ πράγματα καὶ νὰ γίνῃ εἰρήνη καὶ συναχθοῦν οἱ τρισάθλιοι συμπολίται μας καὶ οἱ δυνατῶτεροι νὰ φροντίσωμε διὰ τὴν παρηγορίαν τους, ἀλλὰ βλέπομε ὅπου τὰ πράγματα τέλος δὲν ἔχουν ὀγλήγορα, ὁ χειμὼν ἦλθε...». ⁽⁵³⁾

Παρ' ὅτι ὁ γαμβρὸς του ὁ Νοῦτσος κατηγορεῖ τὸν Σταύρου γιὰ ἀμέλεια στὰ καθήκοντά του, ὁ τελευταῖος, τόσο στὸ Ζαγόρι ὅσο κι' ἀργότερα στὴν Ἄρτα, ὅπου θὰ καταφύγῃ μ' ὁλόκληρὴ τὴν οἰκογένεια περὶ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1820, δὲν παύει ἀκούραστα νὰ ἐργάζεται γιὰ θέματα τῆς πολιτείας, γιὰ τὴν περισυλλογὴ τῶν φτωχῶν, τὴν ἐπίλυση διαφορῶν καὶ κάθε προβλήματος ποὺ προέκυπτε. Ἐν τούτοις, πολλοὶ βρῆκαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν πικράνουν καὶ νὰ δημιουργήσουν «ζητήματα» εἰς βάρος του. Σὲ κάθε τέτοια περίπτωση κατέφευγε στὸν Νοῦτσο, τοῦ ὁποίου ὁ «δὐντᾶς» στὴν Ζέλοβα φαίνεται ὅτι εἶχε ἀντικαταστήσῃ τὰ σπύτια του στὸ Σκαμινέλι καὶ στὸ Κατέσσοβο, ὅπου ἐρχόταν οἱ Ζαγορίσιοι νὰ συζητήσουν μὲ τὸν προεστώτα τους τὰ θέματά τους.

Νὰ τὴ γράφει σχετικὰ ὁ Χριστόδουλος Εὐθυμίου στὸν Σταύρου: «Ἦρθα καὶ ψὲς ἐδῶ διὰ νὰ ἀνταμιώσω τὸν κύρ Μανοβάρδα, καὶ διὰ νὰ ἐκόνευσα εἰς τὸν ἄρχων κύρ Ἀλέξη, ἔμαθα τὴν ὑγείαν σας ἀπὸ γράμμαί σας πρὸς τὴν εὐγενεῖαν του, ἐγὼ μ' ὅλον ὅπου ἐπροσκύνησα τὸν ἀφέντη μας τὴν παρασκευὴν εἰς Κατζικᾶ διὰ χατίρι τοῦ κύρ Μανοβάρδα ἐβγῆκα καὶ τώρα. Τὸ ὕψος του φαίνεται ὅτι τὸν ἀφίνει πάλιν εἰς τὰ σκαλῶματα... ἄρχοντά μου μὴ τὸ νομίζης δι' αὐθάδειαν... ἔκαμες ἔως τώρα ἀχαμνὰ ὅπου ἔως τώρα δὲν ἐκόπιασες εἰς προσκύνησιν τοῦ ἀφεντός μας. Ἡ γνώμη μου εἶναι νὰ κοπάσῃς μίαν ὥραν προτύτερα ὅτι δὲν ἀπόμεινε τινὰς ὅπου δὲν ἦλθεν καὶ τὸν κύρ Σωτηράκην στοχάζομαι νὰ φέρετε μαζί σας καὶ πάλιν εἶθε οἰκοκυραῖοι». ⁵⁴ Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ὁ Χρ. Εὐθυμίου, ἔμπορος ποὺ θὰ φιλοξενήσῃ τὸν Σωτήριο σὰν μαθητευόμενο ἔμπορο στὴ Κέρκυρα, λίγο ἀργότερα, ἔγραψε ἀπ' τὴν Ζέλοβα στῆς 2 Σεπτεμβρίου 1820, λίγες δηλαδὴ ἡμέρες μετὰ τὴν προσχώρησιν στοὺς βασιλικοὺς τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου στὸ κονάκι τοῦ ὁποίου καὶ ἔμεινε.

Μετὰ τὸ δικό του προσκύνημα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ γενικώτερη τάση ποὺ ἐπικρατοῦσε, συμβουλεύει τὸν Σταύρου νὰ κάμῃ κι ἐκεῖνος ἀκριβῶς τὰ ἴδια.

Ἡ ἀναστάτωση ποὺ εἶχε προκαλέσει ἡ ἀνατροπὴ τῆς τάξεως καὶ τῶν καθιερωμένων ἔδωσε εὐκαιρίαν σὲ πολλούς, ποὺ κατὰ τύχην ἐξασφάλισαν τὴν εὐνοίαν τοῦ Πασόμπτη, νὰ διεκδικήσουν αἰτήματα παράλογα ἔναντι τοῦ Σταύρου Ἰωάννη ποὺ τόσα χρόνια εἶχε κυβερνήσει τὴν πόλιν σὰν προεστώτα καὶ

είχε διαχειρισθῇ τὰ λάσσα τῆς σχολῆς Καπλάνη. Ἔτσι κάποιοι Θανάσης Ντεβόλιας, «κονακτζῆς» στὴν ὑπηρεσία τοῦ Βαρονίου τὸν καιρὸ πού ὁ Σταύρου ἦταν προεστὴς, τοῦ ζητοῦσε καθυστερημένους δῆθεν μισθοὺς τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821.

Γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ζήτησε ὁ Σταύρου καὶ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Νικ. Λασπᾶ. Ἐκτὸς ἀπ' τὸν Ντεβόλια κι' ἕνας ἄλλος Γιαννιώτης ὁ Δημήτριος Ἀθανασίου⁵⁵ πέτυχε νὰ ἐκδώσῃ ὁ Πασόμπεης μπουγιουρδὶ στὶς 11 Σεπτεμβρίου, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Σταύρου ὑποχρεωνόταν νὰ πληρώσῃ σ' αὐτὸν ἕνα χρηματικὸ ποσὸ ἀπὸ 18.000 γρόσια. Τὰ γρόσια αὐτὰ ὁ Σταύρου εἶχε συνάξει γιὰ λογαριασμὸ τῶν ἐλμπασανλίδων Μουλᾶ Ἀλῆ καὶ Μουλᾶ Ὁμέρ οἱ ὁποῖοι τοῦ εἶχαν δώσει ὁδηγίες νὰ ξεπληρώσῃ ἕνα χρέος τους στὴν «συντροφιά Διαμάντη—Κόντη», πού ὡς φαίνεται ἐμπορευόταν φέσια.

Γιὰ νὰ μπορέσῃ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκπλήρωση τῆς διαταγῆς ὥστε νὰ μὴν ἐκτεθῇ ἔναντι τῶν Μουλᾶ Ἀλῆ — Μουλᾶ Ὁμέρ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε ἐντολὴ νὰ μὴν δώσῃ πουθενὰ ἄλλου χρήματά τους, ἀναγκάσθηκε νὰ κατέβῃ ὁ ἴδιος στὴν Ζέλοβα καὶ νὰ γράψῃ τοῦ κύρ Ἀλέξη, παρακαλῶντας τον νὰ μεσολαβήσῃ, χωρὶς καμμιά ὅμως ἐπιτυχία. Ἄγνωστο γιὰ ποῖο λόγο, ὁ κύρ Ἀλέξης δὲν θέλησε νὰ ἐμπλακῇ στὴν ὑπόθεση αὐτή, γι' αὐτὸ καὶ γράφει στὸν πεθερό του τὰ ἐξῆς στίς 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1820 ἀπὸ τὴν Ζέλοβα: «Τὴν εὐγενεῖαν τῆς προσκυνῶ. Τὸ εὐγενὲς γράμμα σας⁵⁶ ἔλαβον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶδον τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα, διὰ δὲ τὰ ἄσπρα τῶν Κόντιδων καὶ τοῦ κύρ Δημητράκη, ἐγὼ ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν δὲν ἔχω παραμικρὰν εἶδῃσιν καὶ οὔτε ἡμπορῶ νὰ ἐμπερδευθῶ εἰς μίαν ὑπόθεσιν ὅπου δὲν ἠξεύρω. Προσέτι σὰς φανερώνω ὅτι ἐγέμισαν οἱ δρόμοι καὶ τὰ χωρία ἀπὸ φαμιλιὰς Γιαννιώτικες καὶ λιμουτοῦν τῆς πείνας. Ἡ εὐγενεῖά σας ὅμως ἐσταθήκατε προεστὴς τῶν Ἰωαννίνων τόσον καιρὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀδιαφορῇ καὶ νὰ στέκεσαι ἀναπαρμένος...».

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω, ἡ ὑπόθεση γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχει ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος παραμικρὴ εἶδῃση καὶ οὔτε μπορεῖ νὰ «ἐμπερδευθῇ» εἶναι ἡ ὑπόθεση τῶν Κόντιδων καὶ ὅχι τὸ ζήτημα τῶν λάσσων, τὴν διανομὴ τῶν ὁποίων δὲν θέλει ν' ἀναλάβῃ.⁵⁷

Στὸν ὄντᾳ τοῦ κύρ Ἀλέξη συζητήθηκε καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ πρὸ φλέγοντα ζητήματα τῆς πολιτείας πού προέκυψε ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξη τῶν βασιλικῶν. Τὸ ζήτημα αὐτὸ δημιούργησε ὁ Γιάννης Μελάς πού τότε ἦρθε στὰ Γιάννινα καὶ ζήτησε νὰ διατεθοῦν τὰ χρήματα τῶν λάσσων, ὅχι πλὴν στὰ σχολεῖα καὶ τὰ σπιτάγια, ἀλλὰ γιὰ νὰ περιθάλψουν τὶς περιφερόμενες οἰκογένειες. Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Μελά καὶ ἡ προθυμία τῶν πολλῶν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στοὺς νεωτερισμοὺς του, καθὼς καὶ ἡ περιφρόνηση τοῦ Σταύρου Ἰωάννη τοῦ ὁποίου δὲν ζητήθηκε ἡ γνώμη πρὶν ληφθοῦν ὀριστικὰ ἀποφάσεις, καταπύκρναν τὸν ἡλικιωμένο προεστῆτα. Τότε ἄρχισε ἕνας «διστασμὸς» καὶ ὁ Σταύρου καταστενοχωρημένος, ἀνταλλάσσει ἐπιστολὰς μὲ τοὺς Μπαλάνο Πάλη, τὸν Νικόλαο Ζωσιμᾶ καὶ πολλοὺς ἄλλους συμπολίτες του γιὰ νὰ τοὺς ἐκθέσῃ τὸ ὅλο ζήτημα.

Στὶς 6 Νοεμβρίου τοῦ 1820 γράφει στὴν Κωνσταντινούπολη:

«...ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀποφάσεως ἀπὸ ὑποκείμενα ὁποῦ δὲν ἀνέχονται εἰς ταῦτα εἶναι κακός... ἐγὼ δὲν ἤμουν μακρὰν οὔτε ἡμέλησα τὴν συνδρομὴν τῶν συμπολιτῶν μας ἡ περιεχομένη ἐγκύκλιος ἐπιστολή μου παραστάει τὸν καλὸν σκοπὸν μου ἀλλ' ὁ γιάννης δὲν ἠθέλησε τελείως νὰ ἀκροασθῇ

ἀλλὰ ἐσύναξε μὲ ἄλλους παλαιὸν ἀραποσίτι καὶ εὐρισκόμενος εἰς τὴν Ζέλοβαν, εἰς τὸν ὄντιν τοῦ κυρ Ἀλέξη ὄντας καὶ ὁ κυρ Μαρῖνος διὰ νὰ δεῖξη πόσον νουνεχὴς εἶναι, καὶ ἰσχυρὸς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κοῦφος καὶ αὐθάδης, ἤρξατο μὲ φωνὴν ἀλλόκοτες νὰ λέγῃ τὰ ἄσπρα τῶν λάσσων...».

Τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ὁ Σταύρου ἔστειλε ἀπ' τὴν Ἄρτα. Ἐκεῖ ἤρθε ἀφοῦ πρῶτα συζήτησε τὸ συμφέρον μιᾶς τέτοιας μετακινήσεως μὲ τὸν γαμπρό του στὴν Ζέλοβα. Ἡ γνώμη τοῦ Νούτσου ἦταν νὰ φροντίσῃ πρῶτα γιὰ σπῆτι καὶ ὕστερα νὰ μετακινηθῇ μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειάν του: «...Ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ἀπόψε μοὶ εἶπεν ὁ Πέτρος Οἰκονόμου βλέπω ὅτι ἐμείναμε ἄδριοι ἀπὸ σπῆτι εἰς Ἄρταν διὰ τοῦτο πρέπει πρῶτον νὰ κάμῃς οἰκονομίαν ὁσητιῦν καὶ ἔπειτα νὰ ἀποφασίσῃς. Ἄν θέλῃς λοιπὸν ἔλα αὐριον ἐδῶ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν ὅπου εἶναι καὶ ὁ Πέτρος νὰ σὲ πληροφορήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὸ σπῆτι τοῦ Μπόρου ἐγέμισε ἀπὸ χαρέμι καθὼς καὶ ὅλη ἡ Ἄρτα».⁵⁹

Ὁ Πέτρος Οἰκονόμου, δεῦτερος ἀδελφὸς τοῦ Μάνθου, εἶχε προσαχωρήσει στοὺς βασιλικοὺς καὶ γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸ τοῦ Πασόμπεη ποὺ ἦταν σὲ ἀθλία κατάστασις «ἐλθὼν εἰς τὸ χωρίον Γραμμένο ἐζήτει, περιερχόμενος τὰς οἰκίας, κασιπέρηνα ἀγγεῖα, χρήσιμα εἰς κατασκευὴν σφαιρῶν». (Ἰστ. τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ).

Αὕτῃ εἶναι ἡ γενικὴ εἰκόνα ποὺ σχηματίζουμε ἀπ' τὸ ἀρχεῖο Σταύρου σχετικὰ μὲ τὴν δράση τοῦ Ἀλέξη Νούτσου στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἰσμαὴλ Πασόμπεη μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ 1820. Τότε ἄρχισαν οἱ ὑποψίες, ἡ γενικὴ δυσαρρέσκεια κατὰ τοῦ Πασόμπεη ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τροφίμων, τὴν ἀταξία καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ πληρώσῃ τοὺς ὀπλαραχηγούς καὶ τοὺς στρατιῶτες τοὺς. Ἄν μέχρι τὴς ἀρχῆς τοῦ Νοεμβρίου ὁ Νούτσος ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀσφάλεια καὶ τὴ μέρμηνά του γιὰ τοὺς συμπολίτες του, εἶχε φροντίσει νὰ διατηρήσῃ ἐπαφὴ μὲ τὰν ἐγκλειστο Ἀλῆ ἢ ἀκόμα νὰ δημιουργήσῃ ἓνα πλέγμα μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ σκοπὸ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν σχεδίων τῆς Φιλικῆς, αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ τὸ ὑποστηρίξουμε μὲ βεβαιότητα. Οἱ πιθανότητες γιὰ μιὰ τέτοια περίπτωση μειώνονται κατὰ πολὺ, ἐφόσον πιστοποιοῦμε ὅτι πολλὰς φράσεις ἀπὸ διάφορες ἐπιστολὰς τοῦ ἀρχείου Σταύρου, ποὺ δίνουν ἐκ πρώτης ὥψεως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὑπαινίσσονται μιὰ ἀνάλογη δράσιν, ὅταν ἐξετασθοῦν σὲ συνάρτισιν μὲ προγενέστερες ἢ μεταγενέστερες ἐπιστολὰς, ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀναφέρονται σὲ ἀπλὲς ὑποθέσεις, εἴτε οἰκογενειακὰς, εἴτε τῆς πολιτείας, ποὺ καμμιά σχέση δὲν ἔχουν μὲ εὐρύτερη σημαντικὴ δραστηριότητα τοῦ Νούτσου.

Ἔτσι, τὸ ἀπόσπασμα: «Ἡ εὐγενεῖα σας λοιπὸν μὲ τὸ νὰ ἔχητε στερεὰν τὴν ἀπόφασιν διὰ κάτω, λέγω ὅτι πρέπει ἀφεύκτως νὰ κατεβῇτε εἰς Ζέλοβαν νὰ ἀνταμωθῶμεν καὶ νὰ κάμωμεν τὴν διόρθωσιν καθὼς πρέπει εἰς τὰ πάντα καθὼς ὁμιλήσωμεν. Στέλλω καὶ τὸν Σπύρον νὰ πάρῃ τὰ εἰδίσματά του... καὶ νὰ ἔλθῃ μαζὶ σας ἐκεῖ» θὰ μπορούσε νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἀναφέρεται σὲ μιὰ συνεννόησιν μεταξὺ Νούτσου καὶ Σταύρου γιὰ πατριωτικὰς ἐνέργειες. Κάτι τέτοιο ὅμως ἀποκλείει ἡ γενικώτερη τοποθέτησις τοῦ Σταύρου Ἰωάννη, ἡ ἀντίδρασίς του δηλαδὴ σὲ κάθε ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἡ ἀποδοκιμασία του γιὰ ὅλες τὰς παράτολμες ἐνέργειες τοῦ Νούτσου, ὅπως φαίνεται στὶς κατοπινὰς ἐπιστολὰς του, καὶ ἀκόμα ἡ δυσαρρέσκειά του γιὰ τὴν ἀποστασία τῶν Σουλιωτῶν.

Σχετικὰ μὲ τὸ τελευταῖον συμβάν, γράφει στὴν Βιέννη στὶς 18 Φεβρουαρίου τοῦ 1821: «Οἱ Σουλιῶται ἐνωμένοι μὲ μερικοὺς Ἀλβανίτας πολεμοῦν καὶ αὐθαδιάζουν καὶ ἤλθον ἕως δύο ὥρες μακρὰν ἀπ' ἐδῶ...». Καὶ στὶς 20 Φε-

βρουαρίου του 1821, πόλι από την Άρτα, πρὸς τὸν Μπαλάνο Πάλη: «...οἱ Σουλιῶτες ἐξουσίασαν ὅλην τὴν Λάκκαν καὶ εἵμεσθεν εἰς φόβον μέγαν, ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ ἤλθεν καὶ ὁ Σερασλὴς Ἰσοῦφ πασιὰς χθές, ἄνοιξε τὸν δρόμον καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τοὺς Καμιζάδες...».

Ἀκόμη γιὰ τὸν γαμπρὸ του Νοῦτσο, μετὰ τὴν ἔνωση του μὲ τοὺς Σουλιῶτες, γράφει στὸν ἀρχίατρο Θεριανό: «Δὲν ἐφέρθη καλὰ ὁ ἐδικός μου γαμβρὸς καὶ ἐδικός σας φίλος ἢ ἀπὸ φόβον ἢ ἀπὸ ὑποψίαν διὰ τὴν ζωὴν του ἔφυγεν ἀπὸ τὸ ὄρδι, μὰ ἔπρεπε νὰ κρυφθῇ εἰς κανένα μέρος ἢ νὰ φύγῃ εἰς φραγκίαν ἕως βεβαιωθῇ διὰ τὰς ὑποψίας του...».⁶⁸

Τὸν Σταύρου ἀπασχολοῦν θέματα τῆς πολιτείας τῶν Ἰωαννίνων καὶ μόνον. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσουμε τὸ γεγονός, ὅτι, ἐνῶ τὸ σὺμπαν χανόταν γύρω του, ἄλλον δὲν σκεπτόταν παρὰ πῶς θὰ ξαναγίνουν τὰ Γιάννινα κέντρο ἐμπορίου, πῶς θὰ ἐλευθερωθῇ ἡ πόλι ἀπὸ τὰ πολλὰ δοσίματα στὴν Πύλη καὶ πῶς θὰ ἀποκατασταθῇ ἡ τάξη: «Τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὀπίστια ἢ κρημνίζονται ἀπὸ τὰ πολυβόλα ἢ ἀπὸ τὰ κανόνια ὅπου εἶναι εἰς αὐτὰ διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν εἰς τὴν φωτιά τὰ ξύλα καὶ νὰ πωλήσουν τὰ σίδηρα, μ' ὅλον τοῦτο ἐλπίζομεν εἰς τὸ θεῖον ἔλεος καὶ τοῦ πολυχρονεμένου βασιλέως μας νὰ δοθῇ τέλος καὶ ἡσυχάσουν τὰ πράγματα».⁶¹

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Σταύρου παρὰ τὴν στενότητα αὐτῇ τῶν ἀντιλήψεων του ἦταν ἐξαιρετικὰ «φιλόπατρις» καὶ ἀκούραστα ἐργαζόταν γιὰ ὅλα τὰ «κοινὰ πράγματα». Ἰδιαίτερα φρόντισε νὰ κρατηθῇ στὴ θέση του ὁ μητροπολίτης Γαβριὴλ τοῦ ὁποίου θεωροῦσε ἀπαραίτητη τὴν παρουσία στὰ Γιάννινα. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔγραψε παρακλητικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε΄ τὸν ὁποῖο παρακαλοῦσε νὰ μεσιτεύσῃ στὸν Σουλτάνο τόσο γιὰ τὸν Γαβριὴλ, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς συμπολίτες του ποὺ πάντοτε ὑπῆρξαν «πιστοὶ ραγιάδες».⁶²

Ὁ μητροπολίτης Γαβριὴλ εἶχε στενὴ φιλία μὲ τὸν Σταύρου Ἰωάννη καὶ ἀλληλογραφοῦσε τακτικὰ μαζί του. Μία ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Γαβριὴλ, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται στοὺς Γιαννιωῆτες, ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἄρτα, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στοὺς Σταύρου Ἰωάννη, Μιχαὴλ Μίσιο καὶ Ἰωάννη Ἀναστασίου Πάνου, δὴ μι ο υ ρ γ ε ῖ τ ἡ ν ἐ ν τ ῦ π ω σ ῃ ἀ ρ χ ι κ ῶ, ὅ τ ι μ ε τ α ξ ῖ τ ο ῦ Ζ α β ρ ι ῆ λ, τ ο ῦ Ἀ λ ἔ ξ η Ν ο ῦ τ σ ο ῦ καὶ τ ο ῦ Σ τ α ῦ ρ ο υ Ἰ ω ἂ ν ν η γ ι ν ὄ τ α ν σ υ ν ε ν ν ο ῖ σ ε ι ς καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεις ληφθῇ κανε γιὰ πατριωτικὰ θέματα. Ἀ κ ρ ι β ῶ ς γ ῖ αὐ τ ῇ τ ἡ ν ἐ π ι σ τ ο λ ῇ ἐ κ φ ρ ᾶ σ θ η κ ε ἡ γ ν ὡ μ ῇ ἀ π ὸ τ ὸ ν κ α θ η γ η τ ῇ Σ. Κ ο υ γ έ α ὅ τ ι «δ ι α φ α ῖ ν ε τ α ῖ ἡ π ρ ω τ ο β ο υ λ ί α τ ο ῦ Φ ι λ ι κ ο ῦ Ν ο ῦ τ σ ο υ δ ῖ ἀ π ο σ τ ο λ ᾶ ς εἰ ς Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ο ῦ π ο λ ι ν» καὶ σ χ ε τ ι κ ῆ ς π α τ ρ ι ω τ ι κ ῆ ς ἐ ν ἑ ρ γ ε ι ς.⁶³

Στὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς ἐντυπώσεως συντελεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε στὶς 21 Δεκεμβρίου 1820 ὅταν εἶχαν ἤδη ἀποστατήσῃ οἱ Σουλιῶτες καὶ ὁ Νοῦτσος ἐτοιμαζόταν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ Γιάννινα καὶ νὰ ἐνωθῇ μαζί τους.

Στὴν ἐπιστολὴ του ὁ μητροπολίτης Γαβριὴλ εἰδοποιεῖ τοὺς Γιαννιωῆτες

ὅτι ἔλαβε σημεῖωμα ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ συγκεκριμένα ἀπ' τὸν Μπαλάνο Πάλη, «τὸ ὁποῖο τὸ ἀνέγνωσαν καὶ οἱ εὐγενέστατοι ὁ κύρ 'Αλέξιος καὶ ὁ κύρ Δημήτριος 'Αθανασίου». Καὶ νά, ἕνα χαρακτηριστικό ἀπόσπασμά της: «...ὁ κύρ Παλάνος μοῦ γράφει διὰ νὰ εἶμαι μὲ ὅλους σας ἀγαπημένους καὶ σύμφωνος διὰ νὰ ἐπιμεληθῶμεν διὰ ὅσα ὁ ἐκλαμπρότατος πείζαδὲς μέγας δραγουμιάνος πρὸς σύστασιν τῆς ἀθλίας πατρίδος μας, ἐγὼ μὲ ὅλους σας ἀγαπημένος εἶμαι καὶ μάλιστα τώρα καὶ μὲ τὸν κύρ 'Αλέξιον πολὺ ἀγαπημένοι εἴμεθα, μένει λοιπὸν νὰ ὀρίσετε ὅλοι σας ἐδῶ διὰ νὰ ἀνταμωθῶμεν εἰς ὅποιο μέρος θελήσετε νὰ συσσεφθῶμεν διὰ νὰ ἐνεργήσωμεν αὐτὰ ὅπου ἡ ἐκλαμπρότης τοῦ ἀπὸ χριστιανισμόν τοῦ μᾶς ἐρμηνεύει καὶ ὅπου καὶ ὁ κύρ Παλάνος ἀπὸ πολὺν καλὸν πατριωτισμόν τοῦ ἀγωνίζεται διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχομεν νὰ ἐξοδεύσωμεν ἄσπρα, εἰμὴ χαρτὶ μόνον, καὶ ἐγὼ ὡς συμπατριώτης σας καὶ ἀρχιερεὺς σας, σὰς παρακινῶ καὶ σὰς παρακαλῶ διὰ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀνταμωθῶμεν, καὶ νὰ μὴν ἡμελίωσωμεν, ἐγὼ νὰ εἶχα τὸ ἴζι ἀπὸ τὴν ὑψηλότητά του, μάρτυς μου ὁ Θεός, εἰς ὅλους σας ὅπου νὰ εὐρίσκεσθε, καὶ μάλιστα ἂν θέλετε καὶ εἰς τὴν πόλιν πηγαίνω διὰ σελαμέτι τῆς πατρίδος μας μὲ τὰ γηρατεῖα μου, καὶ ἀδυναμίαν μου καὶ πτωχείαν μου ἀφοῦ μοῦ πάρετε ἴζι ἀπὸ τὸν ὑψηλότετον βαλὴν μας τὸν βεζύρ 'Ισμαήλπασα ἐφέντην μας».⁶⁴

Κλείνοντας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ὁ μητροπολίτης Γαβριήλ, πληροφορεῖ ὅτι βρίσκεται στὸ μοναστήρι τῆς Σατοβίτσας γιατί, ὅπως γράφει, ἡ «ὑψηλότης του» δηλαδὴ ὁ 'Ισμαήλ Πασόμπης «ἐδῶ μὲ ἐπρόσταξεν νὰ καθήσω διὰ νὰ εἶμαι σιμὰ του».

Ὁ Γαβριήλ εἶχε κατὰ κάποιο τρόπο ἐκτοπισθῇ σὰν εὐνοούμενος τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Πασόμπης στὰ Γιάννινα. 'Αρχὲς 'Οκτωβρίου ἔγραφε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Σταύρου γιὰ τὸ διάβημά του πρὸς τὸν Πατριάρχη πὺν ἀναφέραμε παρὰ πάνω. 'Ιδιαίτερα δὲ τὸν παρακαλοῦσε νὰ ἐνεργήσῃ «γιὰ νὰ μὴν χάσῃ ἡ πόλις τὰ προνόμιά της». Τέλη 'Οκτωβρίου τοῦ ἔγραφε πάλι ἀπὸ τὴν Κόνιτσα γιὰ τὴν πρόθεσή του νὰ πάῃ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα στὴν Ζίτσα, εὐχόμενος «νὰ εὐσπλαχνισθῇ ὁ ἅγιος Θεὸς τὸ πλᾶσμα του καὶ νὰ λάβῃ καλὸ καὶ ὀγλήγορο τέλος τὸ βασιλικὸ πρόσταγμα καὶ νὰ σὲ ἀπολαύσω ὡς ἐπιθυμεῖς».⁶⁵

Στὰ Γιάννινα καὶ στὴ θέση τοῦ πρέπει νὰ ἀποκαταστάθῃκε μετὰ τὸν Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου ἀφοῦ σὲ ἐπιστολὴ τῆς 21ης Νοεμβρίου λέει: «προχθὲς ὄντος μου εἰς τὸ 'Αρχιμανδρεῖον, ὅπου ἐπροστάχτην ἀπὸ τὸν ὑψηλότετον αὐθέντη μας καὶ ἐπῆγα εἰς 'Ιωάννινα...».⁶⁶

Καίτοι πιθανώτατο εἶναι νὰ εἶχε λάβει ὁ Γαβριήλ γνῶσιν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἐν τούτοις δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ συγκεκριμένη δράση. Κατ' ἀρχὴν ἐξυπηρέτησε τὸν 'Αλῆ Πασᾶ κατὰ τὴν διάρκεια τῶν προετοιμασιῶν τῆς πολιορκίας του, κατόπιν ἐκτοπίσθηκε σὰν 'Αληπασαλίκος καὶ τέλος ἐπέστρεψε πάλι στὰ Γιάννινα σὰν εὐπειθὲς στὸν 'Ισμαήλ Πασόμπη. Τὴν ἄδεια τοῦ ὕψους τοῦ ζητεῖ γιὰ νὰ πάῃ στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν αὐτονομία καὶ τὴν διατήρησιν, ὑπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπικυριαρχία, τῶν προνομίων, τῆς πόλεως του.

Στὴν ἔμμετρη ἱστορία τοῦ Κ. Τζουκαλᾶ ἀναφέρεται ὅτι, μετὰ τὴν φυγὴ τῶν Σουλιωτῶν, ὁ Πασόμπης ἔστειλε τὸν μητροπολίτη Γαβριήλ στὰ χωριά τοῦ Σουλίου γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους νὰ μὴν δεχθοῦν τοὺς ἀποστάτες: Στίχος 924: «καὶ στέλλει τὸν Δεσπότην στῆς Λάκκας τὰ χωριά...». Στ. 926: «Ἐπῆγεν ὁ Δεσπότης τοὺς εἶπε νὰ σταθοῦν πιστοὶ στὸν βασιλέα, Σουλιώτας μὴ δεχθοῦν...».⁶⁷

Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνει καὶ τὸ κείμενο τῆς Ἱστορίας τῆς Πολιορκίας, στὸ ὁποῖο λέγεται ὅτι ἀφοῦ ὁ κύρ Ἀλέξης στὶς ἀρχὲς τοῦ Γενάρη 1821 ἔφυγε στὸ Σούλι ὁποῦ ἀνταμώθηκε μὲ τὸν καπετὰν Νότη Μπότζαρη κι ἀρμάτωσαν ὅλη τὴ Λάκκα ἔστειλαν οἱ πασάδες «καὶ τὸν δεσπότην Ἰωαννίνων στοὺς Δραμισοὺς νὰ νουθετήσῃ τοὺς Λακκιώτας νὰ τραβηχθοῦν ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας, ἀλλὰ καὶ τοῦτος ἀπρακτος καὶ μὲ κίνδυνον ἐγύρισε πίσω». ⁶⁸ Ἐπομένως ὁ Γαβριὴλ ἀναγκάσθηκε νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῶν βασιλικῶν. Ὁ Ἰσμαὴλ Πασόμπης κατόπι τὸν φυλάκισε εἴτε γιατί εἶχε ἀποτύχει στὸ νὰ «γυρίσῃ» τὰ Λακκιώτικα χωριά καὶ τὸν θεώρησε ὑποπτο συνεργασίας μὲ τὸν παλαιὸ γνῶριμό του καὶ φυγάδα Νοῦτσο, εἴτε γιατί, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πουκεβίλ, ἀρνήθηκε νὰ ἀφορίσῃ τοὺς Σουλιώτες.

Ἀν ἀληθεύῃ ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Πουκεβίλ, τότε ἡ ἄρνηση τοῦ μητροπολίτου Γαβριὴλ εἶναι μιὰ ἐπαναστατικὴ πράξη, θὰ λέγαμε, ἐνάντια στοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸ, φυλακίσθηκε ἀργότερα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 «ἐπὶ ὑποψία ὅτι εὕρισκετο ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν» καὶ κρατήθηκε στὴ φυλακὴ ἕνα περίπου μῆνα. Τὴν ἴδια ἀποστολὴ, δηλαδὴ νὰ κρατήσῃ τῆς Λάκκας τὰ χωριά, εἶχε ἀναλάβει ὁ μητροπολίτης γιὰ χάρη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ κατὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς πολιορκίας τῶν Γιαννίνων. Τὴν ἀποστολὴ δὲ αὐτὴ εἶχε ἐκτελέσει μαζὶ μὲ τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο. ⁶⁹

Τὸν Γαβριὴλ ἐλευθέρωσε ἀπ' τὴ φυλακὴ ὁ Χουσιτ Πασᾶς, ἀφοῦ ἔκρινε, ὅτι ἦταν ἀθῶος.

Στὶς 10 Ἰουλίου ὁ Κων. Ἀθανασίου πληροφορεῖ τὸν Σταύρου Ἰωάννη ὅτι «διὰ τὴν ἀθωότητά του τὸν ἠλευθέρωσε...». ⁶⁹

Πάντως, κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ὁ Γαβριὴλ πιάστηκε ἀμέσως μετὰ τὴν φυγὴ τῶν Σουλιωτῶν καὶ μιὰ τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχεῖου Σταύρου, γραμμένη στὶς 4 Φεβρουαρίου τοῦ 1821, ἐπιβεβαιώνει τὰ γραφόμενά του: «...Ἐγὼ στέκων κατοικῶ ἐδῶ εἰς ἕνα ὑπόγειον κελάκι καὶ ἐγλεντίζω τοὺς γκιουλέδες ὁποῦ ἀπερνοῦν...». ⁷⁰

Ὁ Γαβριὴλ ἐξ ἄλλου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του, ἀνήγγειλλε στὶς 8 Ἰουλίου τὸ εὐχάριστο νέο στὸ φίλο του Σταύρου προσκαλώντας τον νὰ ἔλθῃ σὲ προσκύνηση τοῦ «ῥψους του», δηλαδὴ τοῦ νέου ἡγεμόνα Χουσιτ Πασᾶ.

Μετὰ τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναδρομὴ στὴ δράση τοῦ Γαβριὴλ, ἃς ἔρθουμε στὴν ἐπιστολὴ πὺρ ἔστειλε στοὺς Γιαννιώτες τῆς Ἄρτας στὶς 21 Δεκεμβρίου μαζὶ μὲ τὸ ἐσώκλειστο σημεῖωμα τοῦ Μπαλάνου Πάλη. Ὁ Νοῦτσος εἶχε διαβάσει τὸ τελευταῖο δύο ἡμέρες πρὶν, ἀκριβῶς τότε πὺρ πιάστηκε ἕνας Μετσοβίτης πὺρ βγῆκε ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ φανέρωσε τὶς συνεννοήσεις τοῦ Νοῦτσου καὶ τῶν Σουλιωτῶν μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. ⁷¹ Μιὰ μέρα μετὰ (22 Δεκεμβρίου) θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ Γιάννινα καὶ νὰ φωλιάσῃ στὴν Ντοβρά καὶ τὴ Τζοντίλα μὲ τὸν Κώστα Γραμματικό, τὸν Ἄγο καὶ τὸν Σιλιχτάρη.

Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ ἀναφέρεται ἡ ἐπέμβαση τοῦ Μπαλάνου Πάλη καὶ τοῦ ἐκλαμπροτάτου μεγάλου δραγομάνου τοῦ στόλου πεῖζαδέ, γιὰ τὴν τακτοποίηση διαφόρων ζητημάτων τῆς πόλεως. Ἀ κ ρ ι β ῶ ς, τ ὸ ν μ ε γ ᾶ λ ο δ ρ α γ ο μ ᾶ ν ο τ ο ὺ σ τ ὸ λ ο υ ἐ ν ν ο ε ῖ ὁ Γ α β ρ ι ῆ λ ὁ τ α ν λ ἔ γ η: «διὰ νὰ ἐνεργήσωμε αὐτὰ ὁποῦ ἡ ἐκλαμπρότης του ἀπὸ χριστιανισμόν του μᾶς ἐρμηνεύει καὶ ὁποῦ ὁ κύρ Πάλανος ἀπὸ πολλὸν καλὸν πατριωτισμόν του ἀγωνίζεται διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχομεν νὰ ἐξοδεύσωμεν ἄσπρα...» καὶ ὁ χ ι τ ὸ ν Ἀ λ ἔ ξ η Ν ο ὺ τ σ ο.

Ἡ μνημόνευση τοῦ Μπαλάνου Πάλη καὶ τοῦ «ἐκλαμπροτάτου πεῖζαδέ»,

ή σύμπτωση τῶν χρονολογιῶν, ἡ ἐπιγραμματικὴ δήλωση «διὰ τὴν πολιτείαν», ποὺ γράφεται κάτω ἀπὸ τὴν προσφώνηση στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριήλ, καί, τέλος, τὸ περιεχόμενο, δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τὴν ταύτιση τῆς ἐπιστολῆς, ποὺ ἔστειλε ὁ Γαβριήλ ἐσώκλειστη μέσα στὴν δική του στοὺς Γιαννιῶτες τῆς «Ἀρτας μ' ἐκεῖνη τὴν ἐπιστολὴ ποὺ βρίσκεται ἂν εἴνα φάκελλο τοῦ ἀρχείου Σταύρου μὲ τὸν τίτλο: «Πολιτεία Ἰωαννίνων—Ἰσνάφια». Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀπευθύνεται: «Τῷ Πανιερωτάτῳ Ἀγίῳ Ἰωαννίνων καὶ εὐγενεστάτοις προκρίτοις τῆς πόλεως Ἰωαννίνων», στέλλεται ἀπὸ Κωνσταντινούπολη ἐκ μέρους τοῦ Μπαλάνου Πάλη καὶ φέρει ἡμερομηνία 26 Νοεμβρίου τοῦ 1820.⁷²

Ἰδιαίτερα ἐπισημαίνουμε τὴν προσφώνηση «ἐκλαμπρότατος πειζαδές». Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, μὲ τὰ ὁποῖα προσφωνοῦσαν τοὺς μεγάλους δραγομάνους τοῦ στόλου. Πειζαδές ἢ μπειζαδές εἶναι λέξη τουρκικὴ (beygade) καὶ σημαίνει τὸν καταγόμενο ἀπὸ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια.⁷³

Τὸν ἀξιωματοῦχο λοιπὸν αὐτὸν παρακαλοῦσε ὁ Μπαλάνος Πάλης νὰ μεσολαβήσῃ γιὰ νὰ ἐλαφρωθῇ ἡ πόλη ἀπὸ δοσίματα καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δικαιώματά της ποὺ εἶχε καταπατήσῃ, ὥπως λέγεται στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, ὁ Ἀλῆ Πασῶς. Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τῶν φορέων τοῦ τίτλου, στὶς 20 Δεκεμβρίου τοῦ 1821 μέγας δραγομάνος τοῦ στόλου, ἦταν ὁ Νικόλαος Μουρούζης (17 Ἰανουαρίου 1819 ἕως 6 Μαΐου 1821).⁷⁴ Παραθέτουμε ἀποσπασματα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς:

«...Ἡ παρούσα μου δὲ συμβάλλει νὰ σᾶς εἰδοποιήσω ὅτι παρευρεθεῖς εἰς τὸν μέγαν δραγομάνον, ἀπήντησα τὴν ἐκλαμπρότητά του ἐν εὐκαιρίᾳ καὶ διαθέσει, δὲν ἔλλειψα λοιπὸν νὰ τῷ ἐξιστορήσω ὅλην τὴν ταλαιπωρίαν εἰς ἣν ὑπέπεσεν ἡ τάλαινα πατρίς μας καὶ νὰ ζητήσω παρ' αὐτῆς ὡς ἐκ μέρους πάντων ὑμῶν, ὁδηγίαν, εὐσπλαχνίαν καὶ προστασίαν, ἡ ἐκλαμπρότης του ὡς φύσει φιλογενῆς καὶ φιλόκαλος μοῦ ἀπεκρίθη εἰς τὸν ἐπόμενον τρόπον. Ἐγὼ πρὸ πολλοῦ ἔτρεφον ἓνα τοιοῦτον στοχασμὸν καὶ ἐσκεπτόμην εὐκαιρίας τυχοῦσης καὶ τῶν ἤδη δεινῶν σας ἀποπερατωθέντων, νὰ σᾶς κράξω καὶ νὰ σᾶς καθοδηγήσω εἰς τὰ ἀνήκοντα τῆς ἀναλαβῆς τῆς ἡσυχίας σας, ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν σας καὶ θεραπείαν τῶν δυστυχημάτων σας, ἀνέβαλον ὅμως τὴν ὁδηγίαν μου, προσμένων ἡμέρα παρ' ἡμέρα τὸν τέλειον ἐξολοθρεμὸν τοῦ τυράννου, ἐπειδὴ μὲ ἐδόσετε αἰτία ἰδοῦ: Ἀνάγκη πᾶσα νὰ γράψῃς τῶν προκρίτων συμπατριωτῶν σου νὰ καταγράψωσι ἓνα ἄρτζμουχαζήρ(;) εἰς εἶδος ἄρτζιχαλίου πρὸς τὴν αὐτοῦ Μεγαλειότητα γεγραμμένον εἰς τὸ τουρκιστὶ καὶ ἀπὸ εἰδήμονα τῆς διαλέκτου, δι' αὐτοῦ νὰ ἐξιστοροῦσι τὴν καλὴν διοίκησιν, εὐδαιμονίαν τε καὶ ἡσυχίαν ἀπελάβανον ἄχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως καὶ πατρός του Σουλτὰν Χαμίδ, τὴν πτώσιν τους εἰς τὴν τυραννίαν καὶ τὰ πολυειδῆ καὶ ἀριθμητὰ δεινὰ δι' ὑπέφερον, δηλαδὴ τὴν κατακυρίευσιν τῶν ὑποστατικῶν τους, ὁσπιτίων καὶ ὑπαρχόντων των, τὴν ἀρπαγὴν τῶν τέκνων των εἰς ὑπουργίαν τῶν κακῶν ὀρέξεων αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν του, τὴν καταπάτησιν τῶν ἐθίμων, ἐμπορίου καὶ θρησκείας των...

...περιπλέον νὰ παρασταίνουσιν τὸ ὄρεινόν, πετρώδες καὶ στενοχωρημένον τῆς ἐπαρχίας των... καὶ ὅτι... μόνον εἰς ἓνα ἐμπόριον ἀποβλέπουν πρὸς εὐζωίαν των τόσοι οἱ Βαροσλήδες ὅσον καὶ οἱ τῶν ναχαέδων. Νὰ ἀναγγέλλουσιν

ὅτι... εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναλάβουν πάλιν καὶ νὰ ἀνεγείρουν τὰ κεκαμένα ὀσπίτια τῶν καὶ νὰ ἀποκατασταθοῦν ἂν ἡ εὐσπλαχνία τοῦ κραταιοτάτου ἀνακτοῦ δὲν ἤθελε συντρίξει ἐλαφρώνων αὐτοὺς ἀπὸ δυσβάτακτα βάρη καὶ παραπέουσα τὰς πολυαριθμούς καταχρήσεις καὶ μὴ θέλοντες νὰ βαρύνουσι τὰς βασιλικὰς του ἀκοὰς μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ζητημάτων τοὺς διορίζεται(;) βεκίληδες διὰ νὰ ἀναγγείλωσι εἰς ὅποιον μέρος ἡ βασιλεία του προστάξει τὰ ἀναγκαῖα ζητήματά των...

...Ταχύνετε λοιπὸν νὰ τὰ στείλετε, διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸν ὁποῖον ἡ ἐκλαμπρότητά του ἐγκρίνει».

Καὶ προσθέτει ὁ Μπαλάνος Πάλης, ἐπιπληττοντάς τους γιὰ ἀδιαφορία, σ' ἕνα ξέσπασμα φιλοπατρίας: «Σὰς προσθέτω ὅτι ἐμοὶ πᾶσα γῆ πατρίς καὶ τῶν αὐτόθι ἀναχωρῶν δέν μοι μένει ἄλλο παραμικρὸν εἰμὴ ἕν ἐρείπιον καὶ πυρπολημένον ὀσπίτιον καὶ ὅτι ἐκ νεότητος ἔμαθον νὰ ζῶ εἰς ἄλλοδαπὰς, ἃς σκεφθοῦν ὅσοι ἄλλοι ἐξ ἡμῶν προσμένωσι ἐκ τῶν εἰσοδημάτων των...

...Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνθέρμων προσπατόρων καὶ πατριωτῶν ἀπαρδειγματίστων, καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπώλειαν καὶ πῶσιν τῆς ἀθλίας πατρίδας των, διόλου νὰ μὴν ἐρεθίζωνται, ἀλλὰ νεναρκωμένοι ἐκ τῆς πολυχρονίου τυραννίας καὶ κατακυριευμένοι ἀπὸ τὰς δικονοίας, γεννήματα τῆς αἰσχύστης τυραννίας... ἡδυθέντες ἐκ τῆς πολυχρονίου ἀνελευθερίας προσπαθοῦν νὰ κερδίσουν μέσα νέας τυραννίας. Εἶδον κατὰ κακὴν τύχην πολλῶν τῶν αὐτόθι περιγραφὰς δυστυχημάτων καὶ προβλήματα λέγοντες ὅτι ἂν τὸ κράτος δὲν ἀποφασίσῃ νὰ μᾶς κτίσῃ τὰ πυρποληθέντα ὀσπίτια, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναλάβωμεν καὶ νὰ ἀποκατασταθῶμεν εἰς τὰ ἴδια, οἴμοι, ἐλπίζετε ποτὲ μίαν τοιαύτην εὐεργεσίαν, πότε ἡκούσθη, εἰς τὴν ἐδικὴν μας ἐξουσίαν μία τοιαύτη εὐεργεσία;...

...Δεδόσθω ὅμως ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἀπολαύσαμεν... ὅταν ἀδιαφορήσωμεν ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπίτευξιν τῆς καλῆς διοικήσεως καὶ ἐνομίας, ἃς τὰ ἐτοιμάσωμεν ἐκ νέου διὰ νὰ ὑποδεχώμεθα τοὺς Ἀλβανίτας ὡς ἡ συνήθειά μας, ἡ ἀνάγκη μας εἶναι νὰ ζητήσωμεν ἐλάφρωςιν δοσημάτων, ἀποφυγὴν καταχρήσεων, ἐλευθερίαν ἐμπορίου μας ὡς τὸ ἔκπαλαι καὶ εὐνομίαν καὶ τούτων δοθέντων, τότε διὰ τῆς καλῆς ζωῆς καὶ εἰρηνικῆς ἀποκαταστάσεως ἐπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅλα ἀνανεώνονται, ἃς κατοικήσωμε εἰς ποταπὰ ὀσπίτια μόνοι μας καὶ ὅχι εἰς τὰ ὑπερήφανα συντροφευμένοι μὲ λιάπηδες καὶ ἃς φορέσωμεν καὶ ζήσωμεν ταπεινότερα, χωρὶς νὰ βιαζώμεθα μὲ μεγάλην ζημίαν τῆς συνειδήσεώς μας, τῆς ὑπολήψεώς μας καὶ τοῦ ἐναρέτου χαρακτῆρος μας, νὰ ζῶμεν λαμπρῶς ὑπὸ τυραννίαν».

Αὐτὲς λοιπὸν ἦταν οἱ πατριωτικὲς ἐνέργειες, γιὰ τίς ὁποῖες εἶχε ἐνημερωθῇ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος, ὁ μητροπολίτης Γαβριήλ, ὁ Μιχαὴλ Μίσσιος κι ἄλλοι σεβαστοὶ ἔγκριτοι Γιαννιώτες. Σκοπὸς τους ἦταν ἡ ἀποκατάστασις τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως, γιὰ νὰ ὀνομαστοῦν, ὅπως λέει ὁ Μπαλάνος Πάλης, ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους «κτήτορες καὶ ἀνορθωταὶ τῆς ἤδη πεσοῦσης».

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς παραπάνω ἐπιστολῆς δὲν μποροῦμε νὰ συμπεράνοῦμε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοισ' αὐτῇ ν. Γ. Γιαννιώτες ὑποβοήθησαν μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ Ἀλέξη Νοῦτσου τὰ σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας γιὰ ὑποστήριξιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ διευκολύνῃ σὲ λίγο ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Ι. Λαμπρίδου: 'Ηπ. 'Αγαθοεργήματα — Ζαγοριακά — ΣΤ Καταδρομαί, σελ. 238
καὶ Πουκεβίλ: Hist. de la régénération de la grece
Βιβλίο ΙΙΙ, Κεφ. ΙΙΙ, σελ. 96—97
2. 'Ιστορία τῆς Πολιορκίας τῶν 'Ιωαννίνων: Εἰσαγωγή — Σημειώσεις
'Αγγέλου Ν. Παπακώστα Κεφ. Β καὶ Γ.
3. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου — Τμήμα Χειρογράφων 'Εθν. Βιβλιοθήκης
4. Αὐτόθι
5. 'Αρχεῖον 'Αγωνιστῶν — 'Εθν. Βιβλιοθήκη.
6. Τάκη Κανδηλώρου: Περί Φιλικῆς 'Εταιρείας — Μέρος Δεύτερον Κεφ. Β', Δ'
7. Π. 'Αραβαντινοῦ: 'Ιστορία τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, σελ. 467
καὶ ἐπιστολὴ Μάρκου Δημητράλη στὸ 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου
8. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου — 'Εκθεσις περὶ φιλίας Κονεμένων
9. Αὐτόθι
10. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου — Νο 4
11. 'Ιστορία τῆς Πολιορκίας τῶν 'Ιωαννίνων Κεφ. Γ', σελ. 27
12. Π. 'Αραβαντινοῦ: 'Ιστορία τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, σελ. 292—295
13. 'Ιστορία τῆς Πολιορκίας τῶν 'Ιωαννίνων — Κεφ. Γ'
14. Π. 'Αραβαντινοῦ: 'Η χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου — Κεφ. Ε' — 69—70
15. 'Ιστορία τῆς Πολιορκίας τῶν 'Ιωαννίνων: Εἰσαγωγή — Σημειώσεις
'Αγγέλου Ν. Παπακώστα, Κεφ. Γ', σελ. 28
16. Αὐτόθι, σελ. 28—29
17. Αὐτόθι, Κεφ. Γ'
18. 'Αρχεῖον Σταύρου: Κόπια γραφῶν Σταύρου 'Ιωάννου
19. Π. 'Αραβαντινοῦ: 'Ιστορία τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ, σελ. 291
20. Κ. Βαρζώκα: 'Αλέξιος Νούτσος, Κεφ. Ι
21. Ι. Λαμπρίδου: 'Ηπ. Μελετήματα — Τεῦχος ἕνατον — Σημείωσις 1
22. Αὐτόθι
23. Ι. Φιλήμονος: Δοξίμιον 'Ιστορικὸν περὶ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως
Τόμος Α' Σημειώσεις, σελ. 217
24. Π. 'Αραβαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου
25. 'Ηπειρωτικὰ χρονικά — 1929 — Τεῦχος 3ον — Εὐριπίδου Σούρλα: «'Η Κόνιτσα
ἐπὶ Τουρκοκρατίας».
26. 'Αρχεῖον Σταύρου: Κόπια γραφῶν Σταύρου 'Ιωάννου
27. Πουκεβίλ: Hist. de la régénération de la grece, Βιβλίο ΙΙΙ, Κεφ. V, σελ. 124
28. 'Ηπειρωτικὰ χρονικά — Τόμος 13ος — Εὐρ. Σούρλα: «'Η Κόνιτσα ἐπὶ Τουρκοκρατίας».
29. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου
30. Πουκεβίλ: Hist. de la régénération de la grece, Βιβλίο ΙΙΙ, Κεφ. ΙΙ, σελ. 65
31. Αὐτόθι, σελ. 66
32. 'Αρχεῖον Σταύρου: Κόπια γραφῶν Σταύρου 'Ιωάννου
33. Αὐτόθι.
34. 'Αρχεῖον 'Αλεξίου Νούτσου.
35. Αὐτόθι — Σταύρου 'Ιωάννη 1791—1821
36. Π. 'Αραβαντινοῦ: Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων Τουρκοκρατίας, σελ. 88
37. 'Αρχεῖον Σταύρου: Κατάστιχα.
38. 'Ηπειρωτικὰ χρονικά — ΙΔ' Τόμος — 'Ηπειρ. 'Αρχεῖον δημοσιευθὲν ὑπὸ Σ. Κουγέα.
39. Κατάστιχον 10 (1817) 'Αρχείου Σταύρου.

40. Π. Ἀραβαντινοῦ: Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, σελ. 88
41. Ἱστορία τῆς Πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων — Κεφ. Γ'
42. Αὐτόθι
43. Αὐτόθι — Σημειώσεις 40
44. Ἀρχεῖον Σταύρου — Κόπια γραφῶν Σταύρου Ἰωάννου
45. Ἱστορία τῆς Πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων, Κεφ. Γ', σελ. 31
καὶ Πουκεβίλ: Hist. de la régénération de la grece, Βιβλίο ΙΙΙ, Κεφ. 5, σελ. 121—122
46. Τάκη Κανδηλώρου: Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας — Μέρος τρίτον, σελ. 375
47. Ι. Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμος Α', Σημειώσεις, σελ. 229—230.
48. Αὐτόθι, Τόμος Α', Κεφ. Β'
49. Τάκη Κανδηλώρου: Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας — Μέρος Κ' — Ἀρχηγία Ὑψηλάντου, σελ. 375
- 50α. Ι. Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμος Α', Σημειώσεις, σελ. 249
- 50β. Αὐτόθι, Τόμος Α' Σελὶς 382
51. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ — ΙΔ' Τόμος — Ἠπειρ. Ἀρχεῖον
- 52α. Αὐτόθι
- 52β. Α. Ι. Βρανούση: Ἀθανάσιος Ψαλίδας, Κεφ. Δ' καὶ Σημειώσεις 23
53. Ἀρχεῖον Σταύρου: Κόπια γραφῶν Σταύρου Ἰωάννου
54. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ — Τόμος ΙΔ'
55. Κόπια γραφῶν Σταύρου Ἰωάννου
56. Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ — ΙΔ' Τόμος
57. Κ. Βαρζώκα: Ἀλέξιος Νοῦτσος, Κεφ. Ι, σελ. 105
58. Ἀρχεῖον Σταύρου — Κόπια γραφῶν Σταύρου Ἰωάννου
59. Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ — ΙΔ' Τόμος.
60. Ἀρχεῖον Σταύρου: Κόπια γραφῶν Σταύρου Ἰωάννου
61. Αὐτόθι
62. Αὐτόθι
63. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ — Τόμος ΙΔ' Ἠπειρ. Ἀρχεῖον δημοσιευθὲν ὑπὸ Σ. Κουγέα.
64. Αὐτόθι
65. Αὐτόθι
66. Αὐτόθι
67. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ — 1934. Κ. Τζουκαλά, Ἑμμετρὴ Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.
68. Ἱστορία τῆς Πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων — Εἰσαγωγή — Σημ. Ἀγγ. Παπακώστα.
69. Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ — Τόμος ΙΔ'
70. Αὐτόθι
71. Ἱστορία τῆς Πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων, Κεφ. Γ', σελ. 31
72. Ἀρχεῖον Σταύρου — Τὰ Ἰσνάφια Ἰωαννίνων
73. Β. Σφυροέρα: «Οἱ δραγομάνοι τοῦ στόλου», σελ. 40, Σημειώσεις 8
74. Αὐτόθι, σελ. 170

(Συνεχίζεται)

Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Η

ΚΩΝ. ΓΚΑΝΙΑΤΣΑ

Ο. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ε Ρ Ε Υ Ν Α

ΕΠΙ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΤΗΣ ΧΑΡΑΔΡΑΣ ΤΟΥ ΒΙΚΟΥ

27. *Digitalis lanata* - Δακτυλίτις ἡ ἐριώδης (κ. κορακοβότανο, κορακόχορτο).

Τὸ ὡς ἄνω φυτικὸν εἶδος, καθὼς καὶ τὸ ἕτερον τοιοῦτον τῆς ἰδίας οἰκογενείας καὶ τοῦ ἰδίου γένους καὶ μὴ συναντῶμενον αὐτοφυῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα (Δακτυλίτις ἡ πορφυρόχρους), εἶναι ἀξιόλογα καὶ πολυτιμώτατα φαρμακευτικὰ φυτὰ καὶ ἄνευ αὐτῶν, δέν θὰ ἦτο νοητὴ ἡ σύγχρονος καρδιοθεραπευτικὴ. Κύρια δραστικὰ οὐσίαι τοῦ ἐν λόγῳ φυτοῦ, εἶναι οἱ διγυταλογλυκοζίται, οἱ ὅποιοι εἶναι δραστικώτατα δηλητήρια καὶ ἔχουν πολυτίμους φαρμακολογικὰς ιδιότητες, χρησιμοποιούμενοι ὡς καρδιοτονωτικὰ φάρμακα. Ἡ Δακτυλίτις ἡ ἐριώδης περιέχει εἰς ὅλα τὰ ὄργανα καὶ ἰδίως τὰ φύλλα περισσότερους διγυταλογλυκοζίτας ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Δακτυλίτιδα τὴν πορφυρόχρουν. Οἱ διγυταλογλυκοζίται, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ διαφόρους οὐσίας, ἐνέχονται εἰς τὰ φύλλα ἀπὸ τοὺς ἐξῆς γλυκοζίτας: διγυλανίδη — A = λανατοσίδη A (= διγυτοξιγενίνη), διγυλανίδη B = λανατοσίδη — B (= γυτοξιγενίνη), διλανίδη — C = λανατοσίδη — C (= διγοξιγενίνη), πρὸς τούτοις καὶ ἀπὸ τὸν εἰς τὴν Δακτυλίτιδα τὴν πορφυρόχρουν ἐνεχόμενον γλυκοζίτην διγυταλίνην (μείγμα διγυτοξίνης καὶ γυτοξίνης), καθὼς καὶ τὸν μὴ περιεχόμενον εἰς τὴν Δακτυλίτιδα τὴν πορφυρόχρουν γλυκοζίτην διγοξίνην (= διγοξιγενίνη). Ἐκτὸς τῶν γλυκοζιτῶν αὐτῶν, τὸ φυτὸν περιέχει καὶ σαπωνίνας, καθὼς καὶ τὸ ἐνζυμον διγυταλαμιδάση. Οἱ γλυκοζίται τῆς Δακτυλίτιδος τῆς ἐριώδους, οἱ λανατογλυκοζίται, εἶναι ὄχι μόνον ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς περισσότεροι ἐκείνων τοῦ ἑτέρου εἶδους, ἀλλὰ καὶ τετραπλῶς δραστικώτεροι, προσροφώμενοι καλύτερον καὶ ἔχοντες ταχύτεραν ἐκδήλωσιν ἐνεργείας, μεγαλύτερον θεραπευτικὸν εὔρος καὶ σημαντικὴν διουρητικὴν ἐνέργειαν.

Ἔνεκα τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν ἡ Δακτυλίτις ἡ ἐριώδης θεωρεῖται σήμερον ὡς τὸ καταλληλότερον εἶδος ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη Δακτυλίτιδος, χρησιμοποιουμένη ἰατρικῶς τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ καλλιεργουμένη ὁλονὲν καὶ περισσότερον. Οἱ διγυταλογλυκοζίται, οἱ ὅποιοι σημειωτέον αὐξάνουν εἰς ποσότητα μὲ τὴν ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ φυτοῦ ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός (φυτὰ σκιᾶς πτωχότερα, φυτὰ ἡλίου πλουσιώτερα εἰς οὐσίας), δέν δροῦν ὁμοιομόρφως καὶ ἰσοδυνάμως. Διὰ ἱατρικοῦς - φαρμακευτικοὺς σκοποὺς χρησιμοποιοῦνται ξηρὰ κονιοποιημένα φύλλα τοῦ φυτοῦ κατὰ καρδιακῶν παθήσεων (Folia digitalis), συλλεγόμενα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνθοφορίας. Ἐπειδὴ τὸ φυτὸν εἶναι εὐκολοδιάκριτον, εἶναι πολὺ σπάνια αἱ δηλητηριάσεις. Μόνον ἀπὸ ἱατρικὰ σφάλματα διὰ χορηγήσεως μεγάλων δόσεων φαρμάκου, εἶναι δυνατὰ αἱ δηλητηριάσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἢ εἰς περίπτωσιν σοβαρᾶς καρδιακῆς παθήσεως εὐπαθῶν ἀτόμων. Τὰ πρῶτα συμπτώματα δηλητηριάσεως εἶναι μεγάλου βαθμοῦ βραχυκαρδία (ὀλιγώτερον ἀπὸ 50—60 σφυγμοὶ τὸ λεπτόν), κυκλοφοριακὴ βλάβη καὶ ἔκτακτο συστολαὶ ὑπὸ μορφὴν διδύμου σφυγμοῦ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα προστίθεται ἀκόμη ἀη-

δία και έμετος, χαρακτηρίζονται ως μεταβατικόν στάδιον μετά την χορήγησιν ύψηλων δόσεων, ή και μικροτέρων τοιούτων, αλλά επί περισσότερον χρονικόν διάστημα, διά νά επακολουθήσῃ ἔπειτα τὸ τοξικόν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον επιτείνεται ἡ βραχυκαρδία καὶ ἡ περαιτέρω μείωσις τῶν σφυγμῶν εἰς 40, 30 τὸ λεπτόν, ἡ καὶ ὀλιγώτερον ἀκόμη, ἐνῶ ἡ ἀρτηριακὴ πίεσις αὐξάνει. Ἐν τῷ μεταξύν, προχωρεῖ ἡ καρδιακὴ βλάβη μὲ ἐκδήλωσιν διαφόρων φαινομένων (πλήρης καρδιακὴ ἀρρυθμία ἢ καρδιακὸν παραλῆρημα — *Delirium Cordis*, — σταμάτημα τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, πῶσις τῆς ἀρτηριακῆς πίεσεως κάτω τῆς κανονικῆς, ἰσχυρὰ κυάνωσις κ.λ.π. καὶ τελικῶς αἰφνιδία ζωϊκὴ ἐξάντησις ἢ κατέρειψις, σταμάτημα τῆς καρδιακῆς λειτουργίας, θάνατος). Εἰς ὀξυτάτην δηλητηρίασιν διὰ παρεντερικῆς χορηγήσεως θανατηφόρων δόσεων σκευασμάτων Δακτιλίτιδος, εἶναι δυνατόν νά ἐπέλθῃ ἡ θανατηφόρος καρδιακὴ ἀνεπάρκεια ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν, ὅποτε ἡ εἰκὼν τῆς δηλητηριάσεως ἐμφανίζει ἔντονον δύσπνοϊαν μὲ ἐπακόλουθον τὸν πνιγμὸν μὲ στασιμῶς. Ἐκτὸς αὐτῶν, παρατηροῦνται καὶ ἄλλα φαινόμενα δηλητηριάσεως, ὅπως σπασμοὶ τῶν λείων μυϊκῶν ἰνῶν τοῦ γαστροεντερικοῦ σωλήνος (κολικός, διάρροια), βλάβαι εἰς τὴν ὄρασιν — ἀντικείμενα ὁρῶνται ὡς φαιά ἢ κίτρινα, κεντρικὴ παράλυσις μυῶν καὶ ἐνίοτε ἔκδηλος ὑπνηλία. Ὡς ἡ πλέον θανατηφόρος δόσις διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι 2,5 γραμμάρια φύλλων ὡς ἔγχυμα, ἐνῶ κατ' ἄλλους θεωροῦνται ἀνεκτὰ καὶ 4 γραμμάρια. Εἰς περίπτωσιν ὀξυτάτης δηλητηριάσεως διὰ παρεντερικῆς λήψεως θανατηφόρου δόσεως, εἶναι ἀδύνατος κάθε προσπάθεια διασώσεως τοῦ δηλητηριασθέντος. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἂν ἡ δηλητηρίασις ἐπέρχεται βραδέως, ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ προσπάθεια διασώσεως εἶναι ἀμφίβολος, ἐφ' ὅσον ἀπερροφήθῃ ὑπὸ τοῦ ὁργανισμοῦ ἡ θανατηφόρος δόσις, ὅποτε οὐδεμία δυνατότης ὑπάρχει διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν διγυταλογλυκοζιτῶν ἢ ἐπηρεασμοῦ αὐτῶν δι' ἀνταγωνισμοῦ μὲ διάφορα μέσα. (7. σελ. 834, 13. σελ. 209, 23. σελ. 94).

28. *Ephedra Campylopoda* Ἐφέδρα ἡ καμπυλόπους (κ. πολύκομπον, κομπόχορτο, κρεμαστήρι).

Τὸ ὡς ἄνω φυτόν, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει ἐρευνηθῇ, ἴσως περιέχει, ὅπως καὶ ἄλλα εἶδη τοῦ ἰδίου γένους, τὸ ἀλκαλοειδὲς ἐφεδρίνην, ἥτοι οὐσίαν χημικῶς καὶ φαρμακολογικῶς συγγενὴ περίπου μὲ τὴν ἀδρεναλίνην καὶ ἀνήκουσαν εἰς τὴν σειρὰν τῶν συμπαθητικομιμητικῶν φαρμάκων μὲ ἀντισπασμωδικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν βρογχῶν καὶ ἰδίως τοῦ βρογχικοῦ ἁσθματος. (13. σελ. 13).

29. *Equisetum hienale*.

Ἀφέψημα χλωροῦ βλαστοῦ, ὁ ὁποῖος περιέχει πολὺ πυριτικὸν δξύ, χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν κατὰ ἀσθενειῶν τῶν οὐροποιητικῶν ὀργάνων, ἰδίως κατὰ κυστίτιδος, οὐρηθρίτιδος, κατὰ ἐπέξεως πρὸς οὖρησιν, κατακρατῆσεως οὖρων, ἀκρατείας οὖρων, ὡς καὶ νυκτερινῆς ἐνουρησεως. (13. σελ. 625).

30. *Fragaria vesca* - Φραγκάρια ἡ γνησία (κ. φράουλα, χαμοκέρασα).

Ὁ καρπὸς (ἐδῶδιμον καὶ σαρκῶδες, σφαιρικῶς παχυνόμενον ὑπάνθιον μετὰ τὴν γονιμοποίησιν) εἶναι πλούσιος εἰς βιταμίνην C, σίδηρον, ἀσβέστιον καὶ φωσφόρον, ἡ δὲ ρίζα περιέχει 2,5% δεσμικὰς οὐσίας. Ὁ καρπὸς ἐξασκεῖ εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ ἀρθριτικῶν παθήσεων καὶ κατὰ τῆς ἀβιταμινώσεως, ἀφέψημα δὲ ὀρίμων, νωπῶν καρπῶν, χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θεραπείαν χιονιστρῶν καὶ πρησμένων γλώσσης. (7. σελ. 515, 13. σελ. 338).

31. *Fraxinus ornus* - Φράξινος ὁ ὄρνος (κ. φράξος, βαφόρριζα).

Ἡ γνωστὴ καὶ σπουδαιότερα ἀπὸ φαρμακευτικῆς ἀπόψεως οὐσία τοῦ φυτοῦ, εἶναι ὁ μαννίτης (75—80%), ἐνῶ δι' ἄλλας οὐσίας δὲν ἀναφέρεται τίποτε τὸ σχετικὸν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ οὐσίαι καὶ αἱ φαρμακευτικαὶ ιδιότητες τοῦ εἵδους τοῦ ἰδίου γένους *Fraxinus exelsior* (Φράξιμος ὁ ὑψηλός, κ. φράξος, μελιός) εἶναι γνωσταί, θεωροῦμεν χρήσιμον νὰ τὰς περιγράψωμεν διὰ τὸν λόγον ὅτι πιθανὸν τὸ ὡς ἄνω περιγραφόμενον εἶδος τοῦ Βίκου νὰ περιέχῃ ἀναλόγους οὐσίας μὲ ἀναλόγους δραστικὰς ιδιότητας. Οὕτω, ὁ φλοιὸς τοῦ Φραξίνου τοῦ ὑψηλοῦ περιέχει τὸν κουμαρινογλυκοζίτην φραξίνην, καθὼς καὶ ἓνα φραξινογλυκοζίτην, ἐπίσης μαννίτην καὶ πολὺν βλέννην, τὰ δὲ φύλλα τὸν φλαβογλυκοζίτην κβερικιτρίνην, ἐπίσης μαννίτην, ἰνουςίτην, κόμμι, δειψικάς οὐσίας καὶ αἰθέρια ἔλαια μὲ τερπένες. Ἡ φραξίνη ἔχει ἰσχυρὰς διουρητικὰς ιδιότητας καὶ αὐξάνει τὴν ἀποβολὴν τοῦ οὐρικοῦ ὀξέως καὶ μάλιστα ἐξ ἴσου ἐντόνως ὅπως ὠρισμένα φαρμακευτικὰ σκευάσματα (π.χ. ἀτοφάν). Ὁ φλοιὸς ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε ὡς ἀντιπυρετικὸν μέσον καὶ ὡς ὑποκατάστατον τοῦ φλοιοῦ τοῦ δένδρου τῆς Κίνας, ἐπίσης ὡς μέσον στυπτικόν, τονωτικόν, ἐνῶ σήμερον δὲν χρησιμοποιεῖται πλέον. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν χρησιμοποιεῖται ὁ νωπὸς καὶ πλούσιος εἰς βλενώδεις οὐσίας φλοιὸς ὡς κατάπλασμα διὰ τὴν θεραπείαν πληγῶν, τὰ δὲ φύλλα κατὰ ρευματικῶν παθήσεων, ἀρθρίτιδος, κατὰ πόνον ἀπὸ λίθους καὶ τὰ σπέρματα ὡς φάρμακον διουρητικόν καὶ καθαρικόν. Τὸ ὅλον ἄνω φυτόν Φράξιμος ὁ ὄρνος, ἐνδιαφέρει ἀπὸ φαρμακολογικῆς ἀπόψεως καὶ χορῆζει σχετικῆς εἰδικῆς ἐρευνῆς, διότι ἐκ τῶν οὐσιῶν καὶ ιδιοτήτων του, μόνον ὁ μαννίτης καὶ ἡ καθαρικὴ ιδιότης ἀναφέρεται εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. (I.T. 8)1. σελ. 27, 1961, 13. σελ. 278, 19. σελ. 556).

32. *Fumaria officinalis* - Φουμαρία ἡ φαρμακευτικὴ (κ. καπνός, καπνόχορτο).

Κύρια δραστικὰ οὐσία τοῦ φυτοῦ εἶναι, ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀλκαλοειδοῦς φουμαρίνης (—προτοπίνης), καὶ ἔξ ἀκόμῃ ἀλκαλοειδῆ (κρυπτοκαβίνη, αουροτευσίνη, σινακτίνη κ.λ.π.), ὡς δευτερευούσας δὲ τὸ φυτόν περιέχει μίαν πικρὰν οὐσίαν, μίαν ρητίνην, βλέννην καὶ οὐδόλως σαπωνίνην. Περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς φουμαρίνης, φαίνεται ὅτι δὲν ἔγιναν ἀκόμῃ σχετικαὶ φαρμακολογικαὶ ἔρευναι, ἀλλὰ ἀναφέρεται ὅτι ἡ οὐσία αὕτη προκαλεῖ ἰσχυροὺς σπασμοὺς καὶ δευτερογενῶς παράλυσιν, ἐνῶ κατὰ γενομένας παρατηρήσεις εἰς τὸν σκύλον, ἡ ἐν λόγῳ οὐσία ἐπιφέρει διέγερσιν, ἀνησυχίαν καὶ παραισθήσεις. Ἡ δρῶν ἔχει κατὰ μίαν ἐργασίαν ἐλαφρῶς τονωτικὴν — ὀρεκτικὴν καὶ διουρητικὴν ἐνεργεῖαν, χρησιμοποιουμένη εἰς στομαχικὰς διαταραχὰς. (7. σελ. 563, 13. σελ. 88, 18. σελ. 163, 25).

33. *Globularia alypum* - Γλοβουλαρία ἡ ἄλμπος (κ. σουρέκι, σιδέρι, σένα).

Κυρία δραστικὴ οὐσία τοῦ ὡς ἄνω φυτοῦ εἶναι ὁ γλυκοζίτης γλοβουλαρίνη, ὡς δευτερεύουσαι δὲ συνυπάρχουν ὁ φλαβογλυκοζίτης γλοβουλαρικιτρίνη, ἡ πικρὰ οὐσία πικροβουλαρίνη καὶ κατὰ 8—9% δεψικά οὐσία. Ἄν καὶ τὰ φύλλα συνιστῶνται πάλιν ὡς καθαρικὸν μέσον, ἐν τούτοις ἡ δρῶν θεωρεῖται εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀκατάλληλος καὶ ἐπιβλαβὴς λόγῳ τῶν τοξικῶν ἐνεργειῶν τοῦ γλυκοζίτου γλοβουλαρίνης. (Δόσις 0,5 γραμ. προκαλεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔμε-

τον, κωλικόν, ισχυράν διάρροϊαν, ὕλγρον, κεφαλαλγίαν, κατέρειψιν. Εἰς τὸν βάτραχον δόσις 0,1—0,3 γραμ. ἐπιφέρει βραχυκαρδίαν, βραδύπνοιαν, θανατηφόρον παράλυσιν). (13. σελ. 311).

34. *Hedera helix* - Χέδερν ὁ ἑλιξ (κ. κισσός).

Ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ κισσοῦ καὶ ἰδίως τὰ σπέρματα τοῦ καρποῦ περιέχουν ἀφρόνους σαπωνίνας, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὴν οὐσία ἐδερίνην. Οἱ μαῦροι σαρκώδεις καρποὶ (ράγες) θεωροῦνται ὡς πολὺ τοξικοί, δυνάμενοι ὡς ἐκ τούτου νὰ προκαλέσουν βαρείας μορφῆς δηλητηριάσεις, ἀκόμη δὲ καὶ θανατηφόρους, ὅπως συνέβη τοῦτο εἰς παιδιὰ ἀπὸ τὴν βρωσὶν καρπῶν. Ἐκχύλισμα ἄκρων τρυφερῶν βλαστῶν χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ κατὰ τῆς ραχίτιδος, ρινίτιδος, κατάρρου τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, εἰς δὲ τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν τὰ φύλλα κισσοῦ ἐκρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀποχρεμπτικά, ἐπίσης κατὰ τῆς ἀρθρίτιδος, ρευματικῶν παθήσεων καὶ κατὰ τῆς χοιραδώσεως. Ἀναφέρεται ἐξ ἄλλων, ἀλλὰ ὅχι μετὰ βεβαιότητος, ὅτι τὰ φύλλα περιέχουν τὴν οὐσίαν ἐλξίνην μὲ τοπικὴν ἐρεθιστικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ ὅχι εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τινες ἡ δρόγη περιέχει καὶ βαλσαμικὴν ρητίνην, λίπος, ἰνوسίτην κ.λ.π. καὶ εἶναι εὐκοίλιος, ἀνθελμινθικὴ, ἐμμηναγωγός, στυπτικὴ, ἀντιπηκτικὴ, ἐφιδρωτικὴ, ἀντιθρομβωτικὴ. (5. σελ. 79, 7. σελ. 638, 13. 247).

35. *Helleborus cyclophyllus* - Ἑλλέβορος ὁ κυκλόφυλλος (κ. σκάρφη, κάρπη).

Ὁ Ἑλλέβορος ὁ κυκλόφυλλος, τὸ τόσον κοινὸν φυτικὸν εἶδος τῶν ἡμιορεινῶν καὶ ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ γνωστὸν ὡς σκάρφη ἢ τρελλόχορτο, δὲν ἀναγράφεται εἰς τὴν ἀναδιφθεῖσαν βιβλιογραφίαν, παρὰ μόνον ἕτερα συγγενῇ πρὸς αὐτὸν καὶ σπάνια ἢ καὶ ἀνύπαρκτα διὰ τὴν Ἑλλάδα εἶδη (Ἑλλέβορος ὁ μέλας, Ἑλ. ὁ πράσινος). Τὸ ἐν λόγῳ φυτικὸν εἶδος ἦτο γνωστὸν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὡς θεραπευτικὸν βότανον τῆς μανίας, τῆς τρέλλας, χρησιμοποιούμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τὰ ψυχιατρεῖα, ὁ δὲ λαὸς τὸ χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον ὡς πανσίπονον κατὰ τῆς ὀδονταλγίας διὰ τοποθετήσεως τεμαχίου ρίζης ἐντὸς τοῦ τεριδωνισμένου (χαλασμένου) ὀδόντος. (Εἰς ὠρισμένα χωρία τῆς Ἡπείρου, ὡς εἰς τὴν Κληματιὰν — Βελτσίσταν — Ἰωαννίνων, ὁ φιλοπαίγμων λαὸς τοῦ χωρίου ἀρέσκειται κατὰ τοὺς γάμους νὰ προσθέτῃ εἰς τὸ κρασί ἀφέψημα τοῦ φυτοῦ μὲ σκοπὸν τὴν πρόκλησιν εὐθυμίας καὶ τρέλλας). Πολὺ πιθανὸν καὶ τὸ περιγραφόμενον αὐτὸ ἑλληνικὸν φυτὸν νὰ περιέχῃ εἰς ὅλα τὰ ὄργανα καὶ ἰδίως τὴν ρίζαν, ὅπως καὶ τὰ συγγενῇ πρὸς αὐτὸ εἶδη, διγυταλογλυκοζίτας (ἐλλεβορεΐνην, ἐλλεβορίνην) μὲ ἀναλόγους δραστικὰς ιδιότητας πρὸς ἐκείνας τῶν γλυκοζιτῶν τῆς Δακτυλίτιδος. Μετὰ τῶν γλυκοζιτῶν, εἰς τὸ φυτὸν, συνυπάρχει καὶ ἡ σαπωνίνη ἐλλεβορίνη, καθὼς καὶ ἀκονιτικὸν ὀξύ. Ὁ Ἑλλέβορος ὁ κυκλόφυλλος χρῆζει λεπτομεροῦς χημικῆς — φαρμακολογικῆς ἐρεῖνης. (7. σελ. 486).

36. *Hypericum perforatum* - Ὑπερικὸν τὸ διάτρητον (κ. βάλαμον, βαλσαμόχορτο, χελονόχορτο).

Τὸ φυτὸν, τὸ ὁποῖον ἐκρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε ὡς φαρμακευτικὸν (*Herba hyperici*), περιέχει εἰς ὅλα τὰ ὄργανα καὶ ἰδίως τὰ φύλλα 0,05—1% αἰθέριον ἔλαιον, πρὸ παντός ἀπὸ τερπένια καὶ σесκιτερπένια, ἐπίσης τὸν φλαβονογλυκοζί-

την υπερίνην, δεψικήν ουσίαν ταννίνην (10—12%), πηκτίνην, χολίνην. Τὰ φυτικά ὄργανα καὶ ἰδίως τὰ παρὰνθια φύλλα, περιέχουν καὶ τὴν χρωστικὴν οὐσίαν υπερίκίνην, ἣ ὁποία εἶναι φωτοευαίσθητος καὶ τὸ αἷτιον δερματικῶν παθήσεων τοῦ λευκοῦ χρώματος ζώων (φωτοασθένεια δερματίτις, πτώσις μαλλίου λευκομάλλων προβάτων). Ἡ δρόγη ἔχει, χάρις εἰς τὰ συστατικά καὶ ἰδίως τὸ αἰθέριον ἔλαιον καὶ τὴν ταννίνην, ἐξόχους θεραπευτικὰς ιδιότητες, ἥτοι ἀντιφλογιστικάς, ἀντιμολυσματικάς, στυπτικάς, διουρητικάς, ἀποχρεμπτικάς, χρησιμοποιοῦμένη ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν ἐγκαυμάτων, ὡς ἐπουλωτικὸν φάρμακον τῶν πληγῶν, ἐλκῶν καὶ οἰδημάτων, ἐπίσης κατὰ κοκκύτου καὶ πνευμονικῶν ἐνοχλήσεων, ὅπως καὶ κατὰ μολύνσεων τῶν οὐροποιητικῶν ὀργάνων. Ἀφέψημα χλωρῶν φύλλων, θεωρεῖται θεραπευτικῶς ἰδιαιτέρως πολύτιμον εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν καὶ πρὸ παντὸς κατὰ ἐγκεφαλικῆς συμφορῆσεως, ἐπίσης κατὰ ἀναλόγου καταστάσεως τῆς καρδίας, πνευμόνων, κολικῶν, τεινισμοῦ κύστεως, ὡς καὶ κατὰ μητρίτιδος, κολίτιδος. Εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν τὸ φυτὸν ἐκτιμᾶται ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἐξωτερικῆς χρήσεως ὡς θεραπευτικὸν βότανον τῶν πληγῶν ὑπὸ μορφὴν καταπλάσματος ἢ σκευάσματος ἐντὸς ἐλαίου, ὅπου διατηρεῖται ἡ ταξιανθία τοῦ φυτοῦ μὲ ἰδιότητα αἰμοστατικὰς, ἐσωτερικῶς δὲ ὡς ἀνθελμινθικόν, ἐμμηναγωγὸν φάρμακον, πρὸς τούτοις δὲ καὶ κατὰ τῆς γαστροεντερίτιδος, χρονίας βρογχίτιδος, ἀρθρίτιδος, ρευματίτιδος, παθήσεως τοῦ ἥπατος. (7. σελ. 587, 13. σελ. 465, 19. σελ. 462, 25., 27. σελ. 3).

37. *Ilex aquifolium* - Ἰλέξ ὁ δξύφυλλος (κ. ἀρκουδοπούρνορο, λιόπρινο).

Τὰ φύλλα περιέχουν τὴν πικρὰν γλυκοζιδιοῦχον οὐσίαν ἱλικίνην, τὴν κιτρὶνὴν χρωστικὴν ἱλιξανθίνην καὶ ἓνα δξύ, ὃ δὲ φλοιὸς πηκτίνην, ἐνῶ αἱ δραστικαὶ οὐσίαι τοῦ καρποῦ εἶναι ἄγνωστοι (κατὰ τινὰς οὗτοι περιέχουν σάκχαρον, κιτρικὸν δξύ κ.λ.π.). Τὰ φύλλα ἐχρησιμοποιοῦντο φαρμακευτικῶς ὡς δρόγη (*Hebra Picis*), ἐνῶ σήμερον μόνον εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν καὶ λαϊκὴν ἱατρικὴν ἀψέφημα χλωρῶν φύλλων, συλλεγέντων κατὰ τὸν Ἰούνιον μῆνα, ὡς φάρμακον διουρητικόν, καθαρτικόν, ἀντιπυρετικόν, κατὰ σπασμολυτικῷ βηχῶς, χρονίας βρογχίτιδος, κολικῶν, ρευματικῶν καὶ ἀρθριτικῶν ἐνοχλήσεων. Οἱ καρποὶ ἔχουν διουρητικὰς ιδιότητας, χρησιμοποιοῦμενοι καὶ ὡς εἰδικὸν φάρμακον κατὰ τῆς ἐπιληψίας. Παιδιά, ἐλκνόμενα ἀπὸ τοὺς ἐρυθροὺς καρπούς, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστοῦν δηλητηρίασιν ἀπὸ τὴν βρῶσιν αὐτῶν μὲ συμπτώματα γαστροεντερίτιδος (ἔμετος, δξεία διάρροια), ἀκόμη δὲ καὶ θανατηφόρος, ὅπως πράγματι ἀναφέρονται τοιαῦται περιπτώσεις. (3. Τ. 1. σελ. 79, 13. σελ. 642, 19. σελ. 316).

38. *Junglans regia* - Γιούγλανς ἡ βασιλικὴ (κ. καρυδέα).

Τὰ ἀρωματικά φύλλα τῆς καρυδέας περιέχουν δεινὰς οὐσίας πλουσίας εἰς ἓνα δξύ, αἰθέριον ἔλαιον (0,01—0,03%) καὶ τὴν πικρὰν οὐσίαν γιουγκλόνην, ὃ φλοιὸς 5% δεψικὰς οὐσίας, ὃ πράσινος καρπὸς περὶ τὰ 450—1500 χιλιοστὰ τοῦ γραμμαρίου βιταμίνην C καὶ τὰ σπέρματα 40—50% λιπαρὸν ἔλαιον. Περὶ τῆς δραστικῆς ιδιότητος τοῦ εἰς ἐλαχίστην ποσότητα ἐνεχομένου αἰθερίου ἐλαίου, δὲν ἀναφέρεται τίποτε τὸ συγκεκριμένον, παρὰ μόνον ὅτι ἴσως τοῦτο, ἢ ἡ πικρὰ οὐσία γιουγκλόνη, ἔχει ἐντομοδιωκτικὰς καὶ ἐντομοκτόνους ιδιότητας, ἐνῶ τὰ φύλλα ἐκτιμῶνται εἰς τὴν φαρμακευτικὴν κυρίως ὡς δρόγη δεψικῶν οὐσιῶν. Κατ' ἄλλους, ὃ φλοιὸς καὶ τὰ φύλλα εἶναι ἐναλλακτικά, καθαρτικά, χρησιμοποιοῦμενα καὶ κατὰ τοῦ ἔρπητος, ἐκζεμάτων καὶ χοίραδώσεων (χελώνια). Εἰς τὴν ὁμοιοπα-

θητικήν χρησιμοποιείται εκχύλισμα πρασίνων καρπών κατά γαστροεντερίτιδος, εις δὲ τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν τὰ φύλλα ὡς καθαρτικὸν τοῦ αἵματος, κατὰ τῆς χοιραδώσεως, ραχίτιδος, γαστροεντερίτιδος, ἀρθριτικῶν παθήσεων καὶ ὡς ἀνθελμινικά. (13. σελ. 373, 14. Τ. 1. σελ. 89, 19. σελ. 482).

39. *Juniperus oxycedrus* - Γιουνίπερος ὁ ὀξύκερδος (κ. ἄρκενθος, κέδρος, κέντρος).

Τὸ φυτόν περιέχει ἔλαιον, τὸ κεδρέλαιον (*pixijuniperi oleum cedri o-xycerdi*,), τὸ ὁποῖον λαμβάνεται διὰ ξηρᾶς ἀποστάξεως τοῦ ξύλου καὶ τῶν ἄκρων τῶν κλάδων. Τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε κατὰ χρόνιων δερματικῶν παθήσεων καὶ ὡς ἀνθελμινθικόν, κατὰ τινες δὲ καὶ ὡς διουρητικόν καὶ ἀπολυμαντικόν τῶν οὐροποιητικῶν ὀργάνων, εις δὲ τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ἐξωτερικῶς δι' ἐντριβῆς διαλύματος ἢ ἀλοιρῆς κατὰ δερματικῶν ἀσθενειῶν καὶ ρευματισμῶν. Οἱ καρποὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἱατρικὴν ὡς διουρητικὸν μέσον. (13. σελ. 373, 14. Τ. 1. σελ. 89, 19. σελ. 482).

40. *Lactuca scariola* - Λακτούκη ἡ πριονόφυλλος (κ. ἀγριομάρουλο).

Ὁ γαλακτώδης χυμὸς τοῦ φυτοῦ περιέχει τὴν οὐσίαν λακτοπικρίνην, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε φαρμακευτικῶς εἰς ξηρὰν κατάστασιν ὡς «*Lactucarium Gallicum*» μὲ ἀναλγητικὴν, καταπραῦντικὴν ἐνέργειαν. (13. σελ. 506).

41. *Lamium album* - Λάμιον τὸ λευκὸν (κ. λαβρόχορτο).

Τὰ ἄνθη καὶ ὅλα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ περιέχουν βλενώδεις οὐσίας, εἰς τὰ ἄνθη ἐνέχονται καὶ δεψικαὶ οὐσίαι καὶ σαπωνίνη (σαπωνίνη ἄφθονος εἰς τὴν ρίζαν), ὀλίγον αἰθέριον ἔλαιον καὶ εἰς ἀνεξερεύντος γλυκοζίτης. Ἡ πόα περιέχει μέχρι 14% δεψικὰς οὐσίας καὶ τὸ φύλλον πολὺ ξανθοφύλλιν. Τὸ ὡς ἄνω φυτόν χρησιμοποιεῖται κατὰ κύριον λόγον φαρμακευτικῶς ὡς γλίσχρασμα ἕνεκα τῶν βλενωδῶν οὐσιῶν (*Mucilaginosum*—παχύρρευστον πηκτοματῶδες σκεύασμα, ὁφειλόμενον εἰς βλένας καὶ κόμμεα). Τὰ ἄνθη ἔχουν μετρίαν καὶ ἡ δρόγη ἰσχυρὰν στυπτικὴν ἐνέργειαν, λόγῳ δὲ τῆς παρουσίας σαπωνινῶν, εἶναι καὶ ἀποχρεμπτική. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα νοσπῶν ἀνθέων καὶ φύλλων κατὰ τῆς ἀϋπνίας μὲ αἰσθημα ἀγωνίας καὶ φόβου καὶ ἐμμύων ἰδεῶν, ἐπίσης κατὰ προώρου ἐμφανίσεως ἐμμηνορροΐας, κατὰ λευκορροίας, καταρροϊκῶν καταστάσεων τῶν νεφρῶν. Εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν χρησιμοποιοῦνται τὰ ἄνθη κατὰ καταρροϊκῶν καταστάσεων τῶν βρογχῶν, κατὰ βρογχίτιδος, πνευμονικῆς φυματιώσεως, χοιραδώσεως, δυσμενορροίας. Τὰ ἄνθη ὡς βάμμα θεωροῦνται κατὰ τινες ὡς ἐξαίρετον αἰμοστατικόν, ἀνάλογον μὲ τὴν ἐρυσιθώδη ὄλυραν (*Secale cornutum* (12., 13. σελ. 599).

42. *Laurus Nobilis* - Δάφνη ἡ εὐγενής (κ. δάφνη, βάγια).

Τὰ δερματώδη, ἀρωματικά καὶ μὲ λυσιγενεῖς ἐλαιογόνους ἀδένας φύλλα τῆς δάφνης περιέχουν 1,3% αἰθέριον ἔλαιον (ἀπὸ 45% κυνεόλην, 12% τερπένια, 3—4% σεσκιταρπένια, 3% μεθυλεγγερόλην, ὀλίγην εὐγενόλην κ.ἀ.), ὁ δὲ καρπὸς αἰθέριον ἔλαιον καὶ λιπαρὸν ἔλαιον. Τὰ φύλλα εἶναι φαρμακευτικῶς χρήσιμα

μὲ ἀντισπασμωδικὴν καὶ στομαχικὴν ἐνέργειαν, οἱ δὲ καρποὶ (*Fructus Lauri Siccati*) ἐθεωροῦντο ἄλλοτε ὡς τονωτικοί, στομαχικοὶ καὶ στυπτικοί. Ἐκχύλισμα ἢ ἀλοιφὴ τῶν καρπῶν δι' ἐξωτερικῆς χρήσεως, ἔχει ἀντιπαρασιτικὰς ιδιότητες (κατὰ φθειρῶν, τσιμποურიῶν κ.λ.π.). Σήμερον χρησιμοποιεῖται ἐνιαχοῦ ἐξωτερικῶς τὸ δι' ἀποστάξεως τῶν φύλλων λαμβανόμενον αἰθέριον ἔλαιον (δαφνέλαιον) ὡς ἐρεθιστικὸν τοῦ δέρματος, εἰς δὲ τὴν ὁμοιοπαθητικὴν ἀφέψημα χλωρῶν φύλλων, ὅπως καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν (φύλλα, καρπός, ἔλαιον) ὡς στομαχικὸν κ.λ.π. (13. σελ. 459).

43. *Leonurus cardiaca* - Λεόνουρος ὁ καρδιακός.

Τὰ φύλλα τοῦ ὡς ἄνω ψυτοῦ ἔχουν δυσάρεστον ὄσμήν, περιέχοντα μίαν ἀνεξερεύνητον ἀπὸ χημικῆς ἀπόψεως οὐσίαν, τὴν λεουνορίνην, 5,9% δεψικὰς οὐσίας, 0,003% αἰθέριον ἔλαιον, ἐν χημικῶς ἄγνωστον ἀλκαλοειδὲς καὶ οὐδόλως σαπωνίνας. Ἡ δρόγη (*Herba Leonuri cardiaca*) συνιστᾶται ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ὅπως καὶ ἡ ρίζα τῆς Βαλλεριάνης τῆς φαρμακευτικῆς (*Radix valerianae*), κατὰ νενερικῆς φύσεως καὶ λειτουργικῆς θλάβης τῆς καρδίας, κατὰ συννεπείᾳ μετεωρισμοῦ γαστροκαρδιακῶν ἐνοχλήσεων, κλιμακτηριακῶν διαταραχῶν, καρδιακῶν κτύπων *Basadow*, κατὰ νευρασθενείας καὶ ἐπιληψίας, καθὼς καὶ ὡς ἐμμηναγωγὸν μέσον. Τὸ φυτὸν ἔχει καὶ ἀντιδιαρροιακὰς ιδιότητας λόγῳ τῆς συνυπάρξεως δεψικῶν οὐσιῶν, ἐνῶ περὶ ἀμέσου ἐνεργείας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ κυκλοφοριακοῦ συστήματος, δὲν εἶναι γνωστὸν ἀκόμη τίποτε τὸ σχετικόν. Ἡ ἀναφερομένη ἐξ ἄλλου ἀντιφυσώδης ἐνέργεια, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλαχίστην ποσότητα αἰθερίου ἐλαίου, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως εἰς τὴν μὴ ἐρευνηθεῖσαν πικρὰν οὐσίαν. Ἀπὸ τὰ βιβλιογραφικὰ δεδομένα συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ιδιότητες καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν οὐσιῶν τοῦ ἐν λόγῳ φαρμακευτικοῦ φυτοῦ, δὲν ἔχουν διευκρινισθῇ ἀκόμη. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα χλωροῦ φυτοῦ κατὰ τῆς στηθάγχης, εἰδικῶς τῶν γυναικῶν, κατὰ κλιμακτηριακῶν ἐνοχλήσεων, δυσμενορροίας, ἀμηνόρροίας, στεριότητος καὶ ἀναιμίας. Ἄλλοτε ἡ δρόγη (*Herba cardiaca*) ἦτο ἀπαραίτητον ἐφόδιον τῆς οἰκιακῆς λαϊκῆς θεραπευτικῆς κατὰ στενοκαρδίας, καρδιακῶν παλμῶν κ.λ.π., ὅπως καὶ ἡ ρίζα τῆς Βαλλεριάνης τῆς φαρμακευτικῆς. (7. σελ. 796, 13. σελ. 661, 14. Τ. 5) 4. σελ. 2, 392, 29).

44. *Matricaria chamomilla* - Ματρικαρία τὸ χαμαίμηλον (κ. χαμομήλι)

Τὸ χαμαίμηλον εἶναι σπουδαιότατον φαρμακευτικὸν φυτόν, χρησιμοποιούμενον ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀλλὰ αἱ πρῶται ἐνδείξεις περὶ τῆς φαρμακευτικῆς του χρήσεως χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λατίνου Πλίνιου καὶ τοῦ Ἑλληνος Μικρασιάτου καὶ πατρὸς τῆς Φαρμακογνωσίας Διοσκουρίδου. Κύρια καὶ σπουδαιότατα δραστικὰ οὐσία τοῦ φυτοῦ εἶναι τὰ αἰθέρια ἔλαια, τὰ ὁποῖα ἐνέχονται κατὰ 0,2—1,2% κυρίως εἰς τὰ ἄνθη (κεφάλια) καὶ ἀποτελοῦνται κατὰ 4,6% ἀπὸ τὸ φαρμακολογικῶς καὶ θεραπευτικῶς σπουδαιότατον καὶ πολυτιμότεον βαθυκίανον χαμαζουλένιον. Τὰ ἄνθη περιέχουν καὶ διαφόρους ἄλλας οὐσίας, ὅπως μίαν μὴ καθορισθεῖσαν πικρὰν οὐσίαν, τὸν φλαβονογλυκοζίτην ἀπιίνην, ἐπίσης ἀπιγενίνην, παράγωγα κουμαρίνης, ἓνα ἄγνωστον γλυκοζίτην, σαλικυλικὸν ὀξύ, μίαν ρητίνην, μίαν παραφίνην, φυτοστερίνην, λεθουλόζην κ.ἄ. Ἡ κυρία καὶ σπουδαία δραστικὴ ιδιότης τοῦ χαμαιμήλου ὡς φαρμάκου, ὀφείλεται εἰς τὰ αἰθέρια ἔλαια, τὰ ὁποῖα, χάρις εἰς τὸ συστατικὸν αὐτῶν χαμαζουλένιον, ἔχουν

ἐκτάκτως ἀντιφλογιστικάς καὶ ἄλλας πολυτίμους ιδιότητες, ὡς ἀντισπασμωδικάς, τονωτικάς τοῦ πεπτικοῦ συστήματος, κατὰ τῆς παχυσαρκίας, ἐσωτερικῶς πρὸ παντός ὡς σπασμωλυτικὸν μέσον, ὡς ἀντιφυσῶδες, διεγερτικὸν τῆς κυκλοφορίας, ἐφιδρωτικόν, χολαγωγόν, ἀντιδιαρροιακόν, παυσίπονον τῶν κοιλιακῶν πόνων, τῶν νευραλγιῶν, τῆς ὑστερίας κλπ. Τὸ χαμαίμηλον χρησιμοποιεῖται ἐξωτερικῶς ὡς ἐπίθεμα ὡς θεραπευτικὸν μέσον τῶν πληγῶν καὶ φλογώσεων τοῦ δέρματος ἕνεκα τῶν ἀντισυπτικῶν καὶ ἀντιφλογιστικῶν ιδιοτήτων του, ἐπίσης ὡς ἀφέηγμα ἢ ἔγχυμα διὰ πλύσεις τῶν ματιῶν, τῶν φλεγμονῶν, τῆς στοματικῆς κοιλότητος, τῶν χρονίων τραυμάτων κλπ. Εἰς τὴν φαρμακευτικὴν βιομηχανίαν παρασκευάζονται ἀπὸ τὰ ἄξουλένια καλλυντικά, καθὼς καὶ ἀποσμητικά, ἄλοιφαί καὶ πομάδες. Ὡς ἐκ τούτου, λοιπόν, τὸ χαμαίμηλον ἀπέκτησε πολὺ μεγάλο ἐνδιαφέρον εἰς τὴν φαρμακευτικὴν βιομηχανίαν. (1.Τ.5. σελ. 33.1958, 7. σελ. 898, 13. σελ. 416, 20., 25).

45. *Melissa officinallis* - Μέλισσα ἢ φαρμακευτικὴ (κ. μελισσόχορτο, μελισσοβότανο).

Τὸ μελισσοβότανο ἔχει ἀρωματικά καὶ μὲ εὐχάριστον ὁσμὴν λεμονίου φύλλα, περιέχοντα, ἀναλόγως τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους, 0,01—0,1% (0,1—0,25%) αἰθέριον ἔλαιον (μελισσέλαιον, μὲ συστατικά καὶ ὁμοφόρους οὐσίας κιτράλην καὶ κιτρονελλάλην), πρὸς τούτοις λιναλοόλην, γερονιόλην καὶ ἀλδεΰδας, ἐπίσης 4% δεψικὴν οὐσίαν, μίαν πικρὰν κρυσταλλουμένην οὐσίαν καὶ βλένην. Τὰ φύλλα ἔχουν, χάρις εἰς τὸ αἰθέριον ἔλαιον, κατευναστικάς, ἀντισπασμωδικάς, τονωτικάς, ὁρεκτικάς, στομαχικάς δραστικάς ιδιότητες. Τὸ μελισσοβότανο χρησιμοποιεῖται κυρίως ὡς *Amarum Aromaticum* ὡς ἀφέηγμα κατὰ τῆς ἀνορεξίας, τῆς ἀϋπνίας, κατὰ νευρικῶν παθήσεων καὶ ἰδίως ὑποχονδρίας, ὑστερίας καὶ κατὰ τοῦ μετεωρισμοῦ, ἐπίσης εἰς τὴν ἀρωματοποιίαν καὶ διὰ τὴν παρασκευὴν ἡδυπότων. (7. σελ. 798, 13. σελ. 447, 19. σελ. 525).

46. *Melittis melissophyllum* - Μελιττίς τὸ μελισσόφυλον.

Τὰ ἄνθη τοῦ ὡς ἄνω φυτοῦ ἔχουν εὐχάριστον ὁσμὴν μέλιτος καὶ τὸ φυτόν περιέχει κουμαρίνην, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀποδίδεται ἡ ὁσμὴ μέλιτος. Τὸ ἐν λόγῳ φυτικὸν εἶδος ἀναφέρεται χρησιμοποιούμενον ὡς ἡρεμιστικόν—κατευναστικόν καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν, ὅπως τὸ μελισσοβότανο καὶ ἡ μαντζουράνα, ἰδίως ὡς θεραπευτικὸν τῶν πληγῶν, καθαρτικὸν τοῦ αἵματος καὶ ὡς διουρητικόν. (4.4)4. σελ. 2469, 19. σελ. 361).

47. *Nigella damascena* - Νιγέλα ἢ δαμασκηνή (κ. κουτσουνλόχορτο, μαυροκόκκα).

Τὰ φύλλα καὶ τὰ μὲ ὁσμὴν φράουλας κατὰ τὴν σύνθλιψιν σπέρματα περιέχουν σαπωνίνας, καθὼς καὶ κατὰ 0,4% ἐν κυανοῦν καὶ φθορίζον αἰθέριον ἔλαιον καὶ τὸ ἀλκαλοειδὲς δαμασκηνίνην. Ἡ συνολικὴ δραστικὴ ἐνέργεια τοῦ φυτοῦ καθορίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν σαπωνίνην καὶ τὸ αἰθέριον ἔλαιον, διὰ τοῦτο καὶ τὸ φυτόν χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν ὡς ἄφυσον, ὡς διουρητικόν, γαλακταγωγόν καὶ ἀνθελμινθικὸν μέσον. Ἡ δαμασκηνίνη ἐπενεργεῖ διεγερτικῶς ἐπὶ τῶν χολεκκριτικῶν ἀπολήξεων τῶν νεύρων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν σιελογόνων ἀδένων, εἰδικῶς ὅπως ἡ πιλοκαρπίνη, ἀλλὰ εἰς μικρότερον βαθμόν. Εἰς μεγάλην δόσιν ἢ οὐσία αὕτη δρᾷ κεντρικῶς ναρκωτικῶς. Ἡ συμμετοχὴ τῆς δαμασκηνί-

νης εις τὴν δραστικὴν ἐνέργειαν εἶναι ἀσήμαντος, λόγω τῆς πολὺ μικρᾶς περιεττικότητός της. (13. σελ. 256).

48. *Plantago lanceolata* - Πλαντάγον τὸ λογχοειδές (κ. πεντάνευρο).

Τὰ φύλλα, ἡ ρίζα καὶ τὰ σπέρματα περιέχουν βλενώδεις οὐσίας καὶ τὸν γλυκοζίτην ἀουκοβίνην (—ρουαντίνην, σπέρματα 1%), κατὰ τινὰς δὲ καὶ βακτηριοκτόνους ἢ βακτηριοστατικὰς οὐσίας. Τὸ φυτὸν χρησιμοποιεῖται φαρμακευτικῶς ἔνεκα τῶν βλενωδῶν οὐσιῶν κατὰ κύριον λόγον ὡς γλίσχρασμα (*Mucilaginosum*) καὶ ἔχει μαλλακτικὰς καὶ ἀντιδιαρροιακὰς ιδιότητας, κατὰ τινὰς δὲ καὶ ἀποχρεμπτικὴν ἐνέργειαν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι γνωστὸν ἐὰν ὀφείλεται εἰς τὸν γλυκοζίτην ἀουκοβίνην. Ἡ δρόγη ἔχει καὶ αἰμοστατικὴν δραστικὴν ιδιότητα, διότι (10% *decost*) προάγει *in vitro* καὶ *in vivo* τὴν πήξιν τοῦ αἵματος. Τὸ ὡς ἄνω εἶδος χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν, ὅπως καὶ τὰ ἕτερα εἶδη τοῦ ἰδίου γένους, ἐξωτερικῶς ὡς κατάπλασμα χλωρῶν φύλλων διὰ τὴν θεραπείαν πληγῶν καὶ ἐσωτερικῶς ὡς σιρόπιον κατὰ κατάρρου τῶν ἀνωτέρων ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, κατὰ βρογχίτιδος, κοκκύτου, ἁσθματος, πνευμονικῆς φυματίωσης, χοιρᾶδωσης. (7. σελ. 481, 13. σελ. 600, 19. σελ. 565, 25).

49. *Potentilla pedata* - Ποτεντίλλα ἡ (ποδοφόρος κ. πικροτσούκι, ἀφορμοχόρτι).

Τὸ φυτὸν περιέχει παράγωγα τοῦ διϋδροξυλοβενζολίου, δειμικὰς οὐσίας τοῦ τύπου D—κατεχίνης, ἄφθονον κινοβικὸν δξύ καὶ μίαν συμπεπικνωμένην οὐσίαν κατὰ 17—22%. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἐκχύλισμα τῆς δρόγης κατὰ ὀξειῶν καὶ χρονίων φλογώσεων τοῦ στομάχου (γαστροεντερίτιδος, ἐντεροκαλίτιδος, δυσεντερίας), ἡ δὲ ρίζα ὡς καλὸν καὶ ἰσχυρὸν ἀντιδιαρροιακὸν μέσον. (16. σελ. 144).

50. *Prunus spinosa* - Προῦνος ὁ ἀκανθώδης (τσαπουρνιά, βουρβουλιά, μαμουσιά),

Τὰ ἄνθη περιέχουν τὸν φλαβονογλυκοζίτην κεμπφερίνην μετὰ τῆς ἀγλύκου κεμπφερόσης, καθὼς καὶ ἴχνη ἐνὸς ὑδροκυανογλυκοζίτου, οἱ δὲ ἐδῶδοιμοι κυανοὶ καρποὶ ὀργανικὰ δέξια, σάκχαρον, δειμικὴν οὐσίαν, πηκτίνην καὶ τὰ σπέρματα, ὅπως ὅλα τὰ εἶδη τοῦ γένους Προῦνου, τὸν γλυκοζίτην ἀμυγδαλίνην μέχρι 3%. Τὰ ἄνθη ἔχουν λόγω τῶν ἐνεχομένων φλαβονῶν διουρητικὰς, ὑπακτικὰς καὶ ἀσθενῶς καθαρτικὰς ιδιότητας, οἱ δὲ καρποὶ πολὺπλευρον καὶ εὐνοϊκὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (διέγερσις τοῦ ὅλου ἀδενώδους συστήματος καὶ ἐνίσχυσις κύκλου οὐσιῶν, ἀνάνεωσις σωματικῶν δυνάμεων, αἱματοκαθαρικὴ ἐνέργεια κλπ. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα νωπῶν ἀνθέων πρὸ τῆς ἐξανθήσεως κατὰ κωλικῶν, πλευρίτιδος, κυστίτιδος, πλευρίτιδος ἐξιδρωματικῆς, πλευρίτιδος ὕδρωπος, δυσμενορροίας καὶ λευκορροίας, εἰς δὲ τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ὡς διουρητικὸν καὶ ἥπιον καθαρτικὸν μέσον, ἐπίσης ὡς ἐφιδρωτικὸν καὶ καθαρτικὸν τοῦ αἵματος. (1.1957.Τ.4. σελ. 154, 7. σελ. 517, 13. σελ. 292, 19. σελ. 583):

51. *Psoralea bituminosa* - Ψοραλέα ή ασφάλτοσμος (κ. βρωμόχορτο, βρωμοῦσα, ἀγριοτριφύλλι κ.λ.π.).

Εἰς τὴν ἀναδιφρηθεῖσαν βιβλιογραφίαν, μόνον εἰς ἓν πολύτομον χλωριστικὸν σύγγραμμα (14.T.4/3. σελ. 1384) μνημονεύεται τὸ ὡς ἄνω φυτικὸν εἶδος ὡς δροῦγη « *Herba trifolli bituminosi* » καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν, ὁ βλαστὸς περιέχει κατὰ 0,048% ἓν ἄχρουν ἡμίρρευστον ἔλαιον μὲ λιπαρὰ δξέα. Τὸ ἓν λόγῳ φυτικὸν εἶδος ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τοῦ ἸΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ καὶ τῶν ἱπποκρατικῶν ἱατρῶν, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ ΔΙΟΣΚΟΤΡΙΔΟΥ καὶ ἄλλων ὡς ἀποχρεμπτικὸν καὶ θεραπευτικὸν μέσον τῶν πληγῶν.

52. *Rhamnus rupestris* - Ράμνος (κ. μαυραγκαθιά ἢ λατζοχεργία)

Τὸ ὡς ἄνω φυτικὸν εἶδος ἀναγράφεται μόνον εἰς ἓν σύγγραμμα Φαρμακογνώσεως (19. σελ. 599), κατὰ τὸ ὁποῖον τοῦτο εἶναι καταχωρημένον εἰς τὴν Γαλλικὴν Φαρμακοποιάν ὡς διουρητικόν. Ὁ φλοιὸς περιέχει ἐρυθρὸν σάκχαρον καὶ ἀνθρακινόνην καὶ ἔχει καθαρκτικὰς δραστικὰς ιδιότητας.

53. *Rosa canina* - Ροδὴ ἢ κυνορροδὴ (κ. ἀγριοιανταφυλλιά).

Φαρμακευτικῶς χρήσιμος καὶ μάλιστα πολύτιμος εἶναι μόνον ὁ ξηρὸς καρπὸς τοῦ ὡς ἄνω φυτοῦ (*Fructus cynosbati*), ὁ ὁποῖος περιέχει ὡς κυρίως δραστικὴν οὐσίαν τὴν βιταμίνην C εἰς μεγάλην ποσότητα ἀπὸ 500—1500 χιλιοστογραμμάρια, ἥτοι 0,5—1,7%, ὡς δευτερευούσας δὲ διαφόρους ἄλλας βιταμίνας (βιταμίνην B I, βιταμίνην B II, βιταμίνην K, βιταμίνην P κ.λ.π.), φλαβόνas, δεψικὴν οὐσίαν 2—3%, πηκτίνην 11—13%, αἰθέριον ἔλαιον, ἵχνη βανιλίνης, ὀργανικά δξέα 3,5%, Ὑβεροτοβάκκαρον 10—13%, σακχαρόσσην 2,5%, λιπαρὸν ἔλαιον 1—1,5%, καρωτινοειδῆ, χρωστικὴν οὐσίαν λυκοπίνην. Ἡ εἰς βιταμίνην C περιεκτικότης αὐξάνει μέχρι τῆς ὠριμάνσεως τοῦ καρποῦ, ἐνῶ μετὰ τὴν πλήρη αὐτοῦ ὥριμανσιν ὑφίσταται συνεχὴ μείωσιν. Σημειωτέον ὅτι ἡ εἰς βιταμίνην C περιεκτικότης τοῦ καρποῦ ὑφίσταται σημαντικὰς διακυμάνσεις ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος (κλίματος καὶ ἐδάφους). Ὅταν ἡ συλλογὴ, ἡ ἀποξήρανσις καὶ ἡ διατήρησις τῶν καρπῶν γίνῃ μὲ προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν, τότε ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ διατήρησις σημαντικοῦ ποσοστοῦ τῆς ἀρχικῶς μεγάλης ποσότητος περιεχομένης βιταμίνης C. Ἡ φυσικὴ αὕτη βιταμίνη C εἶναι ὀλιγώτερον εὐπαθὴς εἰς τὴν ἐπίδρασιν συνυπαρχουσῶν οὐσιῶν καὶ περισσότερο σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος ἔναντι τῶν γαστρικῶν δξέων ἐν σχέσει πρὸς τὴν καθαρὰν βιταμίνην C (= ἀσκορβονικὸν δξύ), ὑπερέχουσα οὕτω ταύτης ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν. Οἱ καρποὶ τῆς ἀγριοιανταφυλλιάς χρησιμοποιοῦνται ὡς εὐθνή πηγὴ προμυθείας τῆς πολυτίμου ἀπὸ θεραπευτικῆς ἀπόψεως βιταμίνης C. Οἱ καρποὶ χρησιμοποιοῦνται ὡς τέτον κατὰ νεφρικῶν παθήσεων, χολολιθιάσεως, κατάρρου τῆς οὐροδόχου κύστεως, κατὰ διηχὸς μὲ αἰμόπτυσιν, ἐμέτου, διαβήτου, προσέτι ὡς διουρητικὸν καὶ τονωτικὸν μέσον τοῦ ὀργανισμοῦ, χωρὶς μάλιστα οὐδεμίαν ἐρεθιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν νεφρῶν. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἐκχύλισμα χλωρῶν φύλλων καὶ ἀνθέων κατὰ τῆς στραγγουρίας (ἐπώδυνος καὶ δυσχερὴς διούρησις). (7. σελ. 515, 13. σελ. 631, 14.T.4)2. σελ. 1037, 19. σελ. 592, 24.T.8)9. σελ. 167).

54. *Rubus fruticosus* - Ροῦβος ὁ θαμνώδης (κ. βάτος, βατσινιά).

Τὸ ὡς ἄνω φυτὸν καὶ ἰδίως τὰ φύλλα αὐτοῦ περιέχουν ἀφρόνους δεψικάς οὐσίας, φλαβόνην, βιταμίνην C καὶ ἓνα πικρὸν γλυκοζίτην, ὁ δὲ καρπὸς ἀνθοκυά-

νας, οργανικά ὀξέα, βλέννην, πηκτίνην καὶ σάκχαρον. Ἐκχύλισμα ρίζης καὶ τρυφερῶν βλαστῶν μὲ φύλλα ἔχει διουρητικὴν ἐνέργειαν καὶ ἔξασκεῖ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κενώσεων, χάρις δὲ εἰς τὸν πικρὸν γλυκοζίτην, εἶναι καὶ τονωτικὸν τῶν πεπτικῶν ὀργάνων. Τὰ φύλλα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ὡς στυπτικά, οἱ δὲ καρποί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ διὰ τὴν παρασκευὴν σιροπίου. (7. σελ. 515, 13. σελ. 338).

55. *Ruta graveolens* - Ρυτή ἢ βαρύσμος (κ. ἀπήγανος, πήγανος).

Τὸ φυτὸν εἶναι βαρύσμον καὶ περιέχει ὡς κυρίαν δραστικὴν οὐσίαν, ἰδίως εἰς τὰ φύλλα, ἓν φθορίζον καὶ ἐντόνον ὁσμῆς αἰθέριον ἔλαιον κατὰ 0,07—0,09 %, τὸ ἀπηγανέλαιον, τὸ ὁποῖον λαμβάνεται δι' ἀποστάξεως γλωροῦ φυλοφόρου φυτοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ διαφόρους ἐπὶ μέρους οὐσίας (μὲ κύριον συστατικὸν αὐτοῦ μέχρις 90 % τὴν μεθυλον—μονυλοκετόνην, ἐπίσης διαφόρους ἀλιφατικούς ἀλκοόλας, μεθυλοσαλικυλικὰς οὐσίας, τερπένας, κινεόλην—κυανοῦν ἔλαιον, κοιμαρίνην κ.ἄ.). Μετὰ τοῦ αἰθερίου ἐλαίου συνυπάρχουν καὶ ἄλλαι οὐσῖαι, ὅπως ὁ φλαβονογλυκοζίτης ρουτίνη, ἐπίσης ρητίνη, δεψικαὶ οὐσῖαι, φουροκουμαρίναι 0,5—1 % κ.ἄ. Τὰ φύλλα ἔχουν πικρὰν καὶ δριμυεῖαν καυστικὴν γεῦσιν, δυνάμενα δι' ἀπλῆς ἐπαφῆς νὰ προκαλέσουν τοπικῶς ἰσχυρὸν ἐρεθισμόν καὶ βλάβην τῆς ἐπιδερμίδος, ἰδιότης ὀφειλομένη εἰς τὸ ἀπηγανέλαιον καὶ ἰδίως εἰς τὸ κύριον συστατικόν του τὴν μεθυλον—ν—μονυλοκετόνην. Ἡ οὐσία αὕτη εἶναι κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας τὸ αἷτιον τοῦ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὡς ἐκτρωτικοῦ μέσου χρησιμοποιοῦμενον φυτοῦ. Ὁ ἀπήγανος προκαλεῖ δι' ἐσωτερικῆς χρήσεως φλόγωσιν τοῦ πεπτικοῦ συστήματος καὶ εἰς ἰσχυρὰν δόσιν, γενικὴν ἐξάντησιν, μείωσιν τῶν σφιγμῶν, πτώσιν τῆς θερμοκρασίας, ἀφθονον σιελόρροϊαν, γαστροεντερίτιδα καὶ περὶ ξίμιον τῆς γλώσσης καὶ τοῦ φάρυγγος. Ὁ φλαβονογλυκοζίτης ρουτίνη ἔχει πολλὰ μικρὰν δραστικὴν ἐνέργειαν, ἐπιφέρων, κατὰ γενομένης ἐρεῦνας ἐπὶ πειραματοζῶων, μόνον εἰς μεγάλην δόσιν πτώσιν τῆς ἀρτηριακῆς πίεσεως. Αἱ ὡς ἄνω ἰδιότητες τοῦ ἀπηγόνου δὲν χάνονται μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν τοῦ φυτοῦ. Τὸ ἀπηγανέλαιον χρησιμοποιεῖται ἐξωτερικῶς ὡς φθειροκτόνος καὶ ἐντομοδιώκτις οὐσία. Εἰς τὴν θεραπευτικὴν χρησιμοποιεῖται ὁ ἀπήγανος μόνον εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν καὶ μάλιστα ἀφέψημα φυτοῦ, συλλεγέντος πρὸ τῆς ἀνθήσεως, κατὰ διαφόρου φύσεως σίσηθικῶν καὶ κινητικῶν βλαβῶν (π.χ. ἐξασθενίσεως ὁράσεως συνεπείᾳ ὑπερκοπώσεως ὀπτικῶν νεύρων καὶ *Accommodanorrhagie* κατὰ κνισμῶν, συγκαυμάτων, ρευματισμῶν, ἀρθριτισμῶν, νευραλγίας, μητρορραγίας, εἰδικῶς ἐπὶ «*Abortus imminens*» ἐπαπειλουμένης ἀποβολῆς. Κατὰ τινες ἡ δρῶγη ἔχει καὶ ἰδιότητος διεγερτικὰς, ἀντισπασμωδικὰς, ἐμμηναγωγούς, συνιστωμένη ὡς ὠφέλιμος καὶ κατὰ τῆς ὕστερίας. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐξωτερικῶς ὡς ἐρεθιστικὸν μέσον, ὡς ἔγχυμα διὰ γαργάρες καὶ ἐσωτερικῶς ὡς στομαχικόν, ἄφυσον, ἀντισπασμωδικόν, ἐφιδρωτικόν, ἀνθελμινθικόν καὶ πρὸ παντὸς ὡς ἐμμηναγωγὸν καὶ ἐκτρωτικόν. Ὁ ἀπήγανος ἦτο τὸ Πήγανον ἢ ἡ Ρυτή τοῦ **ΙΠ ΠΟΚΡΑΤΟΥΣ** καὶ **ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ** καὶ συνιστᾶτο ὡς συσπαστικὸν τῆς μήτρας, ὡς ἐμμηναγωγὸν καὶ κατὰ τῆς ἐπιληψίας καὶ διαταραχῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Τὰς ἰδίας ἰδιότητας ἀπέδιδε εἰς τὸ φυτὸν καὶ ὁ **ΔΙΟΣΚΟΤΡΙΔΗΣ**, κατὰ τὸν ὁποῖον: «*πήγανον ὀρεινὸν καὶ ἄγριον, τοῦ ἡμέρου τοῦ κλυπεντικοῦ δριμύτερον... ἐμμήνων ἀγωγὰ ἐσθιόμενα καὶ πινόμενα... κινεῖ καὶ καταμήνια, τὸ δὲ ἔμβρυον φθείρει...*». Ὁ **ΠΑΙΝΙΟΣ** καὶ ὁ **ΑΘΗΝΑΙΟΣ** συνιστοῦν τὸν ἀπήγαγον καὶ ὡς προληπτικὸν τῶν δηλητηριάσεων. (1.1958. T.5. σελ. 33, 1971.T.8. σελ. 31, 7. σελ. 617, 13. σελ. 459, 25).

56. *Salvia officinalis* - Σάλβια ή φαρμακευτική (κ. αλφασκιά, έλελί-
φασκος),

“Όλα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ περιέχουν αἰθέριον ἔλαιον (τὰ φύλλα 1,5—2,5 %, ἀποτελούμενον κατὰ 50 % ἀπὸ θυονγινόνην, προσέτι κυμόλην, τερπένια, πινένια, βορνεόλην, ἴχνη καμφοράς), ὡς δευτερεύουσai δὲ οὐσίαι περιέχονται εἰς τὰ φύλλα 7—8 % δεσφικαὶ οὐσίαι, 0,15% ὀξίνος σαπωνίνη, εἰς οὐχὶ πλήρως γνωστὸς γλυκοζίτης, πικρὰ οὐσία, ρητίνη, ἀμίδιον νικοτινικοῦ ὀξέος κ.ά. Ἡ φαρμακευτικὴ χρῆσις τοῦ ἐλελιφάσκου καὶ μάλιστα ὡς ἀνθιδρωτικοῦ, χρονολογεῖται ἀπὸ τὰς ἀρχαῖς τοῦ 17ου αἰῶνος, ἡ δὲ ἀνθιδρωτικὴ ιδιότης αὐτοῦ εἶναι, κατὰ κλινικὰς καὶ πειραματικὰς παρατηρήσεις, τόσον ἰσχυρά, ὥστε τὸ ἐν λόγῳ φυτόν νὰ ὑπερέχῃ καὶ αὐτῆς τῆς πιλοκαρπίνης ὡς πρὸς τὴν δραστικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν ἰδροτοποιῶν ἀδένων. Ἡ σπουδαιότης σημασίας ἀνθιδρωτικῆ αὐτῆς ιδιότης ἐκδηλοῦται ταχέως, φθάνουσα τὸ μέγιστον μετὰ 2,5 ὥρας καὶ δυναμένη νὰ διατηρῆται περισσοτέρας ἡμέρας. Ἐνεκα τῶν πολυτίμων τούτων ιδιοτήτων τοῦ ἐλελιφάσκου, τὸ φυτόν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπιτυχῶς θεραπευτικῶς ὡς μέσον καταπολεμήσεως τοῦ ἀφθόνου νυκτερινοῦ ἰδρώτος τῶν ψυματικῶν. Ὁ ἐλελίφασκος ἐνεργεῖ καὶ ἀνασταλτικῶς ἐπὶ τῶν μαστικῶν (γαλακτοφόρων) ἀδένων μέχρι πλήρους στερεώσεως, ὅπως ἐπίσης καὶ κατὰ τι θεραπευτικῶς ἐπὶ τοῦ σακχαροδιαβήτου. Τὸ ἔλαιον τῶν φύλλων (*Oleum Salvae*) ἔχει, κατὰ σχετικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ πειραματοζῶων, καὶ σπασμολυτικὴν ἐνέργειαν, τὸ δὲ φυτόν, κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας, καὶ οἰστρογό-
νους ιδιότητες. Κατὰ πόσον ὅμως ἡ οἰστρογόνος αὐτῆς ἐνέργεια καὶ ἡ σχετικῶς μεγάλη περιεκτικότης τοῦ φυτοῦ εἰς ἀμίδιον νικοτινικοῦ ὀξέος εἶναι δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθῶν θεραπευτικῶς, τοῦτο χρῆζει περαιτέρω λεπτομεροῦς ἐρεύνης. Τὰ φύλλα ἔχουν ὡς ἔγχυμα σπουδαίαν ἀντισηπτικὴν, συγχρόνως δέ, λόγω τῆς συνενεργείας ἐλαίου καὶ δεσφικῶν οὐσιῶν, καὶ στυπτικὴν ἐνέργειαν. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς αὐτὸν καὶ αἰτιολογεῖται φαρμακολογικῶς ἡ ἀπὸ μακροῦ χρόνου θεραπευτικὴ χρῆσις τοῦ φυτοῦ ὑπὸ μορφὴν τείου ὡς ἀντιφλογιστικοῦ μέσου, κατὰ φλογώσεων καὶ τραυματικῶν καταστάσεων τῆς στοματικῆς κοιλότητος “αὶ τοῦ φάρυγγος (γαργα-
ρες, πλύσις στόματος). Αἱ δηλητηριάσεις εἶναι σχετικῶς σπάνιαι, αἱ δὲ τυχόν ἐπι-
 συμβαίνουσαι σοβαραὶ τοιαῦται, ἐπέρχονται ἀπὸ κατάχρησιν μεγάλης δόσεως διὰ
 ἐκτροπικὸν σκοπὸν καὶ ὀφείλονται εἰς τὴν θυονγινόνην τοῦ αἰθερίου ἐλαίου. Αἱ
 βαρεῖαι δηλητηριάσεις ἐμφανίζονται τὰ ἴδια συμπτώματα μὲ ἐκεῖνα τοῦ φυτοῦ Τού-
 γιαις, ἥτοι τοπικοὺς ἐρεθισμοὺς τοῦ δέρματος, ἐντόνους καὶ παρατεταμένης δια-
 ρείας κλονικοὺς σπασμούς, ἀκαμψίαν τῶν ἄνω ἄρθρων, βαρυτάτης μορφῆς βλά-
 θην εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῆς ὕλης μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ἐκφυλισμὸν τοῦ ἥπατος (ὅπως
 καὶ ἀπὸ δηλητηρίασιν μὲ φώσφορον), ἐπίσης ἐκφυλισμὸν τῶν νεφρῶν κλπ. Εἰς τὴν
 θεραπευτικὴν χρησιμοποιεῖται ἀρένημα φύλλων διὰ πλύσιν τραυματισμένης στο-
 ματικῆς κοιλότητος, ἐπίσης κατὰ τῆς στοματίτιδος, φαρυγγίτιδος, οὐλίτιδος, ἐσω-
 τερικῶς δὲ ὡς ἀνθιδρωτικὸν καὶ ἰδιαίτερος κατὰ τοῦ νυκτερινοῦ ἰδρώτος ψυμα-
 τικῶν, κατὰ τῆς νευρασθενείας τοῦ παρασυμπαθητικοῦ (βαγοτονικοῦ). Μικρότε-
 ραι δόσεις χρησιμοποιοῦνται ἐσωτερικῶς ὡς στομαχικὸν φάρμακον, ὡς ἄρυσον, ἐμ-
 πνευγόνον. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα φύλλων ἐσωτερι-
 κῶς μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ κατὰ ἀφθόνον νυκτερινοῦ ἰδρώτος καὶ κλιμακτηριακῶν
 ἐνοχλήσεων. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν τὸ φυτόν ἐκτιμᾶται τὰ μέγιστα ὑπὸ τοῦ
 λαοῦ τόσον διὰ τὰς προαναφερθείσας ἐνεργείας του, ὅσον καὶ ὡς ἀντιδιαρροιακὸν
 μέσον, ἐπίσης διὰ νεφρικὰς καὶ ἥπατικὰς παθήσεις, ἀκόμη δὲ καὶ δι’ ἐκτροπικοὺς
 σκοποὺς, ὡς καὶ διὰ τὴν θεραπείαν δυσιάτων πηγῶν καὶ ἐλκῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως
 καταπλάσματος. (7. σελ. 769, 13. σελ. 380, 14.Τ.5/4. σελ. 2184).

57. *Salvia sclarea* - Σάλβια ή ἐρυθρανθής (κ. ἀγιανίτης, ἀγιάννης).

Τὰ ἄνθη τοῦ ὥς ἄνω φυτοῦ ἔχουν ἀνάλογον περίπου ὁσμὴν μὲ ἐκεῖνα τῆς λεβάντας καὶ περιέχουν αἰθέριον ἔλαιον μὲ κύριον συστατικὸν αὐτοῦ μίαν λιναλοόλην, ἐπίσης ἐν σεσκιτερπένιον, μίαν σεσκιαλκοόλην, τὰ δὲ φύλλα ἐπίσης αἰθέριον ἔλαιον, ἀλλὰ σημαντικῶς ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰ ἄνθη (0,2—0,5%), καθὼς καὶ ρητίνας, δειρμικὰς καὶ πικρὰς οὐσίας. Ἡ δρόγη συνιστᾶτο ὑπὸ τῶν ἱατρῶν τοῦ Μεσαίωνος, λόγῳ τῶν ιδιοτήτων τῆς νὰ βλενοποιῇται, διὰ τὴν ἀφαίρεσιν ξένων σωμάτων ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ διὰ τὴν περιποίησιν καὶ θεραπείαν ὀφθαλμικῶν φλεγμονῶν καὶ μάλιστα ἐν συνδυασμῷ μὲ ροδόνερρον. Ὁ διὰ συνθλίψεως χλωροῦ φυτοῦ λαμβανόμενος χυμός, ἐξασκεῖ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κεφαλαλγίας καὶ ἐπιληψίας καὶ ἔχει προσέτι καὶ ἀντισηπτικὴν ἐνέργειαν, χρησιμοποιούμενος καὶ εἰς τὸ λουτρόν διὰ παθήσεις τῆς μήτρας. Ἀλκοολοῦχον ἐκχύλισμα τῆς δρόγης χρησιμοποιεῖται κατὰ τοῦ μετεωρισμοῦ καὶ ἄλλων στομαχικῶν καὶ νεφρικῶν ἐνοχλήσεων. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν ἡ δρόγη χρησιμοποιεῖται, ὅπως ἡ μαντζουράνα καὶ τὸ μελισσοβάτο, ἰδίως διὰ τὴν θεραπείαν τῶν πηγῶν, ὥς καθαρτικὸν μέσον τοῦ αἵματος, ὥς διουρητικὸν καὶ κατὰ τοῦ κατάρρου. Τὸ ὥς ἄνω φυτόν χρησιμοποιεῖται σήμερον κυρίως εἰς τὴν ἀρωματοποιίαν καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ φαρμακευτικῶς ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον εἶδος. (3.Τ.2. σελ. 305, 13. σελ. 383, 14.Τ.5)4. σελ. 2489)

58. *Salix alba* Σάλιξ ἡ λευκὴ (κ. ἱτέα).

Ὁ φλοιὸς τοῦ φυτοῦ ἔχει γεῦσιν πικρὰν καὶ περιέχει ταννίνην καὶ ἓνα γλυκοζίτην, χρησιμοποιούμενος ὥς φάρμακον ἀντιπυρετικόν, ἀντινευρικόν, καταπραϋντικόν καὶ ἀναφροδισιακόν. (19. σελ. 605).

59. *Sambucus nigra* - Σαμπουκος ὁ μέλας (κ. κουφοξυλιά, φροξυλάνθι).

Τὰ ἄνθη εἶναι φαρμακευτικῶς χρήσιμα (Flores sambuci), περιέχοντα ὥς κυρίαν φαρμακευτικὴν οὐσίαν τερπενοῦχον αἰθέριον ἔλαιον κατὰ 0,025%, προσέτι τὸ φλαβονογλυκοζίτην ἐλδρίνην, βλένην, δεψικὴν οὐσίαν, χολίνην. Εἰς τὰ ἄνθη ἐνέχεται εἰς μικρὰν ποσότητα καὶ ὁ ὕδροκυανογλυκοζίτης σαμπουνιγρίνη καὶ τὸ ἔνζυμον ἐμουλσίνη, εἰς μεγαλυτέραν ποσότητα εἰς τὰ φύλλα καὶ τὸν φλοιὸν (0,1%) καὶ εἰς μικρὰν εἰς τὸν μὴ ὥριμον πράσινον καρπόν. Σαπωνίνη δὲν περιέχεται εἰς τὰ ἄνθη, παρὰ μόνον εἰς τὸν πράσινον φλοιὸν διετῶν κλάδων, ὁ ὁποῖος περιέχει καὶ πολὺ ὀλίγον τερπενοῦχον αἰθέριον ἔλαιον, ἐπίσης δεψικὴν οὐσίαν, βλένην, ρητίνην, χολίνην, καθὼς καὶ τὴν εἰς τὰ φύλλα ἐπίσης εὐρεθεῖσαν ἀλκαλοειδῆ οὐσίαν σαμπουτσίνην, φαρμακολογικῶς ἀνάλογον τῆς κωνεΐνης. Οἱ ὥριμοι καρποὶ περιέχουν ἀξιόλογον ποσότητα ὀργανικῶν ὀξέων, ἐπίσης δεψικὴν οὐσίαν, σάκχαρον, δύο χρωστικὰς οὐσίας ἀνθοκυανῶν, ὀλίγον αἰθέριον ἔλαιον, βιταμίνας καὶ ἰδίως μάλιστα ἀφθόνως εἰς τὸ περίβλημα σπερμάτων καὶ καρπῶν (βιταμίνη C, βιταμίνη C2 EULER ἀντιπνευμονική). Εἰς τὴν θεραπευτικὴν χρησιμοποιοῦνται τὰ ἄνθη τοῦ Σαμπουκου ὥς ἀφέψημα, τὸ ὁποῖον, πινόμενον πολὺ θερμὸν καὶ ἀφθονον ὥς τέτον, ἔχει ἐφιδρωτικὴν, ἀποχρεμπτικὴν, διουρητικὴν, ἀντιδιαρροιακὴν, ἀντιγριπτικὴν ἐνέργειαν καὶ εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος (π.χ. βρογχίτιδος). Ὁ ἐνεχόμενος εἰς τὰ ἄνθη ὕδροκυανογλυκοζίτης σαμπουνιγρίνη, ἥ καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς δι' ὕδρολύσεως προερχόμενον ὕδροκυάνιον, εἶναι χωρὶς σημασίαν, διότι ἡ ἐν λόγω οὐσία ἐνέχεται εἰς τὰ ἄνθη εἰς μικρὰν ποσότητα, ἐνῶ ὁ φλαβονογλυκοζίτης ἐλδρίνη ἔχει εὐνοϊκά αποτελέσματα. Οἱ καρποί, λόγῳ τῆς σχετικῶς μεγάλης περιεκτικότητος εἰς βιταμίνας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀντιπνευμονικὴν

βιταμίνη C2 EULER, εκμεταλλεύονται ιατριῶς καὶ φαρμακολογικῶς. Ὁ γλωρός, πράσινος φλοιὸς ἔχει ἐμετικὰς, καθαρτικὰς, διουρητικὰς καὶ διαρροιακὰς ιδιότητες, ἐνῶ ὁ ξηρὸς φλοιὸς εἶναι χωρὶς οὐδεμίαν σχεδὸν δραστηκὴν ἐνέργειαν. Δηλητηριάσεις συνέβησαν ἀπὸ γλωρὸν φλοιόν, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισυμβοῦν καὶ ἀπὸ ἁώρους πράσινους καρποὺς ἀπὸ τὸ ὑδροκνάνιον, ἐνῶ ὥριμοι καρποὶ δὲν εἶναι δηλητηριώδεις. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα ἴσης ποσότητος γλωρῶν φύλλων καὶ ἀνθέων κατὰ ὀξειῶν ρευματικῶν, μυϊκῶν, ἀρθριτικῶν παθήσεων, ὡς καὶ κατὰ τῆς ἐξάψεως. Εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ὁ φλοιὸς χρησιμοποιεῖται ὡς ὑπακτικόν, διουρητικόν, ἀντιαρθριτικόν, ἀντιρρευματικόν, καθαρτικόν τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος μὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς πλέον μεγάλης ἀκόμῃ δυσκοιλιότητος. (1.1960.Τ.7. σελ. 170, 1968.Τ.15. σελ. 2, 7. σελ. 852, 13. σελ. 468, 19. σελ. 609, 24. σελ. 168).

60 Sedun acre - Σέδον τὸ δριμύ (κ. πετρόχορτο, ἀμάραντο).

Τὸ φυτὸν ἔχει δριμεῖαν γεῦσιν, ὅπως τὸ πιπέρι, καὶ περιέχει μίαν ἀνεξερευνήτον οὐσίαν ἀπὸ χημικῆς ἀπόψεως. Τεῦτο προκαλεῖ διὰ μασησέως εἰς γλωρὰν κατόστασιν ἰσχυρὸν τοπικὸν ἐρεθισμόν τοῦ στόματος καὶ ἔμετον μὲ ἐπακόλουθον τὴν προσροφητικὴν δηλητηρίασιν τοῦ ὁργανισμοῦ καὶ μὲ φαινόμενα ἀναισθητικά, παραλυσίαν καὶ μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα τὸν ἐξ ἀσφυξίας θάνατον. Εἰς τὸ φυτὸν εὐρέθη ἄλλοτε ἐν ἀλκαλοειδές, τὸ ὁποῖον προσδιωρίσθη τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς ἡ ἀλκαλοειδὴς οὐσία σεμαδίνη. Εἰς τὸ φυτὸν εὐρέθησαν καὶ αἱ ἐξῆς προσέτι οὐσῖαι: φλαβονογλυκοζίτης ρουτίνη (φύλλα 12%), δεψικὴ οὐσία, ὁργανικὰ ὀξέα (καρπὸν). Τὸ ἀλκαλοειδὲς σεμαδίνη ἐπιφέρει, κατὰ γενομένας παρατηρήσεις ἐπὶ πειραματόζων, μεγάλης διαρκείας ναρκωτικὴν κατὰστασιν, διεγείρει τὴν ἔκκρισιν σιέλου, τὴν ἐντερικὴν δραστηριότητα καὶ παραλύνει εἰς μεγάλῃν δόσιν τὴν ἀναπνοήν. Κατ'ἀλληλῶς θεραπευτικὴ δόσις ἐπιφέρει πτόσιν τῆς ἀρτηριακῆς πίεσεως, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ συνιστᾶται τὸ φυτὸν διὰ τὴν θεραπείαν ἀνθρώπων μὲ ὑψηλὴν πίεσιν. Ἡ οὐσία αὕτη προκαλεῖ καὶ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τοπικῶς μυδρίασιν, καθὼς καὶ ἐρεθισμόν τοῦ δέρματος. Εἶναι ὅμως πολὺ ἀμφίβολον κατὰ πόσον ἡ ἀλκαλοειδὴς αὕτη οὐσία σεμαδίνη εἶναι τὸ αἷτιον τῆς ἰσχυρᾶς τοπικῆς δραστηκῆς ἐνεργείας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ὀφείλῃται μᾶλλον εἰς τὴν χημικῶς ἀνεξερευνήτον δραστηκὴν οὐσίαν. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα γλωροῦ φυτοῦ κατὰ αἱμορροουσσῶν αἱμορροειδῶν καὶ παθήσεων τοῦ πρωκτοῦ, εἰς δὲ τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν τὸ φυτὸν ἐκτιμᾶται ὡς δραστηκὸν μέσον ἐκτρώσεως, κατὰ τινὰς καὶ ὡς διουρητικόν, καθαρτικόν, ἀντισυφιλιδικόν, κατὰ τῆς ἐπιληψίας κ.λ.π. (6. σελ. 501, 13. σελ. 560, 19. σελ. 516).

61. Solidago virga - aurea - Σολιδάγον ἡ χρυσόβεργα (κ. χρυσοραβδί).

Τὰ ἄνθη περιέχουν, πρὶν ἀνοίξουν ἀκόμῃ, ἀρθόνους σαπωνίνας (ρίζα οὐδόλως), ὀλίγον αἰθέριον ἔλαιον, μίαν πικρὰν καὶ μίαν δεψικὴν οὐσίαν. Τὸ φυτὸν ἔχει, χάρις εἰς τὰς ἀρθόνους σαπωνίνας, ἰσχυρὰν διουρητικὴν ἐνέργειαν, ιδιότητος καὶ πειραματικῶς διαπιστωθεῖσα καὶ μάλιστα μὲ ἀλκοολοῦχον ἐκχύλισμα. Τὸ ἐν λόγῳ φυτὸν ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε κατὰ χρονίαν νεφροίτιδος καὶ ἀρθροίτιδος, ἐπίσης κατὰ μητρορραγίας, κατὰ χρονίων δερματικῶν παθήσεων (ἐκζέματος) καὶ κατὰ κοκκύτου. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα νοσῶν ἀνθέων κατὰ νεφρικῶν παθήσεων, νεφρολιθιάσεως, ἀρθροίτιδος, κατὰ ὑπερτροφίας τοῦ προστάτου καὶ κατὰ κατακρατῆσεως τῶν οὐρῶν, εἰς δὲ τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸ παντὸς ὡς διουρητικόν καὶ διὰ τὴν περιποίησιν καὶ θεραπείαν δυσιάτων πληγῶν. (11.1961.Τ.8. σελ. 88, 13. σελ. 248).

62. *Tanacetum (Chrysanthemum) parthenium* (κ. καριοφύλλι).

Τὸ ὡς ἄνω φυτὸν περιέχει κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἀνθοφορίας 0,02—0,07 % αἰθέριον ἔλαιον ἀπὸ καμφοράν, βορνεόλην, τερπένια καὶ διαφόρους ἐστέρας, τὰ δὲ ἄνθη, ἐκτὸς τοῦ αἰθερίου ἐλαίου, καὶ μίαν πικρὰν οὐσίαν. Ἡ ἄλλοτε ὡς « *Herba Matricariae* » δρογγή, δὲν χρησιμοποιεῖται πλέον εἰς τὴν ἰατρικὴν, παρὰ μόνον εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν ἀρένημα χλωροῦ ἀνθισμένου φυτοῦ κατ' ἀνάλογον τρόπον, ὅπως ἡ Ἄνθεμις ἢ εὐγενής, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ κατὰ σπασμῶν καὶ ρευματισμῶν. Εἰς τὴν λαϊκὴν ἰατρικὴν χρησιμοποιεῖται ἐξωτερικῶς πολὺς φυτοῦ κατὰ συνθλίψεων καὶ καταγμάτων, ὄγκων, καὶ ἐσωτερικῶς ἔγχυμα κατὰ δυσμενορροίας. (13. σελ. 377).

63. *Taraxacum officinale* Ταράξακον τὸ φαρμακευτικὸν (κ. πικραλίδα, ἀγριομάρουλο).

Ἡ ρίζα καὶ τὰ τοιχώματα τοῦ κοίλου ἀνθοφόρου βλαστοῦ, περιέχουν ἀφθόνως λευκὸν γαλακτώδη χυμὸν, ὁ ὁποῖος ἐνέχει ὡς κύριον δραστικὸν συστατικὸν τὴν πικράν, ὕδατοδιαλυτὴν, ἐλευθέραν ἄζωτου καὶ χημικῶς ἀκαθόριστον οὐσίαν ταραξακίνην, μὲ τὴν μεγίστην περιεκτικότητά εἰς τὴν ρίζαν περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους καὶ τὴν ἄνοιξιν εἰς τὰ ὑπέργεια μέρη τοῦ φυτοῦ. Ὁ γαλακτώδης χυμὸς, ἐκτὸς τῆς ταραξακίνης, περιέχει καὶ τὰς ἐξῆς ἀκόμη οὐσίας: κηρίλικήν ἀλκοόλην, α— καὶ β—λακτουκερόνην, κόμμι, τὴν κηρώδη καὶ χημικῶς οὐχὶ ἐνείαν οὐσίαν ταραξακερίνην, ἰνουσίτην. Ἡ ρίζα περιέχει ἐπὶ πλέον δεινικὰς οὐσίας, φλοιοθαφένια, αἰθέριον ἔλαιον εἰς πολὺ ἐλαχίστην ποσότητα, ρητίνην, ὀξέα, ἰνουλίνην (τὸ φθινόπωρον κατὰ 40 % καὶ τὴν ἄνοιξιν 1—2%), ἄφθονον σάκχαρον τὴν ἄνοιξιν καὶ πρὸ παντὸς λεβουλόσην. Εἰς τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη περιέχονται ξανθοφύλλα, διταμῖναι α, β, γ, δ, εἰς δὲ τὴν ρίζαν καὶ γενικῶς εἰς ὅλῃν τὴν φυτὸν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ χολίνη, ἀσπαραγίνη καὶ οὐδόλως σαπωνίνη. Ἡ κυρίως δραστικὴ οὐσία ταραξακίνη, ἔχει ἀπὸ φαρμακολογικῆς ἀπόψεως, συμφώνως πρὸς κλινικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ πειραματόζῳων, τὴν ἰδίαν περίπου καὶ ἰσοδύναμον χολεκκριτικὴν δραστικὴν ἐνέργειαν μὲ τὴν χολίνην. Τὸ ὡς ἄνω φυτὸν ἔχει καὶ ἄλλας πολυτίμους ιδιότητας, ὡς ἰσχυρὰς διουρητικὰς (δι' ὃ ἄλλοτε ὡς *Herba urinaria*), ἐπίσης τονωτικὰς, στομαχικὰς, ἀντισκορβουτικὰς, αἱμοκαθαρικὰς. Ἡ προάγουσα τὴν διούρησιν ἐνέργεια εἶναι ἐξόχως μεγάλη καὶ ἐνίοτε μάλιστα ἐκπληκτικὴ εἰς ἥπατογενῆ ὕδρωπικίαν. Τὸ φυτὸν χρησιμοποιεῖται ἐξ ἄλλου καὶ ὡς πικρὸν φάρμακον. Εἰς τὴν θεραπευτικὴν ἐκρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε ἐκχύλισμα τῆς δρογγῆς (πολὺ πικρὸς ρίζης καὶ ὑπεργείου τιμήματος τοῦ φυτοῦ συλλεγέντος ἐνωρὺς τὴν ἄνοιξιν πρὸ τῆς ἀνθήσεως), καθὼς καὶ ὁ ἀπεξηραμένος γαλακτώδης χυμὸς. Τὸ ὡς ἄνω φυτικὸν εἶδος εἶναι λόγῳ τῆς θεραπευτικῆς του ἀξίας καταχωρημένον εἰς τὰ βιβλία φαρμακοποιίας διαφόρων κρατῶν, χρησιμοποιούμενον ἰδίως ὡς χολεκκριτικὸν καὶ ὡς μέσον ἀφυδατώσεως ἐπὶ περιπτώσεων ἥπατογενοῦς ὕδρωπικίας. Κατὰ τινὰς μάλιστα τοῦτο χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ περιπτώσεων οὐχὶ τόσον προεχωρημένης κίρρωσεως τοῦ ἥπατος, ὅπου τὸ φυτὸν ἐκδηλώνει πάλιν τὴν εὐεργετικὴν του ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς ὅλης καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀρένημα χλωροῦ φυτοῦ, συλλεγέντος πρὸ τῆς ἀνθήσεως, πρὸ παντὸς κατὰ τῆς νευραλγίας, τῶν ρευματισμῶν, πονοκεφάλων, πεπτικῶν ἐνοχλήσεων, ὡς καὶ κατὰ τῆς κατακρατήσεως οὐρων. Τὸ φυτὸν τυγχάνει μεγάλης ἐκτιμήσεως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ πρὸς βρῶσιν τὰ τρυφερά φύλλα τὴν ἄνοιξιν πρὸ τῆς ἀνθήσεως, ἢ τὸν ἐκθλιβόμενον χυμὸν διὰ τὴν «ἐαρινὴν δίαιταν» ὡς καθαρικὸν μέσον

τοῦ αἵματος, ἐπίσης κατὰ χρονίων ἀσθενειῶν (π.χ. ρευματισμῶν, ἀρθρίτιδος, χρονίων ἐκζεμάτων, ἀναμίας). Τὸ Ταράξακον τὸ φαρμακευτικὸν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὡς στομαχικὸν κατὰ χρονίας δυσπεψίας, ὡς τονωτικὸν καὶ κατὰ τῶν αἱμορροϊδῶν. (1.1958.Τ.5. σελ. 33, σελ. 133, 1962.Τ.9. σελ. 91, 7. σελ. 900, 13. σελ. 558).

64. *Teucrium polium* - Τεύκριον τὸ πόλιον (κ. βοτάνι τῆς ἀγάπης, ἀμάραντος, παναγιόχορτο στομαχοβότανο).

Τὸ ὡς ἄνω φυτὸν, τὸ ὁποῖον ἐξύμνησαν οἱ **ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ** καὶ **ΔΙΟΣΚΟΤΡΙΔΗΣ** διὰ τὰς θεραπευτικὰς τοῦ ἰδιότητος περιέχει ὡς δραστικὰς οὐσίας αἰθέριον ἔλαιον, σαπωνίνην, δεψικὴν οὐσίαν, ρητίνην, χρωστικὴν οὐσίαν, φλαβόνας (σκουτελλαρίνην), πικρὰς οὐσίας, χάρις δὲ εἰς τὰς οὐσίας αὐτάς, ἔχει τὰς ἐξῆς πολυτίμους καὶ ποικίλας θεραπευτικὰς ἰδιότητας: τονωτικὰς, ἀπολυμαντικὰς, διουρητικὰς, στυπτικὰς, ἐπουλωτικὰς, κατὰ φλεβικῆς στάσεως (στάσεως αἵματος εἰς τὰς φλέβας), ἀποχρεμπτικὰς, ἀντιφλογιστικὰς, ἐπικουρικὴν ἐνέργειαν κατὰ τῆς φυματίσεως κλπ. Ἐκ τῶν οὐσιῶν τοῦ φυτοῦ, τὸ αἰθέριον ἔλαιον καὶ ἡ σαπωνίνη ἔχουν διουρητικὴν ἐνέργειαν καὶ ἡ σαπωνίνη προσέτι καὶ καθαρτικὴν τοῦ αἵματος, ἡ πικρὰ οὐσία προκαλεῖ ἀνταντακλαστικῶς τὴν ἐκκρίσιν τοῦ πεπτικοῦ ὑγροῦ, ἐνισχυμένη πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς ρητίνης, ἡ δεψικὴ οὐσία ἐπενεργεῖ ἀπολυμαντικῶς καὶ στυπτικῶς ἐπὶ φλεγμονῆς τοῦ βλενογόνου τοῦ στομάχου καὶ ἐντέρων, ἡ δὲ ἀπολυμαντικὴ ἐνέργεια ἐνισχύεται ὑπὸ τοῦ αἰθερίου ἐλαίου, καὶ τέλος αἱ φλαβόνας εὐνοοῦν τὴν στεγανοποίησιν καὶ στερεώσιν τῶν ἀγγείων καὶ δραστικοποιοῦν οὕτω τὸ ἀγγειακὸν σύστημα. Εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν τὸ φυτὸν χρησιμοποιεῖται ὡς τονωτικὸν μέσον καὶ ὡς διουρητικόν. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα τὸ ὡς ἄνω φυτὸν ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ ὀχλήσεων τῶν οὐροποιητικῶν ὀργάνων, κατὰ πόνων τοῦ στομάχου, ὡς ἐκρωτικὸν καὶ ὡς εὐεργετικὸν φάρμακον τῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης. (1.1957. Τ.4. σελ. 154, 14.Τ.5)4. σελ. 2523, 21. σελ. 295).

65. *Tilia tomentosa* - Τίλιον τὸ ἐριῶδες (κ. φιλύρα, φλαμουριά, τίλιο).

Τὰ μὲ εὐχάριστον ἄρωμα ἄνθη τῆς φιλύρας περιέχουν περὶ τὰ 0,04% αἰθέριον ἔλαιον (ἀποτελούμενον ἀπὸ τὴν μόνην γνωστὴν εὐωδιάζουσαν οὐσίαν φαρνεσόλην), ὀλίγην δεψικὴν οὐσίαν, πολὺθλένην, τὸν φλαβονογλυκοζίτην ἐσπεριδίνην, κιτρίνην χρωστικὴν, πικρὰν οὐσίαν, κηρόν, σάκχαρον κ.λ.π. Τὰ ἄνθη χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἱατρικὴν, ὅπως καὶ τὰ τοῦ Σαμπούκου, ὡς μέσον ἐφιδρωτικόν, διουρητικόν, ἀντισπασμωδικόν, κατὰ χρονίου κατάρρου. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἀφέψημα ἀνθέων κατὰ ἀτονίας ὀφθαλμικῶν μυῶν, κατὰ αἱματώσεων, κατὰ προπτώσεως μήτρας, μητρίτιδος, λευκορροίας, ἀκρατείας οὐρῶν, κινδώσεως καὶ ρευματισμῶν, εἰς δὲ τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν ἐσωτερικῶς ὡς ἀντισπασμωδικόν, καὶ κατὰ κατάρρου τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, δι' ἐξωτερικῆς δὲ χρήσεως κατὰ φακίδων καὶ ρητίδων τοῦ προσώπου. Βρασμένα ἄνθη, χρησιμοποιούμενα ὡς κατάπλασμα, ἐξασκοῦν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν εἰς νευρασθενεῖς ἀνθρώπους. (Σημ. Ἄνθη χρησιμοποιούμενα ἐν ἔτος ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς συλλογῆς των, ἔχουν μικράν, ἢ οὐδεμίαν σχεδὸν ἀξίαν). (7 σελ. 596, 13. σελ. 471).

66. *Urtica dioica* - Οὐρτική ἡ δίοικος (κ. τσουκνίδα, μεγάλη τσουκνίδα, ἡμερη ἀγκίδα).

Αἱ νήσσοι, καυστικαί, σμηριγγώδεις τρίχες τῆς τσουκνίδας ἐκκρίνουν ἐν ὀξίνῳ ἀντιδράσεως ἔκκριμα, τὸ ὁποῖον περιέχει ὡς κύριον δραστικὸν συστατικόν

μίαν δηλητηριώδη και ίσως παραπλησίαν ούσίαν τῶν ρητινικῶν ὀξέων. Ἡ οὐσία αὕτη, τῆς ὁποίας σημειωτέον ἡ καθαρά παρασκευὴ δὲν ἐπετεύχθη ἀκόμη, εἶναι ἄμορφος, μὴ πτητικὴ, ἐλευθέρᾳ ἀζώτου καὶ μὲ ὄξινον χαρακτῆρα. Εἰς τὸ ἔκκριμα ἐνέχονται ἀκόμη ἱσταμίνη, ἴχνη μυρμηκικοῦ ὀξέος καὶ ἄλλα πτητικὰ λιπαρὰ ἔλαια, εἰς δὲ τὰ φύλλα τοῦ φυτοῦ, ἀσυνήθως μεγάλῃ ποσότης χλωροφύλλης καὶ ἄφθονος ξανθοφύλλης, προσέτι ἱσταμίνη, πολλὴ βιταμίνη C, ὀλίγη καρωτίνη, νιτρικὸν κάλιον καὶ νιτρικὸν ἀσβέστιον, γλυκοζίτης, πυριτικὸν ὀξύ, σίδηρος, ἔνζυμα, δεφικαὶ καὶ βλενώδεις οὐσίαι, γλυκοκίνη. Ἡ δηλητηριώδης οὐσία τῶν νησσοσῶν, συμριγγωδῶν τριχῶν, εἶναι ἐκτάκτως δραστικὴ, προκαλοῦσα εἰς τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ ἀνθρώπου τὴν χαρακτηριστικὴν κνίδυσιν (τσουγκνισμὸς) μὲ συμπτώματα ἐκδηλώσεως καυστικὸν πόνον καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀρχικῶς μιᾶς ὠχρᾶς καὶ ἔπειτα ἐντόνου ἐρυθρᾶς φουσκαλίδος (φουσκαλίδας). Ἡ ἐλαχίστη ποσότης ἐκκρίματος εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὸν σχηματισμὸν μιᾶς ἐπωδύνου φουσκαλίδος. Εἰς τὴν δηλητηριώδη αὐτὴν ἐνέργειαν συμμετέχει, πλὴν τῆς κυρίως δραστικῆς οὐσίας, καὶ ἡ ἱσταμίνη, ἐνῶ τὸ μυρμηκικὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε ὡς ἡ κυρία δραστικὴ οὐσία, φαίνεται νὰ εἶναι ὑπεύθυνον κατὰ τι μόνον τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸν προκαλούμενον πόνον. Δηλητηριάσεις ἀπὸ τὴν τσουγκνίδα εἶναι σπάνιαι, ἐπισημαίνονται μόνον εἰς περίπτωσιν πολὺ ἰσχυρᾶς ἐπιδράσεως τοξικῶν οὐσιῶν ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος. Ἀναφέρεται εἰδικὴ περίπτωσις θανατηφόρου δηλητηριάσεως παιδίου, τιμωρηθέντος διὰ μαστιγώσεως μὲ χλωρὰ φυτὰ τσουγκνίδας. Εἰς τὴν θεραπευτικὴν ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε τὸ φυτὸν ὡς αἰμοστατικόν, ἀντιδιαρροιακόν καὶ διουρητικόν, τὸ δὲ χλωρὸν φυτὸν εἰς περίπτωσιν χρονίων παθήσεων διὰ μαστιγώσεως τῆς ἐπιδερμίδος πρὸς πρόκλησιν τῆς συνήθους οὐρτικαρίας (μέθοδος θεραπείας δι' ἐρεθισμοῦ). Ὁ χυμὸς, ἰδίως τῶν σπερμάτων, ἀναφέρεται ὡς ἐξαιρετικὸν αἰμοστατικὸν μέσον κατὰ πάσης φύσεως αἱμορραγιῶν, ἡ δὲ πλουσία εἰς χλωροφύλλην δόσιν ἔχει καὶ αἱμοποιητικὴν ιδιότητα. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν ἐκτιμᾶται τὰ μέγιστα ἡ τσουγκνίδα ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἐξωτερικῆς χρήσεως χλωροῦ φυτοῦ πρὸς πρόκλησιν τῆς οὐρτικαρίας, ὁ χυμὸς τοῦ φυτοῦ διὰ γαργάρες, ὡς ἐπίθεμα ἐπὶ πληγῶν καὶ οἰδημάτων, καθὼς καὶ ἐσωτερικῶς. Ἐπίσης, ἐκχύλισμα φύλλων καὶ καρποῦ χρησιμοποιεῖται ἐσωτερικῶς ὡς αἰμοστυπτικόν, διουρητικόν, γαλαγωγόν, κατὰ χρονίαν ἥπατίτιδος, χολανγγεΐτιδος (ἀγγειοχολίτιδος ἢ ἀγγειοχολοκυστίτιδος), κατὰ χρονίαν βρογχίτιδος, ρευματισμῶν καὶ κατὰ τῆς ἀναιμίας. Τρυφερὰ φύλλα, ἐσθιόμενα ὡς λαχανικά, ἐκτιμῶνται ὅλως ἰδιαίτερος λόγῳ τῆς ἀρκετὰ μεγάλῃς περιεκτικότητός των εἰς βιταμίνην C, εἰς χλωροφύλλην, εἰς σίδηρον κ.λ.π. (4. σελ. 52, 164, 7. σελ. 681, 13. σελ. 54, 19).

67. *Verbascum phlomoides* - Βερμπάσχος τὸ φλομοειδές (κ. φλώμος, σπλῶνος).

Ὅλα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ μετὰ τῶν φαρμακευτικῶν ἀνθέων, περιέχουν ὡς κυρίας δραστικὰς οὐσίας ἀφθόνους βλένας καὶ ὡς δευτερευούσας εἰς τὰ φύλλα, τὰ ἄνθη καὶ καρποὺς σαπωνίνας καὶ μίαν ἀνεξερεύνητον πικρὰν οὐσίαν. Τὰ ἄνθη περιέχουν πρὸς τούτοις καὶ μίαν κιτρίνην χρωστικὴν οὐσίαν, τὸν φλαβονογλυκοζίτην ἐσπεριδίνην, ἐπίσης ἀφθόνους ξανθοφύλλας, ἴχνη αἰθερίου ἐλαίου καὶ 10 % σάκχαρον. Εἰς τὴν φαρμακευτικὴν θεωρεῖται ὁ φλώμος ἕνεκα τῆς μεγάλῃς περιεκτικότητος αὐτοῦ εἰς βλενώδεις οὐσίας κατὰ κύριον λόγον ὡς γλίσχρασμα (*Muciliaginosum* παχύρευστον, πηκτώδες σκεύασμα) μὲ μαλακτικὰς ιδιότητας, ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου αἱ σαπωνῖναι τὸν καθιστοῦν κατὰλληλον πρὸ παντὸς καὶ ὡς ἀποχρεμπτικόν. Εἰς τὴν φαρμακευτικὴν χρησιμοποιοῦνται τὰ ἄνθη, καθὼς καὶ τὰ φύλλα, ὡς γλίσχρασμα καὶ ἀποχρεμπτικόν. Εἰς τὴν ὁμοιοπαθητικὴν χρησιμοποιεῖται ἐσωτερικῶς

ἀφείνυμα χλωροῦ φυτοῦ, συλλεγέντος κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνθήσεως, κατὰ ἐντόνων ρευματικῆς φύσεως πόνων τοῦ μετώπου καὶ κροτάφου (σούφλισμα), κατὰ νευραλγιῶν, τραχειίτιδος, γαστρίτιδος καὶ ἐξωτερικῶς διὰ τὴν θεραπείαν πληγῶν. Εἰς τὴν λαϊκὴν θεραπευτικὴν χρησιμοποιοῦται τὸ φυτόν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐσωτερικῶς ὡς διουρητικόν, στυπικόν, κατὰ πνευμονικῶν παθήσεων, ἡ δὲ ρίζα ὡς ἀντιπυρετικῇ. (7. σελ. 832, 13. σελ. 593, 19. σελ. 649, 25).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Acta Phytotherapeutica*, 1957: T. 4. σελ. 154, σελ. 200, 1958. T. σελ. 33, σελ. 133, 1960: T. 7. σελ. 170, 1961: T. 8. σελ. 27. 1962: T. 9. σελ. 91, 1963: T. 8. σελ. 4, 1968: T. 15. σελ. 2, 1971: σελ. 18, Amsterdam.
2. Βαβαρέτος, Γ. 1972: Κομπογιαννίτες, Ματσουκάδες, οἱ ξακουστοὶ αὐτοδίδακτοι Γιατροὶ ἀπ' τὸ Ζαγόρι τῆς Ἡπείρου. Εἰς «Βιβλιοθήκη Ἡπειρωτικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, ἀριθ. 33», Ἀθῆναι.
3. Berger, Franz, 1950: Handbuch der Drogenkunde, T. 1. σελ. 79, Wien.
4. Bergwein, Karl, 1971: Heilpflanzen in der modernen Hautpflege. Εἰς «Acta Phytotherapeutica», T. 19/3, σελ. 52, Amsterdam.
5. Βολιώτης, Δ. 1972: Φαρμακευτικὴ, ἀρωματικὴ καὶ μελισσοτροφικὴ χλωρίς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς «Φαρμακευτικὸν Δελτίον», T. 1. σελ. 52, T. 2ος σελ. 73, Ἀθῆναι.
6. Γκανιάτσας, Κ. 1964: Ἡ χλωρίς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα», T. 1. Ἑλλάς, σελ. 56 - 67 Ἀθῆναι.
7. Γκανιάτσας, Κ. 1967: Συστηματικὴ Βοτανικὴ, Α - Β, Θεσσαλονίκη.
8. Γκανιάτσας, Κ. 1969: Συμβολὴ εἰς τὴν Γνώσιν δηλητηριωδῶν φυτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερος τῶν τοξικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Δικτάμνου τοῦ λευκοῦ. Εἰς «Δελτίον Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς», T. 38ος, Τεύχος 12ον. Θεσσαλονίκη.
9. Γκανιάτσας Κ. 1971: Βοτανικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου. Εἰς «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», Τεύχος 228 - 230 Ἰωάννινα.
10. Γκανιάτσας, Κ. 1972: Βότανα - Γιατροσόφια - Κομπογιαννίται. Εἰς «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, Τεύχος 242 - 244, Ἰωάννινα.
11. Decaux, Franz. 1961: Solidago - virga - aurea. Εἰς «Acta Phytotherapeutica», T. 8, σελ. 88, Amsterdam.
12. Ἐμμανουήλ, Ε. 1923: Φυτικὰ φάρμακα σπανιωτάτης χρήσεως, Ἀθῆναι.
13. Gessner, O. 1953: die Gift - und Arzneipflanzen von Mitteleuropa, Heidelberg.
14. Hegi, G. 1908 - 1931: Die Flora von Mitteleuropa, T. 1. σελ. 26, σελ. 89, T. 4/2, σελ. 1037, T. 4/3. σελ. 1384, T. 5/1. σελ. , T. 5/4. σελ. 2184, σελ. 2184, σελ. 2469, σελ. 2452, σελ. 2523, München.
15. Καβαδάς, Δ. 1956: Εἰκονογραφημένον Βοτανικὸν Φυτολογικὸν Λεξικόν, T. 1. σελ. 225, Ἀθῆναι.
16. Karsten - Weber - Stahl. 1962: Lehrbuch der Pharmakognosie, σελ. 144, 248, Stuttgart.
17. Leclerg, Henri 1959: Fruit du cornouquillier mâle source de vitamin c. Εἰς «Acta Phytotherapeutica», T. 6, σελ. 28, Amsterdam.
18. Lindman, G. 1968: Fumaria officinalis. Εἰς «Acta Phytotherapeutica», T. 15/9, σελ. 163. Amsterdam.
19. Lodi, Giuseppe. 1966: Pianta e droga Italiana, Bologna.
20. Mosig, A. 1958, 1961: Die grosse Bedeutung der Kamille als Arzneipflanze. Εἰς «Acta Phytotherapeutica», T. 2. σελ. 14, T. 8/1 σελ. 1. Amsterdam.

21. Moux, H. 1971: *Materiere medicale*, σελ. 295, Paris.
22. Muenischer, W. 1951: *Poisonous plants of the United States*, N. York.
23. Pahlow, M. 1962: Herz - und Kreislaufwirkende Drogen. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 9/5, σελ. 94, Amsterdam.
24. Powl, F. 1961: Dog - Rose. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 8/9, σελ. 167, Amsterdam. Harmless asthma edler (*Sambucus nigra*). Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 8/9, σελ. 168, Amsterdam.
25. Puri, H. S. 1971: A comparative study of folklore vegetable drugs. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 8/2, σελ. 168, Amsterdam.
26. Scharfing N. 1969: Beiträge zur Einordnung von Crategus in der Herztherapie. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 4, σελ. 156. Amsterdam.
27. Schram, A. 1957: *Hypericum perforatum*. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 4, σελ. 3. Amsterdam.
28. Steinmetz, F. E. 1971: *Coronilla varia* Herba. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 18, σελ. 41. Amsterdam.
29. Turner, F. N. 1963: Herbs for the heart. Εἰς «*Acta Phytotherapeutica*», T. 10, Amsterdam.
30. Φραγκάκι, Εὐαγγελία. 1963: Συμβολή εἰς τὴν δημόδη ὀρολογία τῶν φυτῶν (Φυτὰ τῆς Κρήτης, αὐτοφυῆ, φαρμακευτικά, βαφικά, καλλωπιστικά, ἐδώδιμα) Ἀθῆναι.

Λ. Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΜΠΟΤΙΟΥ ΑΡΤΗΣ

I

Ν Ε Κ Ρ Ι Κ Α

Ντάν ντιν ντάννν... Ντάν ντιν ντάννν...

Τὸ μήνυμα θλιβερό, τῆς καμπάνας, τὴν ἀνησυχία σκόρπισε ὀλοτρόγυρα καὶ ἔκανε, ὅσους ὁ ἥχος ἄγγιξε, νὰ στέκωνται μὲ συλλογὴ σὰν μαῦρα κυπαρίσσια, σὰν σπίτια στὸ ξερβό... Καὶ ἡ γοιὰ, κόβοντας τὴν κουβέντα, ἔπιασε τ' ἀδράχτι μὲ τὸ ἀριστερό, ἀντάμα καὶ τὴ ρόκα τίναξε τὴν ποδιά της, σὰν νὰ ἤθελε, μαζί μὲ τὶς τρίχες νὰ φύγῃ τέτοιο κακὸ ἀπ' τὸ περιβάλλον της, καὶ εἶπε — «Θέ σχωρέστον κάποιος μᾶς ἄφηκε χρόνους. Ζουὴ σὲ λόγου σας. Ἦταν π' θὰ τ' ἀκουγα κι' αὐτό· λάληγε τ' αὐτὶ μου σήμερα. Ξέρεις; πρόσθεσε σκεπτική, θὰ πέθανε ὁ Νάσιος! Ψὲς τὸν μετάλαβε ὁ παππᾶς καὶ ἡ λαμπάδα γύρισε σθησμένη στὴν ἐκκλησιά! Νά! τὸ ὄνειρο πῶς ἔστρεξε! Ὁρῶνταν, εἶδα ἀπόψε, στὸ χωράφι μου καὶ τάχα ἓνα δόντι ἔβγαλα χωρὶς πόνο. Μακρινὸς θὰ χαθῇ, εἶπα. Αἷμα δὲν εἶδα, νὰ μὴ στρέξῃ. Ὅλα στρένε: καὶ τὸ ποδάρι σου νὰ πιαστῇ καὶ σὲ πεθαμένο νὰ δώκῃς κι ἡ γκρίνια στὸ σπίτι καὶ τὸ σκυλί, ποὺ σὺρλιάζει κι ὅλα. Ἀνέχειρο ἔβαλα τὸ δίκανο τοῦ μακαρίτη, πλέρωσα τὴν ξαγορὰ στὸν δανειστή, (π' νὰ μὴν τὸν λυώσῃ ἡ γῆς· δὲν ἔφτασε τὸ αἷμα τοῦ κοσμάκη π' ἔδιωξε τὸν Τοῦρκο, βρέθηκε αὐτὸς ἀφέντης, νὰ μᾶς πουλήσῃ τὰ δικὰ μας χωράφια καὶ σπίτια — πέτρα, χώμα καὶ κλαρὶ — μιὰ ὀλόχρονση λίρα τὸ στρέμμα, νὰ πληρώνωμε καὶ νὰ μὴ σώνωμε) τὸν ἔβγαλα ἀπὸ τὴν φυλακὴ καὶ ἤρθε. Ἐγὼ ἀποβραδὶς σκοῦπισα τὸ σπίτι κι ἔβγαλα ὄξω ροῦχο Μάης μῆνας... Τὶ νᾶκανα ἡ μαύρη; τὸ πάντεχα;... Πλάγιασε στὸ λιθάδι μὲ βρεμμένες τὶς κάλτσες, ὅπως πέρασε τὸ καταρῶμένο ποτάμι, πῶφαγε τόσους λεβέντες! Ἦρθε κι ἔπесе μὲ πλιμονία. Ξέκαμα τὰ μανάρια, προστίχησα καὶ τὸ καλαμπόκι. Θὰ πῆς: δὲν θάτρωγε κι' αὐτός, ἂν ἔζη; Ἄλλο. Εἶχε ζευγάρι — ἐξήντα στρέμματα. Τώρα ποίος; Ξένοι δουλεύουν, ξένοι τὰ παίρνουν. Ἄς εἶναι. Τί τὸν μελετᾶω; Ἦρθε ὁ παππᾶς. Τοῦ διάβασε στὸ ψυχορράγημα τὴν εὐχὴ καὶ τὸν μετάλαβε. Καλὸ θάνατο ἔδωκε! κατὰρα παππᾶ καὶ γονιοῦ δὲν εἶχε, ὄρκος δὲν τὸν ἐδάρανε τὰ δαιμονικά δὲν τᾶξερε· κραίνοντας, πάει καλλιὰ του. Πλιμένος, ξουρισμένος, μοσκομυρισμένος, μὲ σάβανο καινούργιο, τρεῖς πήχεις, (τὸ πῆρα βερεσὲ στὸ μαγαζὶ γι' αὐτὸν) μὲ τὰ γραμπιοιτικά του, π' ἄξιζαν μὲ τὸ σελιάχι του τρία πετσούρια χωράφια (τόσα ποῦλινε). Σὰ γαμπρὸς φάνταζε, καθὼς ἦταν ἀκοιμηπημένος στὸ μαξιλάρι μὲ τὰ ἐλιοβλάσταρα (ἐν τόπῳ χλοερῷ). Ὅλοι τὸ σιιάχτηκαν αὐτό! Κάποιον θὰ πάρῃ γλήγορα, εἶπαν. Θηριὸς ἄντρας· (φυλάω τὸ μέτρο του στὸ σοπέτι μου). Ἀποβραδὶς ἔπαψαν τὰ μοιρολόγια. Τὸ πρόσωπό του, ποῦταν κατὰ τὰ κονίσματα, τὸ σκέπασα μὲ τὴν καλαμάτα, ποὺ στόλιζε τὸ σελιάχι του. Ἀπάνω στὰ ποδάρια του (στὰ καλαμίδια) ἔβαλαν διπλωμένη τὴν κοντόμπουλα τοῦ νεκροθάφτη κι' ἀπάνω πιάτο μὲ τὸ ψυχοκέρι του, στριμμένο ἀπὸ «καθαρὴ» σὲ λιναρίσιο γνέμα, καὶ τὸ καντήλι ποὺ ἄσθηστο θὰ ἔκαιε μερόνυχτα, τὸ ἐννιάημερο, στὸ σπίτι. Ἠμασταν πολ-

λοὶ ξένοι στὸ ξενύχτημά του. Ἄλλη ἔφερε λίγο καφέ. Ἄλλη ἓνα κομπόδεμα ζάχαρη. Ἄλλη δυὸ τρία δάκτυλα ραχὶ γιὰ τοὺς ἄντρες καὶ γιὰ καμμιὰ γορή. Καλὰ πέρασαν ὅλοι ὥς τὴν αὐγή! Ἐκεῖο πῶγινε σὰν βάρεσε ἡ καμπάνα λυπητικά, δὲ μοιοῦται. Κάθε μίνια ἀρχίναγε κι' ἔλεγε τὸ μοιριολόγι της. Μιὰ ντόσα, τόσο τῶλεγε, π' ἂν δὲν λιγοθύμαγαν, θὰ μαδιόνταν ὅλες. Ἐκεῖν' ἡ σύρμον τ' ἀφέντ' — καπιτασάρ, ἀπὸ κοντά της — ὅλα τς τὰ θύμαε. Γειτόνισσα ἔβρασε τὸ σιτάρι μὲ ἓνα νερό. Ἐφήσε καὶ ἔκοψε τὸ συχώριο γιὰ ὅλους, ποὺ θὰ μᾶς συλλυπόνταν. Γιόμισε ἡ μάντρα καὶ τὸ σοκάκι κόσμο. Οἱ γυναῖκες δὲν χώραγαν στὸ σπίτι. Συλλυπιόνταν, ἔβαναν στὴν κάσα τὰ λουλούδια κι' τὰ ὅπωρα — χαιρετήματα τῶν δικῶν τους — καὶ ἔβαιναν στὸ σοκάκι. Ἦοθε ὁ παππᾶς μὲ τὰ ξεφτέρια, νὰ τὸν πάρῃ. Τὸν ἀσπαστήκαμε ὅλοι οἱ στενοί. Τὸν σήκωσαν τέσσερες μὲ τὰ ποδάρια μπροστά, νὰ πάῃ «ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ... ἀναπάφews», καθὼς ἔψελνε ὁ παππᾶς καὶ ἔδειχνε μὲ τὸ θυμιατό του. Μπροστά τὸ κούπωμα, τὰ ξεφτέρια, ὁ παππᾶς μὲ τὸν ψάλτη, ἡ κάσα, ἡμεῖς οἱ πονεμένοι, οἱ ἄντρες, καὶ πίσω ὅλες οἱ γυναῖκες, ἀράδα ὅχι ὅπως τώρα, π' δὲν σέβονται καμπόσες καὶ ἀνακατώνονται μὲ τοὺς ἄντρες ὁλοῦθε, σὰν ξετσιωνισμένες. Ὁμορφότερη κηδεῖα δὲν θυμήθηκαν. Σὲ στάσεις, ἀπὸ τὴ μιὰ ἐκκλησιά ὡς τὴν ἄλλη, ξεσχυφώνονταν ὅλοι καὶ σταυροκοποῦνταν. Σὰν τὸν ἀπὶθωσαν στὴν ἐκκλησιά, ἔφεξε ὁ τόπος ἀπ' τὰ φῶτα. Τὰ καντήλια καὶ τὰ κεράκια, π' ἄναψαν ὅλοι, ἔχτος ἀπ' τοὺς πονεμένους, ἔκαμαν τοὺς ἀγίους, νὰ τὸν κοιτᾶνε σκεπτικοί, καθὼς φάνταζε κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, νὰ κοιμᾶται. Πολλοὶ δάκρυσαν καὶ ἔσκιψαν τὰ κεφάλια τους στὸ «Ἀρχοντες κατεδίωξάν με δωρεάν...». Ἐμειναν σκεπτικοὶ στὸ «ἄρα τίς ἐστὶ, βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ ἀμαρτωλός». Στὸ μακαρίτη καὶ στὸν παππᾶ ἔπεσε τὸ μάτι πολλῶν στὸ «Μὴ θαυμάζετε τοῦτο· ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς...». Ὅλοι χολοῖσθηκαν τὴ γαμπριάτικη στολή του — μὲ μιὰ ἀγκαλιά φουστανέλλα καὶ χρυσοκέντητο σελάχι, ποὺ θὰ τὴν ἔτρωγε τὸ χῶμα. Καί, ὅταν ὁ παππᾶς τοῦ ἔρριξε τὸ λάδι στὰ μάτια ἀπ' τὴν καντήλα καὶ εἶπε: «Τοῦ κυρίου ἡ γῆ...», κάποιος φτωχὸς ξυπόλυτος ζήτησε τὰ τσαρούχια του... Ξυπόλυτος τάχα δὲν θάρτηκε καὶ ὁ Χριστός; Τὰ ποδάρια τοῦ μακαρίτη ἴδιο εἶχαν τὸ χρῶμα μὲ τῆς γῆς. Ἡ ξυπολούσιά. Τὸ πέρα δῶθε στὰ ὀργώματα. Τὸ λημέριασμα στὰ χαντάκια καὶ στὸ σκάλο. Τὰ λιοπύρια καὶ τὰ κορυστάλλα ὅλα, ἔκαμαν ἴδια τὴ σάρκα του μὲ τὴ γῆ, ὅπως τὸ ἔφαγε καὶ ὁ παππᾶς: «Γῆ εἴ καὶ εἰς γῆν ἀτελεύσει!...». Μᾶς συλλυπήθηκε ὁ κόσμος τοὺς στενοὺς (πρῶτα ὁ παππᾶς, ὕστερα οἱ ἄντρες καὶ κοντὰ οἱ γυναῖκες). Ἐνας ἕνας, ποὺ γυρίζαμε στὸ σπίτι, ἔπλενε τὰ χέρια του, βρέχονταν κατὰ πίσω, τιναζόταν, ν' ἀλαργένη τὸ ξόδι καὶ ἔμπαινε. Φουφουδί τὸ εἶχε ἡ τσουτσούρου ἡ συνψάδα μου. Σκουπισμένο, στρωμένο καὶ μαξιλάρια γύρω, νὰ κάτση ὁ κόσμος καὶ νὰ παρηγορήσῃ μὲ τίς παρηγοριές: τιψιὰ ψάρια, χέλια, πίπτες, ψωμιά, (τὸ κατὰ δύναμη τῶν συγγενῶν καὶ στενῶν φίλων). Ὅλοι εὐχαριστήθηκαν καὶ εἶπαν τίς εὐχές τους: «Ἡ Παναΐα νὰ σᾶς παρηγορήσῃ». «Ζωὴ σὲ λόγον σας», «Νὰ ζήσῃ τ' ὄνομά σας». «Νὰ ἴψουν τὰ παιδιά σας». «Καλὸν Παράδεισο». Ὁ καθένας μας τοὺς εὐχαριστοῦσε. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ μακαρίτη, πίνοντας ρακί, σεκετισμένος καὶ φαρμακωμένος, καθὼς ἦταν ἀπὸ τὸν πόνο του, «φκειάστηκε». Ἐβάλε τὰ ρεκατά, τὸ παπούϊ καὶ τὴ σκούξα, κίνησαν ποτάμι τὰ δάκρυά του καὶ χάλεψε τὰ βιολιά, ν' ἀκούσῃ παθιασμένο... Προσκάλεσε καὶ μιὰ ἀντρογυναῖκα μὲ τὴ τζαμάρα της, ν' ἀκούσῃ καλημέρια. Ἔτσι τοῦπε στ' αὐτί... Τὸν σκέπασαν σ' ἓνα ἀγκωνάρι μὲ τὴν κάπα του καὶ ἡσύχασε. Σκόρπισαν τότε ὅλοι: ἄλλος νὰ ἰδῇ τὰ ζωντανά του, ἄλλος νὰ βάλῃ σειρά, ποὺ μὲ τὴ χασομέρια αὐτὴ τοῦ ἔμεινε καιρούσιο χωράρι ἄσπαρτο, ἄλλη νὰ πάρῃ φρέσκο νερό, νὰ μὴν πιοῦν στὸ σπίτι της θράσιο, ἄλλη νὰ

τὰ βάφη μαύρα... Στὶς τρεῖς μέρες ρίξαμε στὸν τάφο του νερὸ καὶ πήγαμε στὴν ἐκκλησιά τὸ κόλλυβό του, σταυρωμένο μὲ μαύρη σταφίδα καὶ ρόιδο. Κάψαμε ἀπάνω καὶ τὸ ψυχοκέρι του. Χλιμάρες εἶχαμε πολλές, ἀλλὰ κι' αὐτὸν τὸν τηράσαμε. Στὶς πέντε, στὶς ἑννιά καὶ ὕστερα κάθε Δευτέρα, Πέμπτη καὶ Σαββάτο, τοῦ ρίχναμε νερό. Καὶ λουλούδια τοῦ ψήτεψα στὸ μνήμα. Στὶς ἑννιά, στὶς σαράντα, στὸ ἑξάμηνο, στὸ χρόνο, στὰ τρία ἑξάμηνα, στὰ τρία χρόνια ἔκαμα τὰ μνημόσυνά του: (ἀπλάδα μεγάλη, στολισμένη, κánιστρες μεγάλες, φκειαγμένες — ἔτρωγε ὁ κόσμος τότε — κηράκια γιὰ ὅλους, μικροὺς, τρανοὺς, λάδι, ἀνάμα, λιβάνι ψαλτικὰ). Εἶχα, δὲν εἶχα, ἔβραζα καζαναριές σιτάρι - οὐζο. Δὲν ἦταν ἔξοτο· ἦταν π' ἀρρώσταινα ἀπ' τὰ μοιριολοῖα τῶν γυναικῶν. Ἐκλαιγα καὶ μαδιόμουν καὶ μ' ἔπιανε ἡ στένωσις, σὰν νάχα ὀλοένα ξόδι. Ὅλα τὰ ψυχασάββατα καὶ τὴ Μεγάλη Πέμπτη ἔκανα λειτουργίες γιὰ ὅλους. Ἄλλο ἔξοτο αὐτό: (πιάτο σιτάρι, λειτουργιὰ παστρικοζυμωμένη, ἀνάμα ἀπὸ κρασί καλὸ, πέντε κηράκια, λιβάνι, λάδι, ψαλτικά). Τὰ παιδιά μου δὲν τοῦῤεραν τὸ καθάριο. Τὸ ψυχοχάρτι τὸ δικό μας διαβάζονταν καὶ στὸ Ἱερό. Φώναζε τῶνομά μου ὁ παππᾶς, ἔδινα τὰ ψαλτικά καὶ τὸ ἔπαιρνα. Ἐβλεπε ὁ κόσμος· «κάλιο νὰ σ' βγῇ τὸ μάτι, παρὰ νὰ σ' βγῇ τῶνομα». Καὶ τρισάγιο ἔρριχνε ὁ παππᾶς στὸν τάφο. Οἱ φτωχοὶ μοίρασεις δὲν ἔκαναν — ἦταν κακά, νὰ φάνε. Οἱ πλούσιοι, «ποῦχαν κριάς κι κόκκαλα», ἔκαναν. Κι ἐγὼ ἤθελα νὰ κάμω, ἀλλὰ τόσες χρονιάρες μέρες πέρασαν καὶ δὲν μὲ καταξίωσε ὁ Θεός. Χρειάζεται ψωμί — κομμάτια — γιὰ ὅλον τὸν κόσμο· τίς καλὲς μέρες γιομίζει ἡ ἐκκλησιά. Ὅλα στοιχίζουν: τὸ τυρί, τὰ ψάρια, τὰ χέλια, οἱ πίττες, τὰ κρέατα, τὰ γλυκά, τὰ οὔζα. Ἄς εἶναι ἅγιο τὸ χῶμα του. Τῶν Βαῖων χωρὶς βάϊα δὲν ἀφήνω τὸ μνήμα του. Ἀπ' τὴν παραθύρα του τὸ αὐτὸ τῆς Λαμπρῆς δὲν λείπει. Καὶ στὸ σταυρό, πὺν τῷφκειασα μὲ τ' ὄνομά του, ὦρα Ἐπιταφίον καὶ ὦρα Ἀναστάσεως καίει ἡ λαμπάδα του, καὶ τῆς Λαμπρῆς ὅλο τὸ σαρανταήμερο. Τὸν ἔχασα ἀνεπάντεχα. Τὰ χρόνια περνᾶνε. Οἱ ἄντρες π' τὸν λυποκράτησαν, ἀφήνοντας ὡς κάτω τὰ γένεια, ξουρίστηκαν κι ματαξουρίστηκαν, κι χόρεψαν κι ματαχόρεψαν κι γιουρτάσια εἶχαμαν στὸ σπίτι. Θυμάμαι, π' ἔλεγε στὸ μακαρίτη, πὺν χάθηκε σήμερα: «δὲ θὰ γλυτώσης, θὰ στὸ φάω τὸ σιτάρι». Ποιὺς τὰ ξέρ; κάμε τὸ καλό!... Ἐκεῖ πὺν πᾶνε οἱ ἄλλοι θὰ πᾶμε κι ἐμεῖς... Χρόνους νάχετε...

— Τελειώνοντας ἔτσι, ἔκαμε τὸ σταυρό της, ἡ γριά, κατὰ τὸν οὐρανό, καὶ εἶπε: «Θεέ μου, συγχώρεσέ μας». Ἐπιασε μὲ τὸ δεξὶ τὸ ἀδρόαχτι της, ἄπλωσε τὸ ἀριστερό στὸ μαλλὶ καὶ στρίβοντας καὶ ξαναστρίβοντας, μάκραине τὸ νήμα της, σὰν τὸ νήμα τῆς ζωῆς...

II

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

— «Οὐ κηρὸς τὰ φκειάν' ὅλα κι οὐ κηρὸς τὰ χαλάει ὅλα» λένε. Φέγγει, νυχτώνει: — «Τί μέρα θὰ νάχουμε σήμερα; τί μέρα θὰ ξιμώσ' αὔριου;». Ἄκοῦς. Βέβαια «ἡ μέρα ἡ καλὴ φανεται ἀπὸ τὴν αὐγή», ἀλλὰ ἡ αὐριανὴ δὲν φαίνεται. Εἶναι ἀνάγκη, ὅμως, νὰ κανονίζεται ἀπὸ τὸ βράδυ τὸ αὐριανὸ πρόγραμμα τῆς ἀγροτικῆς δουλειᾶς καὶ ἡ πρόγνωση τοῦ καιροῦ εἶναι ἡ βάση. Πολλὰ εἶναι τὰ προγνωστικὰ σημεῖα τῆς βροχῆς, πὺν ἑξετάζονται. Ἡ ἔλλειψη πρωϊνῆς δροσιᾶς, τὰ συνεφάκια πὺν γιγαντώνουν μπροστὰ στὸν πανιασμένο ἀκόμα πρωϊνὸ ἥλιο, τὰ ὄνειρα μὲ τοὺς πεθαμένους, οἱ πόνοι στὶς κλειδώσεις τοῦ ρευματορθριτικοῦ, τὸ μαλάκωμα τοῦ καπνοῦ, τὸ καθαρὸ λάλημα τῆς καμπάνας, ἡ καθαρὴ ὄψη τῆς Μεγάλης Πλάκας, ὁ ὑγρὸς καὶ κρύος νοτιάς, ἡ σκοτεινὴ συννεφιά στὸ πρεβε-

ζιάνικο, ἡ σκοτεινὴ φουσκωθαλασσιὰ τ' Ἀμβρακικοῦ, ἡ ἀνταρούλα στὸ Περγαντί, τὸ ρέφιμο τῆς μελίστας στὸ στεφάνι καὶ τῆς καπνιάς στὸ μπουχαρί, τὸ συννεφάκι στὸν Καστανά καὶ τὸ ἀστραμμά στὸ Ζάλογγο, τὸ στρωτὸ πέταγμα τῶν χελιδονιῶν, ἡ ἀνησυχία τοῦ γουρουνιοῦ ποὺ μαζεῦει τσακνάκια, νὰ κάμη μολάτσα, τὸ νίψιμο τῆς γάτας στὸ Νότο, τὸ λάλημα τοῦ κόκκορα ἀποβραδὶς, τὰ κλαφερὰ λάλημα τῆς κουκουβάγιας, τὸ λάλημα τοῦ μπούφου, τ' ἀνήσυχα κορκαλάκια, ἡ ἀναταραχὴ καὶ τὸ τοῦμπιασμα τῶν προβατινῶν, τὸ ξεψείριασμα τῆς κόττας καὶ τὸ αἱματηρὸ κέντημα τῆς μυίγας, τὸ οὐρλιασμα τῶν τσακαλιῶν καὶ τὸ νότισμα τ' ἁλατιοῦ, ὁ ξαφνικὸς ἀνεμοστρόβιλος· ὅλα βροχὴ σημαίνουν. Αὐτὰ εἶναι γιὰ τὸ Σήμερα καὶ γιὰ τὸ Αὔριο. Ὅμως ἡ πρόγνωση τοῦ καιροῦ γιὰ πολλὰς μέρες εἶναι τὸ ἴδιο ἀπαραιτήτη. Τὸ ψῆρωμα τῆς πατάτας, τῶν φασολιῶν, τοῦ καλαμποκιοῦ, τῶν μπουστάνικων καὶ ἄλλων θέλει καλὸ καιρὸ πάντοτε. Ἔτσι θὰ ξεταστῇ τὸ φεγγάρι: «φιγγάρ» οὐρθό, καπιτάνιους δῖπλα, φιγγάρ» δῖπλα, καπιτάνιους οὐρθός». Φεγγάρι μὲ ἄλωνι βροχὴ προμηνάει. Καὶ ἂν τὸ βασίλειμα τῆς Πούλιας στὶς 21 τοῦ Σπαρτοῦ μὲ τὸ «παλιὸ» γίνη σὲ συννεφιά, σαράντα μέρες βροχὴ καρτερεῖ ὁ Γεωργός. Σαράντα μέρες βροχὴ σημαίνει καὶ τὸ μούσκεμμα τοῦ σάβανου νεκροῦ ποὺ κηδεύτηκε μὲ βροχὴ. Ὅλα δείχνουν. Ἀλλὰ τὰ «Ἡμερομῆνια» ἀποτελοῦν τὸ δελτίο προγνώσεως τοῦ καιροῦ γιὰ τὸν χρόνον λόκληρο. Μετεωρολόγος δὲν ἦταν ἕνας μακαρίτης γνωστός σ' ὅλους μας τώρα, ἀλλὰ τὰ προγνωστικά του ἦταν ἀλάθευτα. Εἶχε πείρα εἰδικοῦ στὰ «Ἡμερομῆνια», καὶ σοῦ ἔλεγε, πὼς τὸ τάδε φεγγάρι τοῦ Ἀλωνάρι ἔχει βροχὴ. Καὶ εἶχε τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ποὺ αὐτὸς ὥριζε. Σωστό εἶναι αὐτὸ ποὺ λένε ἐδῶ: «τὸ σαββατοκύριακο ἀλλάζει ὁ καιρὸς» καὶ τὸ ἄλλο πὼς «ἀπ' τ' Αἰλιὸς γυρνάει οὐ κηρὸς ἀλλοιῶς». Ὅμως οἱ δώδεκα μέρες ποὺ ἔρχονται ἀπ' τὶς 15 ὡς τὶς 26 τοῦ Αὐγούστου, εἶναι οἱ παράξενες μέρες μὲ τὶς παράξενες μεταβολὰς τοῦ καιροῦ, ποὺ λογαριάζονται σὰν ἕνα ἔτος μὲ πρῶτο μῆνα τὸ Σεπτέμβριο καὶ λέγονται «Ἡμερομῆνια» ἢ μέρες ποὺ σημαίνουν τὸν καιρὸ τῶν μηνῶν, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν ὡς τὸ τέλος τοῦ ἐπομένου Αὐγούστου. Ὁ πρακτικὸς Μετεωρολόγος χωρίζε κάθε μέρα ἀπ' αὐτὲς — ἀπ' τὴν ὥρα ποὺ «ἔσκαγε» ὁ ἥλιος στὴν Ἀνατολὴ ὡς τὴν ὥρα ποὺ «ἔπεφτε» στὴ Δύση — σὲ τέσσερα μέρη, ὅσα καὶ τὰ τέταρτα τοῦ φεγγαριοῦ. Σημείωνε στὸ χαρτί ἢ κρατοῦσε στὸ νοῦ του, χωριστὰ γιὰ κάθε τέταρτο, τὶς μεταβολὰς στὴν ὀνὴ τοῦ οὐρανοῦ (εἶδος συννεφιάς, θέση, ὀρίζοντας καθαρός ἢ σκοτεινός, ὁρατότητα, ἀνεμοί, ταχύτητα καὶ διεύθυνση ἀνέμων, ξηρότητα αὐτῶν, βροχὴ, χρώμα, φῶς τοῦ ἡλίου). Μελετοῦσε προσεχτικὰ τὴν ὕψη τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὸ μάτι, καθώριζε τὴ διεύθυνση τῶν ἀνέμων μὲ τὸν καπνὸ τοῦ τσιγάρου του, μετροῦσε τὴ θερμοκρασία καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἀνέμων στὸ πρόσωπὸ του καὶ στὸ κορμί του ποὺ τὸ ξεγύμνωσε ἐξέπληττες. Ἔδινε στὸ καθ' ἕνα συμβολικὴ ἔννοια. Καὶ τὸ καθ' ἕνα σήμαινε γιὰ τὸ τέταρτο τοῦ φεγγαριοῦ τοῦ ἀντιστοίχου μῆνα: βροχὴ, ἀέρα, κρύο, χιόνι, νεροποντὴ, καλοκαιρία, ζέστη, ξηρασία ὅ.τι. Ἔκανε βαρόμετρο μὲ ἀλογότοριχα ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ἀλόγου του. — «Αὐτὴ, ἔλεγε, νοιώθει» τὴ βάεις σαράντα μέρες στὸ νερὸ καὶ ζωντανεῖ - γίνεται φίδι ζωντανό». Ἔδενε στὴν ἄκρη τῆς βόλι. Ἔκανε στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς θηλειᾶ καὶ τὸ κρεμοῦσε στὸν τοῖχο ἄγγιχτο. Παράλληλα μὲ τὴ βάση του σημείωνε στὸν τοῖχο γραμμὴ. Ὁ ὑγρὸς ἀέρας μεγάλωνε τὴν τρίχα καὶ τὸ βόλι κατέβαινε τὴ γραμμὴ, δείχνοντας ἀλλαγὴ τοῦ καιροῦ ἀλάθευτη. Θερμόμετρο δὲν εἶχε· τὸν ἀγκῶνα του ἔβαζε γυμνὸν στὸ βάθος φρεσκοανοιγμένης αὐλακιάς καὶ δοκίμαζε γιὰ τὴ σπορά. Γυμνὸς καθόταν στὴν αὐλακίαν, καὶ δοκίμαζε τὴν θερμοκρασίαν τῆς γῆς. Τὸ σφαλαγκοῦδιασμα τοῦ χωραφιοῦ ἔσταμα τῆς γῆς σήμαινε καὶ ὥρες ὀργασμοῦ ποὺ ζήταε τὸ σπόρο τῆς. Ὅλοι παραδέχονταν τὶς προβλέψεις του καὶ ὅ,τι ἔλεγε δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ νοῦ τους. Τοὺς βεβαίωνε, πὼς φεγγάρια τοῦ Μάρτη καὶ τοῦ

Ἄπριλῃ εἶχαν βροχὲς καὶ μὲ ἱκανοποίηση ἔλεγαν καὶ ἑξανάλεγαν: «Ἐὰν ρίξη ὁ Μάρτης δυὸ νερά κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα, χαρά στονε τὸ Γεωργό, πῶχει πολλὰ σπαρμένα». Τοὺς ἔλεγε γιὰ τὴ βαρυχειμωνιά πὺν προημενοῦσαν τὰ πολλὰ φελικό-σπορα. Ὅσο ἔτσουζε πιὸ πολὺ τὸ γεναριάτικο κρῦο καὶ τὰ ποτάμια στολίζονταν μὲ κρούσταλλα, τόσο κοκκίνιζε τὸ πρόσωπό του ἀπὸ χαρά, καθὼς ὁραματίζονταν τὶς χρουσὲς σιταροθάλασσες τοῦ θεριστῆ καὶ τὶς πλούσιες σοδεῖες - σωρούς ἀμύγδαλα, βαρέλια γεμάτα λάδι καὶ κοφίνια μὲ χοντρές ἐλιές. Ἄλλο, ἂν τώρα τὰ σιταροχώραφα ἔγιναν πορτοκαλεῶνες καὶ ὄχι δὲν τὸ λένε, ἀλλὰ οὔτε νὰ τ' ἀκούσουν θέλουν τὰ χοτόμια σιγνά, τὰ Φῶτα χιονισμένα καὶ τὴ Λαμπρὴ βοιχοῦμενη τ' ἀμπάργια γιοιμισμένα». Ξεχάστηκε καὶ τὸ «χενράφ' πατ τό, ἀμπάρο' τιλοντό» τῆς σποράς τοῦ Νοέμβρη. Τότε, ἂν τὰ φεγγάρια τοῦ καλοκαίριου προβαίνονταν ὅλα ἱερικά καὶ τὰ πρῶτα ἔρχονταν τέτοια, τὸ φάσμα τῆς πείνας καὶ τῆς δυστυχίας, πὺν ἔπεφτε βαρὺ καὶ σκοτεινὸ καὶ σκόρπιζε τρόμο καὶ ἀπελπισία, ἔφερνε τὸ νοῦ τους στὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ μάτια ὄλων στρέφονταν στὸν ὀλογάλαζο θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Πολλὲς χρονιές, μὲ σκυμένα τὰ κεφάλια, συντετριμμένοι καὶ ταπεινωμένοι, ἀκολούθησαν σὲ λιτανεῖες γύρω τοῦ χωριοῦ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Ροδελίστης, παρακαλῶντας τὴν νὰ ρίξη μίᾶ βροχὴ «μιάλαμα» καὶ τάζοντάς της πινάκια καὶ μισοπίνακα καὶ πικνάδες τὸ γαῖαμπόκι τῆς ἐτήσιας φθινοπωριάτικης εἰσφορᾶς των γιὰ τὸ Μοναστήρι Τῆς. Πολλὲς φορὲς ἔκαμε τὸ θαῦμα Τῆς, πολλὲς φορὲς ἔσωσε τὸν τυραγνισμένο ἐργάτη τῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἀπελπισία του καὶ πολλὲς φορὲς ἔτρεξε αὐτὸς μὲ τὴν κατὰ δύναμη εἰσφορὰ του στὸ σακάκι, πὺν ἀκούονταν τὰ διπλὰ κύπρια τῶν μουραριῶν «τῆς Παναγίας» καὶ οἱ ἑπηρετές κρατοῦσαν τὰ σακιά. Σήμερα, ὁ Γεωργός, ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὶς ραγδαῖες ἐξελίξεις τῆς Γεωργικῆς Ἐπιστήμης, ξεμάκρυνε ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ πιστέψῃ ἀπόλυτα καὶ νὰ ζυγώσῃ τὴν ἐπιστῆμην στὸ κονάκι της. Αὐτὴ τοῦ δίνει ὀλοκάθαρα τὰ προγνωστικά τοῦ καιροῦ μονάχα γιὰ τὴν Αὔριο καὶ τὴ Μεθαύριο. «Ἡμερομηνία» δὲν ἔκαμε ἀκόμα. Νὰ προστατέψῃ τὶς καλλιέργειές του ἀπ' τὶς καταστροφικὰς συνθήκας τὶς καιρικὰς, δὲν μπορεῖ. Τί νὰ πιστέψῃ; τὴ ρωτᾷ καὶ τὴν ἑναρωτᾷ: «Δύνασαι νὰ δεσμεύσῃς τὰς γλυκείας ἐπιρροὰς τῆς Πλειάδος;» (ΓΩΒ ΛΗ' - 31). Ἀλλὰ καὶ ἡ Πίστις, ἀδύνατη κι' αὐτὴ καὶ ἀποσταμένη ἀπ' τῆς ζωῆς τὴν τρικυμία, νὰ τοῦ χαράξῃ μὲς τὸ νοῦ ἀδυνατεῖ μίᾶ ἀλήθεια: πὼς κάποτε ὁ Ἰησοῦς «ἐγεροθεῖς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι τοῦ ὕδατος καὶ ἐπαύσαντο καὶ ἐγένετο γαλήνη» (ΛΟΥΚΑ Η' - 24). Δὲν ἀντιλέγω, πὼς στὴν ἐποχὴ τούτῃ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τοῦ «παραλόγου». Κάτι ὅμως ὅλο καὶ ριζώνει στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μίᾶ ἀνησυχία, πὺν ξεπηδάει ἀπ' τὸ εἶναι του, καθὼς κάποιον φάσμα τρομερὸ ὁραματίζεται, μεθυμένος ἀπὸ τοὺς ἥχους καὶ ὑπνωτισμένος ἀπὸ τὴν ὄψιν τῆς καθημερινῆς μονότονης μηχανικῆς ζωῆς, πὺν σὰν τὴ μάγισσα, χτυπώντας τον μὲ τὸ ραβδί της, λυγίζει τὸ ἐγὼ του μὲ τὸ «ναί» καὶ μὲ τὸ «ὄχι» μὲ τὶς αἰσιόδοξες στιγμὲς καὶ τὶς ξαφνικὰς κρίσιμες ὥρες κάνοντάς τον κουρῆλι, χωρὶς τῆς ζωῆς του τὰ ὄνειρα, χωρὶς τὴ βούλησή του. Τὸν ταΐζει τὰ κόκκαλα ἐγκλημάτων καὶ πολέμων, τοῦ προσφέρει τὸ ποτήρι τῆς ἀνηθιζότητος γεμάτο καὶ τὸν σέρνει σὰν τὸ σκυλὶ φύλακά της, ἡ «Κίρκη», στὸ μονοπάτι τὸ σκοτεινόν... Νὰ τὸν λυποῦνται τάχα οἱ θεοὶ του, οἱ ἐξόριστοι; ἢ Ἥρα καὶ ἡ Δήμητρα, ὁ Βάκχος καὶ ὁ Πᾶν, οἱ Σάτυροι καὶ οἱ Πρίαποι, ὁ Ζέφυρος καὶ ἡ Ἐχιδνα, ἡ Χμίαира καὶ ἡ Ὑδρα. πὺν νοσταλγοῦν τῶν Πελειάδων τῆς Δαδώνης, τοῦ Πελασγικοῦ Δία ἱερεῶν, τὸν γλυκόφωνο ψαλμὸ: «Γῶ καρπὸς ἀνίει, διὸ κλήξετε μητέρα...» (Πανσανίου Ι' 12, 10).

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΜΑΡΙΝΑΣ ΤΣΒΕΤΑΓΙΕΒΑ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ

Ἀ ν ά θ η μ α

Σκιρτᾶς καὶ τὸ βουνὸ σκιρτᾷ!
Ψυχὴ μου ἐσὺ κι' ὦ, πόνε.
Πόνε μου, δός μου νὰ μπορῶ
νὰ τραγουδήσω τὸ βουνό!

Δὲ θὰ σοῦ φράξω τὶς ρωγμὲς —
— ἐδῶ κι' ἐμπρὸς χαρὰ καμμιὰ.
Δός μου, ὦ πόνε, τὶς πληγὲς
νὰ τραγουδήσω ἀπὸ ψηλά.

I

Ἦταν ἐκεῖνο τὸ βουνό,
χωρὶς δεντρά καὶ θάμινους
ξαρμάτωτο στῆθος γυμνὸ
χεῖλια παρθενικὰ ἐποθοῦσε
ἤθελε γάμους.

Τὸ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ ψηλά.
Καὶ στὸ κοχύλι τῶν αὐτιῶν
ξάφνου ὁ ψίθυρος ξεσπᾷ
σ' ἓνα! οὐρρά!
Τὸ ἀπαντοῦσε τὸ βουνὸ
ἀγωνιζότανε σκληρά.

Τὸ νοιώθαμε σὰν κεραυνό.
Πῶς νὰ παλέψεις τοὺς τιτάνες;
(Ἦταν τὸ σπῖτι — τὸ θυμᾶσαι; —
— τὸ τελευταῖο στὰ περὶχωρα
πρὸς τὸ βουνό.)

Κι' ἦτανε κόσμοι τὸ βουνὸ
ἐριστικοὶ μὲς στὴν καρδιά μας.
(Σημαδεμένε ἀπ' τὸ Θεὸ
καὶ χτυπημένε, ἔρωτά μας.)

II

Δὲν ἦταν ὄρος τοῦ Σινᾶ
δὲν ἦταν οὔτε Παρνασσὸς
Ὁ λόφος ἦταν ὁ γυμνὸς
γιά τὰ γυμνάσια.

Κι' ἄκουγες μόνο προσταγές
— «Ἐπὶ σκοπὸν» — φωνάζαν — «Πῦρ» —
Ὀχτώβρης ἦταν τὸ θυμᾶσαι;
Δὲν ἦταν Μάης, μὰ γιατί
ἦταν παράδεισος ἐκεῖ;

III

Σὰ σὲ παλάμη σοῦ προσφέρεται ὁ παράδεισος
μὴ φυλαχτεῖς κι' ἄς συμβουλευεῖ ὁ νοῦς.
Κάτω ἀπ' τὰ πόδια σου ξανοίγεται μιὰν ἄβυσσος
καὶ μάγια σὲ τραβᾶνε στοὺς γκρεμούς.

Χέρια τιτάνα χνουδωτὰ σ' ἀρπάζουνε
ξερόκλαδα, πευκοβελόνες δάσου
μὲ χίλια στόματα σὲ κρίζουνε
καὶ σὲ προστάζουν: Στάσου!

Ὡ, τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ὄνειρο
παράδεισε τῶν ἀγραμμάτων!
Ἐδῶ μᾶς ρίχνει τὸ χουνὸ ἀνάσκελα
καὶ μᾶς φωνάζει: Κάτω.

Χαμένοι, ἀδύναμοι ἀπ' τὸν πόθο μας
καὶ πῶς νὰ δοῦμε τὸ βυθὸ
σὰν τὸ βουνὸ μᾶς ὁδηγεῖ ἀδίσταχτα
ἰέρεια - μαστροπός: Ἐδῶ...

IV

Σπύροι τῆς Περσεφόνης ρόδινοι
δὲ σᾶς ξεχνῶ μὲς στὸ χειμῶνα
Χεῖλια κοχύλια ἄνοιχτα
μὲς στὸ δικό μου στόμα.
Ὡκ Περσεφόνη ἀφανισμένη ἀπ' τὴ σπορὰ
καὶ τῶν χειλιῶν κόκκινο κάστρο
κι' ἐσὺ μὲ τὰ ματόκλαδα χρυσά
καὶ τὸ χρυσό σου ἄστρο...

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ μεγάλο ποίημα
γραμμένον στὴν Πράγα τὸ 1924)

Μετάφραση (ἀπ' τὸ ρωσσικὸ
πρωτότυπο): ΜΙΛΙΑΣ ΡΟΖΙΔΗ

" ΣΤΙΧΟΙ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΙ ΣΤΟΝ ΜΠΛΟΚ "

Τὸ λιόγερμα σὰν θὰ περάσεις
καὶ δεῖς τὸ φῶς τ' ἀποσπερνῶ
τὸ πέρασίμ σου θὰ σκεπάσει
τὸ χιόνι ἀπὸ τὸν οὐρανό.
Καὶ δίπλα ἀπ' τὰ παράθυρά μου
ὁ ἀναμάρτητος ἐσὺ
σὰν θὰ περνᾷς ἀγαπημένε
ἤρεμο φῶς μὲς στὴν ψυχὴ
δὲ θὰ ποθήσω τὴν ψυχὴ σου.
Χλωρὰ ἀπ' τ' ἀμέτρητα φιλιὰ
στὰ χέρια σου τ' ἀγαπημένα
δὲ θὰ καρφώσω ἄλλα καρφιά.

Κι' οὔτε τὰ χέρια μου θ' ἀπλώσω
μὲ τ' ὄνομα νὰ σὲ καλῶ,
μὰ στὸ κερένιο πρόσωπό σου
ἀπὸ μακρυὰ θὰ ὑποκλιθῶ.
Κι' ὅπως τὸ χιόνι θ' ἀργοπέφτει
θὰ γονατίσω σιωπηλὰ
νὰ προσκυνήσω στ' ὄνομά σου
τὸ χιόνι καὶ τὴ σιγαλιά.
Κι' ἐσὺ μὲ βῆμα τρισημέγαλο
θὰ μπεῖς στοῦ τάφου τὴ σιγὴ
ὁ παντοκράτορας κι' ἡ δόξα
καὶ τ' ἅγιο φῶς μὲς στὴν ψυχὴ.

(Μόσχα - 2 Μαΐου 1916)

Μετάφραση (ἀπ' τὰ ρωσσικά): ΜΙΛΙΑΣ ΡΟΖΙΔΗ

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΡΙΝΑ ΤΣΒΕΤΑΓΙΕΒΑ

Ἡ Μαρίνα Τσβετάγιεβα γεννήθηκε στὴ Μόσχα τὸ 1892. Καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια, ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐπιστημονικο-καλλιτεχνικὴ ἰντιλιγκέντσια τῆς Ρωσσίας. Τὰ χρόνια τοῦ 1ου Παγκοσμίου Πολέμου, τῆς Ὀχτωβριανῆς ἐπανάστασης καὶ τῶν ἐμφυλίων ἦταν τὰ χρόνια τῆς ὀρμητικῆς δημιουργικῆς ἀναπτύξεώς της.

Τὴν ἐποχὴ τοῦ 1ου Παγκοσμίου Πολέμου στὴν ἀκμὴ τῶν «ἐπίσημων ζητωκραυγῶν» καὶ σοβινιστικῶν διαθέσεων γράφει στίχους ὑπὲρ τῆς Γερμανίας, Ὁχι τῆς Γερμανίας τοῦ Κάιζερ καὶ τῶν Κρούπ, μὰ τῆς Γερμανίας τοῦ Κάντ, τοῦ Γκαίτε, τῆς Ξανθῆς Λορελαΐ «Ἡ μητέρα τῆς Τσβετάγιεβα ἦταν Πολωνογερμανικῆς καταγωγῆς καὶ μ' ὅλον ὅτι πέθανε πολὺ νέα ἐπηρεάσε τὴν ποιήτρια βαθύτατα...).

«Σὲ δόσαν θῆρμα στοὺς θῦτες

ὅλο τὸν κόσμο ἔχεις ὀχρό!

Πῶς νὰ σ' ἀρήσω, ἀγαπημένη;

Νὰ σὲ προδώσω πῶς μπορῶ;»

(Μετάφρ. Μίλιας Ροζίδη)

Τὴν Ὀχτωβριανὴ Ἐπανάσταση ἔμως, ἡ Μαρίνα Τσβετάγιεβα, δὲν τὴν κατανόησε καὶ δὲν τὴν δέχτηκε. Ἀντίθετα ἀπ' τοὺς σύγχρονους της ποιητὲς Μπλόκ, Μαγιακόβσκυ, Γιεσένιν, τοὺς ὁποίους ἐκτιμοῦσε καὶ ἀγαποῦσε μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς της, ἡ Μαρίνα Τσβετάγιεβα πάντοτε διεκζητοῦσε πῶς αὐτὴν καμμιά πολιτικὴ δὲν τὴν ἐνδιέφερε, πῶς τίποτε ἀπ' αὐτὴν δὲν καταλαβαίνει κι' οὔτε θέλει νὰ καταλάβει.

Ἐν τούτοις μετὰ τὴν Ἐπανάσταση πῆρε σαφὴ πολιτικὴ θέση ἐναντίον της. Τί τὴν ἔβρινε μὲ τὸν παλιὸ κόσμο; Ἦταν πολὺ ἀδιάφορη γιὰ κάθε καθιερωμένο, γιὰ κάθε κατεστημένο, ὥστε νὰ θορνεῖ τὴν καταστροφή του. Τὸ πνεῦμα τῆς χορτάτης εὐημερίας τοῦ ἀστικοῦ ἐφησυχασμοῦ τῆς ἦταν ξένο καὶ ἐχθρικό. ὡστόσο κυριαρχοῦσαν, ὡς φαίνεται μέσα της οἱ παλιὲς ἀρχὲς γιὰ τὴ «Μεγάλῃ Ρωσσίᾳ» κι' ἡ συνήθεια τοῦ ἰδεαλισμοῦ νὰ τῆς ἀρέσει νὰ στέκει «μόνη ἐνάντια σ' ὅλους»...

Ὡστόσο τὸ 1920 ἡ Μ. Τσ. γράφει τὸ ποιητικὸ παραμῦθι «Ἡ κοπέλα - Τσάρος», ποὺ στὸ ἐπιμύθιό του ἡ Ἐπαναστατημένη «Κόκκινη Ρωσσία» ἀποδίδει δικαιοσύνη τιμωρώντας τὸν αἱματοπότη Τσάρο.

Τὸ 1925 ὅμως φεύγει γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἄντρα της Σεργκέϊ Ἐφρόν, ποὺ ἦταν ἀξιωματικὸς τῆς Λευκῆς Στρατιάς τοῦ Βράγγελ καὶ τώρα σπουδαστὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πράγας. Ἡ Μαρίνα ἔζησε γιὰ λίγο ἐκεῖ, μετὰ πῆγε στὸ Βερολίνο καὶ στὸ Παρίσι. Ἡ ζωὴ τῶν ἐμυγκρόδων ἦταν δύσκολη, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεῖς, ὅτι ἔζησε σὲ συνθήκες πραγματικῆς ἐνδείας στὰ περὶχωρα αὐτῶν τῶν μεγαλουπόλεων. Τὰ τοπία ὅπου ἔζησε καὶ τὸ ψυχικὸ κλίμα περιγράφονται ρεαλιστικὰ στὰ ποιητικὰ ἔργα της («Τὸ τραγούδι τοῦ βουνοῦ», «Τὸ τέλος», οἱ «Χεῖμαρροι»). Ἡ λευκὴ Ἐμυγκράτσια στὴν ἀρχὴ τὴν δέχτηκε μ' ἐνθουσιασμὸ καὶ τὴν τύπωνε σάν δική της. Ὅμως γρήγορα οἱ συνθήκες ἄλλαξαν. Ὁ ἄντρας της ὁ Σ. Ἐφρόν, ἄλλαξε ἀπόψεις. Ἐγινε ἀντιφασίστας καὶ μάλιστα ἐπολέμησε στὸν ἐμφύλιο ἰσπανικὸ πόλεμο μὲ τοὺς δημοκρατικούς ἐναντίον τοῦ Φράνκο. Ἡ Μαρίνα ἐπηρεάστηκε φανερά ἀπὸ τίς ἰδέες τοῦ ἄντρα της, καθὼς καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀθλήσεως ζωῆς τῶν καταπιεζομένων λαῶν στίς χώρες τῆς Ἀντικῆς Εὐρώπης. Γράφει τώρα γιὰ τὴ ζωὴ αὐτῆ, τὴ φτώχεια, τὴν πείνα, τίς ἀπεργίες, τὰ πολυβόλα ποὺ θερίζουν τοὺς ἀπεργούς.

Γίνεται φανατική αντιφασίστρια και αντιρασίστρια και τὸ 1939 ἐπιστρέφει μὲ τὸν ἄντρα καὶ μὲ τὴν κόρη τους στὴ Ρωσσία. Ζεῖ στὴ Μόσχα ὅπου ἀσχολεῖται μὲ μεταφράσεις. Τὸ 1941 κηρύσσεται ὁ πόλεμος. Ὁ ἄντρας καὶ ἡ κόρη της πέφτουν σὲ δυσμένεια καὶ ταπεινώθηκαν. Ἡ ἴδια μαζί μὲ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ μετακινεῖται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ρωσσίας, στὸ Ἐλαμπουργκού. Ἐδῶ θὰ φθάσει καὶ γι' αὐτὴν ἡ ὕψιστη ὥρα τῆς μοναξιάς πού μὲ τόσο βαθὺ αἶσθημα τραγούδησε ἡ ἴδια στὰ ποιήματά της... Καταριέται τὸν ρασισμὸ καὶ θυμίζοντας τὸν Ἰβάν Καρამάζωφ μὲ τὴ θεομάχο παραφροσά της, ἡ Τσβετάγιεβα χάνει πιά καὶ τὴν τελευταία σωτήρια πίστη της στὴ ζωή. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι εἶναι κραυγὴ μιᾶς ζωντανῆς, μὰ βασανισμένης ψυχῆς.

...Μαῦρο βουνὸ
καὶ μοῦκρηψες τὸ φῶς;
Καιρὸς - καιρὸς - καιρὸς
νὰ ἐπιστρέψω τὸ εἰσιτήριο
στὸ Δημιουργό.

Ἄρνοῦμαι
νὰ ζήσω στὸ Μπέντλαμ*
τῶν μὴ ἀνθρώπων.
Ἄρνοῦμαι
στὶς πλατεῖες τῶν λύκων
νὰ οὐρλιάζω

Μὲ τοὺς καρχαρίες
τῶν πεδιάδων
ἄρνοῦμαι νὰ συμπλέψω
τὸ ρέμμα πρὸς τὰ πίσω.

Δὲ θέλω οὔτε τὶς τρύπες
τ' αὐτιά μου καὶ τὰ μάτια.
Στὸν κόσμo τὸν τρελλό σου
ἢ ἀπάντησή μου μία:
Ἄρνοῦμαι!

(Μετάφρ. Μίλιας Ροζίδη)

Βασανισμένη, μόνη, χωρὶς τὴν πολύτιμη ἐλευθερία της ἡ Μαρίνα Τσβετάγιεβα στίς 31 Αὐγούστου 1941 θέτει τέρμα στὴ ζωὴ της.

Σ.Μ. (*) Μπέντλαμ, ἄσυλο φρενοβλαβῶν καὶ ἐπιληπτικῶν τοῦ Λονδίνου, πού ἱδρύθηκε τὸ ἔτος 1472.

V. S. PRITCHETT

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ

Η ΚΟΛΛΗΜΕΝΗ ΜΥΤΑ

(διήγημα)

Ήταν ένα απόγευμα του Νοέμβρη. Κάτω από τα σταχτιά σύννεφα, τὰ νέα κτίρια τῆς πόλης ὑψόνονταν τρομακτικά, σὰν καινούργιοι τάφοι, ἀνάμεσα στὰ παλιότερα κτίρια. Καὶ στοὺς δρόμους τὰ λίγα αὐτοκίνητα καὶ οἱ λίγοι ἄνθρωποι φαίνονταν καὶ χάνονταν ἀργὰ σὰν νὰ μὴν ἀκολουθοῦσαν τὸ δρόμο ἢ τὸ πεζοδρόμιο ἀλλὰ κάποια ἐσωτερικὴ, προσωπικὴ πορεία. Στὸ δρόμο γιὰ τὸν κύριο σταθμό, κατὰ διαστήματα ποὺ ἀπείχαν κάπου διακόσιες γυῖρες, ἄνεργοι ἄνθρωποι καὶ καναδυὸ ζητιάνοι περνοῦσαν ἀργὰ μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἀδειανὰ γραφεῖα γιὰ τὸ ἄλλο μέρος μὲ τὰ μαγαζιά.

Ξαφνικὰ ἓνα ταξὶ σταμάτησε ἔξω ἀπὸ ἓναν ὑπόγειο σταθμὸ καὶ ἓνας ἄνθρωπος γύρω στὰ τριανταπέντε πλήρωσε καὶ κατέβηκε σ' ἓνα μικρὸ δρομάκι.

Καλύτερα νὰ μὴ πάω μὲ ταξί, σκεφτόταν. Ὁ γέρος θὰ διερωτηθῇ ποῦ βρήκα τὰ λεφτά.

Πήγαινε νὰ δῇ τὸν πατέρα του. Ήταν ἡ τελευταία μέρα τοῦ πατέρα του στὸ ἐργοστάσιό του, ἡ τελευταία μέρα τριάντα χρόνων μόχθου καὶ ζωῆς ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους, κάνοντας μιὰ ἐπιχείρηση ἀπὸ τὸ τίποτε καὶ κατόπιν, μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια εὐημερίας, ἀφήνοντάς την νὰ γίνῃ συντοίμιμα ἀπὸ τοὺς ψήθυρους τὴν τεμπελιά, τοὺς τσακωμοὺς, τὶς κατηγορίες καὶ τελικὰ τὴν χρεωκοπία.

Ξαφνικὰ ὅλοι οἱ οἰκογενειακοὶ χρηματικοὶ κανγᾶδες ποὺ βασάνιζαν τὸ μυαλὸ τοῦ νέου εἶχαν διαλυθῇ. Ὁ φόβος του μήπως μπλεχτῇ σ' αὐτοὺς ἐξαφανίστηκε. Ὑπερνηκίθηκε ἀπὸ τὴν ἀξιολύπητη κατάσταση τοῦ πατέρα του. Τριάντα χρόνια τῆς ζωῆς σου παίρνουν τέλος. Πρέπει νὰ τὸν δῶ. Πρέπει νὰ τὸν βοηθήσω. Παρ' ὅλα αὐτά, γνωρίζοντας τὸν πατέρα του, πλήρωσε τὸ ταξί πρὸ πέρα καὶ προχώρησε μὲ τὰ πόδια καμμιὰ τρακοσαριὰ μέτρα.

Ταράχτηκε ὅταν εἶδε τὸ ὄνομα τῆς φίρμας, ποὺ εἶχε γραφτῇ τελευταῖα, στὴν ταμπέλλα ἔξω ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιο καὶ στὴ μπροῦτζινη πλάκα στὴν εἴσοδο τοῦ γραφείου καὶ πέρασε πολλὴ ὥρα ὥσπου νὰ ἀκούσῃ βήματα νὰ διμασχίζουν τὴν ἄδεια αἰθούσα καὶ νὰ δῇ μιὰ σκιὰ στὸ παγωμένο τῶάμι τοῦ παραθύρου.

— Ἐγὼ εἶμαι, πατέρα, ὁ Χάρολντ, εἶπε.

Ἡ πόρτα ἀνοίξε.

— Γεῖά σου, παλιόπαιδο. Ἐκανες πολὺ καλά, Χάρολντ, εἶπε ὁ γέρος διστακτικά, ἀναμερίζοντας ἀπὸ τὴν πόρτα νὰ περάσῃ γυιὸς, καὶ χαμηλώνοντας τὰ πρόσχαρα γαλανὰ του μάτια, γιὰ λίγο μὲ σεμνότητα.

— Φυσικὰ ἔπρεπε νὰ ἔλθω, εἶπε ὁ γυιὸς, διστακτικά κι' αὐτός. Καὶ μετὰ ὁ

γέρος, νοιώθοντας ξανά γιοματός ασφάλεια και πιάνοντας τὸ χέρι τοῦ γιου του, τὸν ὀδήγησε μέσα στὸ ἄδαιο ἐργαστήριο.

— Δύσκολα τὸ ἀναγνωρίζεις, ἔ; Πότε ἦσουν ἐδῶ τελευταῖα; εἶπε ὁ πατέρας.

Αὐτὸ ἐδῶ ἦταν τὸ μέρος τῶν μηχανημάτων, πρὶν φύγουν τὰ μηχανήματα. Πίσω ἀπὸ μιὰ ἄλλη πόρτα ἦταν ἡ ἔκθεσις, ὅπου ὁ γιὸς θυμώταν πῶς ἔβλεπε τὸν πατέρα του, τότε μὲ μαῦρα μαλλιά, νὰ μιλάῃ μὲ φωνὴ πού δὲν τὴν εἶχε ξανακούσει ποτέ, μὲ σταθερὴ, μαλακὴ φωνή, στοὺς πελάτες του. Τώρα μόνο σκονισμένες γραμμὲς ἦταν στὰ ράφια πάνω στοὺς ἄσπρους τοίχους, καὶ τὰ σημάδια ἀπὸ τίς διτρίνες πάνω στὸ πάτωμα τῆς ἐκθέσεως. Τὸ μέρος φαίνονταν μεγάλο καὶ φωτεινὸ. Δὲν ἀκούγονταν ὁ θόρυβος τῶν μηχανῶν, οὔτε οἱ φωνές τῶν ἐργατῶν. Κανεὶς ἦχος πιά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀντίχηση τῶν βημάτων τους πάνω στὰ ἄδεια πατώματα. Ἡ φίρμα ἔπαιρνε κίβλας τῇ μορφῇ φαντάσματος, ἂν καὶ μόλις ἓνα μῆνα εἶχε πὺν χρεωκόπησε.

Οἱ δυὸ ἄνδρες τράβηξαν πρὸς τὴ τζαμόπορτα τοῦ γραφείου. Ἦταν κοντοὶ καὶ οἱ δυὸ τους. Ὁ πατέρας ἦταν καλοντυμένος. Φοροῦσε ἓνα πολὺ ὠραῖο μπλέ κουστούμι. Ἦταν γερός καὶ γεμάτος ἄνδρας μὲ ἓνα εὐχάριστο καὶ πονηρὸ χαμόγελο. Οἱ ἡλιαχτίδες ἔλαμπαν πάνω στὰ κοντὰ ἄσπρα μαλλιά του καὶ εἶχε τὸ ἄπλο, κομπὸ καὶ ἀνοιχτόκαρδο βλέμμα ἐνὸς ἀστρομάλλη. Ὁ γιὸς δίπλα του εἶχε στρογγυλὲς πλάτες καὶ ἦταν κακοντυμένος. Ἐξυπνος ἀλλὰ ἀνήσυχος ἄνθρωπος, μὲ μακρὰ μαλλιά καὶ ἀρχηννημένη φαλάκρα.

— Περάστε, κύριε καθηγητά, εἶπε ὁ πατέρας. Αὐτὸ ἦταν ἓνα παλιὸ οἰκογενειακὸ ἀστεῖο. Πείραζε τὸ γιὸ τοῦ πού δὲν ἦταν ἀλήθεια καθηγητῆς, παρὰ ἓνας λέκτωρ μὲ πενιχρὸ μισθὸ σ' ἓνα ἐπαρχιακὸ Πανεπιστήμιο.

— Πέρασε εἶπε ὁ πατέρας, ἐπαναλαμβάνοντας ὄχι μὲ τὴν ἀνυπομονησίᾳ πού εἶχε κάποτε, ἀλλὰ μὲ τὴ συνήθεια τῆς ἡλικίας. Ἔλα μέσα στὸ γραφεῖο μου. Ἄν μπορῆς νὰ τὸ ἀποκαλῆς γραφεῖο τώρα, εἶπε. Αὐτὸ ἦταν τὸ γραφεῖο μου, τὸ θυμᾶσαι; Πᾶρε μιὰ καρέκλα. Ἐχομε ἀκόμη μιὰ καρέκλα. Τὸ γραφεῖο πάει, ναι, πάει, πουλήθηκε σὲ καλὴ τιμὴ — τί ἔλεγα; Ἐρριξε ἓνα ἀνήσυχο βλέμμα στὸν γιὸ τοῦ. Ἡ καρέκλα. Ἐλεγα πὼς πρέπει νὰ σ' ἀφήσουν ἓνα τραπέζι καὶ μιὰ καρέκλα. Μόλις κοιτάζα νὰ πάρω ἓνα φλυτζάνι τσαΐ, παλιόπαιδο, ἀλλὰ σχώρα με, ἔχω μόνον ἓνα φλυτζάνι. Τὰ πράγματα πουλήθηκαν γιὰ τὴν ἐξόφλησις. Τὰ μάζεψαν σχεδὸν ὅλα. Βρῆκα αὐτὸ τὸ φλυτζάνι καὶ τὴν τσαγιέρα πάνω στὸ γραφεῖο τοῦ προέδρου. Φυσικὰ ἔφυγε κι' αὐτός, ἔφυγαν ὅλα τὰ χέρια, καὶ καθὼς κοιτοῦσα νὰ κλειδώσω καὶ νὰ πάω τὰ κλειδιά στὸν ἀντιπρόσωπο πού θὰ παραδώσω σήμερα, εἶδα αὐτὸ τὸ φλυτζάνι. Λοιπὸν, νάτο. Τὸ ἔκανα. Θὰ πάρης ἓνα φλυτζάνι;

— Ὅχι, εὐχαριστῶ, εἶπε ὁ γιὸς, ἀκούγοντας ὑπομονητικὰ τὸν πατέρα του. Ἐγὼ πῆρα τὸ τσαΐ μου.

— Πῆρες τὸ τσαΐ σου; Καὶ γιατί νὰ μὴ πάρης καὶ ἓνα ἀκόμη;

— Ὅχι, ἀλήθεια σοῦ λέω, εὐχαριστῶ. Ἐσὺ νὰ τὸ πιῇς.

— Καλά, εἶπε ὁ πατέρας ἀδειάζοντας τὸ τσαΐ καὶ σηκώνοντας τὸ φλυτζάνι στὸ μαλακὸ ροῦσο πρόσωπό του καὶ ἀνοικοκλείνοντας τὰ μάτια του καθὼς ρουφοῦσε. Δὲν αἰσθάνομαι καλὰ γι' αὐτό. Εἶναι τρομερό. Νοιώθω πολὺ ἄσχημα ἀλήθεια νὰ πίνω αὐτὸ τὸ τσαΐ καὶ σὺ νὰ στέκεσαι ἐκεῖ καὶ νὰ μὲ βλέπης, ἀλλὰ λὲς πὼς πῆρες τὸ τσαΐ σου. Λοιπὸν, πὼς πᾶς; τί κάνεις; τί κάνει ἡ Ἀλίκη; εἶναι καλύτερα; καὶ τὰ παιδιά; Ἔρεις ὅτι σᾶς σκέφτομαι. Φαίνεσαι ταραγμένος.

— Εἰμαι πολὺ καλά, εἶπε ὁ γιὸς χαμογελώντας γιὰ νὰ κρύψῃ τὴν ταραχή

του. Δέ με ἀνησυχεῖ τίποτε. Μόνον ἐσὺ με ἀνησυχεῖς. Αὐτὸ — ἔδειξε με ἀμηχανία τὸν ἀπογυμνωμένο χώρο ἐκθέσεως καὶ τὸ γραφεῖο ἀπὸ ὅπου εἶχαν φύγει ἀκόμη καὶ τὰ ἡμερολόγια καὶ τὸ καλὰθὶ ἀχρήστων — «αὐτὸ» — ποῖα ἦταν ἡ πιὸ λεπτὴ καὶ συμπαθητικὴ λέξις νὰ χρησιμοποιήσῃ; Αὐτὸ εἶναι κακοτυχία, εἶπε.

— Κακοτυχία; εἶπε ὁ γέρος σταθερά.

— Θέλω νὰ πῶ, τραῦλισε ὁ γυιὸς, ἄκουσα γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν πιστῶν. Ἦξερα πὼς ἦταν ἡ τελευταία σου μέρα — σκέφτηκα πὼς ἔπρεπε νὰ ἔλθω, νά... νὰ δῶ πὼς εἶσαι.

— Μπράβο, παλιόπαιδο, εἶπε ὁ γέρος ἐνθουσιασμένος. Μπράβο. Τὰ σηκώσανε ὅλα. Σήμερα πῆραν τὰ περισσότερα μηχανήματα. Ἐγὼ εἶμαι ἔτοιμος νὰ κλειδώσω καὶ νὰ παραδῶσω. Τὸ κλειδῶμα εἶναι μεγάλη ὑπόθεση. Ὑπάρχουν τόσα πολλὰ κλειδιά. Εἶναι κουραστικό, ἀλήθεια. Ξέρεις πόσα κλειδιά ὑπάρχουν γιὰ ἓνα συγκρότημα σὰν κι' αὐτό; Δὲν θὰ με πιστέψῃς, ἂν σοῦ πῶ.

— Πρέπει νὰ ἦταν ἐνοχλητικό, εἶπε ὁ γυιὸς.

— Ἐνοχλητικό; Ἐξακολουθεῖς νὰ λὲς αὐτὴ τὴ λέξι; Δέ με ἐνοχλεῖ. Τὰ πράγματα πᾶν καλὰ εἶπε ὁ γέρος με ἓνα ἐπιθετικὸ χαμόγελο. Τὸ νειώθω πὼς πᾶν καλὰ. Τὸ ξέρω πὼς πᾶν καλὰ.

— Λοιπόν, πάντα ἦσουν αἰσιόδοξος, εἶπε ὁ γυιὸς του χαμογελώντας.

— Ἄκουσέ με μιὰ στιγμή. Θέλω νὰ καταλάβῃς αὐτὰ ποὺ θὰ σοῦ πῶ, εἶπε ὁ πατέρας. Ἡ φωνὴ του ἔχασε τὴ ζεστασιά της καὶ ἔγινε μνησικακή, καὶ τὰ σαγόνια του ἔτρεμαν. Ἀγρίεψαν καὶ τὰ μάτια του. Ἐνας διαφορετικὸς ἀνθρώπος μιλοῦσε, καὶ ἀκόμη ἓνα διαφορετικὸ πρόσωπο. Ὁ γυιὸς παρατήρησε γιὰ πρώτη φορὰ πὼς, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μετὰ μεγάλο πρόσωπο, ὁ πατέρας του εἶχε διπλὸ πρόσωπα. Ὑπῆρχε τὸ ἐξωτερικὸ πρόσωπο, μιὰ ἀπαλή, γλυκεῖα καὶ ξένοιαστη ἐπιφανειακὴ μορφή, καὶ πίσω ἀπ' αὐτό, σὰν νὰ εἶχε σφραγιστῇ ἐκεῖ, ἦταν ἓνα πολὺ μικρότερο, μωροδίστικο, δριμύ, τρομαγμένο καὶ σκληρό. Τώρα αὐτὸ τὸ μικρὸ πρόσωπο εἶχε πρασινίσει καὶ εἶχε χλωμάσει καὶ πολλὰς μικρὰς φλέβες πετάγονταν ἔξω, πάνω στὴ μύτη καὶ τὰ μάγουλα. Τὰ μικρά, στεγνωμένα, κοκκινωπὰ χεῖλια αὐτοῦ τοῦ μικροῦ προσώπου, μιλοῦσαν τώρα. Ὁ γυιὸς ἔγειρε τὸ σῶμα πίσω ἐνστικτωδῶς γιὰ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἔστω καὶ μιὰ ἴντσα ἀκόμη ἀπ' αὐτὸ τὸ μικρὸ πρόσωπο.

— Πρόσεξε τί θὰ σοῦ πῶ, εἶπε ὁ πατέρας καὶ ἔγειρε πάνω στὸ τραπέζι, ἐνῶ ὁ γυιὸς του ἔγειρε πίσω, κρατώντας τὴ δεξιὰ γροθιά του σηκωμένη σὰν νὰ εἶχε σφυρὶ στὸ χέρι του καὶ ἔβγαζε τὴ ζωὴ του στὸ σφυρί. Εἶμαι ἐξῆντα πέντε. Δὲν ἔξω πόσο θὰ ζήσω, ἀλλὰ πρέπει νὰ σοῦ ξεκαθαρίσω τοῦτο: Ἄν δὲν ἦμουν αἰσιόδοξος δὲν θὰ ἦμουν ἐδῶ. Δὲν θὰ ζοῦσα οὔτε λεπτὸ ἄλλο. Σταμάτησε καρφώνοντας τὸ βλέμμα του πάνω στὰ μισογυρισμένα μάτια τοῦ γυιὸς του, γιὰ νὰ τοῦ μεταδώσῃ ὅλο τὸ νόημα τῶν λόγων του. Δούλεψα σκληρά, συνέχισε. Τριάντα χρόνια δημιούργησα αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἐσὺ δὲν τὸ ξέρεις, ἦσουν μικρός, ἀλλὰ πολλὰς φορὰς κοιμήθηκα σ' αὐτὸ τὸ γραφεῖο γιὰ νὰ εἶμαι κοντὸς τὸ ἄλλο πρωῒ στὴ δουλειά. Φαίνονταν ἀποφασιστικὸς καὶ ἔμπειρος σὰν σαραντάρης, ἀλλὰ τώρα μαλάκωσε σὰν ἑξηντάρης πάλι. Ἡ ἀγρία διαπεραστικὴ φωνὴ του ἄρχισε νὰ πέφτει καὶ νὰ γίνεται ἀδύνατη καὶ κλαφιάρικη καὶ ἡ παχιά του μύτη ξεφυσοῦσε. Δέ λέω πὼς ἔκανα πάντα καλὰ, εἶπε. Δέ μπορεῖς νὰ περάσῃς τὴ ζωὴ σου ἀπὸ τὸ Α ὡς τὸ Ω χωρὶς σφάλματα. Καὶ τώρα δὲν ἔχω στὸν κόσμον δραχμὴ. Οὔτε δεκάρα. Δὲν εἶναι εὐκόλο στὴν ἡλικία μου νὰ ξαναρχίσω. Γιὰ ποῖο λόγο νομίζεις πὼς πρέπει νὰ ζῶ;

Δὲν ὑπάρχει τίποτε νὰ μὲ κρατάῃ στὴ ζωὴ. Παιδί μου, ἂν δὲν ἤμουν αἰσιόδοξος θὰ εἶχα χαθῇ ἀμέσως, θὰ εἶχα δώσει τέλος στὴ ζωὴ μου. Ξαφνικά ὁ πατέρας χαμογέλασε καὶ τὸ μικρὸ πρόσωπο πνίγηκε μέσα σὲ μιὰ ζεστὴ πλημμύρα θριαμβευτικοῦ χαμογέλου τοῦ μεγάλου προσώπου. Πέρασε τὰ χέρια του στὸ γιλέκο καὶ φαίνονταν πὼς χαμογεῖ καὶ ἐκεῖνο. Χαμογελοῦσε καὶ τὸ σακκάκι του, καὶ τὰ πατζάκια του, καὶ ἀκόμη καὶ τὰ τρυπητὰ γυαλιστερὰ παπούτσια του. Ἔπειτα κατσούφιασε.

— Τὰ μαλλιά σου ἀραιώνουν εἶπε. Δὲν πρέπει νὰ τὰ χάσης σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία. Δὲ θέλω νὰ νομίσῃς πὼς σοῦ κάνω κριτική, εἶσαι ἀρκετὰ μεγάλος νὰ κάνῃς τὴ ζωὴ σου, ἀλλὰ τὰ μαλλιά σου, ξέρεις — πρέπει νὰ κάνῃς κάτι γι' αὐτά. Ἄν χρησιμοποιοῦσες λάδι κάθε μέρα καὶ τὰ ἔτριβες μὲ τὰ δύο σου χέρια, καὶ κυρίως μὲ τοὺς ἀντίχειρες καὶ τοὺς δαίχτες, θὰ ἦταν καλύτερα. Σὲ σκέφτομαι συχνὰ καὶ δὲ θέλω νὰ νομίσῃς πὼς σοῦ κάνω μᾶθημα, γιατί δὲν εἶναι ἔτσι. Ἐπομένως μὴ σοῦ περάσῃ ἡ ἰδέα πὼς αὐτὸ εἶναι μᾶθημα, ἀλλὰ σκεπτόμουν τί θέλεις ἐσύ, τί θέλουμε ὅλοι μας, αὐτὸ τὸ λέω καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ σένα. Αὐτὸ ποὺ θέλουμε ὅλοι μας, εἶναι οἱ ἰδέες — μεγάλες ἰδέες. Δὲν θὰ ἤμουν ἱκανοποιημένος νὰ παραδίνω μαθήματα σὲ μιὰ χούφτα ἀνθρώπων στὸ Πανεπιστήμιο. Θὰ ἤθελα νὰ παραδώσω μαθήματα σ' ὅλο τὸν κόσμο. Βλέπεις, πάντα ἀδικεῖς τὸν ἑαυτό σου. Ἐτσι κάνουμε ὅλοι. Νὰ σκέφτεσαι ψηλά.

— Λοιπόν, εἶπε ὁ γυιὸς τοῦ χαμογελῶντος ἀκόμη, ἀλλὰ σαρκαστικά γιατί εἶχε θυμώσει πολὺ, ἕνας φτάνει στὴν οἰκογένεια. Ἐσὺ σκεπτόσουν πολὺ ψηλὰ ὅσπου τᾶκανε ρόιδο.

Δὲν ἤθελε νὰ τὸ πῇ αὐτὸ γιατί δὲν εἶχε τὸ θάρρος, ἀλλὰ πληγώθηκε ὁ ἐγωϊσμός του.

— Ἐννοῶ εἶπε ὁ γυιὸς σπεύδοντας νὰ τὰ σκεπᾶσθαι ταραγμένος, ἐγὼ δὲν εἶμαι σὰν ἐσένα... Ἐγώ...

— Πὼς εἶπες; εἶπε ὁ γέρος. Μὴν τὸ λὲς αὐτό. Ἦταν τὸ μικρότερο πρόσωπο ποὺ μιλοῦσε γεμᾶτο πανικό. Μὴν τὸ λὲς αὐτό. Μὴ χρησιμοποιεῖς αὐτὴ τὴν ἔκφραση. Εἶναι σφαλερὴ ἰδέα: Μὴν ἀποχτᾶς κακὴ ἰδέα γιὰ μένα. Ἐγὼ καλῶντα τὸν ψῦλο, εἶπε μὲ περηφάνεια ὁ γέρος.

Ὁ γυιὸς ξανάρχιζε, ἀλλὰ ὁ πατέρας τὸν σταμάτησε.

— Ξέρεις, εἶπε τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δύο του πρόσωπα ποὺ γίνονταν ἀκόμη μεγαλύτερο καθὼς μιλοῦσε, πὼς μερικὰ ἀπὸ τὰ παλαιότερα σπίτια τῆς πόλης εἶναι στὴν Κουήρ Στρούτ; Μερικὲς ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες φίρμες τῆς χώρας; Πῆγα ἐκεῖ σήμερα τὸ πρωὶ μὲ τὸν γ. Χίγγινς, θυμᾶσαι τὸ Χίγγινς; Χερωκώπησαν. Ναί, χερωκώπησαν. Καὶ ὁ Μούρ ἔχασε τὰ πάντα. Ἔχει τὸν σωφὲρ του, ἀλλὰ μὲ τὰ χρήματα τῆς γυναῖκας του. Εἶδες τὸν Μπέλτιμαν στὶς ἐφημερίδες; διακόσιες πενήντα χιλιάδες ἔλλειμμα. Καὶ πόσο θὰ ἀντέξουν οἱ Πρέστονς;

Τὸ μεγάλο πρόσωπο χαμογέλασε καὶ σκέπασε τὸ μικρότερο. Ὅλο τὸ τραῖνο, εἶπε ὁ γέρος, γέμισε κάθε πρωὶ μὲ χερωκοπίες. Χιλιάδες εἶχαν χαθῇ. Χιλιάδες; Δεκάδες χιλιάδες. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἀνθρώπους στὴν πόλη εἶχαν καταστραφῇ.

Ὁ ἴδιος, ἕνας ἀνθρωπάκος, ὑπερηφανεύονταν ποὺ χερωκώπησε μὲ τοὺς μεγάλους. Αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ νοιώθῃ πλούσιος.

— Πρέπει νὰ καταλάβῃς, εἶπε σοβαρά, πὼς ὁ κόσμος ἀλλάζει. Πρέπει νὰ συμβαδίζῃς μὲ τὶς περιστάσεις.

‘Ο γυιὸς σιωποῦσε. ‘Ο φθινοπωριάτικος ἥλιος ἔρριξε λίγες φωτεινὲς ἀκτίνες ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ παγωμένο παραθύρο καὶ ἡ σκιά ἀπὸ τὸ κιγκλίδωμα καὶ τὰ τζάμια ἔπεσε ἀδύνατη πάνω στὸν τοῖχο πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα. Λίγο φῶς ἔπεσε πάνω στὴν ξέσκεπη κορυφὴ ποὺ ξεχώριζε ἀνάμεσα στὰ ἄσπρα μαλλιά. Τὰ μαλλιά ἦταν τόσο κοντά, ποὺ τὰ αὐτιά προεξείχαν, καὶ καθὼς ἡ σκιά τους ἀποτυπώθηκε στὸν τοῖχο πίσω ἀπὸ τὸ κιγκλίδωμα τοῦ παραθύρου, ὁ πατέρας (στὴ φαντασία τοῦ γυιοῦ του) φάνηκε σὰν κατάδικος στὸ κελλί του καὶ ὁ γυιὸς ἀναρωτιώταν: Ἐλεγον τὴν ἀλήθεια ὅταν ἰσχυρίζονταν πὼς ὁ γέρος ἦταν ἀπατεώνας καὶ πὼς τὰ ἰσοζύγια του ἦταν μαγειρεμένα; Τί θὰ γίνονταν μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔπρεπε στὴ συγκέντρωση ν’ ἀποφασίσουν νὰ κλείσουν μέσα τὸν ἀνθρωπάκο ἀπὸ τὸ Μπίρμιγχαμ μὲ τὸ ἀδιάβροχο...;

— Ὑπάρχει μιὰ μύγα ἐδῶ μέσα, εἶπε ξαφνικά ὁ γέρος, κοιτάζοντας ψηλά καὶ ἀναπνέοντας. Μὲ συγχωρεῖς ποὺ σὲ διακόπτω, ἀλλὰ ἀκούω μιὰ μύγα. Πρέπει νὰ τὴν διώξω.

— Μύγα; εἶπε ὁ γυιὸς του προσπαθώντας νὰ ἀκούσῃ.

— Ναί, δὲν τὴν ἀκοῦς; Κοίταξε πὼς ἀκούγεται τὸ παραμικρὸ τώρα ποὺ σταμάτησαν οἱ μηχανές. Χρειάστηκε ἀρκετὸ χρόνο νὰ συνηθίσω στὴν ἥσυχία. Τὴ βλέπεις παλιόπαιδο; Δὲ μπορῶ νὰ ὑποφέρω τίς μύγες, ποτὲ δὲν ξέρεις ποὺ εἶναι. Συγγνώμη μιὰ στιγμὴ.

‘Ο γέρος τράβηξε ἓνα ξεσκονόπανο ἀπὸ ἓνα συρτάρι.

— Δὲ μπορῶ νὰ κάθομαι σ’ ἓνα δωμάτιο μὲ μιὰ μύγα μέσα, εἶπε. Σηκώθηκαν καὶ οἱ δυὸ καὶ ἀφουγκράστηκαν. Πραγματικά στὸ γραφεῖο ἀκούγονταν ἓνα μικρὸ ξεψυχισμένο βῆξ μιᾶς μύγας ποὺ ὁ φθινοπωρινὸς ἥλιος τὴν ξεγελοῦσε γιὰ τὴ δύναμή της.

— Ἄνοιξε τὴν πόρτα, εἶπε ὁ γέρος μὲ ἀμηχανία. Τὶς ἀπεχθάνομαι.

‘Ο γυιὸς ἀνοιξε τὴν πόρτα καὶ ἡ μύγα πέταξε στὸ φῶς. ‘Ο γέρος πῆγε νὰ τὴν χτυπήσῃ ἀλλὰ ἐκείνη πέταξε ψηλότερα.

— Νάτην, εἶπε, ἀνεβαίνοντας στὴν καρέκλα. ‘Ο γέρος χτύπησε ξανά καὶ χτύπησε κι’ ὁ γυιὸς μόλις χαμήλωσε ἡ μύγα. ‘Ο γέρος ἀνέθηκε στὸ τραπέζι. Μιὰ ἔκφραση ἀηδίας καὶ φόβου συμπλέκονταν στὸ μικρότερο πρόσωπό του καὶ μιὰ ἔκφραση ἀπολογίας καὶ ἀδυναμίας.

— Συγγνώμη, εἶπε ξανά, κοιτάζοντας ψηλά τὸ ταβάνι.

— Ἄν ἀφήσουμε τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ ἢ ἀνοίξουμε τὸ παράθυρο θὰ φύγῃ, εἶπε ὁ γυιὸς.

— Μπορεῖ νὰ σοῦ φανῇ λόξα, εἶπε ὁ γέρος ντροπαλά. Δὲν μοῦ ἀρέσουν οἱ μύγες. Ἄ, νάτη.

Τοὺς ξέφυγε. Στάθηκαν μὲ ἀπόγνωση χάσκοντας στὸ ταβάνι ὅπου ἡ μύγα ζουζούνιζε σὲ μικροὺς κύκλους γύρω ἀπὸ τὸ καλώδιο τῆς λάμπας.

— Δὲ μοῦ ἀρέσουν, εἶπε ὁ γέρος.

Τὸ τραπέζι ἔτριξε κάτω ἀπ’ ὅτὸ βάρος του. Ἡ μύγα συνέχισε γιὰ λίγο καὶ σταμάτησε στὸ ταβάνι. Μάταια ὁ γέρος τίναξε τὸ ξεσκονόπανο ἐπάνω της...

— Πρόσεχε, εἶπε ὁ γυιὸς. Μὴ χάσῃς τὴν ἰσορροπία σου.

‘Ο γέρος κοίταξε κάτω. Ξαφνικά φάνηκε πολὺ κουρασμένος καὶ γερασμένος. Τὸ σῶμα του ἄρχισε νὰ γέρνῃ καὶ κάποια ἀδυναμία πλάκωσε τὸ πρόσωπό του.

— Βοήθησέ με λίγο, εἶπε ὁ γέρος μὲ τρεμουλιαστή φωνή. Τὸ χέρι του ἔπεσε βαρεῖα ἐπάνω στὴν πλάτη τοῦ γιουῦ του ποὺ ἔνοιωσε τὸ μεγάλο καὶ ἀβοήθητο βάρος τοῦ πατέρα του.

— Ἀκοῦμπα ἐπάνω μου.

Πολὺν βαρεῖα καὶ ἀργὰ ὁ γέρος κατέθηκε προσεχτικά ἀπὸ τὸ τραπέζι στὴν καρέκλα. Μιὰ στιγμή, παλιόπαιδο, εἶπε ὁ γέρος. Μετά, ἀπρὸς πῆρε ἀνάσα, κατέθηκε ἀπὸ τὴν καρέκλα στὸ πάτωμα.

Εἶσαι καλά; ρώτησε ὁ γιός.

— Ναί, ναί, εἶπε ὁ γέρος κοντανασαίνοντας. Ἐκείνη ἡ παλιόμυγα τᾶκανε ὅλα. Ξέρεις, ἀλήθεια εἶσαι πιὸ φαλακρὸς πίσω ἀπ' ὅ,τι νόμιζα. Ἔχεις φαλάκρα ἐκεῖ ἴσα μὲ τὸ χέρι μου. Τὴν εἶδα τώρα ποὺ ἤμουν στὸ τραπέζι. Μοῦ προκαλέσε σόκ. Ἀλήθεια πρέπει νὰ κάνης κάτι. Τὰ δόντια σου πῶς πάνε; Μήπως εἶναι χαλασμένα; Μπορεῖ νὰ συντελοῦν στὴ φαλάκρα. Δὲν σοῦ εἶπε ἡ Ἀλίκη πόσο φαλακρὸς εἶσαι;

— Κουράζεσαι πολὺ. Εἶσαι ἀνήσυχος, εἶπε ὁ γιὸς μὲ ἀπαλὴ φωνὴ μετανοιωμένος καὶ δείχνοντας συμπόνοια. Κάθησε. Πέρασες ἀσχημίες στιγμές.

— Ὅχι, τίποτε, εἶπε ὁ γέρος ντροπαλά, ἀναπνέοντας μὲ δυσκολία. Ψιλοπράγματα. Ὅλοι τους ἦταν πολὺ καλοί. Ἦλθαν ὅλοι νὰ μοῦ σφίξουν τὸ χέρι. Ἦλθε τὸ προσωπικό. Ὅλοι ἦλθαν ἀπλῶς νὰ μὲ χαιρετήσουν. Εἶπαν: «Σοῦ εὐχόμαστε καλὴ τύχη».

Ὁ γέρος γύρισε τὸ πρόσωπό του ἄλλοῦ καὶ σκούπισε ἕνα δάκρυ ἀπὸ τὰ μάτια του. Μιὰ ἀναλαμπὴ συμπόνοιας πέρασε στὸ νῆρ. Ἐνοιωθε σὰν νὰ εἶχε ἀνατεῖλει ἕνας ἥλιος.

— Ξέρεις - εἶπε ὁ πατέρας ἀνήσυχος, ρίχοντας μιὰ φευγαλέα ματιὰ στὴ μύγα στὸ ταβάνι λὲς καὶ ἤθελε νὰ ἀκούσουν καὶ ἡ μύγα καὶ ὁ γιὸς αὐτὰ ποὺ θὰ ἔλεγε - ξέρεις, ὅλος ὁ κόσμος εἶναι χαλασμένος. Ἐκανα κι' ἐγὼ τὰ λάθη μου. Τὸ σκεφτόμουν πρὶν ἔλθης. Ξέρεις ποῦ εἶχα ἄδικο; Ξέρεις ποῦ ἔκανα λάθος;

Ὁ γιὸς ἔνοιωσε τὴν ψυχὴ του νὰ πλακώνεται ἀπὸ πονικὸ καὶ ἀμυχανία. Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἦθελε νὰ φωνάξῃ, μὴ Μὴν τ' ἀνακατώνῃς ἄλλο. Μὴν ταπεινώνεσαι μπροστά μου. Μὴν ἀρχίζῃς νὰ λὲς τὴν ἀλήθεια. Μὲ μὲ ἀναγκάζῃς νὰ πῶ πῶς τὰ ξέραμε ὅλα, πῶς τὸ ξέραμε ἀπὸ χρόνια τὸ θαλάσσιμά σου, πῶς τὸ εἶχαμε καταλάβει ἀπὸ τίς ψεύτικες δικαιολογίες ποὺ ἀράδιαζες, πῶς ξέραμε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ξεγέλασες.

— Αὐτὸ ποὺ μὲ ἀπασχολοῦσε ἦταν τὰ λεφτά, εἶπε ὁ γέρος. Πίστευα πῶς μοῦ χρειάζονταν λεφτά. Τώρα τέλειωσα μὲ τὰ λεφτά. Τέλειωσα πέρα γιὰ πέρα. Δὲ θέλω νὰ δῶ ποτὲ δεκάρα ὅσο ζήσω. Δὲ θέλω οὔτε νὰ δῶ οὔτε ν' ἀκούσω γιὰ λεφτά. Ἄν ἐρχόσουν τώρα καὶ μοῦ ἔδινες χίλιες λίρες θὰ σὲ κοροϊδεύα. Ξεγελοῦμε τὸν ἑαυτοῦ μας. Δὲν ζητοῦμε τὴν οὐσία. Αὐτὸ ποὺ θέλω τώρα εἶναι νὰ πάω σ' ἕνα ὠραῖο σπιτάκι κοντὰ στὴ θάλασσα. Νοιώθω πῶς μοῦ λείπει, ἀέρας, ἥλιος, ζωὴ.

Ὁ γιὸς ἔμεινε ἐκπληκτός.

Μὰ καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεσαι λεφτά, εἶπε ἀνήσυχος. Θέλεις πολλὰ λεφτά νὰ τὸ κάνης αὐτό.

— Μὴ λὲς πῶς θέλω λεφτά, εἶπε ὁ γέρος ἀγριεμένα. Μὴν τὸ λὲς αὐτό. Μόλις βγῶ ἀπὸ δῶ μέσα ἀπόψε θὰ μπῶ στὴν ἐλευθερία. Δὲν πρόκειται νὰ σκεφθῶ τὰ λεφτά. Ποτὲ δὲν ξέρεις ἀπὸ ποῦ θὰ σοῦ ἔλθουν. Μπορεῖ νὰ δῆς κάτι. Μπορεῖ νὰ

ἀνταμώσης ἕναν ἄνθρωπο. Ποτὲ δὲν ξέρεις. Ἀνησύχησαν τὰ παιδιὰ τοῦ Ἰσραὴλ γιὰ λεφτά; Ὁχι. Ἀπλῶς ξεχύθηκαν ἔξω καὶ μάζευαν τὸ μάννα. Αὐτὸ θέλω νὰ κάνω κι ἐγώ.

Ὁ γιὸς πῆγε νὰ μιλήσῃ, ἀλλὰ ὁ πατέρας τὸν σταμάτησε.

— Τὰ λεφτά, εἶπε, δὲν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητα.

Τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα ἔλαμπε τώρα σὰν τὸ ὀλόγιμο λαμπρὸ φεγγάρι.

— Νὰ τί μὲ ἔκανε νὰ σὲ ἐπισκεφτῶ, εἶπε ὁ γιὸς ἀμήχανα καὶ ξερά. Δὲν εἶμαι πλούσιος. Κανεῖς μας δὲν εἶναι. Ἀλήθεια, κατὰ πῶς πᾶν τὰ πράγματα, δὲν ὑπάρχει καμμιά σταθερότητα καὶ δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε τίποτε. Μακάρι νὰ μπορούσα, ἀλλὰ δὲν μπορῶ. Ἀλλὰ — ἀφοῦ μπόρεσε νὰ κάνῃ τὴν ἀρχὴ ἄρχισε νὰ τραυλίζει καὶ νὰ ζαρώνει τὰ μάτια του μὲ δειλία — ἀλλὰ ἡ ιδέα πὼς θὰ βρεθῇς — ἅ... θὰ βρεθῇς σὲ ἄμεση ἀνάγκη—ἅ... θέλω νὰ πῶ — ἅ... ἂν ὑπάρχῃ — ἅ... γιὰ νὰ γίνω σαφής, ἂν ὑπάρχῃ πρόβλημα χρημάτων, κόπως θὰ μπορούσα νὰ τὰ ἐξοικονομίσω.

Κοκκίνισε. Ἀπεχθάνονταν νὰ παραδέχεται τὴ φτώχεια του, ἀπεχθάνονταν νὰ κάνῃ ἐλεημοσύνη στὸν πατέρα του, ἀπεχθάνονταν νὰ κάθεται ἐκεῖ ξέροντας αὐτὰ ποῦ ἤξερε γι' αὐτόν. Ντρέπονταν σὰν σκέφτονταν πόσο ὁ ἴδιος, πόσο ὅλοι τοὺς ἔτρεμαν νὰ ἔχουν στὰ χέρια τοὺς αὐτὸν τὸν αἰσιόδοξο, σπάταλο, ἀχαλίνωτο καὶ πονηρὸ γέρο. Ὁ γιὸς ἀπεχθάνονταν νὰ νοιώθῃ πὼς βρίσκεται σὲ μιὰ παρά- ξενη κατάστασι πού δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ. Νὰ εἶναι δηλαδὴ δειλὸς καὶ ἀνέντιμος.

Ὁ πατέρας χαμήλωσε τὰ μάτια του πάνω στὸ δειλὸ καὶ κατσουφιασμένο πρό- σωπο τοῦ γιου τοῦ καὶ σιγὰ - σιγὰ τὸ ὄνειροπόλο βλέμμα του χάθηκε. Ἀργὰ - ἀργὰ τὸ ὀλόγιμο φεγγάρι ἄφηνε τὸ λαμπρὸ ταξίδι πάνω στὸ ροῦσο πρόσωπό του, καὶ ξαφνικὰ ἐπικρατοῖσε τὸ μικρὸ πρόσωπο κάτω ἀπὸ τὶς ζάρες σὰν τὴν ἀλεπού πού παραφυλάει μέσα ἀπὸ τὴν κρυψώνα της. Ἐγειρε ἀπότομα μπροστὰ πάνω στὸ τραπέζι καὶ ξαφνικὰ ἕνα ἀσημένιο στυλὸ βρέθηκε στὸ χέρι του ἔτοιμο νὰ γράφῃ κάτω ζωηρὰ πάνω σ' ἕνα μπλόκ.

— Νὰ τὰ ἐξοικονομήσεις; εἶπε ὁ γέρος ἀπότομα. ἸΓατί δὲ μοῦ ἔλεγες γρη- γορώτερα πὼς μπορούσες νὰ ἐξοικονομήσεις λεφτά; Πὼς μπορείς νὰ τὰ ἐξοικονο- μήσεις; Ἀπὸ ποῦ; Πότε;

ΞΑΝΘΟΣ — ΦΛΑΒΙΟΣ ΑΠΕΛΛΙΝΟΣ

Λόγος πρῶτος

I

Ἀπ' τῇ γενιᾷ τῶν Ἀπελλίνων ἦταν
 ὁ κεντυρίων Ξάνθος Ἀπελλίνος,
 ἀπὸ τὸν Τάραντα. Τῇ Ρώμῃ ὥς τόσο
 πατρίδα του θαρροῦσε· μπερδεμένα
 στὰ χρόνια ἐκεῖνα κόσμοι καὶ πατρίδες.
 Φλάβιος πῆρε τ' ὄνομα στὴ Ρώμῃ.
 Ὁ κεντυρίων Φλάβιος Ἀπελλίνος
 ποικίλους εἶχε μίλιτες μαζί του.
 Γλῶσσες, λαοί, θρησκείες ἓνα κοῦμα.
 Κ' ἡ Ρώμῃ προσπαθοῦσε νὰ στεριώσῃ
 ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς πάτρια μὲν οὐναμ.

II

Ἀπριλομάης κ' οἱ στράτες κεντημένες
 μὲ παπαροῦνες καὶ μὲ τεντελίνες...
 —«Σκληρὲς τῆς μάχης οἱ ὥρες!...» Ὅπως εἶναι
 προαῦντικὸ τῆς Πουλχερίας τὸ βλέμμα,
 τῆς σεβαστῆς Ρωμαίας, τῆς γυναικας,
 ποὺ καρτερεῖ τὸν ἄντρα νὰ γυρίσῃ
 ἀπὸ τὸν πόλεμο. Δοσμένος στὴν ἀγάπῃ
 καὶ στὴν σφαγὴν ὁ στρατιώτης εἶναι...
 —«Πῶς νὰ διαβῶ, νὰ πάω στίς παπαροῦνες
 στίς τεντελίνες, στὴ χαρὰ τοῦ Μάη,
 στὸ γέλιο τοῦ παιδιοῦ μου, στὴν αὐλὴ μου;»

III

Ἀδιάφορος τοὺς μίλιτες του ἀκούει
 καὶ ἀδιάφορος μαθαίνει τίς θρησκείες.

—«Τὸ ἱερό μας ζῶο εἶναι ὁ Ταῦρος·
 τὸ αἷμα του κ' ἡ σάρκα του εἶν' ὁ Μίθρας.»

—«Εἶν' ὁ ἄμυνός τὸ ζῶο τοῦ Χριστοῦ μας·
 ἀλλ' εἶναι μόνο σύμβολο, τί Ἐκεῖνος
 μονάχα τὴν ἀναίμακτη θυσία
 μᾶς ἄφησε ἐντολὴ νὰ κοινωνοῦμε».

—«Τῆς Ἰσιδας εἶναι μεγάλ' ἡ χάρη,
 τῆς σεβαστῆς θεᾶς· τί λέτε τώρα;
 Ἡ βούκερος εἶναι τοῦ κόσμου ἡ μάνα».

ΙΥ

Σὰν Ἕλλην δὲν ξεχνοῦσε τὴ γεννιά του,
 πὼς ἦταν Δωριεὺς καὶ Ταραντῖνος
 ἀπ' τοὺς συγκλητικοὺς, τοὺς ἀπελλίνους.
 Μὰ δέχονταν τὸ ἱμῆριον τῆς Ρώμης,
 πὺν ἐνώνει τοὺς λαοὺς καὶ τὶς πατρίδες.

Μιά μέρα ἕνας μελαψὸς Σημίτης
 —«Εἶναι τριάντα Σάββατα, μεγάλη
 γιορτή», τοῦ λέει, «δὲν κάνει νὰ δουλέψω».
 Δίνει ἐντολή:

—Χόντιε, νὰ μὴ δουλέψῃ
 ὁ Ντάβους ἢ Νταβίδ, πιστὸς Ἑβραῖος».

—Ἰδέες, τῶν λαῶν τὸ θόρειο σέλας!
 Καὶ χάνεται τὸ σέλας κ' ἀπομένει
 ἡ μνήμη του, νὰ μᾶς ἐλευθερώνη
 ἀπὸ τὰ σκότη μέσα μας κι ἀπ' ὅλα
 τὰ φοβερὰ πλανέματα τῆς Νύχτας.

Ἰδέες, πὺν φωτίζετε τὸν Ἕναν,
 τοῦ Ἐνὸς τὸ θόρειο σέλας, πὺν δὲν φεύγει
 ἀπὸ τὰ μάτια του ποτέ — καὶ φέγγει
 νὰ περπατᾷ ἐλεύθερος, νε δείχνῃ
 τὶς μακρινὲς πορεῖες στοὺς ἀνθρώπους,
 σὰ νᾶναι μοῖρα ἀνθρώπινη, π ρ ο φ ἦ τ η ς!

ΥΙ

Μεγάλη ἀπ' τὴν ἀρχὴ γεννιέται τῶν αἰώνων
 ἡ τάξις
 ἤδη ξαναγυρίζει καὶ ἡ παρθένος, ξαναγυρί-
 ζουν τὰ βασίλεια τοῦ Κρόνου
 ἤδη νέα γενεὰ ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν
 οὐρανό.

(Βιργίλιος - Ἐκλογή ΙΥ, 5 - 7)

Τὸ θόρειο σέλας εἶδε ὁ ποιητὴς μας
 Βιργίλιος σὲ μιὰ ἀστραπὴ τοῦ νοῦ του
 καὶ ψάλλει τὴν παρθένα μὲ τὸ θρόνος,
 τὴ γέννηση τοῦ νέου Φοίβου ψάλλει,
 τὸ μέγα ξαναγύρισμα τῶν αἰώνων
 καὶ τὴ χρυσὴ ἐποχή, ποιητὴς - προφήτης.
 Μὰ τί γυρεύουν τοῦτ' οἱ ἀνατολίτες
 μὲ τὶς λαορεῖες, τὰ μυστήριά τους;
 Ποιὰ σύνθεσις πνευματικὴ προσμένει
 νὰ τὴν χαρῇ καὶ νὰ τὴν ζήσῃ ὁ κόσμος;
 Μοῖρα Κλωθώ, στὴ ρόκα σου τί γνέθεις;

ΤΙΙ

Στῶν Χριστιανῶν τὸ σπῆλαιον ἓνα βράδιν
νὰ πάη, νὰ ἰδῇ ν' ἀκούσῃ τρόπον ἡῦρε.

—«Τῶν φοβερῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων...»
ἀκούγετ' ἓνας γέρος· κάποιον εἰκόνα—
κοιμένη κεφαλὴ σ' ἓνα πινάκι,
τοῦ φέρονει ρῖγος μυστικό.

—«Σκοτώνουν

οἱ Χριστιανοὶ λοιπόν; Νεκροὺς πιστεύουν;
Τοὺς βασανίζουν καὶ τὸ αἷμα πίνουν;
Φρίκη!... Διεισπραμμένοι!» ψιθυρίζει.
Καὶ δίχως νὰ σκεφτῇ, πετάγεται ἔξω.

—«Θεοί! ποῦ βρέθηκαν ἐδῶ μέσα!»

ΤΙΙΙ

—«Θεὸς εἶν' ἡ ἀγάπη, Φλάβιε - Ξάνθε».

—«Τὰ ἰδανικά μας εἶναι, Πουλχερία».

—«Εἶν' ὁ Χριστὸς ὁ λυτρωτὴς θεὸς μας».

—«Αὐτὸς ποὺ πίνει τὸ αἷμα τῶν ἀθώων;»

—«Ἡ πλάνη εἶναι τὸ λάθος τῶν ἀθώων».

—«Κοιμένη κεφαλὴ ἴσα σὲ πινάκι.

Μακρυά! Μακρυά! δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ θάβουν

νὰ ἐνώσουν τοὺς λαοὺς σὲ μιὰ λατρεία...

Θέλ' ἡ ψυχὴ μας φῶς, ἀνάσα θέλει·

δὲν θέλει πένθη, σταυρικοὺς θανάτους

καὶ θρήνους. Φῶς γυρεύει, Πουλχερία!»

ΙΧ

—«Ἄν μ' ἀγαπᾷς, εἶν' ὁ Χριστὸς ἀγάπη.

Ἄν ἀγαπᾷς τὸ φῶς, αὐτὸν λατρεύεις.

Ἄν τρέμῃς τὴν ἀλήθεια, τότε τρέμεις
καὶ τὸ Χριστό. Κι' ἂν στὴ ζωὴ πιστεύῃς,
πιστεύεις στὸ Χριστό, ποὺ ἀναστημένος
ἀνάσταση χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους.

Δὲν εἶναι δόγμα, μήτε παραμύθι.

Σὰν ἄνθρωπος περπάτησε μαζί μας.

Μιὰ ζωντανὴ πορεία ἀγάπης εἶναι.

Προφήτης ὁ Βεργίλιος τοῦ Χριστοῦ μας
τὸν ἐρχομὸ του ψάλλει ὁ ποιητής μας».

Ρ Ο Υ Θ

"Ω! Ρούθ, ώραία μου Ρούθ, χιλιάδες χρόνια
 μου λέει ή ψυχή πώς ἔζησα. Μὰ ὡς τόσο
 ποτὲ δὲ σ' εἶδα νᾶρχεσαι, ἓνα βράδυ,
 νὰ γύρεις στὸ πλευρό μου, ἐκεῖ στὰ πλούσια
 χωράφια, ποὺ τὰ στάχνα ἔχουν ψηλώσει
 καὶ γνέφουν μὲ φιλία στοὺς θεριστάδες.
 Μυρρίζει πάντα ἀγάπη τὸ χορτάρι,
 κι' ὅταν τὸ κόβουν κι' ὅταν δεματίζουν,
 κι' ὅταν τὸ φέρνει μόσχο ὠραῖος ἀγέρας
 στὰ πέρατα τοῦ κόσμου ἀπ' ἄλλους κόσμους.
 Μὰ ἐγὼ δὲν ἔλεα νᾶρθεις νὰ μοῦ φέρεις
 μιᾶς νέας ἀγάπης τᾶχατε τὸ μῦρο.
 Μὲ ἀγάπες καὶ μὲ μῦρα ἔχω χορτάσει·
 κι' ὅλα τους ἦταν ψεύτικα, ἀπ' τὴν ὥρα
 ποὺ κλείνει ὁ κύκλος, πάντοτε, ὅταν εἶχε
 τὴν ἀμοιβή γιὰ εὐγὴ του καὶ σκοπὸ του.
 Τὸ τέλειο δόσιμο ἦθελα τῆς χήρας,
 ἔτσι ὅπως μόνη ἀτόμεινε στὸν κόσμο
 κι' ἐζήταε μιὰ φτερούγα ν' ἀγκαλιάσει
 "Ω! Ρούθ, ώραία μου Ρούθ, χιλιάδες χρόνια
 σὰν ὁ Βοῶζ καρτέρα νὰ σὲ στείλει
 μιὰ Νωεμὴ, μία μοῖρα, ἡ πεθερά σου.
 Καὶ πέρασαν τὰ χρόνια καὶ δὲν ἦρθες!

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

ΓΙΑ ΚΕΙΝΑ ΤΑ ΜΑΤΙΑ

Τὰ παράθυρα ἔκλεισαν
 ἐρμητικά

Κι ὁ ἥλιος
 στάθηκε πίσω
 ἀπ' τὸν τσιμέντινο τοῖχο
 μ' ὅλο τὸ βάρος τῆς σιωπῆς
 καὶ τῆς ἀνησυχίας

Γιὰ κεῖνα τὰ μάτια
 ποὺ 'μειναν κρεμασμένα
 στοὺς ἐσώτοιχους.

Καὶ γιὰ κεῖνα τὰ κλωνάρια
 τῆς μπουμπουκισμένης
 ἀμυγδαλιάς
 ποὺ δὲν πρόλαβαν
 νὰ σκορπίσουν
 τὴν ὁμορφιά τους

ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΡΖΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΤΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΕΝΑ «ΚΑΙ» ΠΟΥ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΖΕΤΑΙ ΔΙΑΡΚΩΣ

(Σημειώσεις για την Τέχνη)

Μπορεί, τάχα, μιὰ νέα μορφή Τέχνης, νὰ περιορίσει τὴν ὅποια ἐπίδραση πὺν ἐξασκεῖ, ἐπάνω μας, ἢ προηγούμενη;

Ἡ - πὺν συγκεκριμένα - μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε, πὺς οἱ παλιότερες μορφές ἔκφρασης, ἐπειδὴ ἀντιπροσωπεύουν τὸν ψυχισμό καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἄλλων ἐποχῶν, τὴν κρίση καὶ τὴν ὁμιλία ἄλλων ἀνθρώπων, δὲν εἶναι σὲ θέση, πιά, νὰ μᾶς συγκινήσουν;

Νὰ ἔνα σοβαρὸ ἐρώτημα.

Καὶ νὰ - ἀκόμα - τὸ ἐρώτημα, πὺν προκάλεσε καὶ προκαλεῖ, στὴν εὐαίσθητη περιοχὴ τῆς Τέχνης, μιὰ συζήτηση ἀπ' τὶς πὺν ἐνδιαφέροντες.

Ἐχουν, βέβαια, διατυπωθεῖ πολλά. Καὶ τὸ ἐρώτημα ἔχει ἐξετασθεῖ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Καὶ πολλὰς εἶναι, συνάμα, οἱ σοβαρὲς γνώμες, πὺν ἀποκρυσταλλώθηκαν στὸ τέλος, γύρω ἀπ' αὐτὲς τὶς διάφορες μορφές Τέχνης καὶ τὴ βαθύτερη σχέση τους.

Ὡστόσο, κάπου - κάπου, ἐπισημαίνει κανεὶς ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πὺν ἀσχολήθηκαν μὲ τοῦτο τὸ θέμα, καὶ μερικοὺς περιεργούς προχειρογράφους, οἱ ὁποῖοι ζινοῦνται κάτω ἀπὸ τὴν ὀλέθρια δεσποτεία μιᾶς δύσκαμπτης, δογματικῆς μονολιθικότητας

Σὲ μερικές, λόγου χάρι, περιπτώσεις, ἐντοπίζουμε, χωρὶς μεγάλη δυσκολία, τὴν ὑπερβολικὴ καὶ θάναση ἄποψη, ὅτι κάθε παλιὰ μορφή Τέχνης, ὄντας πλάσμα πὺν γεννήθηκε κάτω ἀπὸ ὠρισμένες, ἱστορικὲς συνθήκες, γιὰ νὰ θεραπεύσει - καθὼς τονίζουν - ὠρισμένες, καὶ μόνον, ἀνάγκες, παρουσιάζει, ἀπὸνα σημεῖο καὶ πέρα, μουσειακὸ, μονάχα, ἐνδιαφέρον, ἐνῶ, σὲ κάποιες ἄλλες - παθολογικὰ ἀκροαῖες - τὸ νέο ἀντιμετωπίζεται μὲ ἀπροσημάτιστη ἀδιαφορία.

Σὰν κάτι, δηλαδή, πὺν, ὄχι μόνον δὲν ἔρχεται νὰ προσθέσει, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μιὰ περιττή, στὸ βάθος, ἐπανάληψη.

Ἔτσι, μιὰ ψύχραιμη ἀπάντηση, σ' αὐτὲς τὶς ἀκροαῖες θέσεις, πὺν θὰ μποροῦσαν νὰ συνιστοῦν καὶ κλασσικὰ δείγματα ἐπιπολαιότητας, μὺν φαίνεται ἀπαραίτητη. Κι ὁ καθένας, νομίζω, πὺν ἐπιθυμεῖ ν' ἀσχοληθεῖ μὲ κάτι τὸ σοβαρὸ, ἔχει τὴν εὐχέρεια καὶ τὴ δυνατότητα - ἂν ὄχι τὴν ὑποχρέωση - νὰ πεῖ, χωρὶς φανατισμό, τὶς ὁποιες ἀπόψεις του, ἐπάνω σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα.

Στὴν Τέχνη, λοιπόν, ἔχω τὴ γνώμη, πὺς ὅλα διατηροῦν - ἀπ' τὴν ἄποψη τοῦλάχιστον τῆς ἐπίδρασης στὸ αἶσθημα - ἐκείνη τὴν πρώτη τους δύναμη, ἐκείνη τὴν ἐσώτατη, τὴν ἐντονη καὶ πυρετικὴ ἀνάγκη πὺν τὰ γέννησε.

Καὶ μάλιστα, μπορεῖ κανεὶς νὰ τονίσει, πὺς αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, αὐτὸς ὁ βασανιστικὸς καὶ γόνιμος πόθος τῆς ἔκφρασης, πὺν ἀναφέρεται στὰ ἔγκατα τοῦ καλλιτέχνη - σὰν ἀποτελέσμα τοῦ διαλόγου του μὲ τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο - καὶ λαμβάνει, κατόπιν, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, σάρκα καὶ ὀστά, μὲ τὸ ἔργο Τέχνης, δὲν περιορίζει, προϊόντος τοῦ χρόνου, τὴν ἐμβέλεια του.

Κεῖται, πάντα, ἐκεῖ πὺν εἶναι τώρα, ὅπως ἦταν κάποτε, ὅπως θὰ 'ναι πάντα, σὲ μιὰν ἀέναη διατήρηση τῆς ὁποιας, αἰσθητικῆς του ἀξίας.

“Ὅσον ὑφίσταται τὸ ἔργο Τέχνης - ὁ φορέας δηλαδή - τόσον ὑφίσταται κι' αὐτὸ τὸ διαχεόμενον, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, φάσμα τῆς ἔκφρασης.

Κι ὅ,τι προσπαθοῦσε νὰ μεταδώσει τότε, στὸ σκίρτημα τῆς πρώτης του ἐμφάνισης, προσπαθεῖ καὶ τώρα.

Κι αὐτὴ ἡ προσπάθεια, ἱερὴ καὶ πάσχουσα καὶ παλλόμενη μετὰ τὴ δική της, θερμὴ ἀναπνοή, συγκινεῖ καὶ θὰ συγκινεῖ πάντα.

Καμιά φορά, μάλιστα, τὸ παλιὸ ἔργο Τέχνης, ἀντὶ νὰ περιορίζει τὴν ἀξία του, συμβαίνει νὰ λαμβάνει καὶ μιὰν ἄλλη πρόσθετη διάσταση, καὶ μιὰν ἄλλη δυνατότητα, πού ἴσως καὶ νὰ μὴν εἶχε στὴν ἐποχὴ του.

Εἶναι ἡ γοητεία τοῦ παλιοῦ πράγματος.

Εἶναι - ἀκριβῶς - ἐκείνη ἡ μοναδική, ποιητικὴ, θὰ 'λεγα, δύναμη, πού ὁλοένα ἀποχτᾷ τὸ ἔργο Τέχνης, καθὼς ὁ χρόνος, σκοτεινιάζοντας, σιωπηλά, μετὰ τὸ πέρασμά του, τὴν ἀπόσταση, τὴν ἡλικία καὶ τὶς ἰδιαιτέρους συνθῆκες δημιουργίας αὐτοῦ τοῦ ἔργου, προσθέτει ἐπάνω του ἓνα παράξενο θέλητρο.

Καὶ εἶναι, ἀκόμα, ἐκεῖνο τὸ ἀκατανίκητο πάθος, πού γεννιέται ἀπ' αὐτὴ τὴν πολλαπλασιαζόμενη διαρκῶς δύναμη καὶ πού κατακλύζει, μονομιᾶς, τὸ θεατῆ, μετὰ τὴ θεία μανία νὰ βλέπει, σ' ἓνα παλιὸ ἔργο Τέχνης, καὶ κάποιες ἄλλες ἀπόψεις (τὶς δικές του), οἱ ὁποῖες μπορεῖ καὶ νὰ μὴ συμπεριλαμβάνονταν στὶς προθέσεις τοῦ δημιουργοῦ.

Ἔτσι, μιὰ ἀκρωτηριασμένη μορφή, ἓνα πανάροχο ἀγαλμα, λόγου χάριν, πού ἀνασύρεται, τυχαῖα, στὴν ἐπιφάνεια, ἀπὸ κείνη τὴ μουχλιασμένη καὶ σκοτεινὴ ἔρημία τοῦ τάφου, ἀποχτᾷ, μονομιᾶς, τὴν πρόσθετη δυνατότητα ν' ἀπογίνεται συνέχεια καὶ κάτι ἄλλο.

Νὰ μεταβάλλεται, κάτω ἀπ' τὸ λεύτερο φῶς καὶ τὸ ἐρευνητικὸ μάτι τοῦ θεατῆ, σὲ πολὺμορφο πομπό, σὲ ἀντικείμενον πού μπορεῖ νὰ ἐρεθίζει ποικιλοτρόπως καὶ νὰ χαρακτηρίζεται πολλαπλῶς.

Νὰ γίνεται, ὅς ποῦμε, νηφάλιο, ἀπόκοσμο, ὀρμητικὸ, μυστηριακό, προκαλώντας, ἔτσι, στὴ φαντασία, ἀφορμὲς ἀνάπτυξης καὶ δημιουργίας.

Ἀνάλογα, βέβαια, μετὰ τὴ διάθεση καὶ τὴν ψυχροσύνη τοῦ θεατῆ, πού ἐρεθίζεται, ἐκστασιάζεται καὶ ὀνειρεύεται, μετὰ τὴν παράξενη σιωπὴ αὐτοῦ τοῦ παλιοῦ πράγματος, πού ἔρχεται ἀπὸ πολὺ μακριά, φορτωμένο μετὰ τὴν πικρὴ κι ὥραϊα, συνάμα, θλίψη μιᾶς ζωῆς πού ἔφυγε καὶ φεύγει, χωρὶς ἐλπίδα ἐπιστροφῆς.

Τὸ παλιὸ, μπορεῖ πάντα ἐφ' ὅσον, φυσικά, συνιστᾷ σοβαρὴ περίπτωση Τέ-
ἔστω, πρόσφορο μόνο γιὰ θέμα ψυχρῆς, ἱστορικῆς ἐξέτασης ἀπὸ κοντόθωρους δογματιστές.

Τὸ παλιὸ, μπορεῖ πάντα ἐφ' ὅσον, φυσικά, συνιστᾷ σοβαρὴ περίπτωση Τέ-
χνης νὰ τίθεται ἐνώπιόν μας, σὰν κάτι πού διατηρεῖ κι αὐξάνει, ἀκόμα, τὴν ἀξία του. Μὰ νὰ γίνω καὶ πιὸ συγκεκριμένος. Νὰ πάρω, δηλαδή, τὰ πράγματα καὶ μετὰ κάποιαν ἄλλη σειρά - πλέον ἴσως διαφωτιστική.

Ἐκεῖνα τὰ γεμᾶτα ἔντονο φῶς, παλιὸ κι' εὐλυγισία γλυπτὰ τοῦ Φειδία, οἱ περιπαθεῖς ἔφηβοι τῶν Λυσίππων καὶ τῶν Πραξιτέλῃδων, πού ἐξαντλοῦν τὴν κίνηση καὶ τὴν ἔξαρση τοῦ πρώτου ἡμέρου, στὰ ὅρια μιᾶς ἀνθισμένης γιὰ πάντα νεότητος καὶ γοητείας, μποροῦν τὸ ἴδιο νὰ ταράξουν, τὸ ἴδιο νὰ κινήσουν τὴν κουρασμένη καρδιά μας — ὅπως, ἀκριβῶς, αὐτὲς οἱ αἰνιγματικὲς, ἀναλυόμενες σὲ νέα γλώσσα, μορφές τοῦ Πικάσο, κι ὅπως ἐκεῖνοι οἱ φαινομενικὰ στατικοὶ καὶ σκυθρωποὶ ὄγκοι τοῦ Μούρο, τὴν ὥρα πού μόλις διαγράφεται πάνω τους κάποια ἀπόμακρη αἴσθηση, κάποιο βουδὸ ἄλγος.

Κι ὁ Ἀρχαῖος Λόγος, πού ἰσορροπεῖ τὸ αἶσθημα καὶ τὴ λογικὴ, σὲ μιὰν ἐκπλήσουσα, μετὰ τὴν ἔντασή της, ἐνότητα κι' ἀρμονία, αὐτὸς ὁ Ἠγεμονικὸς Λόγος,

πού ανέλίσσεται με τούς ρυθμούς μιᾶς οὐράνιας μουσικῆς, εἶναι σὲ θέση νὰ παραμείνει, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων, μοναδικὴ κατάκτηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄξεπέραστο δεῖγμα ἐκφραστικῆς δεινότητος.

Κι' ἀκόμα, μέσα στὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννη - Σεβαστιανοῦ Μπάχ, μπορεῖ κανεὶς νὰ συναντήσῃ ὅλη τὴ θεσπεσία κλίμακα τῶν ἀποχρώσεων ἀπ' τὸ αἶσθημα, τὸ βάθος καὶ τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ ἀνθρώπου - ποιητῆ, ὅλη τὴν ὄνειαρ ἀτμόσφαιρα τῆς ποίησης τῶν ἡχῶν.

Κ' ἔτσι, βέβαια, μπορεῖ νὰ γίνεται πάντα. Κ' ἔτσι, πάντα, μπορεῖ νὰ ταράζεται ἡ καρδιά μας, προσστὰ στὴν Τέχνη.

Γιατί, ὅλ' αὐτὰ τὰ ὁρατὰ ἔχνη, πού ἐγκαταλείπουν πίσω τους ἐκεῖνοι πού φεύγουν, κλείνουν μέσα τους - τὸ καθένα με τὸν τρόπο του - κάτι ἀπ' τὸ αἰώνιο πάθος, τὴν αἰώνια, ἀνέλπιδι καὶ μόνη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ μιλήσῃ, νὰ πεῖ τὴ γνώμη του, τὸ λόγο του, νὰ κρατηθεῖ - ἔστω καὶ λίγο - πρὶν τὸν ἀρπάξῃ καὶ τὸν καταπιεῖ ἡ ἀδυσώπητη δίνη τοῦ θανάτου.

Κι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν τίθεται ἀντιμέτωπος με τὴ μοίρα του καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀγωνία του, ὅταν ἀπλώνει τὰ ἔντρομα χέρια του γιὰ νὰ ψαύσῃ, γιὰ νὰ κρατήσῃ, γιὰ νὰ ξεδιαλύνῃ κάτι ἀπὸ τοῦτο τὸ παράξενα αἰνιγματικὸ καὶ θλιβερὸ πανηγύρι, ὅπου ὅλα χορεύουν καὶ χορεύουν ἐκείνους τοὺς ἀκατανόητους χοροὺς, ὅταν οἱ εἰκόνες, ὁ ἦχος καὶ τὸ φῶς συμπλέκονται καὶ ἀκίνητοῦν στὰ ἐκπληκτα καὶ μεγαλωμένα μάτια του, ἀπογίνεται πρόσωπο τραγικόν. Ἀπογυμνώνεται ὁ λόγος. Καὶ ξαφνιάζεται. Καὶ τρομάζει. Καὶ χειρονομεῖ. Καὶ σχεδιάζει, γιὰ νὰ προφυλαχτεῖ. Καὶ πάντα, στὸ βάθος, ἴδιος ξεχωρίζει, ἀπ' τὸ ἴδιο αἶτιο ξεκινᾷ.

Πλάσμα χαμένο στὴν ἄβυσσο τοῦ ἀκατάληπτου. Αἰώνια μοναχικόν. Ἐφήμερος κι ἀπομονωμένος στὸν ἑαυτὸν του ἴσκιος, πού νοιώθει ἔντονα τὴν ἀνάγκη νὰ σκαλίσει, νὰ χαράξῃ τ' ὄνομά του στὴν παγερὴ, διάφανη ἀπεραντωσύνη τοῦ χρόνου, γιατί ἡ ἀνωνυμία τοῦ ἀπογίνεται ἀβάσταχτη, τὸν ἐξαντλεῖ, τὸν ἐξωθεῖ νὰ συνειδητοποιήσῃ, στὴν ὁλότητα, τὸ ἀσήμαντό του, τοῦ σφραγίζει, ἐρμητικὰ καὶ γιὰ πάντα, τὸ ὕστατο καὶ μοναδικὸ καταφύγιο τῆς ψευδαίσθησης: Τὴν ἀπατηλὴ μὲν, ἀλλὰ σωτήρια δυνατότητα νὰ καμώνεται πὼς θεᾶται τὸν ἑαυτὸν του, ἔξω ἀπ' τὰ προσδιορισμένα ὅρια του. Νὰ πιστεῖ στὴν ἀτέλειωτη, ἐπισημασμένη συνέχειά του.

Δραματικὸς καὶ μεγαλειώδης ταυτόχρονα ποιητῆς, πού ἀφαιρεῖ καὶ προσθέτει τὴ γύμνια του σὲ πίνακες, πού προσθέτει κι ἀφαιρεῖ τὴν ἐρμημία του σὲ βιβλία καὶ μουσικές, γιὰ ν' ἀποδείχνῃ, πάντα, τὴν παρουσία του.

Καὶ πάντα, ὕστερα, νὰ τὴν καταθέτῃ, ἐνώπιον τοῦ ἀχανοῦς - σὲ μιὰ ὁδυνερὴ προσπάθεια προσπέλασης τοῦ φράγματος τῶν ὁρίων - σὰν κληρονομιά ὅλων τῶν ἐποχῶν, σὰν αἴσθησις τῆς καρδιάς ὅλων τῶν ἀνθρώπων - ὅποια κι ἂν θά 'ναι ἡ γλῶσσα τους, ἡ ἐκφραση καὶ τὸ λεξικόν τους.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἡρωικὴ χειρονομία, σ' αὐτὴ τὴν ἱερὴ διαθήκη, πού γράφεται καὶ ξαναγράφεται με τὸ χέρι γυμνὸ στὴν καρδιά, σ' αὐτὴ τὴν ἀφατη, ἀνθρώπινη ὁδοιπορία, ὁ καθένας θ' ἀποκαλύπτει στὸ βάθος, ἀργὰ ἢ γρήγορα, κ' ἕνα μέρος ἀπ' τὸν ἑαυτὸν του, καὶ μιὰν ἄγνωστη ἢ γνωστὴ πτυχὴ του: Αὐτὸ τοῦτο τὸ μικρὸ του πεπρωμένον, πού μπορεῖ νὰ ἐκφράζεται με ἄπειρους τρόπους καὶ μέσα, γιὰτὶ ἄπειρη εἶναι ἡ διάρκειά του κι ἄπειρες οἱ μεταμορφώσεις του.

Ἔτσι, λοιπόν, μᾶς εἶναι, νομίζω, ἀδύνατο νὰ ὑποστηρίξουμε - χωρὶς νὰ διαπράξουμε, τελικά, σοβαρὸ σφάλμα - πὼς μιὰ νέα μορφή Τέχνης, περιορίζει τὴ σημασία τῆς προηγούμενης ἢ κάποιας ἄλλης.

Καὶ πρέπει, μάλιστα, νὰ μᾶς εἶναι τελείως ἀδύνατο - ἀποκρουστικὸ θὰ 'λεγα - νὰ δογματίζουμε, ὅταν προσπαθοῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ὑπόθεση «ΤΕΧΝΗ» - τὸ μόνο ἱερὸ καὶ θεῖο πρᾶγμα.

Τουλάχιστον ἐγώ, πάει καιρός τώρα πού κατάλαβα - πού νομίζω, τελοσπάντων, ὅτι κατάλαβα - πώς ἡ Τέχνη εἶναι, καί θά παραμένει, ἓνα «καί» πολλαπλασιαζόμενο, διαρκῶς, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τοῦ ἀλείρου, πὼς Τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ ἔναι μόνον αὐτό, ἢ μόνον ἐκεῖνο, ἢ μόνο τὸ ἄλλο.

Τέχνη, μπορεῖ νὰ ἔναι (παράλληλα καὶ ἀξιολογούμενη, κυρίως, σύμφωνα μὲ τὸ σημεῖο πού κατέχει μὲς τὸ εἶδος τῆς ἔκφρασης), καὶ αὐτὸ — καὶ ἐκεῖνο — καὶ τὸ ἄλλο.

Γιατί, ἡ τελευταία λέξη τῆς ἔκφρασης στὴν Τέχνη, εἶναι αὐτὸ τὸ προσθετικὸ «καί», πού δὲν τελειώνει ποτέ, πού προαναγγέλλει μονάχα τὸ τέλος.

Καὶ πού αὐτὸ τὸ τέλος, εἶναι ἀδύνατο νὰ βρεῖ κάποιο τέλος, ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ὅσον ὁ καθένας πού καταφτάνει ἐδῶ, γιὰ νὰ καταλάβει τὴ θέση τῆς ἀπουσίας του σὲ τοῦτο τὸ θλιβερὸ πανηγύρι, θὰ προσπαθεῖ νὰ πεῖ τὴ γνώμη του, νὰ ἐκφράσει τὴν ἀγωνία του, ν' ἀφήσει τὸ ἐπισκεπτήριό του, ν' ἀπογίνει, τελικὰ, αἰσθητὴ παρουσία, περνώντας καὶ παραμένοντας στὴ μνήμη τῆς ἱστορίας.

Κι ὅταν ἔρχεται ἡ σειρά τῶν νέων ἀνθρώπων, συμβαίνει, μονάχα, πὼς ἦρθε, ἀπλῶς, ἡ σειρά τους.

Κι αὐτοὶ οἱ νέοι ἄνθρωποι, μπροστὰ στὸν κόσμον τους, μπροστὰ σὲ μὴν ἄλλη παραλλαγή τοῦ ἴδιου, στοῦ βάθους, δράματος, εἶναι, θαρρῶ, ὑποχρεωμένοι νὰ παραλλάξουν τὴν φωνή τους. Νὰ μιλήσουν κάπως ἄλλιῶς. Νὰ βροῦνε τὸ λεξικὸ πού ταιριάζει στὴν περίπτωσή τους - τὴ δική τους γλώσσα.

Ἡ ἀγωνία τῆς ὑπαρξῆς τους, θὰ ἔχει μὲν τὴν ἴδια, στὰ ἔγκατα, ὑπόθεση, θὰ παίζεται, ὅμως, πιά, σὲ νέο θέατρο, μὲ νέα σκηνικὰ καὶ νέα μορφή.

Ἡ καταγραφή της λοιπόν, θ' ἀπαιτεῖ ἓνα νέο συντακτικόν: Τὸ συντακτικὸ της.

Πού, ὅπως θ' ἀρέσει νὰ πιστεύουν - ὅπως πιστεύουν, δηλαδή, πάντα, ἐκεῖνοι πού τυχαίνει νὰ ἔχουν τὸ λόγο - μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ μιὰ βελτιωμένη μορφή Τέχνης, μὲ περισσότερες δυνατότητες ἔκφρασης.

Μπορεῖ καὶ ὄχι.

Πάντως, σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο, γεγονὸς, νομίζω, παραμένει, ὅτι τὸ παλιὸ στὴν Τέχνη, χωρὶς νὰ χάνει ἀπ' τὴν ἀξία του, ἀρχίζει ν' ἀποτελεῖ, ὅταν ἔχει, πιά ἐξετασθεῖ μὲ μᾶτι καθαρὰ τεχνικόν, καὶ μιὰ γόνιμη, ἐκφραστικὴ ἐμπειρία, πού σὲ ἀναγκάζει - ἀφοῦ ἀφομοιώσεις καὶ ἀξιοποιήσεις τὴν ἀποψή της - νὰ τὴν παραμερίσεις μορφολογικά, σὰν ἤδη δεδομένο, γιὰ νὰ προχωρήσεις στὴ νέα, δική σου φωνή.

Δὲν ἐπιμένω.

Ἐπιθυμῶ, μόνο, νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι κάπως ἔτσι μπορεῖ νὰ εἶναι, τελικὰ, στοῦ θέμα μου, τὰ πράγματα.

(26 - 8 - 74)

Σ Τ Ο Δ Α Σ Ο Σ

Πρέπει νὰ μποῦμε σαντὸ τὸ δάσος,
 πού οἱ ξυλοκόποι χάσανε τὸ δρόμο
 καὶ τὰ πουλιὰ φτερουγίζουν μὲ τὸ μολύβι στὰ φτερά.
 Νὰ ἀγκαλιάσουμε τὰ μεγάλα δέντρα,
 νὰ διαβάσουμε τὰ ὀνόματα τῶν σκοτωμένων
 καὶ νὰ μετρήσουμε τὸ ὕψος τοῦ νέου οὐρανοῦ.
 Πρέπει νὰ μποῦμε σαντὸ τὸ δάσος...

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΕΝΑ ΚΟΜΜΑΤΙ ΕΛΛΑΔΑ

Κλείνω στήν καρδιά μου
 ένα κομμάτι 'Ελλάδα!
 'Από τις όροσειρές του Αΐμου
 και τους κάμπους της Θράκης.
 Τ' άχνιστά λειβάδια με τις παπαρούνες
 στους άγρους, που βόσκουν τ' άγελάδια.

Κλείνω στήν καρδιά μου
 την όμορφη Θεσσαλονίκη,
 την Μακεδονίτισσα πόλη του 'Αλεξάνδρου,
 την κόρη του Θερμαϊκού.
 Τά δροσερά άσπρα κύματα του Αιγαίου,
 τον Λευκό Πύργο και τους ανθρώπους της.

Την Ήπειρο με τ' αβυθία της
 με τ' άγρια βράχια, τ' αλπία της,
 τον ήλιο και τ' οφθαλμό
 στα θροίσματα των Δωδωναίων δρυών,
 στα φαράγγια του Σουλίου και των ήρώων.

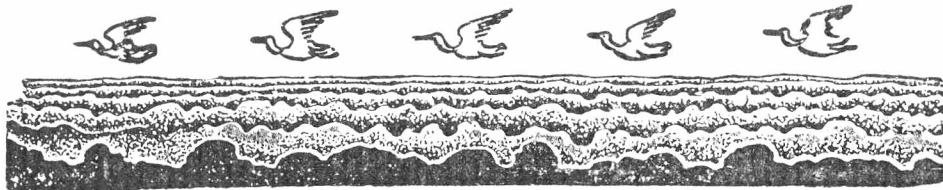
Κλείνω στήν καρδιά μου
 ένα κομμάτι 'Ελλάδα!
 Την Θεσσαλία την πατρίδα μου
 με τους άπέραντους κάμπους της
 τ' αβυθία της. Την όμορφη Πίνδο
 και τον Όλυμπο, τον θεό.
 Οί θεοί κατεβανουν άπ' τ' οφθαλμό τους
 στις Σεληνόφωτες νύχτες, παρέα,
 με τους τσελιγκόβλαχους και τους Σαρακατσάνους
 τραγουδώντας τον τσοπάνικο βίο τους.

Κλείνω στήν καρδιά μου
 την στέρεη εικόνα της 'Αθήνας μου
 με τους 'Ιωνικούς κίονές της τους όρθόκορμους.
 Τους Δελφούς με τον φοῖβο 'Απόλλωνα
 και τον 'Ηνίοχο στο φαράγγι της δόξας.

Την Πελοπόννησο, μ' ένα τσαμπι σταφύλι
 αυγινό στο κρούσταλλο νερό της Κορινθίας
 αναταράζοντας την μνήμη των 'Αχαιών.

Την Κρήτη την τρικάρτη, ως με πηγαίνει
 στο άσπιο κυμάτισμα της θάλασσας
 με φουσκωτό πανί την «πίο καλή της βράκα».

Την Αιγιοπελαγίτισσα την Ρόδο,
 κλείνω στήν καρδιά μου
 ένα κομμάτι 'Ελλάδα.

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΚΛΑΣΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Οί πνευματικές έκδηλώσεις του 'Ινστιτούτου Γκαίτε είναι γεμάτες από ένα πολύ χρήσιμο δυναμισμό. Δεν αρκούνται στο «Στάτους κβ» της περιοχής της τέχνης, ούτε κατατρίβονται, κατά το έντός, έκτός, έναλλάξ και ἐπὶ τὰ αὐτὰ μέρη, της γεωμετρίας, σὲ λεπτολόγες, πάντα ὅμως στατικές θεωρήσεις του καλλιτεχνικοῦ φαινομένου, δὲν γυρίζουν δηλαδή σ' ἓνα φαῦλο κύκλο, ὅπως ἡ γάτα ποὺ παίζει μὲ τὴν οὐρά της. Προσπαθοῦν νὰ δώσουν τὴν τέχνη στὴν ἱστορική της πορεία, σημαδεύοντας καὶ τὰ νέα της βήματα καὶ τις ροπές της γιὰ ἐπιστροφή στὶς ἀφετηρίες. Αὐτὸ εἶναι καὶ ὀρθὸ καὶ χρήσιμο, γιατί τὸ σταυλίζω σ' ἓνα μόνιμο καὶ σταθερὸ περίβολο δὲν ὠφελεῖ οὔτε τὸν ἄνθρωπο οὔτε, ἀκόμη περισσότερο, τὴν σκέψη του. «Προτιμῶ τὸν δρόμο ἀπὸ τὸ πανδοχεῖο», εἶπε ὁ ἀθάνατος Δὸν Κιχώτης.

Αὐτὰ σκέφθηκα παρακολουθώντας στὴν αἴθουσα τοῦ 'Ινστιτούτου τὴν ταινία «Zeit der Schuldlosen» (ἡ Ἑποχὴ τῶν Ἀθώων), γιατί ἐκεῖ φανερώνεται κάποια ἐνδιάθετη παρόρμηση γιὰ ἐπιστροφή στὸν ἱστορικό, πεπατημένο δρόμο τῆς τέχνης τοῦ θεάτρου καί, κατὰ συνεκδοχὴν τοῦ κινηματογράφου, ποὺ ἐστάθηκε γιὰ τὴν μεγάλη μάζα ἓνα ἀπαραίτητο ὑποκατάστατο τοῦ πρώτου, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου τὸ θέαμα, καλὸ ἢ κακό, ἔπαψε νὰ εἶναι φέουδο. ὅπως γίνονταν σὲ παλαιότερους καιροὺς, τῶν εὐτυχούντων καὶ κρατούντων. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ κινηματογράφος, ὁ ὁμιλῶν τώρα, μπορεῖ νὰ ἐφτώχηνε τὴν κλασικὴ ἔννοια τοῦ θεατρικοῦ λόγου, ἐπλούτισε ὅμως, μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει, κατὰ τρόπο καταπληκτικό, τὴν ἱκανότητά του νὰ ἐκφραστῇ μὲ τὴν δράση. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς παρακίνησε τὴν ἐποχὴ μας, κυριευμένη ἀπὸ τὴν μέθη τῆς ἐπιτυχίας της, νὰ πιστέψῃ σοβαρὰ ὅτι μπορεῖ νὰ περάσῃ τὴν γομολάστικα στὸν νόμιμη μοῖρα τοῦ Λόγου εἴτε στὴν περιοχὴ τῆς ὀθόνης, εἴτε στὴν περιοχὴ τῆς Σκηνῆς.

Ἡ ταινία, ἡ ἐποχὴ τῶν Ἀθώων, τοῦ Πέτερ Κάροτεν, ποὺ γυρίστηκε τὸ 1964, ἐρευνάει τὸ θέμα τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς συλλογικῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι μὲ τὴν ἀναρρηγὴ κραυγὴ, ὅχι μὲ τὴν ἱκανότητα γιὰ ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπινου κορμοῦ, ὅχι μὲ τὴν ταχύτητα ποὺ τῆς ἐπιτρέπουν τὰ νέα τεχνικὰ μέσα, καὶ ποὺ εἶναι βέβαια μεγάλη ἡ ἐκφραστικὴ τῆς δύναμη, ποὺ δὲν παύει ὅμως νὰ φορτίζει ἐπικίνδυνα τὸ νευρικό σύστημα τοῦ θεατῆ, μὲ ἄλλα λόγια ὅχι μὲ ἓνα ἐκφραστικὸ παινδαμιόνιο, ἀλλὰ μὲ τὸν περιφρονημένο σήμερα Λόγο. Ἐπιστρέφει δηλαδή σὲ παλαιὰς ἀφετηρίες, αὐτὲς ποὺ καὶ τὰ νέα τεχνικὰ μέσα, μὰ καὶ οἱ ἀτίθασσοι πόθοι τῶν καιρῶν ἔχουν κάποια ἀνομολόγητη ροπὴ εἰς τὸ νὰ τις ἀχρηστεύσουν ἢ νὰ τις ἀγνοήσουν.

Φυσικά, ὅταν λέμε τὴ λέξη Λόγος, σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ τοῦ θεάματος, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ ἔχουμε κοσκινίσει καλὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννομιας. Ὑπάρχει ὁ λόγος ὁ κενός, ὁ λόγος ὁ στεῖρος, ὁ λόγος ὁ ἡλίθιος ὅπως καὶ ὁ

μεστὸς οὐσίας Λόγος τῶν μεγάλων συγγραφέων, τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ Γκαίτε, τοῦ Μολιέρου, πὺν δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀχρηστεύσει καμία νεωτεριστικὴ ροπὴ στὸν χῶρο τοῦ θεάματος, ὅσο καὶ νὰ εἶναι εἰλικρινεῖς καὶ ἀνιδιοτελεῖς οἱ φιλοδοξίες της. Γιατὶ τὸ θέατρο, τὸ θέατρο τὸ πραγματικὸ, θὰ εἶναι πάντα μάθημα καὶ ὄχι τρόπος νὰ κρεμάσουμε τὸν πενιχρό μας καιρό στὸ ράφι τοῦ αἰώνιου χρόνου. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν καλὴ ταινία, καὶ ἔτσι συνέβαινε παλαιότερα, πρὶν κατακτήσουν τὴν ὀθόνη τὰ ἀμερικανικὰ περίστροφα καὶ ὅλη ἡ συνομοταξία τῆς ἰαπωνικῆς πάλης. Δυστυχῶς δὲν εἶναι μόνον αὐτά, δηλαδὴ ἡ προσπάθεια νὰ σκοτώνουμε τὴν ὥρα μας καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς παρακολούθησις ληστεϊῶν, φόνων καὶ βιασμῶν, πὺν χαρίζει τὴν ψευδαίσθησις τοῦ ἥρωισμοῦ στὶς ἀστικές μας καρδιές, πὺν ἀνάγκασαν τοὺς σκοποὺς τοῦ πραγματικοῦ θεάτρου καὶ τοῦ πραγματικοῦ κινηματογράφου νὰ ἀτονήσουν. Ἔχουμε καὶ τὴν ἐπιδρομὴ, μὲ καθαρὰ κατακτητικὰς διαθέσεις, τοῦ ὑποσυνειδήτου, ὅπως ὅμως τὸ προσφέρει ἡ ἐπιστήμη, καὶ ὄχι ὅπως τὸ φανερῶναι ἡ ζωὴ. Ὁ σκύλος ὅταν ἐνεργεῖ «χαίρειν λέγει διαzeugμένους ἀξιώμασι καὶ συμπεπλεγμένους» κατὰ τὸν παλαιό μας Πλούταρχο, καὶ ἐνεργεῖ μακρυὰ ἀπὸ κάθε λογικῇ, πὺν θὰ τὸν παρακινεῖ νὰ σεβαστῇ, ὅταν πεινάει, τὸ ψωμὶ τοῦ ἄλλου σκύλου ἢ ὅταν θρίσκεται σὲ ὄργανισμό, τὴν τιμὴ τῆς σεμνῆς σκύλας. Ὁ σκύλος ὅμως δὲν ἀνήκει σὲ ὀργανωμένη κοινωνία, γι' αὐτὸ καὶ ὁ κυνισμὸς τοῦ μόνον μὲ τὴν ἀνώτερη βίαν δαμάζεται. Μόνον μὲ τὴν βίαν θὰ παραδώσῃ τὸ κοράμι τροφῆς πὺν κρατεῖ ἢ θὰ ὑποχωρήσῃ στὸν ἰσχυρότερο ἀνταρστή. Εὐτυχῶς γιὰ μᾶς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπάρχει ἡ βίαν ἡ συλλογικὴ, πὺν ὀνομάζεται Νόμος, ὑπάρχουν καὶ οἱ κανόνες τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα πολιτισμὸς, πὺν ἐμποδίζουν τὸ ἐνστικτο νὰ ἐκδηλωθῇ μὲ τρόπο τόσο ὥμὸ καὶ τόσο ἀναίσχυνο. Ἄν δὲν ἦταν ἔτσι, θὰ εἴμαστε τόσο πολλοὶ στὴ γῆ ὅσοι εἶναι οἱ σκύλοι, οἱ λαοὶ καὶ οἱ φάλαινες, καὶ δὲν θὰ εἶχαν κανένα λόγο νὰ πονοκεφαλοῦν γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, οὔτε ὁ Μάλθος, οὔτε οἱ σημερινοὶ τοῦ ἐπίγονοι πὺν κρούουν συνεχῶς τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ὅταν σημειώνουν τὴν αὐξηση τῶν ἀνθρώπων κεφαλῶν σὲ κάθε τετραγωνικὸ χιλιόμετρο κατοικουμένης γῆς. Ὁ πολιτισμὸς ὅμως πάντα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κατακλυσμοῦ ὥς τις μέρες μας, καὶ μὲ ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἐκδηλώνεται μορφή, ἀγρυπνεῖ καὶ ἐμποδίζει τὸ ὑποσυνειδήτο, τὴν ἀποθήκη ὅπου συγκεντρώνονται οἱ ἀπωθημένες ροπές τοῦ ἐνστικτοῦ, νὰ ἀνοίξῃ διὰ πλατεῖς τις θύρες του. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι τὸ καταργεῖ. Γιατὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου γνώρισε μέσα στὴ ροὴ της στιγμὲς, ὅπου αὐτὲς οἱ θύρες ἀνοῖξαν ἀπότομα. Καὶ ὁ κόσμος γνώρισε τότε τέτοια φριχτὰ ξεσπάσματα, ὥστε τοῦ ἔγινε πὰ συνειδήσις ὅτι καμία διδασκαλία, καμία ἔννεσις ἠθικῆς, καμία κοινωνικὴ θεωρία, δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ περιορίσῃ ὀριστικὰ μέσα στὶς μεταξωτές της κλωστές, καὶ ἀκόμη λιγώτερο νὰ ἀλλάξῃ, τὴν ἀνθρώπινη φύσις.

Αὐτὸ τὸ ζοῦσαν οἱ μεγάλοι θεατρικοὶ συγγραφεῖς καί, στὴν ἐποχὴ μας, οἱ μεγάλοι τῆς κινηματογραφικῆς ὀθόνης, ὅταν, μὲ μέσο τὸν λόγο ἀνέβαζαν μπροστὰ στὸ κοινὸ τὰ πλάσματά τους, κράματα σοφὰ σκοτεινῶν ἐσωτερικῶν ὁρμῶν, πὺν ἀναγκάζει νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ παρουσιασθοῦν κόσμοι ἐπάνω στὶς σκηνὲς μιὰ ἀτέλειωτη κοινωνικὴ ἐπιταγή. Εἶναι διουπόστατοι, ὅπως ὁ ἀρχαῖος ἀμφιπρόσωπος Ἴανός, οἱ ἥρωες τῶν μεγάλων θεατρικῶν συγγραφέων. Μιλοῦν βέβαια τὰ πάθη τους, οἱ ζωϊκὲς τους ὁρμές, ἡ φωνὴ τους ὅμως φιλτράρεται μέσα στὸ φίλτρο τῆς μεγάλης τέχνης, καὶ μποροῦν νὰ ἀκουστοῦν χωρὶς νὰ προκαλοῦν τὴν ἀηδία ἢ τὸν τρόπο. Ἄς ἀναλογιστῇ κανεὶς μὲ πόση χρῆσις καλῆς συμπεριφορᾶς, πὺν θυμίζει τὸν κώδικα τῆς βαρὼνης

Στάφ, αποσμίζονται και παρουσιάζονται κόσμιες επάνω στη σκηνή οι απόπνοιες των ψυχικών μας βόθρων. Σκεφθήτε τον Ταρτούφο.

Στους μεγάλους λοιπόν κλασικούς τα κείμενα σφύζουν από ζωή, μα το αϊμα και το νεύρο και οι αχαλίνωτες όρμες τους, όλος ο ελεύθερος και άδιστακτος στρατός των ψυχικών βυθών, πειθαρχείται σ' αυτό το κείμενο πριν παρουσιασθή στα φώτα της σκηνής. Και παρά το αναχρονιστικό τους γράψιμο, επιτρέπουν, αυτοί έως τώρα τουλάχιστο, να γνωρίσουμε καλύτερα, σε μεγαλύτερο βάθος τον άνθρωπο, ακόμη και τον σημερινό. Γι' αυτό οι μεγάλοι σκηνοθέτες και οι μεγάλοι ήθοποιί ανεβάζουν με πείσμα και κατάνυξη κλασικά έργα, όπου το υποσυνείδητο, ή απωθημένη μάζα των ατομικών παρορμήσεων, παρουσιάζεται αυθεντικά, όχι όμως με την δική του γλώσσα, - την βία, την άναρθρη κραυγή, την πλούσια σε έκφραστική κίνηση του κορμιού, μα με τον Λόγο, που είναι μέσο λιγώτερο ίσως όξυ και καυστικό και άμεσο, που είναι όμως πιο ακίνδυνο, που επιτρέπει την νηφάλια ζύγιση και έχει την δύναμη να εκφράση συγχρόνως και τον άνθρωπο, δημιουργήμα μιας κοινωνίας και μιας εποχής, και τον αιώνιο άνθρωπο, που είναι πάντα ο διασπασμένος φορέας του πρώτου· αυτόν που αν τύχη καμιά φορά να επικρατήσει, χάνει ο κουμένος ο πολιτισμός τα καφάρια του, καθώς ακόμη πρόσφατα ή ιστορία μας το έχει αποδείξει.

Τώρα, όταν μιλάμε για κλασικούς και για Λόγο, δεν αναφερόμαστε βέβαια σε ώρισμένες εποχές και σε ώρισμένους τρόπους έκφρασης. Όλες οι εποχές μπορούν να αφήνουν πίσω τους, σαν πολύτιμα κατάλοιπα, τους κλασικούς τους. Έδωσε τον Σαίξπηρ ή πιο ανταριασμένη εποχή της αγγλικής ιστορίας. Έδωσε τον Μολιέρο, μα και τον Ρακίνα ή πιο τυποποιημένη, ή πιο πειθαρχημένη περίοδος της γαλλικής ιστορίας, ο 17ος αιώνας. Ο πρώτος, ο Μολιέρος, σε μια αξιοθαύμαστη σύζευξη μιας καταπληκτικής ικανότητας για κατάδυση στα σκοτεινά και αιώνια βάθη της ψυχής του ανθρώπινου πλάσματος, με μια γλώσσα ζωντανή και απειθάρχητη και μεγάλη έκφραστική δύναμη, γέννησε αυτό το θέατρο, το άθανατο, που εξακολουθεί ακόμη να άράζει στα σύγχρονα θεατρικά μας λιμάνια, ζωντανό και οβέλο ιστιοφόρο μέσα στους στόλους των τάνκερς. Αυτό βέβαια δεν μπόρεσαν όλοι να το καταλάβουν. Έδω και σαράντα περίπου χρόνια είχα μια αντιδικία στις στήλες της έφημερίδος «Έχω της Ελλάδος» του Μπαστιά, με τον Ξενόπουλο. Είχα προτείνει τον Μολιέρο σαν την πιο δυναμική μορφή μέσα στα γαλλικά Γράμματα. Και ο Ξενόπουλος, δεν ήταν τυχαίος άνθρωπος, αφού τόλμησε να παρουσιάση στο έλληνικό κοινό τον Καβάφη, σε μια εποχή όπου ο μεγάλος Άλεξανδρινός ήταν ο στόχος των σκωμμάτων των υπαιθρίων άγορητών των λογοτεχνικών κύκλων, που σπαταλούσαν την εύροια του λόγου τους και την ήρωική τους διάθεση στην καμπούρα ενός ανθρώπου, που θεωρείται από τους ξένους σήμερα τιμή για τα έλληνικά γράμματα, χωρίς να ζη και να βυσοδομή και να πληρώνη και να υίοθετείται από κλίκες και θεωρίες. Αυτός λοιπόν ο τόσο ξύπνιος Ξενόπουλος, πρότεινε τον Ούγκώ. «Άκους εκεί; ο Μολιέρος; Άμ δέ!». Και έτσι τον ξόφλησε. Που να ζούσε σήμερα, ο τόσο έξυπνος, αλλά τόσο κομμένος στα μέτρα της εποχής του αυτός άνθρωπος, για να ιδή πόσο ζωντανός στέκεται ακόμη τώρα ο Μολιέρος σε όλες τις Σκηνές του κόσμου και πόσο άχνισε ή φήμη του ειδώλου του, που και σαν λυρικός πολύ λίγο κυκλοφορεί, και που έχει έντελως λησμονηθή σαν συγγραφέας θεατρικός.

Ο δεύτερος, ο Ρακίνας, ήταν ένας από τους βαθύτερους ανατόμους της

άνθρωπινης ψυχῆς, ἕνας ἀνατόμος μεθοδικός, μὲ μάτι ὀξύτατο πού τοῦ ἤμβλυνε δυστυχῶς ὑποχρεωτικὰ τὸ ὄξύ του γλωσσικὸ αἰσθητήριον - ὅπως παρουσιάζεται στὴν κωμωδία: *Les Plaideurs* -, ἡ κωμπωμένη γαλλικὴ τῶν Βερσαλλιῶν καὶ τοῦ συρρίκνωσε τὴν ἐλεύθερη ψυχὴ τὸ Port Royal, Σὰν δραματικὸς πάντως συγγραφέας εἶναι ἀπὸ τοὺς πρὸ μεγάλους. Καὶ γι' αὐτὸ πᾶνε πολλὰ χρόνια, καταπιόσθηκα μὲ τὴν μετάφραση ἑνὸς ἀπὸ τὰ ἔργα του, τὰ πρὸ ρωμαλέα, τοῦ Βρεταννικοῦ, ὅπου μὲ πυκνότητα δραματικὴ ἀναλύει κάποια ἀπὸ τὰ σταθερὰ καὶ τὰ πρὸ δρασμὰ κίνητρα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου: τὸν ἔρωτα, τὴ φιλοδοξία, τὴ ζήλεια. Τὴ μετάφραση τὴν ὑπέβαλα, τὸ 1935, παρακινημένος ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο Σταύρου, ἕναν ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους ἀνθρώπους τῶν γραμμμάτων καὶ ἐξαίρετον μεταφραστή, στὸ Ἑθνικὸ μας Θέατρο. Καὶ τὸ Ἑθνικὸ μας Θέατρο τὴν κράτησε, μὲ τὴν δήλωση ὅμως, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀνεβάσῃ Ρακίνα. Καὶ στὴ δήλωσή του ἔμεινε πιστό. Ἀπὸ τότε ἕως σήμερα.

Ἄχανές καὶ ἐρημία περιβάλλει τὸν Ρακίνα, θὰ ποῦμε παρωδώντας κάποιο παλὴδ καθαρολόγο στιχουργό.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ καταλάβω γιατί ἡ ἐθνικὴ μας Σκηνὴ ἐπτόμωσε γιὰ πάντα τέτοιον βαρὺ πυροβολικό, ὅταν ἐπιτρέπει νὰ βάλλουν ἀπὸ τὰ σανίδια τῆς κανόνια πολὺ μικροτέρου διαμετρήματος. Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔμαθα ἀπὸ ἀρμόδια χεῖλη, ὅτι ἄρχισε νὰ πνέῃ γιὰ τὸν Ρακίνα, στὴν ὁδὸν Ἀγίου Κωνσταντίνου, οὐριος ἄνεμος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι, ἔτσι τουλάχιστον ἔμαθα, ἡ ἐθνικὴ μας Σκηνὴ δὲν μπορεῖ νὰ βαστάξῃ τὸ οἰκονομικὸ βάρος μιᾶς τέτοιας παρουσίας, πού τὸ βάσταξε ὅμως τὸ θέατρο μιᾶς ἐλβετικῆς πόλης, παρουσιάζοντας ἕναν ὑπέροχο Βρεταννικὸ μὲ Νέρωνα τὸν Ντὲ Μάξ καὶ Ἀγριππίνα τὴν μεγάλη τραγωδὸ Μαντλὲν Ρόκ. Ἄξιός λοιπὸν ὁ μισθὸς τοῦ θεάτρου μας, ἄξιός καὶ ὁ δικός μου μισθός, ἐμένα πού ἀγωνίσθηκα ἕναν ὁλόκληρο χρόνον γιὰ νὰ δώσω ἕνα κλασικὸ κείμενον στὸν ἐλληνικὸ λαό.

Ὁ Σαίξπηρ, ὁ Ρακίνας, ὁ Μολιέρος, διατηροῦν ἀκέραϊη τὴν ἀξία τους, γιατί μὲ μέσον τὸν Λόγον, ἔστησαν στὴν σκηνὴ τὸν αἰώνιον ἄνθρωπον κάτου ἀπὸ τὴν μάσκα ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τους. Ἡ ἀδίστακτη φιλαρχία τῆς Λαίδης Μάκμπεθ καὶ τῆς Ἀγριππίνας, ἡ ἐρωτικὴ βουλημία τοῦ Νέρωνα, οἱ ἀμειλικτες τύψεις τοῦ ἴδιου τοῦ Μάκμπεθ, μαστίγωμα μιᾶς συνείδησης μεσαιωνικοῦ ἀνθρώπου πού τρέμει τὸν φοβερὸ κολασμὸ τοῦ Καθαρτηρίου πυρός, ἡ ἐνδοτικότητα τοῦ Πολώνιου καὶ ἡ συνεχὴς προσπάθειά του προσαρμογῆς, πού εἶναι γιὰ τὸ ἀνθρώπινον ζῶον τὸ ἀντίστοιχο τῆς φυγῆς μπροστὰ στὸν κίνδυνον, πού χαρακτηρίζει τὴν συλπεριφορὰ ἄλλων ἀδύνατων πλασμάτων μέσα στὸν κῶρον τῆς Φύσης, ὅλα αὐτὰ τὰ φοβερὰ ἀντιβοήματα τῶν θυθῶν, αἰώνιον ὑπόστρωμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσης, ὁ κλασικὸς τὰ ἀνεβάξῃ στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὰ ἀναγκάζῃ νὰ ὑποταχθῶν στὸν ζυγὸ τοῦ Λόγου του. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ντύσιμο μὲ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα μιᾶς ἱστορικῆς στιγμῆς προαιωνίων βιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν πετύχη, δίνει ἔργον πού δὲν ἀχρηστεύεται εὐκολὰ ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ἐκεῖνον πού λέει ὁ Σαίξπηρ γιὰ τὴ ζωὴ στὴν τέταρτη πράξη τοῦ Μάκμπεθ «it is a tale full of sound and fury» δίνει καὶ τὸ μέτρο τοῦ ἐπιτεύγματος τῶν κλασικῶν, πού κατῴρθωσαν νὰ κλείσουν αὐτὸν τὸν φοβερὸ μῦθον μέσα στὰ καλούπια τοῦ Λόγου τους, χωρὶς νὰ τὸν νεκρώσουν.

Στὸν Σαίξπηρ, στὸν Μολιέρο, στοὺς μεγάλους κλασικοὺς, τὸ κείμενον κυκλοφορεῖ μέσα στὶς ἀρτηρίες τοῦ ἔργου σὰν αἷμα ζωντανὸ καὶ δονεῖται σὰν

νεῦρο ἑνὸς ὀργανισμοῦ πὺν ζῇ. Γι' αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἄμεση, σὲ ζεστὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ σάλλα τοῦ θεάτρου. Γι' αὐτὸ εἶναι ἄμεση καὶ ἀκέραιη ἡ λειτουργικότητά του. Γι' αὐτὸ δὲν μεταβάλλει τὸν ἡθοποιοῦ σὲ κουρδισμένο νευρόσπαστο πὺν ἑξαλαφρώνεται ἀπὸ ἕνα σωρὸ λέξεων πὺν τοῦ ἔχουν μάθει, μπροστὰ σὲ ἕνα κοινὸ πὺν δὲν συμμετέχει, γιὰτὶ νοιώθει ὅτι βρίσκειται μπροστὰ σὲ σχήματα ἀδειανὰ. Τὸ κοινὸ τοῦ κλασικοῦ θεάτρου παρακολουθεῖ τὴν παράσταση σὰν ἕνα μάθημα ἀνατομίας τοῦ ἴδιου τοῦ ψυχικοῦ του ἑαυτοῦ, ὅχι σὰν ξεχειλίσματα φιλαρεσκείας ἑνὸς συγγραφέα, πὺν προσφέρει στὸ ἔργο τὸν ἐπιφανειακὸ ἑαυτοῦ του, μαγεύεται μὲ τὴν κομπή του ἔκφραση καὶ τεντώνει τὸ αὐτὶ γιὰ νᾶχη τὴν ἡδονὴ νὰ ἀκούη ὁ ἴδιος ἐκεῖνα πὺν λέει. «Τὰ πιστεύει καὶ ἡ ἴδια αὐτὰ πὺν λέει» χαίρεται ἡ ἴδια τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας της», λέει γιὰ τὴν εὐφάνταστη γυναικα τοῦ τὴν Κατερίνα Ἰβάνοβνα, ὁ Μαρμελάντωφ τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Καὶ ἡ τέρψη αὐτὴ μπροστὰ σὲ λόγια ἄδεια ἢ στεῖρα, ἡ ἱκανότητα νὰ μαγεύης χωρὶς νὰ εἶσαι μάγος, καὶ νὰ μαγεύεσαι ἀπὸ κάτι, πὺν δὲν ἔχει τίποτε τὸ μαγικὸ, χαρακτηρίζει συχνὰ ἄτομα, ὀριάδες ἢ καὶ ὀλόκληρες ἐποχές πὺν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἀνωφελοῦς ἀργίης ἐρεσχελὴν ρητόρων, μυθιστοριογράφων, ποιητῶν καὶ θεατρικῶν συγγραφέων, πὺν ἡ στόφα τους εἶναι χαλαρὴ καὶ πολὺ ἐλαφρὴ ἢ οὐσία τους.

Ὑπάρχουν μᾶζες ἀνθρώπων πὺν ἐνθουσιάζονται ἀπὸ τὴν ἡρωολογία, δταν δίνεται μὲ ποιητικὰ περοτεχνήματα, καὶ ὅταν φυσικὰ κάθονται ἡσυχοὶ καὶ ἀσφαλεῖς στὸν σπτιακὸ ἢ θεατρικὸ τους θῶκο. Αὐτὸ βέβαια δὲν συμβαίνει ὅταν ἡ ἑξαλλη μεγαληγορία πὺν ψάλλει μὲ στόμφο ξένα κατορθώματα πὺν δὲν φέρουν βέβαια πάντα τὴν σφραγίδα τῆς γνησιότητος, ἀπευθύνεται σὲ ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ ἐλέγξουν ἀμέσως τὴν γνησιότητα τοῦ στόμφου τους. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, βυθισμένοι στὴν ἀπελπισία καὶ τὴ λᾶσπη τῶν χαρακωμάτων, ἔλεγαν μιὰ χαρακτηριστικὴ φράση: «Τὸ μελάνι σὲ κάνει ἀναιδῆ», ὅταν διάβαζαν στὰ γερμανικὰ φύλλα τὶς ἑξαλλες περιγραφὰς τῶν μαχῶν, ὅπως τὶς ἔβλεπαν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς δημοσιογράφοι φορτισμένοι μὲ πολεμικὸ μένος, καὶ πὺν συγχρόνως ὑπηρετοῦσαν κατευθύνσεις δοτὲς ἐκ τῶν ἄνω ἀπὸ ἀνθρώπους πὺν κοιμόνταν ἡσυχοὶ στὸ κρεβάτι τους.

Αὐτὸς ὁ τέλειος διαφορετικὸς τρόπος νὰ κρίνεται ἡ ἴδια πραγματικότητα δίνεται θαυμάσια σὲ δύο πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα τοῦ γαλλικοῦ μυθιστορήματος τοῦ 19ου αἰῶνα. Τὸ ἕνα εἶναι ἀπὸ τοὺς Ἀθλίους τοῦ Οὐγκώ, τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴν Σαρτρῆζ ντὲ Πάρμ τοῦ Σταντάλ. Πρόκειται γιὰ δύο περιγραφὰς τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ. Ὁ Οὐγκώ δίνει τὴν μάχη ἀφ' ὕψηλῳ. Μὲ τὴν βροντερὴ του περιοδολογία καὶ τὸν καταγισμό τῶν ποιητικῶν του μεταφορῶν, δημιουργεῖ ἕνα κλῆμα πλαστῆς ἐπικότητος γιὰ τὸν ἀναγνώστη πὺν τὴν χαίρεται ἀπὸ τὴν πολυθρόνα του. Τὶ ὑπέροχο πρᾶγμα αὐτὸ τὸ ἡρωικὸ κλῆμα, ὅπου θυσιάζονται οἱ ἄλλοι γιὰ σένα τόσο ὡραῖα, μὰ καὶ τόσο πρόθυμα καὶ τόσο ἀπλᾶ. Στὸν Σταντάλ, ὁ Φαμπρίς τὴν βλέπει τὴν μάχη ἀπὸ μέσα, δηλαδὴ τὴν ζῇ, δὲν τὴν διαλαλεῖ. Εἶναι ὁ Γερμανὸς στρατιώτης τῶν χαρακωμάτων καὶ ὅχι ὁ πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς πὺν τὸ μελάνι τὸν κάνει ἀναιδῆ. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση θὰ μᾶς βοηθήσῃ στὸ νὰ ξεδιαλύνουμε καλύπερα τὴν ἔννοια κλασικός.

Τὸ κλασικὸς δὲν εἶναι ἔννοια στατική. Δὲν ἀνήκει σὲ ὠρισμένες ἐποχές, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀντικλασικὲς ἐποχές. Βέβαια φαινομενικά, οἱ ἐποχές τῆς ἱστορίας ὅπου ὁ στόμφος καὶ ἡ μεγαληγορία πλεονάζουν καὶ προσπαθοῦν ἡθελημένα μὲ τὶς φραστικὰς τους φανφάρες νὰ καμουφλάρουν τὸ πραγματικὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, παρουσιάζονται σὲ πρώτη ὄψη ἀπρόσφο-

ρες για την εκκόλαψη από μεγαλοφυΐες ικανές να προσφέρουν με τὸν Λόγο ἔργα ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ τὴν καταλυτικὴν του φθορά. Αὐτὸ ὅμως εἶναι σχετικόν. Στὶς ἀπροκάλυπτα δυναμικὲς ἐποχές, ὅπως ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ Σαῶξπηρ ἢ ἡ δικιά μας, ποὺ στάθηκε ἀφειρητρία τῆς ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, ὅταν συντρέχουν καὶ κάποιες ἄλλες συνθήκες, ὅπως ἡ ἱκανότητα γιὰ ἐλεύθερη ἔκφραση, ἀνθίζει τὸ θέατρο, ἰδιαίτερα τὸ δράμα. Οἱ πρὸ ὑποτονικὲς, τρέφουν τὸ μυθιστόρημα, ὅταν βρεθοῦν οἱ προσωπικότητες οἱ ἱκανὲς νὰ ἐρευνήσουν τὴν φοβερὴ ἀναταραχὴ τῶν βυθῶν κάτω ἀπὸ τὴν σχετικὰ γαλήνια ἐπιφάνεια.

Αὐτὲς οἱ ἐποχές, ἃς μὴν τὶς ποῦμε ὑποτονικὲς, ἃς τὶς ποῦμε αἰσιόδοξες, ἐκδηλώνονται συνήθως στὰ Γράμματα καὶ τὶς Τέχνες μὲ κάποιους εἰδικὰ προικισμένους ἄνθρωπος, ποὺ τοὺς χειροκροτεῖ, τοὺς διαβάζει, τοὺς τρέφει ἕνα μικρὸ σχετικὰ ποσοστὸ τῶν κατοίκων τῆς κάθε χώρας, ἀνθρώπων ποὺ χαίρνονται τὴν οἰκονομικὴ τους ἄνεση καὶ τὴν πίστη στὴν διάρκειά τῆς εὐτυχίας. Τέτοιο κοινὸ δὲν μπορεῖ νὰ θρέψῃ γνήσιο θέατρο. Παρ' ὅλα αὐτά, καὶ αὐτὲς ἀκόμη οἱ ναρκωμένες ἐποχές μποροῦν νὰ δώσουν γνήσια ποίηση, ποὺ ἡ στόφα τῆς θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ καὶ δὲν θὰ μεταβληθῇ σὲ ἀποβλητέο νεκρὸ κύτταρο μέσα στὸ σῶμα τῶν Γραμμάτων: παράδειγμα ὁ Καβάφης. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ φύση προικίζει κάποιους ἐκλεκτοὺς μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ ζοῦν μὲ ἐν-ἀργεῖα τὴν δυναμικὴ τῆς ζωῆς τῶν ἀναταραγμένων βυθῶν μέσα στὶς μπανάτσες τῆς ἐπιφάνειας, καὶ νὰ γίνονται Κασσάνδρες ἱκανὲς νὰ ταραῶνουν τοὺς αἰσιόδοξους ὕπνους, Κασσάντρες ποὺ πατοῦν σὲ πολὺ στερεὸ ἔδαφος. Οἱ ἐποχές τοὺς δὲν ἔχουν τὴν δονητικότητα ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ τοὺς καταλάβουν οἱ Φιλοταῖοι καὶ γι' αὐτὸ τοὺς περιφρονοῦν ἢ τοὺς εἰρωνεύονται ἢ τοὺς πετοῦν στὰ περιθώρια, ὅπου φθίνουν ἢ αὐτοκαταστρέφονται.— Πόε, Νερβάλ, Κλάϊοτ, Ρεμπώ. Παρ' ὅλο ὅμως ποὺ δὲν τοὺς ἀνεγνώρισεν ἡ δική τους ἐποχή, ἡ περιρρέουσα ἃς ποῦμε ζωὴ, ἄπλωσαν ἄνετα τὶς ρίζες τοὺς στοὺς ψυχικοὺς βυθοὺς τῆς κοινωνίας ποὺ τοὺς εἶχε γεννήσει, στοὺς βυθοὺς, ὅπου κάτω ἀπὸ τὶς ὑποκλίσεις καὶ τὰ χειροφιλήματα καὶ τὶς εὐπρέπειες καὶ τὶς αἰσιοδοξίες, ἐνεδρεύει ἀνήσυχη ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ζώου, ἔτοιμη πάντα νὰ ἀγωνιστῇ γιὰ τὴν δική της αὐτοκατάφαση καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὶς προσπάθειες ποὺ γίνονται στὶς περιοχές τῆς ἐπιφάνειας, ὅπου ἀπρόσβλητη βασιλεύει ἡ κοινωνικὴ συνείδηση, γιὰ νὰ τὴν νοθεύσουν. Αὐτὸς ὁ αἰώνιος ἀγῶνας τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου ἐναντίον τῆς προσπάθειας νὰ τὸ ἐντάξουν σ' ἕνα καθαρὰ πειθαρχημένο καὶ ἱεραρχημένο σύνολο, στάθηκε πάντα, στὴν ἱστορικὴ ροή, ἡ ζύμη γιὰ κάθε ἀλλαγὴ καὶ ὁ πυρῆνας γιὰ κάθε πρόοδο. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ νέοι καιροὶ ἀνασύρουν στὴν ἐπιφάνεια καὶ πάντα τιμοῦν αὐτὰ τὰ παλαιὰ θύματα ποὺ εἶχαν ἀπωθηθῇ στὴν λησμονιά, σὰν σὲ σκοτεινὸ τάφο. Αὐτὲς ὅμως οἱ νεκραναστάσεις συγγραφέων ποὺ παίζουν τὸν ρόλο τῆς ἀντίθεσης στὸ ἐγελειανὸ τρίπτυχο μποροῦν μὲ κάποια σχετικὴ εὐκολία νὰ πραγματοποιηθοῦν στὸν χώρο τῆς λυρικῆς ποίησης, δύσκολα ὅμως συμβαίνουν σὲ ἄλλα πρωταρχικὰ ἐπίσης εἶδη τοῦ Λόγου.

Τὸ θεατρικὸ ἔργο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ζήσει, ἂν δὲν ἀναγνωριστῇ πρῶτα ἀπὸ τὴ δική του ἐποχή, γιατί δὲν ἀρκεῖ νὰ δημοσιευθῇ, πρέπει καὶ νὰ παιχθῇ σὲ κάποια σκηνή, γιατί ἄλλιως δὲν ὑπάρχει. Γιὰ νὰ παιχθῇ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ ζῇ ὁ συγγραφέας του, αὐτὸς ποὺ μόνος μπορεῖ νὰ καταποίῃ τὴν σκηνὴ-θέατρο καὶ ἡθοποιοὺς σχετικὰ μὲ τὶς προθέσεις του καὶ ποὺ τελικὰ μπορεῖ νὰ ἀποφανθῇ ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀπόδοσης: (ὅταν φυσικά, εἶναι καὶ ἄξιος συγγραφέας καὶ δίκαιος ἄνθρωπος, πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει πάν-

τα). Τὸ ἔργο λοιπὸν τὸ θεατρικὸ πὺν δὲν ἀνεβάζεται ὅσο ζῇ ὁ συγγραφέας, καταχωριάζεται ὀριστικὰ εἰς γῆν ἄβατον, γιὰ τὸ πὺν χρειάζεται, γιὰ νὰ παρουσιαστῇ, ἡ ἀπὺτῃ παρουσία τοῦ δημιουργοῦ του, μιὰ παρουσία πὺν περιορίζεται μὲσα στὰ μέτρα μιᾶς ἀτομικῆς ζωῆς. Τοῦ εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητη μιὰ πρώτη ἐπιτυχία ὅσο αὐτὸς εἶναι ἀκόμη ζωντανός, ἐνῶ ὁ λυρικὸς ποιητὴς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ πολλὰ χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του.

Τὸ ὅτι ὅμως ἕνας θεατρικὸς συγγραφέας ἔχει ἐκτιμηθῇ καὶ τιμηθῇ ὅσο ζῇ, ἔστω καὶ κατὰ τὸν πὺν πανηγυρικὸ τρόπο, ὅπως ὁ Λόπε ντὲ Βέγκα καὶ ὁ Καλντερόν, δὲν εἶναι τεκμήριον ἀμάχητον ὅτι θὰ μὴ στῇν ἀθανασία, ὅτι θὰ γίνῃ μὲ ἄλλα λόγια ἕνας κλασικός. Γιατὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφράζῃ καλὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σὲ ὅ,τι ὅμως αὐτὴ ἔχει τὸ ἐφήμερο καὶ τὸ παροδικὸ στῇν ἰδιοσυστασία της, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ ἐκφράζῃ καὶ τὸν αἰώνιον ἄνθρωπο. Καὶ κλασικός εἶναι ἐκεῖνος πὺν δίνει σὲ ὅ,τι πὺν γνήσιο καὶ σταθερὸ ἔχει τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Λόγο, ὅταν δηλαδὴ ἡ σάρκα γίνεται λόγος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ Κοινὸ κάθε ἐποχῆς εἶναι σὲ θέση νὰ διαισθανθῇ κάτου ἀπὸ τὸ προσωπεῖο τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς, τὸν αἰώνιον ἄνθρωπο πὺν κάτω ἀπὸ μιὰ οἰαδήποτε ἀμφίεση πὺν παρουσιάζει ὁ συγγραφέας, τὸν αἰώνιον ἄνθρωπο, συνεπῶς καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, κλασικός γίνεται ὁ συγγραφέας πὺν μπορεῖ νὰ ἐπικοινωνήσῃ δραστικὰ μὲ τὸ κοινὸ ὅλων τῶν ἐποχῶν. Κάτω ἀπὸ τὸ ἡμάτιο, τὴν τήβεννο, τὰ μᾶξι, τὰ μίνι, τὰ χειροφιλήματα, τῆς ὑποκλίσεις τῆς περροῦκες, τῆς βελάδες καὶ τὰ κρινολίνα, βλέπει σὲ τελευταία ἀνάλυση νὰ σπαρταράει γυμνὸ τὸ ἀνθρώπινο πλᾶσμα, μὲ τὴν αἰώνιαν ἀγωνία τοῦ γιὰ τὴν δικὴ τοῦ ζωὴ καὶ τὴν ζωὴ τοῦ εἶδους τοῦ. Κίνητρα ἰδεολογικά, γεννήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μιᾶς ἐποχῆς, ζυμώνονται μὲ κίνητρα ψυχολογικά, κινήτριες δυνάμεις τῆς ζωῆς τοῦ εἶδους, γιὰ νὰ μορφώσουν, μὲ τὸ χέρι τοῦ μεγάλου συγγραφέα, τὰ πρῶτα πὺν κλασικοῦ θεάτρου. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ μεγάλοι σκηνοθέτες τὰ ἀνεβάζουν πάντα, ἐπιχειρώντας νὰ δώσουν τὴν αἰώνια οὐσία τοῦς μὲ λογῆς - λογῆς πειραματισμούς. Εἶδα τὸν Ταρτοῦφο καὶ τὸν Ὀργκὸν νὰ παρουσιάζονται στὰ σανίδια τῆς σκηνῆς μὲ ροῦχα τῆς ἐποχῆς μας, νὰ κινεῖνται δηλαδὴ στὸν ἀέρα της, καὶ ὅμως οὔτε ἡ ἴδια γλῶσσα τοῦς. γλῶσσα παλὴν τῶρα, δὲν ἐμπόδισε τοῦς θεατὲς νὰ παρακολουθήσουν μὲ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον τὸ δίδαγμα τῆς σκηνῆς, γιὰτὶ ἐνοιωθαν, μολονότι περιπτώσεις ἀκραῖες ἀνθρωπίνων μονάδων παρουσιάζει ἡ κωμωδία, μὲ προφανῇ μάλιστα τὴν σατιρικὴ πρόθεση, ὅτι κάποιον οὐσιαστικὸ ἀντίκρουσμα ἐκείνου πὺν τοῦς ἔδειχνε ἡ σκηνὴ ἐνέδρευε στῇν ἴδια τοῦς τῇ φύση, καμουφλαρισμένο, ἀπωθημένο, ἀπαρνημένο, ὅμως πάντα ζωντανό. Πῶς νὰ μὴ χαροῦν τὴν ἀλήθεια τοῦ ἔργου, ἀφοῦ τὴν εὑρισκαν μὲσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τοῦς;

Τῶρα μποροῦμε νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στῇν θεατρικὴ παραγωγὴ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα καὶ τοῦ τέλους τοῦ προηγούμενου, γιὰ νὰ ἰδοῦμε σὲ πόσους συγγραφεῖς δόθηκε ἢ εἶναι πιθανὸν νὰ δοθῇ τὸ χρῆμα τῆς χάριτος, πὺν θὰ τοῦς καθιερώνη σὰν κλασικούς. Ἐδῶ ὅμως χρειάζεται κάποια ἀποσαφήνιση τῶν ὅρων. Δὲν εἶναι κλασικός ἕνας δραματικὸς συγγραφέας, πὺν ἐξακολουθεῖ νὰ ἀνεβάζεται στῆς σκηνὲς πολλὰ χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του, σὲ μιὰ κοινωνία πὺν μεταβάλλεται μὲ τέτοιο ἀργὸ ρυθμὸ, ὥστε νομίζει κανεὶς ὅτι οὐσιαστικὰ μένει ἀπὸ πλευρᾶς πολιτισμοῦ, στάσιμη, ἐνῶ φαινομενικὰ μονάχα, φαίνεται νὰ προχωρῇ χορεύοντας, νὰ ἀγκαλιάζῃ, νὰ μασσᾷ καὶ νὰ χωνεύῃ ὅ,τι τὸ νέο δημιουργεῖ ἡ ζωὴ, ἔξω ὅμως ἀπὸ τῆς δικῆς της περιοχῆς. Οἱ κάθε λογῆς πηθικισμοὶ καὶ πειραματισμοὶ δὲν πείθουν κανένα, ὅτι ὑπάρχει καὶ ὁ ἀποδέκτης μὲσα στῇν μάζα τοῦ κοινοῦ, πὺν σ' αὐτόν

ἀπευθύνονται. Ἐδῶ εἰδικά, στὸν τόπο μας εἶναι πολὺ λεπτὴ ἡ κρούστα τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ κάποιο νέο θέατρο. Αὐτοὶ εἶναι προπάντων νέοι, ποὺ τοὺς πᾶζει μέχρις ἀποπνιγμοῦ κάποιος ἀτσαλένιος σκελετὸς ἀπὸ ἰδέες, ἀντιλήψεις καὶ συνθήματα, ποὺ διαισθάνονται ὅτι στέκονται ἐμπόδια στοὺς φυσικοὺς τοὺς πόθους γιὰ μιὰ πρὸ σύμμετρη καὶ πρὸ ἐλεύθερη ἀνάπτυξη, καὶ τὸν βλέπουν σὰν καλινό, ποὺ θέλουν μὲ κάθε τρόπο ν' ἀποτινάξουν. Εἶναι ἀσφαλῶς ἄξιοι τιμῆς οἱ νέοι συγγραφεῖς - ὅσοι βέβαια εἶναι σοβαροὶ καὶ δὲν κανακεύουν ἀπλῶς, μὲ τὰ σκηνικά τους ἐξαμβλώματα τὴν οἴησίν τους καὶ τὴν ἐγωπάθεια, - ὅταν ζητοῦν νὰ φέρουν σὲ ἐπαφὴ τὴν νεολαία τοῦ τόπου μὲ τὸν ρυθμὸ τοῦ νέου θεάτρου τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ προσπαθεῖ ν' ἀνοίξῃ μάτια ποὺ τὰ κρατᾷ κλεισμένα ἢ ρουτίνα καὶ ἡ νοσηρὴ παράδοση. Δυστυχῶς τὴν προσπαθειά τους αὐτὴ τὴν κάνουν ἀναημικὰ καὶ συχνὰ ἄσκοπα οἱ Ἱδιοί, ἐπειδὴ ἔστρεψαν περιφρονητικὰ τὰ νῶτα ἢ ἐπρόδωσαν τὸν θεατρικὸ λόγον, τὸν γνήσιον καὶ ἀληθινόν, ποὺ ἐπὶ αἰῶνες στάθηκε ἕνα θαυμάσιον μέσο ἐπαφῆς μεταξὺ σάλλας καὶ σκηνῆς, γιὰ νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν μὲ μηχανικὰ κόλπα καὶ μὲ τὴν ἀναρθρὴ κραυγὴ. Αὐτὸ βέβαια δὲν μειώνει τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ἐντιμότητα τῶν προθέσεών τους, εἶναι ὅμως σοβαρὸ ἐμπόδιον γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς διδασκαλίας τους, καὶ κάνει τόσο πενιχρὸ τὸ ἀκροατήριόν τους, τοῦλάχιστον τὸ ἐνεργόν. Ἴσως θὰ τοὺς ὀδηγοῦσε σὲ ὀρθότερη τακτικὴ ἢ παρακολούθηση ἢ προσεκτικὴ ὄχι μόνον τῆς ἐπίσημης κριτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς κριτικῆς τῆς καρέκλας ἢ τῆς σκάλας, δηλαδὴ ἐκεῖνη ἢ αὐθόρμητη, ποὺ ἀκούγεται στὰ διαλέγηματα ἀπὸ τὰ καθίσματα τῆς αἴθουσας τοῦ θεάτρου, ἀπὸ τὸν μέσον δηλαδὴ θεατῆ, ἢ ἀπὸ τὴς συνοφειῶς ποὺ κατεβαίνουν τὴν σκάλα τοῦ θεάτρου στὸ τέλος τῆς παράστασης. Πόσο χρήσιμον μαστίγιωμα θὰ εἶναι πολλῶν ἀνεδαφικῶν ἐνθουσιασμῶν αὐτῇ ἡ λίγο ἀδιάκριτη ὠτακουστικὴ, καὶ πόσο θὰ νερώσῃ τὸ κρασί τῶν εὐκόλων ἐνθουσιασμῶν. Ἀλλὰ καὶ πόσο κατατοπιστικὴ θὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὸ ἀληθινὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας: Κοινό. Δυστυχῶς, παρ' ὅλη τὴν τροφοδοτημένη μὲ φούμαρα φλυαρία, ὁ λαὸς μας προχωρεῖ μὲ βήματα χελώνας στὸν δρόμον τῆς ἀλλαγῆς. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς λαϊκῆς μάζας νὰ ἀφομοίωσῃ καινούργια κηρύγματα στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης, καὶ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὸ λεγόμενον λαϊκὸ τραγούδι ποὺ εἶναι δῆθεν συνέχεια τοῦ θαυμάσιου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν φτηνὴ ἐπιθεώρηση, ποὺ πῆρε τὴ θέσιν τοῦ Καραγκιόζη, χωρὶς νὰ ἔχῃ οὔτε τὸ κέφι του, οὔτε τὴν ἀγνή του λαϊκότητα, οὔτε τὴν γνήσια θυμοσοφικὴ του διάθεση. Ἀκόμη καὶ τὸ παλαιὰ ντόπιον δραματικὸν ρεπερτόριον, ποὺ ἀνιστοροῦσε τοὺς ἀθῶους ἔρωτες τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ λόγγου, τοὺς ἔρωτες, τοὺς κορεσμένους ἀπὸ δάκρυα, τοῦ βοσκοῦ καὶ τῆς βοσκοπούλας, πολὺ λιγώτερον πρακτικοὺς ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ αἰσθάνονταν ὁ Δάφνης γιὰ τὴν Χλόη, ἀκόμα καὶ αὐτὸ τὸ λαϊκὸ δράμα μπορεῖ καὶ σήμερα νὰ παιχτῇ καὶ νὰ ἀντικρύσῃ τὴν συγκίνηση μεγάλων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ, γιὰτὶ εἶναι πραγματικὴ φενάκη ἡ ἀντίληψη ὅτι ἔχει ἀστικοποιηθῇ ὁ Ρωμηός. Βέβαια πολὺ γρήγορα υἱοθέτησε τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τοῦ εὐρωπαϊοῦ ἀστοῦ, καὶ ἐν ὀνόματί τους προσπαθεῖ νὰ ἀπολακτίσῃ τὸ βάρος τῆς ντόπιας παράδοσης. Ἀκόμη πρὶν γρήγορα υἱοθέτησε τὰ ἑλαττώματα τοῦ ξένου πολιτισμοῦ. Δὲν ἔγινε ὅμως γι' αὐτὸ ἀστός. Οἱ ἀγγελίες τῶν γάμων στὶς ἐφημερίδες μποροῦν νὰ πείσουν τὸν καθένα ὅτι μεγαλύτερον ποσοστὸ τῶν νέων ποὺ ἔρχονται εἰς γάμου κοινωνίαν εἰς τὸ ὕδρωπικόν μεγαλοαστικὸν κέντρο μας, ἂν καὶ Ἀθηναῖοι, γεννήθησαν σὲ χωριά. Καὶ γι' αὐτὸ παρὰ τὸ σέξ, τὸ Κύριέ μου, τὰ Κούμ Κάν, τὸ μᾶξι, τὴς παρδαλὲς γραβάτες, καμὰ φορὰ καὶ τὸν μονύελο, ἐξακολουθοῦν ἀκόμη, εὐτυχῶς γι' αὐτοὺς, νὰ

διατηροῦν ζωντανή ακόμη μέσα πους τὴ ρίζα πού τοὺς ἐνώνει μετὰ τὴν ἐποχὴ ὅπου ὁ Ἀπόλλωνας ἔθελγε μετὰ τὴν φλογέρα του τοὺς βοσκούς τοῦ Ἀδμήτου. Μποροῦν λοιπὸν ακόμη πολὺ πρὸ νόμιμα νὰ χαροῦν τὴν Γκόλφω τοῦ Περρυσιάδη ἢ τοῦ Κορομηλᾶ τὸν Ἀγαπητικό τῆς Βοσκοπούλας, ἀπὸ τὴς δοκιμῆς πού ἀνεβαίνουν στὰ θέατρα πρωτοπορείας.

Τώρα ὅς ξαναγυρῶμε στὰ πρόβατά μας καθὼς ἔλεγε ὁ Πανοῦργος τοῦ Ραμπλαί, στὴν θεατρικὴ δηλαδὴ παραγωγὴ τῆς ἐποχῆς μας. Γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ὅμως, δὲν ἀρκεῖ τὸ μάτι ἐνὸς ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ ἡ ἐποπτεία θὰ εἶναι φτωχὴ καὶ ἀτελέστατη. Ὁ κάθε θεατρόφιλος ὅς τῆς προσθέσῃ τὴν δική του προσωπικὴ ἐμπειρία.

Ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς ἐνὸς θεατρικοῦ ἔργου εἶναι τεκμήριο ἀμάχητο τῆς στερεότητος τοῦ Λόγου του. Ὑπάρχουν συγγραφεῖς πού κάποτε φάνηκε, πόσο λοκληρωτικοὶ ἦταν οἱ πρῶτοι τοὺς θρίαμβοι, ὅτι εἶχαν ὀριστικὰ κατακτῆσει τὴν σκηνή, πού πέρασαν ὀριστικὰ στὸ περιθώριο λίγα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό τους. Ὁ Ντ' Ἀννούτσιο, ὁ Μαίτερλινκ, ὁ Μπερνστάιν, χαλοῦσαν τὸν κόσμον γύρω στὸ 1910. Εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἰδῶ στὴν «Κορεντί» τῆς Γενεύης, νομίζω τὸ 1917, ἓνα ἔργο τοῦ τελευταίου μετὰ τὸν τίτλο: οἱ τέσσερις Κύριοι τῆς Φραγκφούρτης. Τόσο λίγο μετὰ ἐπηρέασε ὥστε δὲν θυμῶμαι οὔτε καν τὸ θέμα του. Τώρα τὴ φήμην τους τὴν ἔχει παρασύρει μᾶλλον ὀριστικὰ τὸ ρεῦμα τῆς λήθης. Μὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτοί. Ὀνόματα σὰν τοῦ Ὀ'Νήλ καὶ τοῦ Ζιρωντοῦ ἀποχρωματίζονται μὲρα μετὰ τὴν ἡμέραν. Τὸ περίφημον ἔργο τοῦ τελευταίου: Σόδομα καὶ Γόμορρα μπήκε ὀριστικὰ στὸ χρονοντούλαπον, ἐνῶ στὴν ἐποχὴ του στάθηκε μία λαμπρὴ ἐπιτυχία. Γιατὶ ὅμως; Δὲν ἐκφράζεται μετὰ τὸν Λόγον ὁ Ζιρωντοῦ; Γιατὶ νὰ μὴ γίνῃ κλασικός; Γιατί, ἐνῶ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκφράζεται χωρὶς γρίφους, καὶ νὰ μαγεύῃ μετὰ τὴν ὁμορφίαν τοῦ ὅφους του σταματᾷ στὴν ὥραϊα ἔκφραση καὶ φαίνεται πὼς μαγεύεται ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν χάριν τῆς φράσης του, χωρὶς νὰ μπορῇ ὅμως νὰ ρίξῃ μιὰ κάποια γέφυραν μετὰ τὴν σκηνῆς καὶ σάλλας, γιατί τὰ μέτρα του δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ μιὰν ἄγωνα περιπολία γύρω ἀπὸ θέματα μὴς ἐπισημένῃς ἐποχῆς, σὲ ὅτι ἐπιφανειακὸ καὶ ἐπίκαιρον παρουσιάζει, καὶ τὸ μάτι του δὲν μπορεῖ νὰ εἰσδύσῃ ὡς τὰ σκοτεινὰ βάθρα πού στηρίζουν τὴ μοῖραν τῆς, ὅπως καὶ τὴν μοῖραν ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἀντίθετα ὁ Κλωντέλ, ψυχὴ ἀληθινὰ χριστιανικὴ, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ αὐτοερωτισμούς, ψυχὴ πού ζῇ συνεχῶς τὴν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος, πού ξέρει τὰ μέτρα του καὶ τὰ ἀνεξάντλητα ἀποθέματα ὁδύνης καὶ ἀγωνίας πού ἐνεδρεῦν μέσα του, ὁ Κλωντέλ βαστάει ἀκόμη τὴ σκηνή. Δράματα ὅπως τό: L' Annonce faite à Marie, παρὰ τὴν ἀδεξιότητά του εἰς τὸ νὰ ὁργανώσῃ τὴν ὕλην του σὲ συγκροτημένον θεατρικὸν ἔργο, ἐντυπωσιάζει, συγκινεῖ καὶ γιὰ πολλὰς γενεάς θὰ κρατεῖ ἐπαφὴν μετὰ τὸ κοινὸ τοῦ θεάτρου.

Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἐντὼν Ροστάν, μετεωρίτης νεορωμαντικός τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνος, τεχνίτης τῆς σκηνῆς καὶ ἰκανὸς νὰ δημιουργήσῃ ἓνα πρόσφορον συγκινησιακὸν κλίμα γιὰ ἓνα ὀρισμένον κοινόν, τὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς του, τὸ τόσο εὐεπίφορον σὲ ἀνεδαφικούς ἐνθουσιασμούς, ὁ Ροστάν ἄστραψε καὶ θρόνισσε ἐπὶ ἀρκετὰ χρόνια, περίπου ὡς τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, πού τὸ κλίμα του εὐνοοῦσε ἀκόμη τὰ λυρικά του ψευτορωμῆϊκα ξεσπάσματα. Τὸ 1918 εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἰδῶ τὸ ἔργο L' Aiglon μετὰ πρωταγωνίστρια νομίζω, τὴν Σάραν Μπερνάρ, στὸν ρόλον τοῦ γιοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ νευρωτικὸς καὶ καχεκτικὸς Δούκας τοῦ Βάϊχσταντ, ὡχρὴ σκιὰ ἐνὸς δυναμικοῦ πατέρα, φωνάζοντας τὴς ἡρωϊκὰς του ὄνειροφαντασίαις ἐπλάνω στὴ Σκηνὴ ντυμένους μετὰ τὴ λυρικὴ στόφαν καὶ τὴν ἀρπύτητα τῆς μορφῆς

πού τούς χάριζε ὁ ποιητικὸς οἶστρος τοῦ Ροστάν, δημιουργοῦσε μία ὑστερική διάθεση σ' ἓνα κοινὸ μεθυσμένο ἀπὸ τὸν θρίαμβο ἐπάνω σὲ μιὰ συντριμμένη Γερμανία. (Δίγα χρόνια ὕστερα, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀντικρύσω τὴν ἴδια ὑστερική κατάσταση σ' ἓνα κοινὸ, γερμανικὸ τώρα, πού ὠρμήαζε σιγὰ-σιγὰ στὴν ψυχὴ του ὁ πόθος γιὰ ἐκδίκηση, μπροστὰ σὲ μιὰ σκηνὴ ὅπου ἀνεβάζονταν ἡ Βαγκνερικὴ Τριλογία).

Σύγχρονος τοῦ Ροστάν καὶ ἀντίθεσός του, ὁ Τσέχωφ, μιὰ μεγάλη καρδιά γεμάτη πόνα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἓνας ἀγνός, πού δὲν ἤξερε ἀπὸ στόμφοις, γιατρὸς ἀληθινὸς ψυχῶν καὶ σωμάτων. Τὸ μινόρε του ὅμως δὲν ἔκανε γιὰ τὴν ἐποχὴ του καὶ τὸ θαυμάσιο θεατρικὸ του ἔργον δὲν ἐκτιμήθηκε ὅσο ἔπρεπε νὰ ἐκτιμηθῇ. Τώρα ὅμως, πενήντα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὁ μεγάλος αὐτὸς ἄνθρωπος, πού στάθηκε ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σεμνοὺς μὰ καὶ τοὺς πιὸ οἰγούρους ἀνατόμους τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κυριεύει πάλι τὶς σκηνές τοῦ κόσμου, ἀπὸ ὅπου ξεκύνει ὅλη τὴ θερμὴ τῆς ἀγάπης του στὸν κόσμον πού τὸν ἀκούει, καὶ πού, ἰδιαίτερα σήμερα, τόσο ἔχει τὴν ἀνάγκη του.

Ἄς δοῦμε τώρα μερικοὺς ἄλλους, πού σὰν τὸν Τσέχωφ κυριεύουν ξανὰ τὶς σκηνές τοῦ κόσμου, χωρὶς νὰμποροῦμε βέβαια μὲ κάποια ἀσφάλεια νὰ ὑπολογίσουμε ἐὰν ἡ κατὰκτηση αὐτὴ θὰ εἶναι ὀριστική. ἂν δηλαδὴ αὐτοὶ θὰ γίνουν κλασικοί. Ἄς δοῦμε καὶ μερικοὺς πού φαίνεται πὼς τραβοῦν γιὰ τὴν Λήθη.

Τὸν μεγάλο Ἴψεν, ἂν καὶ ἡ Κριτικὴ δὲν τὸν πολυσυμπαθεῖ τώρα, ἂν καὶ ἄντλησε ὅλη τὴν οὐσία τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο κάποιας ἐποχῆς, καὶ ἀπὸ προβλήματα κάποιοις ἐποχῆς τοῦ δικοῦ του λαοῦ, Σκηνὴ καὶ κοινὸ τακτικὰ τὸν θυμοῦνται, γιὰτὶ δὲνμποροῦν νὰ ξεχάσουν οὔτε τὸ γνήσιο παιδαγωγικὸ του πάθος, οὔτε τὶς προθέσεις του, οὔτε τὴν ἱκανότητά του νὰ ἀνοίξῃ παράθυρα γιὰ νὰ μπᾶσῃ καθαρὸν ἀέρα σὲ κλειστοὺς χώρους κορεσμένους ἀπὸ ὑποκρισία καὶ ἐγωϊσμούς. Αὐτὸ θὰ τὸ θέλει πάντα καὶ δικαίως τὸ κοινὸ πού, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει, διψαίει πάντα γιὰ δικαιοσύνη καὶ αἰσιοδοξία. Αὐτὸ τὸ αἰσθάνθηκα κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅχι βλέποντας, ἀλλὰ διαβάζοντας μόνον τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Νορβηγοῦ στὴν θαυμάσια ἀπόδοση τοῦ Λάγκ.

Ὁ Ὁσκαρ Γουάιλντ ἀμελεῖται ὀλοένα περισσότερο καὶ φαίνεται πὼς θὰ χτυπήσῃ γι' αὐτὸν ἡ νεκρικὴ καρπιάνα στὸ πολὺ κοντινὸ μέλλον. Μὰ καὶ τοῦ Μπέρναρ Σῶ ἄρχισε ἡ ἔκλειψη τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ φαίνεται πὼς τὸν περιμένει ἡ τύχη τοῦ μεγάλου του συμπατριώτη. Θὰ πάθουν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι οἱ μεγάλοι Ἰσπανοὶ ἐδῶ καὶ τετρακόσια χρόνια. Ὁ Λόπε ντὲ Βέγκα μὲ τὰ ὀκτακόσια ἔργα καὶ ὁ Καλντερόν μὲ τὰ ἑκατὸ, χωρὶς αὐτὸ βέβαιον νὰ ἀποκλείῃ μιὰν νεκρανάσταση, ὅταν παρουσιασθοῦν πάλι γι' αὐτοὺς πρόσφοροι καιροὶ καὶ ἀρχίσῃ πάλι νὰ χτυπάει ἡ καρδιά κάποιου πολιτισμοῦ μὲ τὸν παλμὸ τῆς δικῆς τους καρδιάς. Ἀντίθετα ὁ Λόρκα ἐπειδὴ δὲν ἀντλεῖ ἀπὸ κάποια κοινωνία καὶ κάποια ἐποχὴ τὰ θέματά του καὶ τὸν λόγο του, μὰ ἀπὸ τὴν ρίζα τοῦ ἀνθρώπινου δέντρου, πρὶν αὐτὸ χωριστῇ σὲ κλαδιὰ καὶ ἀποκλάδια καὶ πρὶν σηκωθῇ σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα, ἀρχίζει κιόλα νὰ κερδίζει ἄνετα τὴν θέση του σὰν γνήσιος κλασικός. Γιὰτὶ εἶναι ἀπὸ κείνους τοὺς δραματικούς συγγραφεῖς, πού γιὰ νὰ θροῦν τὴν ἀλήθεια δὲν ἐρεύνησαν μονάχα τὸ ἄμεσο περιβάλλον τους καὶ δὲν ἔγραψαν γι' αὐτό, μὰ ἔσκυψαν ἐπάνω στὴν πλούσια ψυχὴ τους καὶ ἀνάσυσαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ὅ,τι τὸ πιὸ πολῦτιμον καὶ τὸ πιὸ σταθερὸ ἔχει.

Ἀπὸ ἐκείνους, πού φάνηκαν ὅτι πῆραν τὸ χρῆσμα τοῦ κλασικοῦ στὶς πρώτες δεκαετηρίδες τοῦ αἰῶνα καὶ τὶς τελευταῖες τοῦ προηγούμενου, πολὺ λί-

γοι φαίνεται πώς θα διατηρήσουν τον τίτλο. Οί δυο πò σίγουροι εἶναι ὁ Στρίντμπεργκ καὶ ὁ Πιραντέλο. Γι' αὐτοὺς δὲν λειτουργεῖ ἡ διαδικασία τοῦ θανάτου, γιατί ἡ κατὰ περιόδους νάρκη τους, μοιάζει μὲ τὴν χειμερία νάρκη τῶν φιδιῶν. Ξυπνοὺν ξανά, αὐτὰ τὰ παλαιὰ δοκιμασμένα πλοῖα, καὶ πλέουν μαζὶ μὲ καράβια νεότευκτα, ποὺ χαίρονται γιὰ λίγο τὰ πρόσκαιρα καμάρια τους, γιὰ νὰ ἀγκυροβολήσουν σὲ λίγο καιρὸ παρωπλισμένα μέσα στοὺς θεατρικοὺς ναυστάθμους. Γιατὶ ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἀκίνητοὺν γιὰ πάντα μέσα στὶς βιβλιοθήκες τῶν ρεπερτορίων τῶν θεατρικῶν, δὲν χαίρονται τὴν ἐφήμερη λάμψη τους παρὰ μόνον ὅσο ὑπάρχει κάποιας ἐποχῆς ἢ κάποιας λογιῆς κοινό, ποὺ μόνο αὐτὸ μπορεῖ νὰ χαρῇ τὴν παροδική τους λάμψη. Καὶ εἶναι ἀλήθεια κρῖμα ποὺ δὲν δούλεψαν συστηματικὰ γιὰ τὸ θέατρο, ποὺ παρέχει τὴν πò γνήσια, τὴν πò πολύτιμη παιδευτικὴ ψυχαγωγία, ἄνθρωποι σὰν τὸν Προῦστ, τὸν Ντοστογιέφσκι, τὸν Τολστοῖ, τὸν Κάφκα, ποὺ τὸ ὄξύ τους μάτι, μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας καὶ μιᾶς συγκεκριμένης ἐποχῆς, ποὺ τὶς ἔδωσαν καὶ τὶς δύο σὰν μεγάλοι καλλιτέχνες, ἀνίχνευε μὲ ἐπιτυχία μέσα στὸ πανάρχαιο πλέγμα τῶν κινητῶν ποὺ ὠθοῦν πρὸς τὴν δράση τὸν ἄνθρωπο ὅλων τῶν κοινωνιῶν καὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν. Αὐτοὶ θὰ μᾶς ἔδιναν γνήσιους κλασικοὺς τοῦ θεάτρου, ὅπως τώρα γίνεται ὁ Μπρέχτ. Γιὰ τοὺς ἄλλους τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ πειραματίστηκαν ἢ πειραματίζονται ἀκόμη στὶς σκηνὲς τοῦ κόσμου, δὲν μᾶς πέφτει λόγος. Τὸν Σαλακροῦ ποὺ εἶχε στόφα κλασσικοῦ, τὸν ἔφαγε ἡ μανία του γιὰ ἀνάλυση, ἡ ψυχολογικὴ του ἀπεραντολογία, ποὺ μεταβάλλει τὸ ἔργο σὲ ψυχολογικὸ σεμινάριο, ὅπου λείπει ἐκεῖνη ἡ γεμάτη αὐθορμησία ζωτάνια ποὺ πρέπει νὰ συνοδεύῃ τὰ πλάσματα τῆς Σκηνῆς. Μιὰ σύγκριση ἀνάμεσα στό: *La terre est Ronde*, τοῦ Σαλακροῦ, μὲ κεντρικὸ πρόσωπο τὸν Σαβοναρόλα, μὲ τὸν Γαλιλαῖο τοῦ Μπρέχτ, δίνει τὸ σωστὸ μέτρο τῶν δύο αὐτῶν θεατρικῶν συγγραφέων, ποὺ ὁ πρῶτος ξεθωριάζει μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, ἐνῶ ὁ δευτέρος κερδίζει συνεχῶς ἔδαφος στὶς σκηνὲς ὅλου τοῦ κόσμου.

Τὸν Ἀνούιγ, - τὸν ἀναφέρω γιατί εἶναι δραματογρῶς μὲ πραγματικὸ ταλέντο καὶ πολὺ κοντινὸς στὴ δική μας ἐποχὴ, - τὸν ἐξημίωσε πολὺ μιὰ ἐκδηλῆ μονοτονία στὰ θέματα καὶ στοὺς τύπους του. Ἰδιαίτερα στὰ *Pieces Noirs*, ποὺ εἶναι τὰ πò σοβαρὰ ἔργα τοῦ δραματολογίου του, οἱ ἴδιοι τύποι, ἡ πόρνη μητέρα, ὁ χωρὶς ἠθικὸ χαλινὸ πατέρας καὶ τὰ πέντε ἀθῶα, τὰ πάντα ἀγνὰ νιάτα, ἀποτελοῦν σχεδὸν, μὲ ἀλλαγὴ μεταμφίεσης, τὸ μονόνοτο τρίπτυχο, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν σκελετὸ τῶν ἔργων. Καὶ αὕτῃ ἡ αὐτοεπανάληψη δὲν βοηθαεῖ ἕνα συγγραφέα στὸ νὰ γίνῃ κλασσικός.

Στὴν δική μας ἐποχὴ, νέα κύματα συγγραφέων δραματικῶν διεκδικοῦν τὶς Σκηνὲς τοῦ κόσμου, ἄλλοι πιστοὶ ἀκόμα στὸν Λόγο, τὸ πανάρχαιο μέσο ἐπικοινωνίας Θεάτρου καὶ Κοινοῦ, ἄλλοι ποὺ προσπαθοῦν μὲ κάθε λογιῆς δοκιμὲς νὰ τὸν ὑπερκεράσουν καὶ νὰ ἐκφραστοῦν μὲ τὸν χορὸ, τὴν ἀναρρη κραυγὴ, τὴν παντομίμα, τὸ σκηνικὸ, ποὺ παλαιότερα ἦταν ἄλλοτε ἀπλᾶ ἐπικουρικὰ μέσα τοῦ θεατρικοῦ λόγου καὶ τώρα ὀρμοῦν στὸ προσκῆνιο σὰν ἑξαλλοὶ κομπάρσοι ποὺ ἀπωθοῦν πρὸς τὰ περιθώρια τὸν παλαιὸ πρωταγωνιστὴ. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει τὶ τελικὰ θὰ βγάλῃ αὕτῃ ἡ ἀνταρσία. Γιὰ τὴν ὥρα ὅμως οὔτε ἡ κριτικὴ τῆς καρέκλας οὔτε ἡ κριτικὴ τῆς σκάλας δὲν τῆς εἶναι εὐνοϊκή.

Τώρα θὰ ξαναγυρίσουμε στὸν Πρόλογο γιὰ νὰ γράψουμε τὸν Ἐπίλογο τῆς μικρῆς αὐτῆς ἐργασίας.

Ὁ κινηματογράφος, ἀπὸ τὸ λίκνο του ὥς τὰ σήμερα, πέρασε ἀπὸ πολλὰς

περιπέτειες σὲ μιὰ πορεία ἀληθινὰ θριαμβευτική. Στὶς ἀρχές του, ὅταν ἦταν βωβός, ἦταν βωβὸ μελόδραμα, ὅπου ἡ Μπερτίν, ἡ Τακιντέλλι, ἡ Λίντα Μπορέλλι ἔκφραζαν τὸν κουρασμένο καὶ εὐνουχισμένο 19ον αἰῶνα τοῦ τέλους μὲ τὶς θεατρικὲς χειρονομίες, τὶς ἀτέλειωτες πόζες, τοὺς μελοδραματισμοὺς ἐνὸς ἐκφυλισμένου ρωμαντισμοῦ.

Πιὸ ὕστερα, αὐτὸς ὁ βωβὸς κινηματογράφος, κυριευμένος ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ ἄρχισε νὰ δίνει σειρὰ ἀπὸ ἀριστουργήματα, ὥσπου στὸ τέλος μίλησε. Στὴν ἀρχὴ μιμήθηκε τὸ θέατρο καὶ ἔμεινε πιστὸς στὸν Λόγο. Ὑστερα ὅμως, μεθυσμένος ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν νέων ἐκφραστικῶν μέσων, ποὺ τοῦ πρότεινε διαρκῶς ἡ ἐπιστήμη, χώρισε ἀπὸ τὴν θεατρικὴ σκηνή, κέρδισε τὴν ἀνεξαρτησία του, καὶ μετέβαλε τὸν Λόγο σὲ ἀναιμικὸ κομπάρσο, σὲ ἐκφωνητὴ τῶν ρόλων καὶ λιγόλογο σχολιαστὴ τοῦ φωτογραφικοῦ κύματος. Ὁ Κρόνος ἔπαψε νὰ τρώει τὰ παιδιὰ του· τώρα τὰ παιδιὰ τρῶνε τὸν Κρόνο.

Τώρα ἡ ταινία *Zeit der Schuldlosen*, ποὺ μᾶς παρουσίασε τὸ Ἰνστιτοῦτο Γκαίτε, εἶναι μιὰ φανερὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ὁ ἔκπτωτος μονάρχης τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀθόνης, ὁ Λόγος, ἐν μέρει τουλάχιστον, στὰ παλαιὰ του δικαιώματα. Εἶναι μιὰ προσπάθεια νόμιμη καὶ δίκαιη, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι μόνον ὅταν αὐτὸς ἐπεκράτησε, ὅχι μονάχα στὸ θέατρο, ἀλλὰ καὶ γενικὰ, σὰν ρυθμιστὴς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἄρχισε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπαγκιστρῶνεται ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ζώου. Αὐτὴ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Λόγου θὰ τονώσῃ τὶς ἐπαφές μεταξὺ σκηνῆς καὶ κοινοῦ καὶ μεταξὺ ὀθόνης καὶ θεατῆ, καὶ ἔτσι διδασκαλία καὶ τέρψη θὰ διοχετεύονται ἀνετώτερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα στὴ μᾶζα ποὺ δυσκολεύεται πολὺ σήμερα νὰ ἀντληθῇ καὶ ἐκεῖνα ποὺ θέλουν νὰ τῆς ποῦν μὰ καὶ ἐκεῖνα ποὺ θέλουν νὰ τῆς κρύψουν. Γιὰ νὰ πάρῃ σάρκα τὸ τελευταῖο αἶτημα τοῦ Γκαίτε στὴν κλίνη τοῦ θανάτου του: Περισσότερο φῶς! Τὸ περισσότερο φῶς εἶναι μιὰ ζωτικὴ ἀνάγκη πάντα, ἰδιαίτερα ὅμως στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου κάθε ἀγυῆς πεπρατισμοὶ καταδυναστεύουν ἢ συνθλίβουν τὴν ἀπαίτηση γιὰ μιὰ κάποια τάξη, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη στὴν ἀνθρωπότητα γιὰ νὰ ἐπιζήσῃ. Καὶ αὐτὴ ἡ κάποια τάξη, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸν Λόγο γιὰ νὰ ἐκφραστῇ ἀποτελεσματικά, ὅχι μόνον στὸ θέατρο, ἀλλὰ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Ὁ Λόγος τῶν κλασικῶν μπόρεσε καὶ μπορεῖ ἀκόμη, μὲ ἓναν συγκερασμὸ τῶν δύο ἀληθειῶν ποὺ πρυτανεύουν στὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀλήθειας ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ζώου καὶ τῆς ἀλήθειας πού, σὰν κοινωνικὴ πὰ ἐπιταγή, τὸν προστατεύει ἀπὸ τοὺς κινδύνους, ποὺ ἡ φύση του αὐτὴ ἐγκυμονεῖ γιὰ τὴν κοινωνικὴ του ὑπαρξὴ νὰ διδάξῃ στὸν ἄνθρωπο τὴν χρῆσιμη ἀλήθεια. Εἶναι ἀπαραίτητο λοιπὸν νὰ γυρίσῃ ὁ Λόγος στὴν ὕλη τῶν θεάτρων, ὅχι ὅπως γύρισε ὁ ἄσωτος υἱὸς τοῦ Εὐαγγελίου, δηλαδὴ κατ' ἀνοχὴν, ἀλλὰ σὰν μιὰ ἀνάγκη τῶν καιρῶν, καὶ ἴσως ὅλων τῶν καιρῶν. Ἡ ἐπιμονὴ σὲ ἐκφραστικὰ μέσα ποὺ εὐνοοῦν τό: ἀντάμα κουβενιάζουμε καὶ ἄλλοῦ ἀκοῦμε, τῆς λαϊκῆς παροιμίας, θὰ ἦταν σφάλμα βορῦ, γιατί ἐκεῖνο ποὺ γίνεται κάθε μέρα πιὸ δύσκολο στὰ χρόνια μας εἶναι ἡ συνεννόηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἄνθρωπο.

Μακάρι τὸ θέατρο νὰ δώσῃ τὸ καλὸ παράδειγμα καὶ νὰ σταθῇ πρωτοπόρος στὴν κίνησι μιὰ ἐπιστροφὴ σὲ προσφορώτερους τρόπους συνεννόησης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ ρόλος του βασικῶς θὰ εἶναι πάντα ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἔταξε ὁ Ἀριστοφάνης: νὰ εἶναι δηλαδὴ «διδάσκαλος τοῖς ἡβῶσι». Γιατὶ κάποια πλάνη τὸ ἀνάγκασε αὐτὸν τὸν ρόλο νὰ τὸν ἀπαρνηθῇ. Καθὼς ὅμως ἔλεγε ἄν ὁ μέγας Σχολαστικὸς: Ἡ πλάνη εἶναι κάτι ποὺ προσιδιάζει στὸν ἄνθρωπο· τὸ νὰ ἐπιμένεις ὅμως στὴν πλάνη εἶναι ἔργο τοῦ διαβόλου.

ΖΩΗ... ΣΤΗΝ ΜΟΝΑΞΙΑ

Ἡ ὁμορφιά τῆς ἡμέρας παντοῦ σκορπίζει χαρά. Μὲ περηφάνεια τὰ δέντρα καὶ ἡ τοῦ γύρου κόσμου βλάστηση ὑψώνουν τ' ἀνάστημά τους σ' ὅ,τι πιὸ δυνατὸ κι' ὥραϊο πάει νὰ ἐπιβληθῇ. Κι ὅλη ἡ φύση, μ' αὐτὸ τὸ ροδοσταλάγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὑψώνει ξεστὰ τὴν εὐγνωμοσύνη. Ναί... Εἶναι προσευχὴ τὸ χαμόγελο κάθε λουλουδιοῦ. Εἶναι ἡ θυσία τοῦ ἡλίου στὸ ξημέρωμα τοῦ φεγγαριοῦ. Χαίρεται ἡ ζωὴ καὶ χαιρετᾷ τὸ λιοπύρι γιὰ ὅ,τι προσφέρει στὸν ἄμμο, στὸ κῆμα, στὴ λαγκαδιά. Μέσα σὲ τέτοιο, παρὰδισο, πὺν κοῦβει κι ἄλλοτε φανερώνει ἕνα μυστήριο γέλιο ἢ κλάμα τὸ ξημέρωμα τοῦ ἡλίου, μελαγχολεῖ ἡ ψυχὴ. Τὸ βρέφος σωπαίνει στὸν ἀντίλαλο τῆς καρδιάς πὺν χτυπᾷ μὲ θλίψη. Ἡ μουσικὴ γίνεται τραπᾶνι στὰ στήθεια νὰ σταυρωθῇ κάθε θέλημα, κάθε ἐλπίδα χαρᾶς.

Ὁμορφὴ κόρη... γιὰ σένα λειώνει τὸ μνημα... Τὸ βάλαμο θεωρεῖται τὴ δύναμή του στὴ δική σου χάρη, σὰν λείρη ἡ συντροφιά του στεγνώνει τὸ πλῆμα πὺν δίνει ζωὴ. Πόνος γεννιέται γιὰ νῶρθι αὐτὸς νικητὴς στὴ μάχη τοῦ μεγάλου πολεμιστῆ. Δέρνεται τ' ἀπαλένιο φύλλωμα αἰὲς πνοῆς μὲ τὸν ἄνεμο πὺν σέρνει δέντρα καὶ λογὶς χῶμα χοντρό. Στ' ἀπέραντο περιγιάλι ἄμμος καὶ κῆμα γίνονται τύμβος γιὰ νὰ δεχθῇ τὸ φίλημα μιᾶς θυσίας. Τὰ πουλιά τῆς ρεματιᾶς συμμαζεμένα τώρα θαρρεῖς καὶ κλαῖνε τ' ἀηδόνι πὺν ἀνίγηκε μὲ λυγμὸ γιὰ τὸ χαμὸ τῆς συντροφιάς του. Κι' αὐτὸ τὸ νερὸ θολωμένο στὸ κύλισμά του τραχαίνει τὴ δίψα στὰ βατράγια τῆς ρεματιᾶς. Ἐφυγε μία καρδερίνα κι ἔπεσε μὲ μιᾶς στέγνα στὸν τόπο τῆς καρδιάς. Πόσο ἄγνωστο εἶναι ἀκόμα τὸ μυστήριο πὺν κυλάει στὸ αἷμα; Ἐρχεται ἡ μοναξιά καὶ σβολιάζει τὰ κύτταρα πὺν δίνανε γέλιο. Κρίμα... Κατὰρα στὸ δρόμο πὺν γίνεται πέρασμα στὸ χωρισμό... Δὲν ἔχει στοχασμὸ ὁ χρόνος νὰ σβῆσῃ τὸ μάρκεμα τοῦ πόνου; Γιατὶ στὰ σωθικά γλεντᾷ τὸ πυροφάνι δίχως τὴ λύπησιν γιὰ τὸ μαρasmus ἀπ' τὸ μεγάλο σαράκι; Δὲν βρίσκει ὁ πόνος προσκεφάλι νὰ γύρη γιὰ νὰ κοιμηθῇ. Μήτε τῆς νύχτας τὸ σιγάλιασμα τὸ χέρι ἀπλώνει στὸ θῆναι πὺν δίνει χαρά. Καὶ ἡ ζωὴ διαβαίνει θωρῶντας τὸν ἐρχομό... Περίλυπα τὰ φῶτα τότε τῆς χαρᾶς ζηλεύουνε τὸ σκοτάδι σὰν ἀνατέλει ἡ χρυσολαμπίδα τῆς προσμονῆς. Κάθε φαρμάκι στὸ στόμα γίνεται μέλι στὸ στοχασμὸ μιᾶς ἐλπίδας πὺν περιμένει νῶρθης. Γλυκεῖά μου ἐλπίδα, δέξου τὴν μπόρα στὴν μαύρη τὴν ὥρα, στὸν κεραυνό. Τὸ δίχως ἄλλο θὰ σ' ἀνταμώσω. Ναί... καρτερῶ.

ΜΙΧ. ΑΝΕΜΟΛΟΤΡΑΣ

Λ Ε Ω Φ Ο Ρ Ε Ι Ο

Καινούργιες μορφές.
Οἱ θέσεις ἴδιες.
Κάθε πρωινό.
Κι' ἀκόμα.
Κάθε μεσημέρι.
Μιὰ ξέστη ἀγαπημένη,
στὴ χειρολαβή.
Μιὰ ξέστη γνώριμη.
Νὰ μὴν ὑπῆρχε.
Στὴ σειρά τῶν ἡμερῶν,
μόνιμες στάσεις.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΕΝΤΖΗΣ

ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΡΑΛΗ

Ο ΜΠΑΡΜΠΑ ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ο ΔΕΡΒΙΣΗΣ

Ήταν δὲν ἦταν πενηντάρης ὁ μπάρμπα Δημήτρης, ὅταν γύρισε ἀπὸ τὴν ξενιτειὰ στὸ χωριό του, γιὰ νὰ μὴ ξαναφύγει ποτὲ πιά.

Ὅσο περνοῦσαν ὁ καιρὸς καὶ τὸν βλέπανε οἱ χωριανοί, ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ κοντινοί του συγγενεῖς νὰ γυρίζει στοὺς κήπους ὅλη μέρα καὶ νὰ κάθεται στὸ πεζούλι τὸ βραδάκι συλλογισμένος, ὁ καθένας ἐξηγοῦσε τὴν ἀπόφασή του αὐτὴ ὅπως τοῦ ἄρεσε. Φυσικά, δὲν ἔλλειπαν ἀκόμα καὶ τὰ σχόλια σὲ βάρος του. Ὁ ἓνας τὸ μαζοῦ του κι' ὁ ἄλλος τὸ κοντό του, κουβέντες τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ συμπᾶνε τὴ φωτιά, πὺν φούντωνε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα καὶ τὴ σudaυλίζαν καθάε τόσο καὶ νέες διαδόσεις, χωρὶς νὰ βρίσκεις ἄκρη, ἔτσι, γιὰ νὰ γίνεται κουβέντα καὶ νὰ περνάει ἡ ὥρα.

— Νιὸς ἄνθρωπος ἀκόμα, τῷρριξε ἀπὸ τώρα στὸ χωριὸ νὰ κάνει γεράματα. Σάμπως ἔκανε καὶ καμιὰ προκοπὴ τόσα χρόνια στὸ ταξίδι, καὶ νᾶχει καὶ κοπέλλα ἀνύπαντρη.

Μερινῆς μάλιστα γοιές, ξεμονάχιαζαν τὴ Δημήτραйна καὶ τὴ συμβούλευαν νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ ξαναγυρίσει στὴ δουλειά του, στὸ Κουμάνοβο, γιὰ λίγα χρόνια τοῦλάχιστο, ὥσπου νὰ παντρεύει τὸ κορίτσι.

Ἐκεῖνη, τᾶκουε χωρὶς νὰ λέει σὲ κανένα τὸν πόνο της μὲ κατεβασμένο τὸ κεφάλι. Ἐβλεπε τὸ νοικοκύρη της νὰ σουλατσάρει μπρὸς στὸ ἈϊΘανάση, ὥρες ὁλόκληρες, νὰ σιγομιλάει μονάχος καί, πότε-πότε, νὰ χαμογελάει, στανυροκοπιόταν σὰν τᾶβλεπε ὅλα αὐτὰ καὶ ἔταζε λαμπάδες στὸν ἈϊΘανάση καὶ ζώστριες στὴν Παναγιά τοῦ Βίκου κι' ἄνοιγε τὶς ἐκκλησιές καὶ τὰ ἔξωκκλησία.

Τί νᾶλεγε στὰ κοτσομπολιὰ τοῦ κόσμου καὶ τίς συμβουλές του; Ἀς εἶναι καλά. Καμιὰ φορὰ μονάχα πὺν τὴν ἔπνιγεν ἡ στενοχώρια κι' ἔνοιωθε στὸ στῆθος της νὰ τὴ σφίγγει ὁ βραχνάς, ἀποκρινόταν:

Ἀς ὀψονται κεῖνοι πὺν τὸν κατάντησαν ἔτσι... Γιατὶ κι' αὐτὸ διαδίδονταν στὸ χωριὸ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, πὺς τᾶχα, ὁ μπάρμπα Δημήτρης σάλεψε, γιὰτὶ τὸν εἶχεν ἀδικήσει ὁ συνεταῖρος του, τὸν καιρὸ πὺν κεῖνος εἶχε ρθεῖ στὸ χωριὸ ἀπ' τὸ ταξίδι γιὰ νὰ παντρεύει τὴ μεγαλύτερη κόρη του. Ποῦ νὰ βρεῖς τὴν ἀλήθεια.

Μὲ τὸν καιρὸ ἔπαψε τὸ κοτσομπολιὸ κι' ἡ περιέργεια τοῦ κόσμου, ὥσπου ξεχάστηκαν ὅλα, καθὼς γίνεται πάντα στὴ ζωὴ, πὺν ζητάει κάτι καινούργιο.

Ἔτσι ὁ μπάρμπα Δημήτρης, ξεχασμένος ζοῦσε στὸ δικό του κόσμον, στὸ σπίτι του, πὺν ἦταν στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, σπῖτι δίπατο, καλοχτισμένο μὲ πελεκητὴ πέτρα, μὲ τὴν πλακοστρωμένη μεγάλη αὐλὴ του, πὺν τὴν ἥσκιωνεν ἡ κληματαριά μαζί μὲ τὴν καρδιά ἀπὸ τὸ ἓνα πλευρὸ καὶ ἡ συκαμιὰ ἀπὸ τ' ἄλλο. Τὰ δέντρα αὐτὰ τὸ ἀπομεσήμερο, ἔστηναν ἀσώπαστο κουβεντολόι μὲ τὸ γειτονικὸ φουντωτὸ πλατάνι τῆς διπλανῆς αὐλῆς, ὅταν δυνάμωνε τὸ δροσερὸν ἀέρι, πὺν ρχόταν ἴσια ἀπὸ τὴ κοῦνη τοῦ Παντεσιοῦ.

Ἀνάπαψη ψυχῆς καὶ μάλισαμο, πὺν κοίμιζε τὶς ἔνοιες τοῦ γέρον καθὼς ἀνα-

δεύονταν στο σαλεμένο μυαλό του, μαζί με τὰ τρεμάμενα φύλλα τῶν δέντρων τῆς αὐλῆς.

Μὰ κι' ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, καθισμένοι τὰ δειλινὰ στὸ πέτρινο πεζούλι του, ποὺ βρισκόνταν δεξιὰ στὰν ὀξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ, κολλημένο στὸν ὁδορὸ ποὺ σφιχτόδεने προστατευτικὰ τὸ σπίτι, ὁ μπάριμπα Δημήτρης δὲν εὗρισκε λιγώτερη ἀνάπαψη.

Μπροστά του, ἡ παμπάλαιη ἐκκλησιὰ τ' ἈιΘανάση μετὰ τὸ περιγραμμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο της, ποὺ τὴν παραφύλαγαν τρεῖς αἰωνόβιες βαλανιδιές ποὺ γιὰ ν' ἀγκαλιάσουν τὸν κάθε ροζασμένο κορμὸ τους δὲν ἔφταναν τέσσερις ἄνθρωποι. Εἶχαν φυτευτεῖ τὸν καιρὸ ποὺ χτίστηκεν ἡ ἐκκλησοῦλα, ἔτσι, ποὺ σχηματίζουν ἓνα κανονικὸ τρίγωνο. Ἐδῶ, σὲ τοῦτα τὰ στοιχειωμένα δέντρα μετὰ τὰ χοντρά τους κλωνάρια καὶ τοὺς φουντωτοὺς ὀλοπράσινους κλώνους, ποὺ ὀρθώνονταν ἴσα μετὰ τὰ μεσούρανα, ξημεροβράδυναζαν ἓνα σωρὸ ἀνώνυμα μικρόπουλα, καθὼς τᾶσκιαζε κάθε τόσο τὸ πέταγμα κανενὸς γερακιοῦ, ποὺ ἔσκιζε τὸν ἀγέρα σὰν σάϊτα. Καὶ τὸν καιρὸ ποὺ τὰ βαλανίδια μέστωναν καὶ κορμώνονταν σωρὸς ἀπὸ τ' ἀκροβλάσταρα, οἱ κίσσοι τότε χόρταιναν τὴν πείνα τους καὶ γέμιζαν τὸν ἀγέρα μετὰ τὶς σκληρὲς κροαξιές τους.

Σὲ τοῦτο τὸ τρελλὸ πανηγύρι τῶν πουλιῶν καὶ στὰ πλούσια συμπόσιά τους ὁ μπάριμπα Δημήτρης ἔπαιρνε μέρος κουβεντιάζοντας κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα μετὰ τὰ πουλιὰ καὶ πηγαινοερχόταν γελώντας σὰν νὰ χαίρονταν κι' αὐτὸς μετὰ τὴ χαρὰ τους. Κάθε τόσο σταματοῦσε κοιτάζοντας πέρα τοὺς δύο ἀπόκορμινους βοράχους τῆς Μπάτσας ἀπὸ τ' ἀκρινὸ ἀλώνι καὶ χάριδε μετὰ τὰ μάτια του τὰ φουντωτὰ πουρνάρια, τοὺς φράξους καὶ τὰ γραβιά, ποὺ ἔντυναν τὴν πλαγιά καὶ τ' ἄλλα ἀγριόδεντρα, ποὺ σκαρφάλωναν στὰ ζωνάρια τῶν γκριζῶν βοράχων.

Κι' ἐμεῖς τὰ παιδιά, ποὺ τὸν βλέπαμε ἔτσι νὰ μιλάει μοναχὸς του κι' ἀπότομα νὰ γελάει, τὸν σταματοῦσαμε γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουμε γιατί γελάει, μᾶς ἀποκρίνονταν γεμᾶτος καλωσύνη καὶ τρυφεράδα:

— Δίνω θάρρος στὴν καρδιά μου, μάτια μου.

Κι' ἔδινε στ' ἀλήθεια θάρρος στὴν καρδιά του ὁ μπάριμπα Δημήτρης καὶ δὲ ξεμυστηρεῖντόταν σὲ κανένα τὸν πόνο του καὶ ζοῦσε μοναχὸς μετὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ βοήθαγεν ὅσο μπορούσε στίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ τὴν κόρη του. Μάζευε τὰ γίδια, ὅταν ἐρχότανε ἀπ' τὴ βοσκὴ καὶ τὴ γελάδα, τάιζε τὶς κότες ποὺ τὸν περιτριγύριζαν σὰν τὸν ἔβλεπαν μετὰ τὸ σαγάνι γεμᾶτο κριθάρι καὶ καλαμπόκι κροάζοντάς της μετὰ τὸ δικό του μαύλισμα, ποὺ τὶς εἶχε συνηθίσει γιὰ νὰ μὴ μαζεῦονται καὶ οἱ γειτονικές, μ' ἓνα στοργικὸ τόνο, «πελέντς - πελέντς - πελέντς - πελέντς». Καὶ κείνες τὸν τριγύριζαν καὶ φτερούγιζαν ὥς τὰ χέρια του ποὺ κράταε τὸ χάλκινο σαγάνι μετὰ τὴν τροφή.

Στίς κότες ὁ μπάριμπα Δημήτρης εἶχε μιὰν ἰδιαιτέρη συμπάθεια ἀπὸ τ' ἄλλα ζωντανὰ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὶς φρόντιζε, μαζεύοντας ἀκριδες πότε - πότε στὰ χωράφια γιὰ νὰ τὶς ταΐζει, ὠκόμα καὶ ἔντερα ποὺ τᾶκοβε μικρὰ - μικρὰ σ' ἓνα κούτσουρο ποὺ βρισκόταν πάντα σὲ μιὰν ἄκρη στὴν αὐλὴ δίπλα στὸ καρούτι.

Τὸ ἀπομεσήμερο κατηφόριζε στὸν κῆπο του στὸ Μάρμαρο γιὰ νὰ τὸν ποτίσει, βγάζοντας νερὸ ἀπ' τὸ πηγάδι, δροσερὸ καθὼς ἦταν γιὰ τὰ φασόλια τὰ μπαμπούνια, γιὰ τὶς τομάτες ὅμως, ἔβγαζεν ἀπὸ τὸν ὁδορὸ, ποὺ τὸν γέμιζεν ἀπὸ τὴν προηγουμένη μέρα γιὰ νὰ χλιάνει, καθὼς ἔλεγε, γιατί πίστευε, πὼς τὸ κάθε ζαρζαβατικὸ θέλει καὶ διαφορετικὸ νερὸ γιὰ νὰ προκόψει.

Πολλὲς φορὲς ξεκίναε γιὰ νὰ καθαρίσει ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ μακρινούς καὶ

ὄχι πολυσύχναστους δρόμους, ἀπὸ τὶς πέτρες, λέγοντας, πὼς αὐτοὶ ἔχουν ἀνάγκη γιὰτὶ οἱ ἄλλοι, θὰ βρίσκονταν κανέννας προκομμένος ἄνθρωπος νὰ τὶς παραμερίσει ἀπὸ τὸσους πὺν περνοῦσαν κάθε μέρα, καθὼς θὰ σκόνταφτε.

Ἀκόμη, τὸν ἔβλεπε κανεὶς νὰ φυτεύει δέντρα σὲ ξένα χωράφια γιὰ νὰ τὸν συχωρᾶνε. Πρωτὶ - πρωτὶ, ἔβγαине καὶ μάζευε ξερὰ ξυλαράκια, τ' ἄφκιαχνε δεματάκι καὶ τᾶφηνε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν ἀστυνομία γιὰ νὰ προσανήψουν τὴ φωτιά οἱ χωροφυλάκοι.

— Ἐννοὶ ἄνθρωποι, ἔλεγε, ποιὸς νὰ τοὺς φέρει προσανάμματα.

Μάζευε κατόπι ἔξω ἀπὸ τὰ καφενεῖα τ' ἀποτσιγάρα καὶ τᾶθανε στὴν νταπακέρα του, γιὰ νὰ κοινομάει τὸν καπνὸ του.

Μὲ τὸν καιρὸ, ἄφησε καὶ τὰ γένεια του νὰ μεγαλώσουν καὶ τᾶκοθεν ὀλοστρογγυλά κάτω ἀπ' τὸ σαγόνι καὶ ὅταν τὸν ρώταγαν γιὰτὶ τ' ἄφησε, ἀποκρινόταν:

— Γιὰ νὰ μὴ μὲ τσουνκνίζουν οἱ τσουνκνίδες καὶ τὰ κλαδιὰ τὴ νύχτα πὺν πάω στὸ ποτάμι νὰ ψαρέψω.

Κ' ἦταν πραγματικὰ καλὸς ψαράς ὁ μπάριμπα Δημήτρης καὶ ἤξερεν ὅσοι λίγοι στὸ χωριὸ νὰ ψαρεύει τὴν ὀνομαστὴ πέστροφα στὸ Βοϊδομάτη, μὲ ὅλους τοὺς τρόπους.

Συχνὰ τὸν ἔβλεπε κανεὶς νὰ κατηφορίζει ἀπὸ τὸ Ζουμπέρι γιὰ τὸ ποτάμι μὲ τοὺς δυὸ του γειτόνους τὸν Κολοβό, πὺν τὸν φωνάζανε ψαρά, ὅπως καὶ κεῖνον Δερβίση καὶ τὸν Παπαδημήτρη.

Τὶς περισσότερες ὁμως φορὲς, σὰν εἶχαν γεράσει ἐκεῖνοι, ὅταν ἀγνάντευε τὸ ποτάμι νὰ θολώνει, ὕστερα ἀπὸ δυνατὴ βροχή, φόραγε τὸ κοντὸ ταλαγάνι του καὶ τὰ προπόδια, ἔρριχνε τὸν πεζόβολο στὴν πλάτη καὶ κατέβαινε βιαστικὰ στὸ ποτάμι ψηλόλιγνος καθὼς ἦταν, σωστὸ παληκαράκι ὁ μπάριμπα Δημήτρης, γιὰ νὰ ψαρέψει.

Ὁ πεζόβολος ἦταν ἡ ἀδυναμία του. Ὅταν ὁμως ἡ συντροφιά του ἀποφάσιζε νὰ ψαρέψουν μὲ ἀκριδες, σκουλήκια ἢ βόλια, ἀνάλογα βέβαια μὲ τὴν ἐποχὴ, δὲν ἀρνιόταν κι' ἀκολουθοῦσε πάντα πρόθυμα. Ἐκεῖ πὺν ἔφερεν δυσκολίες καὶ εὗρισκεν ἕνα σωρὸ πόροφάσεις, ἦταν, ὅταν τὸν ἔπαιρνε κανεὶς γιὰ νὰ ψαρέψει μὲ δυναμίτη. Μονάχος δὲν πῆγαινε ποτέ. Καλόκαρδος καθὼς ἦταν ἀκολουθοῦσε γιὰ νὰ μὴ χαλάσει τὸ χατήρι ἐκείνων πὺν τὸν παρακαλοῦσαν. Ἄν καὶ πίστευε, πὼς ὁ δυναμίτης δὲν ἔκανε ζημιὰ στὸ γόνυ, γιὰτὶ τὸν καθένα τὸν ἔκοβε στὰ τρία, σὲ τρόπο, πὺν ἡ ἀκτίνα του δὲν ξεπερνοῦσε τὰ δύο μέτρα τὸ πολὺ.

Πολλὲς φορὲς μάλιστα, σὰν τὸν κατάφεραν γιὰ νὰ ψαρέψουν μὲ δυναμίτη, εῤῥιωσε τρόπους ν' ἀποφεύγει, λέγοντας πὼς δὲν ἔχει ψάρια καὶ πὼς θὰ ἦταν καλύτερα νὰ γυρίσουν πίσω στὸ χωριὸ παίρνοντας ἕνα ξύλο γιὰ τὴ φωτιά ἢ ἕνα ἀκόνι μαῦρο ἀπὸ τὸ ποτάμι γιὰ ν' ἀκονίζουν τὰ μαχαίρια καὶ τ' ἄλλα σύνεργα.

Μιά φορὰ μάλιστα διηγοῦνται, πὼς τὴν ὥρα πὺν πέραναγεν ἕνα μεγάλο μπουλούκι ἀπὸ σιρτάρια, ἐκεῖνος καθισμένος στὴν ὄχτη ἐπάνω σ' ἕνα βράχο, κράταγε δυναμίτη ἔτοιμο στὸ χέρι του μὲ ἀναμμένο τὸ τσιγάρο καὶ δὲν τὸν ἔρριχνε, παρ' ὅλες τὶς φωνὲς τῶν συντρόφων του. Ἐβλεπε τὰ ψάρια νὰ σκίζουν τὰ νερὰ ἀντιστροφή πρὸς τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ν' ἀνακατεῖνται ἀμέτρητα, μὲ μιὰ παράξενη ἔκφραση στὸ πρόσωπό του τὰ κοίταζε καὶ κουβέντιαζε καὶ γελοῦσε μὲ τὴν καρδιά του, χωρὶς νὰ δίνει καμιά ἀπάντηση στὶς φωνὲς τῆς συντροφιάς του, πὺν τὸν παρακινοῦσε νὰ ρίξει τὴ δυναμίτιδα.

Σὰν πέρασε τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπ' τὸ μπουλούκι τῶν ψαριῶν, τότε τὴν ἔρριξε. Ἡ γαλάζια ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ ἀσπρογυάλισεν ἀπὸ τὰ σκοτωμένα ψάρια,

καθώς ἄστραφταν στὸν ἥλιο τ' ἀσημένια λέπια τους. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ψαράδες ρίχτηκε μέσα στὴ σούδα πὺν σχηματίζε τὸ νερὸ καὶ γέμισε τὴν ἀπόχη. Ὅταν βγῆκε στὴν ἀπέναντι ὄχτη πὺν βρίσκονταν ὁ μπάριμπα Δημήτρης, τὸν ρώτησε:

— Γιατί δὲν τὴν ἔρριξες πάνω στὸ μπουλούκι; κάπως ἀπότομα καὶ παραξε-νεμένος.

— Αὐτὰ ἦταν δικὰ μας, ἄφησε τ' ἄλλα νὰ φύγουν, εἶναι ξένα, ἀποκρίθηκε.

Δὲν ἦταν ἀπληστος ὁ μπάριμπα Δημήτρης. Ἦξερε τὶ ἔλεγε καὶ τὶ ἔκανε κι' ἄς τὸν θεωροῦσαν σαλεμένο. Τὶ θὰ τὰ ἔκαναν τόσα ψάρια; Τὰ ἔβλεπε καὶ τὰ λυπόταν ὁ μπάριμπα Δημήτρης καὶ τὰ καρτεροῦσε τὰ σιτάρια νᾶρθουν στὸ ποτάμι ἀπὸ τὴ μακρινὴ θάλασσα γιὰ νὰ ρίξουν τ' αὐγά τους καὶ νὰ ξαναγυρίσουν πάλι. Κάπου - κάπου ἔμεινε καὶ κανένα ἀπὸ δαῦτα ὅλο τὸ καλοκαίρι στὸ ποτάμι, ξεκομμένο ἀπὸ τὸ μπουλούκι.

Καθὼς περνοῦσαν τὰ χρόνια, ὁ μπάριμπα Δημήτρης γινόταν τώρα πὺν ἀμύλητος καὶ σπάνια κατέβαινε στὸ ποτάμι γιὰ νὰ ψαρεύει. Τριγύριζε στὸ σπίτι του καὶ στὸν Ἀἰ Θανάση, καθισμένος στὸ πεζούλι του τὸ περισσότερο καὶ μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὰ πουλιά. Μὲ τοὺς μεγάλους δὲν εἶχε καὶ πολλά. Μὲ τὰ παιδιά κουβέντιαζε τώρα τὸ περισσότερο ὁ μπάριμπα Δημήτρης, ὅταν ἀποκαμομένα ἀπὸ τὸ παιγνίδι τους στὴν πλατεῖα τοῦ Ἀἰ Θανάση, τὸν περιτριγύριζαν γιὰ νὰ κάνουν χάξι καὶ τὸν ρωτοῦσαν γιὰ τὰ πὺν ἄσχετα πράματα, ἔτσι γιὰ νὰ γελάσουν μαζί του.

— Γιατὶ τὸ λένε, Πανέτσι, μπάριμπα Δημήτρη;

— Κάποιος θὰ ρώτησε καὶ τοῦ εἶπαν· βλέπεις; Ἐκεῖ πὺν ὁ δρόμο πάει ἔτσι.

— Γιατὶ τὶ λέμε Βόπατη;

— Γιατὶ ἐκεῖ πατοῦσαν τὰ βόδια (βόσκαν).

Τὰ παιδιά ξελιγόνταν στὰ γέλοια γεμάτα πονηριὰ καὶ τὸν ρωτοῦσαν χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν ἀπὸ ὅσα ἔλεγεν ὁ γέρος, ὅταν τὸν ἔπιανεν ὁ οἶστρος ἀσταμάτητα, λέγοντας πάντα τὰ ἴδια χωρὶς ν' ἀλλάζει μιὰ λέξη καὶ πάντα μὲ τὴν ἴδια σειρά.

— Ἐγὼ εἶμαι Εὐαγγελιστὴς γιὰτὶ ἐγέννησα δύο τέκνα τὸν αὐτὸν μῆνα πὺν γεννήθηκα κι' ἐγώ.

— Τὸ ὀρφανοτροφεῖο τοῦ Γεωργίου Σταύρου στὰ Γιάννινα ἐγὼ τὸ ἔφκιαξα.

— Πῶς τὸ ἔφκιαξες ἐσὺ μπάριμπα Δημήτρη;

— Δὲ γράφει, Γεωργίου Σταύρου; ἀπαντοῦσε. Σταῦρο λέγαν τὸν παλποῦ μου, Γιώργο τὸν πατέρα μου, καὶ γέλαγε μὲ τὴν καρδιά του ἱκανοποιημένος.

Τέτοια κι' ἄλλα πολλὰ ἔλεγε, χωρὶς εἰσὺ καὶ τὰ παιδιά σπαρταροῦσαν ἀπὸ τὰ γέλοια καὶ τὸν περιτριγυρίζανε καὶ τὸν ρωτοῦσαν ξανά καὶ κείνος γέλαε μαζί τους, γεμάτος καλωσύνη καὶ στοργή καὶ τοὺς ἀπαντοῦσε χωρὶς νὰ κουράζεται.

Μὲ τὸν καιρὸ λιγότεψεν ἀκόμα καὶ τὶς ἀτέλειωτες βόλτες του στὸν Ἀἰ Θανάση. Κάπου - κάπου ἔβγαине κι' ἀγνάντετε τοὺς ἀπέναντι βράχους τῆς Μπάτσας καὶ κοιτοῦσε τὰ κουκκάλογα καθὼς τοιμαζότανε τὸ χινόπωρο γιὰ τὴ μακρινὴ τους ἀποδημία καὶ τὰ καρτεροῦσε πάλι τὴν ἀνοιξη νὰ ξαναγυρίσουν γεμάτος χαρὰ καὶ τὰ καλωσῶριζε, σὰ νὰ δεχόταν δικούς του ἀγαπημένους ἀπὸ τὴν ξενιτειά. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικο νὰ τὰ καρτεροῦσε ἔτσι.

Σὲ λίγες μέρες ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τους θ' ἀντιλαλοῦσε τὸ λάλημα τοῦ κούκκου, πὺν θὰ γέμιζε τὶς ρεματιές μὲ τὸ θριαμβικὸ του ἀντίκαλο. Τὸν περίμενε ὁ μπάριμπα Δημήτρης, αὐτὸν τὸν ἀκαμάτη τοῦ λόγγου, πὺν ὀχόταν καβάλλα στ' ἄλλο γό του, τὸ κουκκάλογο, καθὼς πιστεύανε καὶ ὅλοι στὸ χωριό.

Κ' ήταν νὰ μὴ τὸν καρτεράει!

Αὐτὸ τὸ ἀσύχαστο καὶ παμπόνηρο πουλὶ ἔδινε τὸ σύνθημα στὴν ὀρχήστρα τῶν ἀηδονῶν, τῶν κοτσιφιῶν κι' ὅλων τῶν ἄλλων φτερωτῶν τραγουδιστᾶδων ποὺ πλημμύριζαν τὶς ρεματιὲς καὶ τὶς πλαγιὲς μὲ τὶς γλυκόλαλές φωνές τους.

Σὲ τοῦτο τὸ τρελλὸ πανηγύρι, στὸ ὄργιο τοῦ πράσινου καὶ στὸ μοσχολόλημα ποὺ ἄφηναν τ' ἀγριολουλούδα τοῦ λόγγου, τὰ πασχαλομάνουσα κι' οἱ χιονάτες ἀγράμπελες, ὁ μπάμπια Δημήτρης ξεχνιόταν ἀγναντεύοντας πέρα γεμᾶτος ἀγαλλίαση καὶ εὐφροσύνη καὶ γέλαε καὶ μιλοῦσε μονάχος του καὶ σιγοτραγουδοῦσε κι' ἔψελνε πότε-πότε, σὰν νᾶθελε νὰ πάρει μέρος στὸ μυστηριακὸ τοῦτο κάλεσμα τῶν πουλιῶν καὶ τῆς ἀνοιξῆς.

Μὰ κάποιο χινόπωρο μὲ τὰ πρωτοβρόχια βρέθηκε μονάχος του στὸ σπῖτι χωρὶς τὴ γορὰ Δημήτραйна καὶ τὴν κόρη του. Τυραγνισμένη γυναίκα ἀπὸ τὶς ἔξω δουλιές, χρόνια στὴ χειρολάβα τ' ἀλειριοῦ μὲ τὸ Μελήρσι της, καμάτευε τὰ χωράφια τὰ δικὰ της καὶ τῶν χωριανῶν μαζί μὲ τὴ σέμπρα της. Πόσο νὰ βαστοῦσε; Μιὰ μέρα ἔπεσε ἄρρωστη καὶ σὲ λίγο ἔσθρησε παίρνοντας μαζί της τὸ βουβὸ πόνο ποὺ ἔκλεινε μέσα της, χρόνια τώρα ὁλόκληρα.

Ἡ κόρη του, τὸν ἄφησε καὶ κείνη καὶ τραβήχτηκε στὸ σπῖτι τ' ἀντρός της μὲ τὰ τρία παιδιά, ἄρρωστη καὶ κείνη καὶ πηγαίνερχότανε ἀπὸ τὸ ἕνα σπῖτι στ' ἄλλο, συλλογισμένη, σὰ νὰ τὴν εἶχε χτυπήσει κάποιο κακὸ ἀερικὸ χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸ γέρο πατέρα της καὶ τὰ παιδιά της σὲ τίποτε.

Ἔτσι ὁ μπάμπια Δημήτρης ἔμεινε μονάχος μὲ τὰ λιγοστὰ ζωντανά του καὶ νοικοκύρευε ὅσο μπορούσε τὸ σπῖτι καὶ συμμάζευε τὰ τρία ἐγγόνια του ποὺ ἔμειναν τὸν περισσότερο καιρὸ μαζί του, μαθημένα καθὼς ἦταν στὸ σπῖτι τοῦ παπποῦ τους. Τώρα δὲν τοῦ ἔμεινε καιρὸς καὶ δὲν τὸν ἔβλεπε κανεὶς στὸ μεσοχώρι, παρὰ σὰν ἔβγαζε τὴ γελᾶδα καὶ τὰ πέντε - ἔξι γίδια του γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁ πιστικὸς καὶ γιὰ νὰ μαζέψῃ κανένα ἀποτοσίγαρο γιὰ νὰ μὴ στερηθῇ τὸν καπνὸ του. Ἄναβε τὴ φωτιά στὸ τζάκι, μὲ τὰ λιγοστὰ ξύλα ποὺ εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὴ μακαρίτισσα τὴ Δημήτραйна καὶ ἀπὸ κείνα ποὺ μάζευεν ὁ ἴδιος ἀπὸ τὶς φράχτες καὶ τὰ ξεράδια ποὺ ἔπεφταν μὲ τοὺς ἀέριδες ἀπ' τὶς βαλανιδιές τ' ΑἰΘανάση. Ἐδῶ καθότανε μὲ τ' ἀγγονάκια του καὶ κουβέντιαζε μαζί τους μὲ τὸ κρὺο καὶ στὴν αὐλὴ μὲ τὶς λιακάδες καὶ τὰ συγύριζε καὶ ἔπλενε τὰ ρουχαλάκια τους καὶ τ' ἄπλωνε κατόπι νὰ στεγνώσουν στὴ μάντρα πλαῖ στὸ πηγάδι. Καὶ κείνα καθότανε μαζί του χωρὶς φωνές καὶ παιγνίδια κι' ἀκολοιθοῦσαν τὸν παπποῦ τους σὰν κλωσσοπόινα μέσα ἔξω στὸ σπῖτι καθὼς μπαινόβγαίνεν ἐκεῖνος στὰ κελλάρια καὶ τ' ἀχούρια γιὰ τὶς διάφορες δουλειές.

Κ' ἦταν παράξενο πῶς τὰ βόλευε τόσα παιδιά χωρὶς φωνές καὶ κλάψες, ἤρεμα μὲ ὑπομονὴ καὶ καλωσύνη ποὺ καθρεφτίζονταν ἡ στοργὴ στὸ πρόσωπό του ποὺ εἶχε πάρει μιὰ παράξενη ἀγιολογικὴ ὄψη ποὺ θύμιζε, μὲ τὰ μακροῦτσικα στρογγυλεμένα γένεια του, μορφὴ Παπαδιαμάντη.

Ἐνα πρωῒνό, καθὼς ὁ χειμῶνας εἶχε ρθεῖ μὲ ἀστραπὲς καὶ χιονόνερα, σὰ χωροφύλακας γιὰ νὰ εἰσπράξῃ κάποιο ἔνταλμα, ἀνοιξε τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἡ μεγάλῃ κόρη τοῦ μπάμπια Δημήτρη. Ἦτανε παντρεμένη σ' ἕνα κοντινὸ χωριό. Εἶχε ρθεῖ γιὰ νὰ πάρει τὸ γέρο στὸ σπῖτι της. Ἦξερε καλὰ τὴν κατάστασιν τῆς ἀδελφῆς της καὶ τοῦ πατέρα της. Ὅσο γιὰ τὰ παιδιά, ἃς τὰ φρόντιζεν ὁ πατέρας τους.

Ὁ γέροντας, σὰν ἄκουσε τὴν ἀπόφασιν τῆς κόρης του ἔσκυψε τὸ κεφάλι συλλογισμένος καὶ δὲ μίλαγε. Καθότανε στὴ μισοσβησμένη φωτιά δίπλα στὸ τζάκι

προσπαθώντας να τυλίξει τ' αποτσίγαρο σ' ένα κομμάτι από εφημερίδα κι' όλο τ' σιάλιωνε και κείνο πάλι ξεκολλούσε και τ' όστριβε και πάλι, χωρίς αποτέλεσμα.

Ή κόρη του άρχισε να συμμαζεύει τ' σπίτι και τ' άλίγα ρουχαλάκια τ' πατέρα της τ' άβαλε σ' ένα ριγωτό σακκούλι. Τι μπορούσε να κάνει σ' ένα σπίτι π' όυ έλλειπεν ή νοικοκυρά του!

Τ' α παιδιά, μαζεμένα γύρω στ' τζάκι κοιτούσαν σ' α φοβισμένα μικρά ζωάκια, π' όυ τ' είχ' αν βγάλει από κάποιο κλουβί, π' ότε τ' αν παπ' όυ τους και π' ότε τ' ή θεί' α τους, με τ' ήν άμηχανία ζωγραφισμένη σ' άθ' α τους μάτια.

Ό γέροντας κουλουριασμένος στ' παραγώνι μες στ' όυς καπν' όυς π' αν' αδινε τ' χλωρό κ' ότ' όυρο τ' ής φωτι' ας χωρίς ν' αν' άβει, ξεσπασε σ' ένα πνιχτό αναφιλητό σ' αν άκουσε τ' ήν κόρη του να τ' όυ λέει κάπως επιτακτικά.

— "Αίντε πατέρα, σήκω· βάλε τ' παπ' όυσια σου να π' άμε!

— Δέν έρχομαι παιδί μου, π' όυ να π' άμε; Ποι' ός θ' α τ' άσει τ' ζωντανά, π' όυ να τ' άφ' ήσω άπ' ότ' όστα και έρημα; Και τ' όυτα, δες π' ός με κοιτ' άνε σ' α μάτια!

— Θ' α τ' άρει ό πατέρας τους, θ' αν π' άνε στ' δικ' όυς τ' όπίτι σ' ή μ' άννα τους.

Κείνη τ' ή στιγμή άκούστηκε τ' φτερούγισμα τ' όκόκκορα επ' αν' ω στ' ή μ' άντρα κι' ύστερα ένα διαπεραστικό λάλημα μ' ά, δυ' ό, τρεις φορές, όσπου άκολ' όθησαν από μακρ' όυ σ' αν αντίλαλος κι' άπόκριση σ' άποια μηνύματα.

Ό γέρος ανασηκ' όθησε και κοίταξε από τ' παραθύρο π' όυ ήταν δίπλα στ' τζάκι τ' μαύρο όκόκκορα επ' αν' ω στ' ή μ' άντρα με τ' μεγάλη δρεπανωτή ούρ' α και τ' ός λαμ' έ φτερούγες του ν' άγναντεύει περ' ήφ' ανα.

— Δες τον, μάτια μου, είπε ό γέρος. Με φωνάξει για να τ' άσω τ' ότες. Εί' αν κι' αν' ός νοικοκύρης στ' ότετ' ός του και νοι' άζεται για τ' φ' άμ' ίλια του.

— Θ' α ρ' όθ' ό προκομ' όνος ό γαμπρός σου και θ' α φροντίσει για ό' α. Έσ' αν γέραςες, νισάφ' ι π' ά. Έ' ε' α σήκω να π' άμε, κι' έπ' ασε τ' αν πατέρα της από τ' ό' έρι του, σ' αν ν' άθελε να τ' αν βοηθήσει να σηκωθ' έ.

— "Άσε με, σ' όυ είπα κοπέ' α μου, π' όυ να π' άω; Κοίταξε γύρω σου, π' όυ να τ' άφ' ήσω ό' α τ' όυτα;

Έκείνη πλησίασε π' ό κοντ' α και με τ' δυ' ό της χ' έρια τ' αν σήκωσ' αν αν' άλαφρα σ' αν κάπ' είθ' ρ' ανστο, τ' όρ' όξε σ' ήν π' άτ' ή τ' ό μισοτρ' ιμ' ένο παλτό π' όυ βρισκότ' αν εκεί π' ά' ό στ' ό μ' άσι και ξεκί' ησαν.

Μπροστ' α π' ήγ' ανεν ή κόρη με τ' γέρο πατέρα της κρατ' όντας τ' μικρότερο παιδί από τ' ό' ακι και παραπ' όσω τ' δεύτερο π' ασμένο απ' ό παλτό τ' όυ παπ' όυ, φοβισμένο για να μ' ήν τ' αν χ' άσει και, τελευταί' ό, τ' μεγαλύτερο έρχ' όταν δυ' ό-τρία β' ήματα παραπ' όσω, ένα κοριτσάκι μ' όλόξανθα άτημέ' ήτα μαλλάκια.

Διέσχισ' αν τ' ήν πλακ' όστρωτ' ήν αυλή, κι' ό γέρος κοίταξε τ' όπίτι σ' α να τ' όβλεπε για π' ότ' ή φορά και ξεσπασε σ' αναφιλητά.

— Π' όυ με π' ας μάτια μου; "Άφ' ήσέ με!

Έκείνη τ' αν κρατ' ήσε βοηθ' όντας τ' αν να κατέβει τ' σκαλοπ' άτι τ' ής εξ' όπορ' ότας με όση τρυφεράδα μπορούσε και προχ' όρησαν π' ός τ' ήν πλατεία τ' όυ "Α' ό' αν' άση. Π' ό' όσω π' έντ' έ' ε' ήματα άκολοιθ' όσε με π' ήδηχτά β' ήματα μ' αν άσπ' ό' άμωρη γ' ατού' α με όλόρ' όθ' ήν ούρ' α, κι' όταν εκείνοι έφ' θ' ασαν στ' καλντερίμι, λίγ' ό π' ό' άνω από τ' όπίτι τ' όυ Παπαδημήτρη, σταμάτ' ήσε και κοιτ' όυσε παρ' άξενα για π' ό' ήν ώ' α τ' ήλ' ιμ' ένη συνοδεί' α να χ' άνεται στ' ό' άθος τ' όυ έρημικ' όυ δ' όμου.

ΑΛΚΗ ΜΥΡΣΙΝΝΗ — ΜΑΝΘΟΥ

“ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ ”

Ἡ χρησιμότητα τῶν ἀνθολογιῶν ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ ἀνθολόγησις, σὰν προσπάθεια ἐκλεκτικῆς παρουσίας λογοτεχνικῶν κειμένων κάθε μορφῆς, παρουσιάζει πάντοτε ἐνδιαφέρον. Καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ ἀνθολογίες ποιητῶν ἢ πεζογράφων ὁμοειδῶν τὰ πράγματα εἶναι κάπως εὐκολώτερα. Οἱ δυσκολίες ἀρχίζουν ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἀνθολόγησιν ξένων. Ἐπειδὴ παρεμβαίνει ἅμας τὸ μεταφραστικὸ πρόβλημα, ποῦ εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ πρὸ δυσεπίλυτα. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπιφυλλιδιακὰ σημειώματά του στὸ «ΒΗΜΑ» ὁ κ. Ἄγ. Τερζάκης ἔγραφε κάποτε, ἀνάμεσα στ' ἄλλα «ἡ μετάφρασις εἶναι ἄθλος». Ὅσοι μεταφράζουν ἢ ἐπιχειροῦσαν νὰ μεταφράσουν ξέρουν καλὰ τὴ βαρύτητα ἔχει καὶ πόση ἀλήθεια ἐκφράζει τοῦτος ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γιὰ τὴ μετάφρασις ποιότητος δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐπαρκὴς μόνον γνώσις τῆς γλώσσας τοῦ μεταφραζόμενου καὶ τῆς ἄλλης στὴν ὁποία μεταγλωττίζεται τὸ λογοτεχνικὸ ἢ κάθε πνευματικὸ δημιούργημα. Ὑποστηρίζεται ὅτι χρειάζεται καὶ κάποιο ἰδιαιτέρο χάρισμα ποῦ χαρακτηρίζεται σὰν «αἴσθησις τῆς γλώσσας» καὶ παρέχει στὸ μεταφραστὴ μεγαλύτερες δυνατότητες ἐξοικείωσης μὲ τὸ μυστικὸ λειτουργικὸ τῆς μηχανισμοῦ, τὴν ἐκφραστικὴν ιδιαιτερότητα καὶ τὴ συνθετικὴν τῆς πληρότητα. Δυστυχῶς τοῦτο τὸ χάρισμα δὲν εἶναι κοινὴ ἀρετὴ. Γιὰ τοῦτο παρατηροῦνται πολλὰς ἀτέλειες καὶ παρανοήσεις σὲ μεταφραστικὰς προσπάθειες, ἰδιαίτερα τοῦ ἑμμετροῦ λόγου.

Ὁ μεταφραστὴς ὅσο καὶ ἂν προσπαθεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ξένον ποιητὴ καὶ νὰ τὸν ὑποκαταστήσει στοὺς ὁραματισμοὺς ἢ τὴς ἀνησυχίας του εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὸ κατορθῶναι πάντοτε στὸ βαθμὸ ποῦ χρειάζεται καὶ ἂν μὲ τὴ δική του εὐαισθησίαν μπόρῃ νὰ συλλάβει σὲ βάθος τὴς συγκινησιακὰς δονήσεις ποῦ δίνουν στὸ πνευματικὸ δημιούργημα εὐγενικότητα, δηλαδὴ ἐκεῖνο ποῦ ὁ Βουτιεριδὴς χαρακτήριζε «ποίησις τῆς ψυχῆς».

Δύσκολο, λοιπόν, τὸ ἔργο τοῦ μεταφραστῆ μὰ καὶ βαρύντατι ἡ εὐθύνη του, ὅπως χαρακτηρίζεται στὸ ἰταλικὸ λογοπαίγνιο «TRADUTTORE - TRADITTORE», δηλαδὴ «μεταφραστὴς - προδότης».

Μὲ τοῦτες τὴς σκέψεις ἀνοίξαμε τὴν «Ἀνθολογία Ρουμάνων Ποιητῶν» τοῦ κ. Κώστα Ἀσημακόπουλου, ποῦ κυκλοφόρησε τελευταία. Ὁ συγγραφέας παρόλη τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴ ρουμανικὴν ποίησιν δὲ φαίνεται νὰ κατέχει καὶ τὴ ρουμανικὴν γλῶσσαν. Ὡστόσο φιλοδόξησε νὰ παρουσιάσῃ αὐτὴ τὴν ποίησιν στὸν τόπον μας ἀνθολογώντας κάπου 70 Ρουμάνους ποιητὰς, παλαιότερους καὶ νεώτερους.

Μὰς πληροφορεῖ ὅτι τὸν βοήθησαν ἕνας Ρουμάνος ποιητὴς, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ἄλλοι δυὸ - τρεῖς Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες ποῦ γνωρίζουν τὴ ρουμανικὴν. Τοὺς ἀναφέρει ὀνομαστικὰ καὶ τοὺς εὐχαριστεῖ στὴ μακρὰ εἰσήγησιν ποῦ προτάσσεται τῆς ἀνθολόγησιν καὶ πού, κατὰ τὴ γνώμην μας, εἶναι καὶ τὸ οὐσιωδέστερον σημεῖον τοῦ βιβλίου. Προσφέρει στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη μὴ συνοπτικὴν εἰκόνα γιὰ τὴν ἐξελικτικὴν πορείαν καὶ τὴ διαμόρφωσιν τῆς ρουμανικῆς ποίησιν.

Ἔχουμε, ἔτσι, μιὰ ἀρκετὰ εὐγενική συλλογική προσπάθεια παρουσίασης τοῦ ρουμανικοῦ ποιητικοῦ λόγου στὴ γλῶσσα μας. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ μεταφραστικοῦ ἐγχειρήματος, ἐκεῖνοι πού ἔτυχε νᾶχουν κάποια οἰκειότητα μὲ τὰ Ρουμανικὰ Γράμματα, πιστεύουν ὅτι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ διατηροῦν ρισμένες ἐπιφυλάξεις.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ κ. Ἀσημακοπούλος διαθέτει μιὰ θετική στιχουργική ἱκανότητα καὶ εἶναι πραγματικά λυτηρὸ ὅτι δὲν κατέχει τὴ ρουμανική γλῶσσα. Δὲν ξέρουμε πῶς ἀκριβῶς ἐργάστηκε καὶ ποιά εἶταν τὰ βοηθήματά του. Ὑπομαζόμαστε ὅτι οἱ συνεργάτες του μετέφρασαν τοὺς ρουμανικοὺς στίχους «κατὰ λέξιν». Μὲ βάση αὐτὰ τὰ κείμενα ἀγωνίστηκε ν' ἀνασυνθέσει τὸ κάθε ποίημα ἐμπιστευόμενος στὴ στιχουργική του ἱκανότητα. Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες ἀναπόφευκτο εἶταν νὰ κινηθεῖ στενότερα στὸ θεματογραφικὸ πλαίσιο, ἀφήνοντας ἀναγκαστικά νὰ τοῦ διαφύγουν βασικὰ στοιχεῖα πού συνθέτουν τὴν οὐσία τῆς ποίησης, ὅπως λ.χ. ἡ ἐνοραματική σύλληψη, ἡ συγκινησιακὴ δόνηση, ἡ ἔξαρση ἢ ἡ διακύμανση τοῦ λυρικοῦ τόνου, ἡ ὑποβλητικότητα τῶν στοχασμῶν καὶ ὁ συναισθηματικὸς δυναμισμὸς πού μεταγγίζει αὐτόματα τὶς λαχτάρεις τοῦ ποιητῆ στὸν ἀναγνώστη ἢ τὸν ἀκροατῆ, ἐρεθίζοντάς του τὴν εὐαισθησία μὲ μιὰ σειρά ποιητικὲς εἰκόνες ἢ μεταφορὲς, πλασμένες κάποτε μὲ τὶς κοινότερες λέξεις μὰ φωτισμένες αἰσθητικά. Σὲ ὅμοιες περιπτώσεις ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ μεταφρασμένου ποιήματος σὰ «στιχουργικῆς ἀφήγησης» δὲ φαίνεται ὑπερβολικὸς ἢ ξένος πρὸς τὴν πραγματικότητα. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀναμφισβήτητο πὼς μόνον ἡ στιχουργία καὶ ἡ πιὸ ἄψογη δὲ φτιάχνει ποίηση.

Δὲν εἶχαμε στὴ διάθεσή μας στὸ πρωτότυπο ὅλα τὰ ποιήματα τῆς «Ἀνθολογίας Ρουμάνων Ποιητῶν». Ὅμως, μερικὰ, ὅπως τὰ, «Γέροι» τοῦ OCTAVIAN GOGA, «Ἐγὼ εἴμουν ὁ ἄντρας πού...» τοῦ G. CALINESCU, «Ὁ θάνατος τοῦ αἵγαγρου» τοῦ N. LABIS, καὶ «Ἐνα σπῖτι» τοῦ RADU BUREANU, ἐνισχύουν τὶς παραπάνω σκέψεις καὶ ἐπιφυλάξεις μας.

Θὰ μπορούσαμε νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ἀσημακοπούλου, ἀρκετὰ φιλότιμη, ὑπῆρξε μακροχρόνια καὶ ἐπίπονη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκταση τῆς προσφοράς. Καὶ ὅτι παραμένει μιὰ προσπάθεια ἀσυνήθιστα τολμηρή.

Ἄλωστε αὐτοῦ τοῦ εἵδους οἱ ἀνθολογίες, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀνθολόγου, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι φυσικὰ δυσχερέστατο ἂν μὴ ἀδύνατο, νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὶς τόσο διαφορετικὲς εὐαισθησίες μεγάλων ἀριθμοῦ ποιητῶν καὶ νὰ προσεγγίσει τὶς ψυχονοητικὲς τῶν θέσεις σ' ὅλη τὴν κλίμακα τῆς διαφοροποίησής των, ἐμφανίζουν, σὲ γενικὸ κανόνα, τὶς ἴδιες ἀδυναμίες. Προσφέρουν μόνον μιὰ κάποια γεύση, λιγώτερο ἢ περισσότερο ἔντονη, ἀνάλογα μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ Ἀνθολόγου στὸ διττὸ ρόλο τοῦ δέκτη καὶ τοῦ πομποῦ, μιὰ γεύση τῆς ποίησης τῆς χώρας στὴν ὁποία ἀναφέρονται. Ἄν τούτῃ ἡ γεύση μᾶς βοηθᾷ νὰ σχηματίσουμε κάποια γνώμη γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ποίησης αὐτῆς τῆς χώρας, χωρὶς νὰ τὴν ἀδικήσουμε, τὸ θέμα εἶναι πολὺ συζητήσιμο.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟΝ ΜΕΓΑΡΟΝ

Έν Λευκωσία 1974

Περιοδικόν

«Ηπειρωτική Έστία»

Ίωάννινα - Ελλάδα

Ένετάλην ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Γλαύκου Κληρίδη νὰ γνωρίσω λήψιν τοῦ τηλεγραφήματός σας καὶ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω θερμῶς διὰ τὴν συμπαράστασίν σας.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κύπρου διέρχεται σήμερον τὴν κρίσιμωτέραν φάσιν τῆς ὑπερτρισχιλιετοῦς ἱστορίας του ὑπὸ τὴν ὥμην βίαν τοῦ βαρβάρου εἰσβολέως ἐκ Τουρκίας. Πέραν τῶν 200.000 Ἑλληνοκυπρίων ἔχουν ἐξαναγκασθῇ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἐστίας καὶ τὰ ὑπάρχοντά των καὶ νὰ ζητήσουν ἄσυλον εἰς προχείρους προσφυγικοὺς καταυλισμοὺς. Ἐπιπροσθέτως πολλοὶ ἄλλαι χιλιάδες Ἑλλήνων ἔχουν ἐγκλωβισθῇ εἰς τὰ καταληφθέντα ἑδάφη καὶ ὑφίστανται τὰ πάνδεινα εἰς χεῖρας τῶν ἀδιστάκτων τουρκικῶν ὀρδῶν.

Ὁ ἀγὼν, τὸν ὁποῖον διεξάγομεν δι' ἔθνικὴν ἐπιβίωσιν, εἶναι δύσκολος. Εἴμεθα ὅμως βέβαιοι, ὅτι διὰ τῆς καρτερίας, τῆς ψυχικῆς ἐνότητος, τῆς ἀποφασιστικότητος καὶ τῆς συμπαράστασως τῶν ἀπανταχοῦ ὁμογενῶν, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν τὰς ἀντιξοότητες καὶ νὰ ὀδηγήσωμεν τὸ Κυπριακὸν οὐκ ἄνευ εἰς ἀσφαλῆ λιμένα.

Διαβιβάζομεν πρὸς ὑμᾶς καὶ σύμπαντα τὸν ἡρωϊκὸν λαὸν τῆς Ἡπείρου τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας.

Μετὰ πάσης τιμῆς

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Υφυπουργὸς παρὰ τῷ Προέδρῳ

Ἡ «Ἡπειρωτικὴ Έστία» πάσχει καὶ ἀγωνιᾷ, μαζὶ μὲ τοὺς Κυπρίους ἀδελφούς, ἀπ' τὴν βάρβαρη καὶ ἀναντρη εἰσβολῇ τῶν Τούρκων στὴν ἐλληνίδα γῆ τῆς Κύπρου. Ζῇ τὴν φοβερὴ τραγωδία καὶ τὴν φρίκη τῆς συμφορᾶς πού συντελεῖται στὴν μαρτυρικὴ μεγαλόνησο, ἐνώπιον τῆς σύγχρονης Εὐρώπης, ὡς συνταρακτικὸ γεγονός στὴν ἔθνικὴ μας ἱστορία. Καί, ἀποτίφουσα τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς νεκροὺς ὑπερασπιστὰς τῆς, ἐκφράζει τὸν ἀποτροπιασμὸ καὶ τὴν ἀγανάκτηση γιὰ τὰ πρωτοφανῆ κακουργήματα, γιὰ τὴν ἐρήμωση καὶ γιὰ τὴν ἀρπαγὴ, πού ἀπλώσαν στὴ γῆ τῆς οἱ εἰσβολεῖς. Διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἀνοχὴ αὐτῆς τῆς φοβερῆς τραγωδίας ἐκ μέρους τῆς σύγχρονης Εὐρώπης καὶ τῶν πολιτισμένων λαῶν καὶ ζητάει ἀπ' τοὺς διανοομένους ὅλου τοῦ κόσμου, ἀπ' τὰ σοβαρὰ περιοδικὰ καὶ τὸν τύπο γενικώτερα, ἀπ' τὴν διεθνῇ κοινότητα καὶ τοὺς ἐπιστήμονες νὰ ὑψήσουν

φωνή γι' αὐτὴν τὴν ἀπαράδεκτη ντροπὴ τοῦ αἵωνα μας στὸν εὐρωπαϊκὸ κῶρο. Ἀκόμα, ζητάει, ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης καὶ τῶν ἀξιών τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης νὰ κάμουν, τὸ δράμα καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς Κύπρου, ὑπόθεση δική τους, γιὰ τὴν ἀπάλειψη τοῦ ἀγους αὐτοῦ τῶν ἡμερῶν μας στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Ἔτσι, συμπαρίσταται, στὴν πρώτη γραμμὴ ἑνὸς ἀνυποχώρητου ἀγῶνα, γιὰ τὴν ἐκδίωξη, ἀπ' τὴν ἱερὴ ἑλληνικὴ γῆ τῆς Κύπρου, τῶν Τούρκων καὶ γιὰ τὴν ἀσυζήτητη ἀνεξαρτησία καὶ ἐδαφικὴ ἀκεραιότητά της. Στὴν σταυροφορία τούτη, ποὺ εἶναι μαζὶ καὶ κρίσιμη πορεία γιὰ τὴν ἔθνικὴ μας ὑπόσταση καὶ δοκιμασία γιὰ τὴν παγκόσμια συνείδηση καὶ πρόβλημα ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας γιὰ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς οἰκουμένης, ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς πολιτισμένους λαοὺς, ζητώντας τὴν συμπαράστασή τους, ὡς **χ ρ έ ο ς** καὶ ὡς **α λ λ η λ ε γ γ υ η** ἀνοιχτὴ, στὶς ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ στὸν δυτικὸ μας πολιτισμό. Καί, ἀπὸ τὴν θέση αὐτή, τὸν πόνο, τὴν περηφάνεια καὶ τὴν ἀνίκητη θέληση νὰ σταθοῦμε ὀρθοί, τὰ κάνουμε μῆνυμα καὶ σκοπὸ γιὰ τὴν «γλυκεία Κύπρο». Ἰδιαίτερα, τοῦτες τὶς ὥρες, ζητοῦμε τὴν χειραψία, πάνω ἀπ' τὶς κάννες τῶν ὀπλων καὶ τὶς στάχτες, τῶν πνευματικῶν ἀδερφῶν τῆς Κύπρου, βεβαιώνοντάς τους γιὰ τὴν κοινότητα καὶ γιὰ τὴν ταύτισή μας μαζί τους. Ἡ τραγωδία τους αὐτὴ ἀποτελεῖ ἕναν μεγάλο σταθμὸ στὴν ἔθνικὴ μας ἱστορία. Καὶ θὰ γίνει ἀφετηρία γιὰ μιὰ καινούργια συνείδηση εὐθύνης καὶ ὀφειλῆς μας ἀπέναντι στὶς ἐπερχόμενες γενεὲς τῶν Ἑλλήνων.

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ»

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ

Ἐν σχέσει μὲ τὸ δημοσιευθὲν ἐν τῇ «Ἡπειρωτικῇ Ἑστίᾳ» τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου - Ὀκτωβρίου 1972 ἄρθρον (σελ. 632), τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν συμβολὴν τῶν Ἡπειρωτῶν εἰς τὴν ἐξόρμησιν καὶ πρόοδον τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας εἰς Ρουμανίαν, παραθέτω μερικὰς σημειώσεις περὶ τῆς «Ἱριδος», τῆς ἐφημερίδος περὶ ἧς διὰ πολλῶν ἐπραγματούθη ὁ λογοτέχνης καὶ παλαιὸς δημοσιογράφος κ. Ἀλκης Μυροσίνης. Θὰ ἤθελα νὰ γράψω ἐνταῦθα περὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 58 δωδεκασελίδου φύλλου τῆς «Ἱδιδος» τῆς 17ης Ἀπριλίου 1938, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐβδομηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς της ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν Ζαχαρία Σαρδέλλη καὶ Θωμᾷ Πασχίδου. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν δύο τούτων συνιδρυτῶν, ἡ διεύθυνσις τῆς ἐφημερίδος περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην Σαρδέλλην, τὸν υἱὸν τοῦ πρώτου. Τοῦτον διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Ἀριστοτέλης Σαρδέλλης, ἡλικίας 93 ἐτῶν σήμερον. Τὸ Πάπυγγον ἔχει ἀκόμη τὸν ἀντιπρόσωπόν του εἰς τὸ Βουκουρέστι.

Πραγματικῶς, ἡ πρώτη αὕτη σελὶς τῆς «Ἱριδος» εἶναι μιὰ σύνθεσις τῆς πλουσίας ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου εἰς Ρουμανίαν, εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν, μία δρᾶξ Ἑλλήνων προσεπάθησε νὰ δημιουργήσῃ νέον κλίμα διὰ τὰς ἑλληνορουμανικὰς σχέσεις, παρακάμπτουσα τοὺς ὑφάλους τῶν ἱστορικῶν παρεξηγήσεων ἢ μᾶλλον χύνουσα ἄπλετον τὸ φῶς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐκεῖ, ὅπου ἐμαίνετο ἡ κακὴ πίστις. Ἡ τοποθέτησις τῶν ἑλληνορουμανι-

κῶν οχέσεων ἐπὶ νέων βάσεων ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως καὶ συμφιλιώσεως δύο συγγενῶν πραγματικῶς λαῶν, ὧν τὸ μέλλον καὶ τὸ συμφέρον συμβαδίζουν, ἦτο ὁ δεδηλωμένος σκοπὸς τῶν δύο συνιδρυτῶν καὶ τῶν συνεργατῶν τῆς «Ἱριδος», καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν ἐφημερίδων.

Τὸ ἐν λόγῳ ἱστορικὸν φύλλον ἀποκτᾷ μεγαλυτέραν σημασίαν, ὥς ἐκ τοῦ περιεχομένου του, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Ἰδρυσιν, τὴν οὐστάσιν καὶ σταδιοδρομίαν τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἐν Ρουμανίᾳ τῶν 18ου, 19ου καὶ 20οῦ αἰώνων. Πληθώρα φωτογραφιῶν προυχόντων, εὐεργειῶν, ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων, ἱερέων, καθὼς καὶ ἐκπαιδευτικῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων δίδει μὴ μόνον ἰδέαν περὶ τοῦ τί ἐσήμαινεν εἰς τὸ παρελθὸν ἡ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν ταῖς ρουμανικαῖς ἡγεμονίαις καὶ τὴν ἀργότερον Ρουμανίαν.

Ὁ ἱστορικός, ὅστις θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων ἐν Ρουμανίᾳ, θὰ εὕρῃ πολὺ τιμὰ χρονολογικὰ καὶ βιογραφικὰ στοιχεῖα εἰς τὰ φύλλα τῆς «Γριδος», καθὼς θὰ ἐντυπωσιάζῃ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἕλληνας δὲν διαψεύδεται, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκεται, δηλαδὴ ὅτι πρώτη του φροντίς ἦτο καὶ εἶναι ἡ διαφύλαξις τῆς ἐθνικῆς του ὀντότητος, συμβαδίζουσας μὲ τὸν σεβασμὸν τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους ὅπου ζῇ καὶ μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν θετὴν αὐτοῦ πατρίδα, ὥπως ἔπραξεν ὁ Ἕλληνοισιὸς τῆς Ρουμανίας.

Βουκουρέστιον, 1973

ΔΗΜΟΣΘ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Οι τρεῖς φωτογραφίες ἀντιπροσωπεύουν τὸν Ζαχαρίαν Σαρδέλλην (ἄνω ἄριστερά), τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλκιβιάδην (ἄνω δεξιὰ) καὶ τὸν Θωμᾶν Πασχίδην (εἰς τὸ μέσον).

“ Η ΜΟΙΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ,,

ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΑΛΟΓΙΔΗ — Άρτα 1973

Τὸ 1953, ὁ Ἐπαρχὸς Πωγωνίου κ. Κ. Ἀντωνόπουλος — τὸ ὁμώνυμο Ἐπαρχεῖο καταργήθηκε ἀφοῦ κανένα οὐσιαστικὸ ρόλο δὲν μποροῦσε νὰ διαδραματίσει ἐλλείψει, κυρίως, διοικητικῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῆς ἐκ τοῦ νόμου μὴ ἀπορρέουσας ὑπευθυνότητος συντονισμοῦ τῶν κατεπαρμένων δημοσίων ὑπηρεσιῶν στὸν κῶρο δράσης αὐτοῦ — ἔγραφε στὴ μελέτη του «Ἡ Ἐπαρχία, Ἑλλάδα δὲν εἶναι μόνο ἡ Ἀθήνα» ποὺ ἐξέδωσε ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», μερικὲς πικρὲς ἀλήθειες ποὺ διατηροῦν ἀκόμη ἄμεση ἐπικαιρότητα καὶ διδακτικὴ χρησιμότητα.

«Σὲ πολλὰ χωριά» τονίζει «ἔμειναν μόνον γέροι, λίγες γυναῖκες καὶ παιδιά. Τὰ χωράφια ἔμειναν χέρσα. Εἰσοδήματα δὲν ὑπάρχουν. Ἡ ἀσφαλτος — ὅπου ὑπῆρχε — δὲν παράγει, εἶναι στεῖρα. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀσφάλτου ὅλο πληθαίνουν. Τὸ ρεῦμα πρὸς τὶς πόλεις ἐξακολουθεῖ καὶ ὁδηγεῖ γοργῶς πρὸς τὴν ὁλοκληρωτικὴ καταστροφή μας».

Ἡ τελευταία ἀποστροφή, διαπίστωση καὶ χρησιμὸς ἀντάμια, σὰν ἀλήθεια δὲν ἔχει ἀνάγκη τεκμηρίωσης, χρειάζεται ὅμως μιὰ προσεκτικὴ θεώρηση μὲ τοὺς σκληροὺς κανόνες τῆς κριτικῆς ἀνάλυσης, γιὰ νὰ ξεπεράσει τὴν μαντικὴ ἀπειλή, νὰ γίνεи μέθοδος ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτικὴ πρακτικὴ, γιὰ τὴν γρήγορη θεραπεία τῶν αἰτίων ἑνὸς ἀναμενόμενου ἐθνικοῦ ὀλέθρου.

Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ κενὸ καλύπτει τὸ πόνημα τοῦ ἐπαρχιώτη διανοοῦμενου Γιώργου Ἀναλογίδη «Ἡ Μοῖρα τῆς Ἐπαρχίας». Παρὰ τὸ γεγονόςὸς ὅτι ὁ ἴδιος δὲν ἀποτολμᾷ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ἐργασίας του σὰν μελέτης ἢ δοκιμίου καὶ ἐπαφίεται στὸν ἀφορισμὸ «γραφὴ τῆς ἀλήθειας κοὶ τῆς καρδιάς» πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τονίσουμε τὴν ἀφοπλιστικὴ ἐπιχειρηματολογία μὲ τὴν ἀνατομικὴ διεῖσδυση στὴ βαθύρριζα τοῦ νοσηροῦ φαινομένου καὶ τὴν μεγάλη του ἐθνικὴ ὠφελιμότητα μιὰ καὶ κάθε του γραμμῇ συνιστᾷ μιὰ ἠθικὴ ἐγερσιμότητα.

Μὲ ἐμβρίθεια καὶ πόνο ψυχῆς σκιαγραφεῖται τὸ πικρὸ χτέος, μὲ τὴν θεμελιακὴ τραγικὴ διαπίστωση — γιὰτὶ ἄλλες προσεχτάσεις ἔχει ἡ παγκοσμιότητα τοῦ θέματος, ποὺ καθ' ὅλα σωστὰ ἐπισημαίνεται στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο — ὅτι «πρόβλημα ἀνθρώπων ἦταν ἡ μοῖρα τῆς — τῆς Ἐπαρχίας. Ἄνθρωποι μὲ πέτρινες καρδιὲς καὶ ὑποκριτικὲς μάσκες τὴν ἐβλάψαν». Καὶ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἦταν «αὐτόμολοι» ἐπαρχιώτες, μιὰ καὶ ἡ μαγικὴ σκάλα τῆς ἐπιτυχίας βρισκόταν — καὶ ἴσως ἀκόμη παραμένει — στὴν πρωτεύουσα, μὲ κακὴ συνέπεια! τὴ βολικὴ τους τακτοποίησι μέχρι στὴν ἐκπροσώπηση τῆς Ἐπαρχίας, ἀφοῦ ἀπὸ τὴς ὁμάδες τους ἀγρεῖονταν οἱ χειριστὲς τῶν τοπικῶν τῆς συμφερόντων. Ἀποτέλεσμα: «τὰ καφενεῖα φύτρωναν πληθωρικὰ μανιτάρια σὲ κάθε γωνιά», ἡ ζωὴ ἦταν «δῶθε ἀπ' τὸ ὄνειρο καὶ κεῖθε ἀπὸ τὴ γῆ» καὶ ὁ «θάνατος ἦταν — πολλὰς φορὲς — καλοδεχούμενος».

Ἄλλη αἰτία στάθηκε ἡ ἀνερμάτιστη κρατικὴ πολιτικὴ μὲ τὴν ἀνισομερῆ ἀνακατανομὴ τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων, τὴν ἐγκληματικὴ πληθυσμιακὴ συγκέντρωση στὴν Ἀττικὴ καὶ τὸ ἀναχρονιστικὸ σύστημα διοίκησης μὲ τὴ συγκεντρωτικὴ του ἰσχὺ καὶ τὶς ποικίλες διατοπικὲς ἐξουσίες πάνω στὸ ἴδιο νομικὸ πρόσωπο π.χ. τοῦ Δήμου ἢ τῆς Κοινότητος.

Στὶς δύσκολες γιὰ τὴν ἐπαρχία στιγμές, ἀγωνίστηκαν σκληρὰ καὶ ἀβοήθητοι οἱ πνευματικοὶ τῆς σύλλογοι, γιὰ νὰ κρατήσουν κάποια πνευματικὴ αὐτάρκεια. Μὲ τὸ πέρασμα ὅμως τοῦ χρόνου τὰ ταξίδια στὸ ἐσωτερικὸ ἔπαυσαν

νά χαρακτηρίζονται σὰν ἐκστρατεία «μὰ καὶ τὰ τεῖχη τῆς μόνωσης γκρεμίστηκαν ἀπ' τοὺς συγχρόνους δρόμους πὺν νευρώνουν τὸ κορμὶ τῆς — τῆς ἐπαρχίας νοεῖται — καὶ τὸ ἀρδεύουν μὲ ζωὴ. Σήμερα ὅλα τὰ θαυμάσια ἐπτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου, βρίσκονται τὸ ἴδιο προσπὰ πὺν εἶναι καὶ στὴ πρωτεύουσα». Καὶ τὸ σπουδαιότερο: «τὰ νειὰτα τῆς ἐπαρχίας, ὅλο ζωὴ, διακινοῦν σύγχρονες ἰδέες καὶ πὺν φιλελεύθερους τρόπους ζωῆς».

Πράγματι ἡ πρόοδος — παρὰ τὶς διαμάχες στὰ διοικητικὰ διαμερίσματα γιὰ ζωτικὰ «τοπικὰ» συμφέροντα — εἶναι ὄχι μονάδα αἰσθητῆ, ἀλλὰ συνιστᾷ προϋπόθεση γιὰ τὴν διεύρυνση τῆς ἀνάπτυξης μὲ βάση τὴν ἐπαρχιακὴ πόλη, ὡς πόλου ἔλξης τοῦ βαριαστημένου ἢ ἀνεργοῦ «ἀστοῦ» καὶ τοῦ ἀγρότη, πὺν ζητᾷ καλύτερη, ἴσως, τύχη.

Παρ' ὅλη τὴ διαπίστωση τῆς ἀλλαγῆς, ὁ συγγραφέας μὲ ἐπαινετὴ τόλμη καὶ μοναδικὴ ὀξυδέρκεια θέτει τὶς βάσεις γιὰ ἓνα μέλλον πὺν κατακλυσιμὸς διαγράφεται στὴ πύλη τῆς μοίρας μας. Καὶ ἐπισημαίνει γιὰ τὴν πεμπτοσύνη τῆς προόδου: εἶναι τεχνητῆ. Δὲν ἔχει σοβαρὸ ὑπόβαθρο ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα συγκεκριμένου χωροταξικοῦ προγραμματισμοῦ, ἀλλὰ συνέπεια «πίεσεων» καὶ τῆς αὐξανόμενης βιομηχανικῆς παραγωγῆς πὺν ἀναζητᾷ συνεχῶς διεξόδους.

Μαζὶ μὲ τὴν εὐθραυστὴ οἰκονομικὴ ἄνοδο συμπλέκεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κρίσης τῶν πόλεων, πὺν στὶς μέρες μας προσλαμβάνει διάσταση ἐπικίνδυνη, γιὰ νὰ θυμίζει, σὲ παγκόσμια κλίμακα, τὸ βιολὶ τῆς σχετικῆς ἱστορίας τοῦ Νασρεδὶν Χότζα, πὺν ὡς εἶναι γνωστὸ, παίζονταν ἀποβραδὶς, ἀλλὰ ὁ ἦχος ἀκουγόταν τὸ ἄλλο πρωῒ: Αὐτό, λοιπόν, τὸ μήνυμα ἀπ' τὸ μέλλον, ἀκούγεται πὺν τραγικὸ στὸ ἑλληνικὸ αὐτί, γιὰτὶ εἶναι κραυγὴ τῶν «μισθωτῶν τῶν στρατῶνων», ὅπως χαρακτηρίζει τοὺς ἐνοίκους τῶν πολυκατοικιῶν μας ὁ καθηγητῆς τῆς Ὑγιεινῆς Γερ. Ἀλιβιζᾶτος, ὅταν, σὲ ἐξόδους ἀναψυχῆς, ἐγκαταλείπουν τὴν πόλη τους, δίδοντες τὴν ἐντύπωση φυγῆς ἐξ αἰτίας σαρωτικοῦ βομβαρδισμοῦ.

Πράγματι οἱ μεγαλουπόλεις ἐγκυβωτίζουν τὴν ψυχὴ τῶν κατοίκων τους στὸ μπετόν καὶ μαραίνουν κάθε ἔφεση γιὰ πραγματικὴ δημιουργία, ἀφήνοντας τους θλιβερὸ ἰδανικὸ τὴν ἡγεμονικὴ διαβίωση μὲ τὴν ἐλάσσονα προσπάθεια καὶ τὸν ἀνώμαλο συνήθως τρόπο.

Ὁ καθηγητῆς τῆς Ἀστικῆς Ἠθικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ν. Ὑόρκης, Ἱρβινγκ Κριστόλ, ἀναλύοντας τὴν τραγικότητα τοῦ προβλήματος, γράφει: «ὁ πάνσοφος χρόνος ἀπέδειξε ἄλλωστε πὺς στὶς μεγάλες πόλεις συνωστίζεται ἀμέτρητο πὺν ἀνώνυμο πλῆθος, ὅπου οἱ πάντες πιθηκίζουν τοὺς πάντες, προσπαθώντας νὰ ἐπιβιώσουν, νὰ κερδίσουν καὶ νὰ διακριθοῦν ὅπου ὁ ἀγνώστης ρυθμὸς τῆς ζωῆς δὲν δείχνει τὸ παραμικρὸ ἔλεος πρὸς τὴ φύση, τὸ Θεὸ ἢ τὴν πολιτικὴ τάξη».

Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ κιβωτὸς πὺν μαζὶ μὲ τὴν ἐπιβίωση θὰ σώσει καὶ τὴν ψυχὴ μας; Ο ἰ ἐ π α ρ χ ι α κ ῆ ς π ὸ λ ε ι ς μ α ς. Καὶ ὀρθὰ ὁ Γ. Ἀναλογίδης προτρέπει:

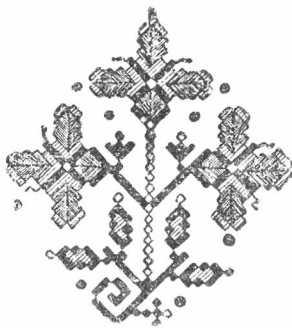
«Στὴ σωστὴ διαμόρφωση τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ἂς ρίξουμε σήμερα τὸ βάρος μας, ἔτσι πὺν δὲν θὰ δυναστεύουν τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τους, τίποτε ὅμως δὲν θὰ τοὺς στεροῦν ἀπὸ τὰ θαυμάσια σήμερα ἐπτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἂς ἐτοιμάσουμε τὴν ὑποδομὴ τῆς ὑποδοχῆς τῶν καινούργιων κατοίκων τους πὺν θὰ μᾶς στελεχὴ ἡ πρωτεύουσα ἢ τὸ χωριὸ γιὰ διαφορετικούς ἢ κάθε πλευρὰ λόγους. Καὶ ἂς δημιουργήσουμε πρωταρχικὰ τὶς οἰκονομικὲς δυνατότητες νὰ ζήσει μὲ ἀξιοπρέπεια αὐτὸς ὁ κόσμος».

Γιὰ νὰ ὑλοποιηθεῖ ἡ ὑπόδειξη πρέπει, πέραν ἀπὸ κάθε κρατική μέριμνα, καὶ ὁ λαὸς τῆς ἐπαρχίας νὰ περάσει στὸ χῶρο τῆς μεγαλύτερης εὐθύνης, ἀφοῦ ἡ ἐπιβράδυνση τῆς ἀνάπτυξής του ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ποτὲ δὲν ἀπέκτησε συνείδηση τῆς συλλογικῆς του δύναμης. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἐπιταγὴ τοῦ παρόντος. Δὲν ὑπάρχουν περιθώρια ἀναβλητικότητος ἢ χλιαρᾶς ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος μιὰ καὶ «ἡ τελευταία ἀπογραφὴ» κατέδειξε ὅτι «χάνουμε τὴν ψυχικὴ εὐρωστίαν καὶ τὴν κάθε μορφῆς θωράκιση τοῦ Ἑθνους μας» μὲ προσδωκώμενο ἀποτέλεσμα τὴν «γρήγορη πολιτικὴ δεσποτεία καὶ οἰκονομικὴ ὑποδούλωση τοῦ Ἑθνους καὶ τοῦ λαοῦ μας στοὺς ξένους».

Πρέπει νὰ βρεθεῖ ὁ ἀνατόμος τῆς κακοδαιμονίας τῆς καὶ ὁ ἀγγελιοφόρος τοῦ πρακτέου γιὰ τὴν μελλοντικὴ ἐπαρχία, ὅπως στὴ σπαθάτη σκέψη καὶ τὸν στοχαστικὸ λόγο τοῦ Ἑπειρώτη διανοούμενου καὶ ἐπιστήμονα Γ. Ἀναλογίδη.

Οἱ πολλὰ καὶ χρήσιμες ὑποδείξεις του, πρέπει μὲ προσοχὴ νὰ μελετηθοῦν ἀπ' τοὺς προγραμματιστὰς τῆς οἰκονομίας μας καὶ τοὺς μὲ τὴς διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις ἐνασχολούμενους, γιὰτὶ μέσα ἀπ' τὴν ἀναβλύζουσα, δίκαια ἄλλωστε, πίκρα του, ἀπορρέουν κατευθύνσεις ὀρθές, ἐπεὶδὴ στηρίζονται σὲ πολυχρόνια ἐμπειρία ἐνὸς ἐπαρχιώτη «μάρτυρα» καὶ «μαχητῆ» καὶ σὲ βάσιμη, ὀρθολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ἀντὸν Τσέχωφ: «Η ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ» (Μετάφραση: Μίλιας Ροζίδου)

Γιατί νὰ παινοῦμε, γιατί νὰ κρίνουμε μονάχα τοὺς δημιουργοὺς; (Δημιουργοὶ δὲ εἶναι, — συχνὰ μόνον κατὰ τὴ δική τους γνώμη, — στιχοπλόκοι, ποιητές, μυθιστοριογράφοι, δοκιμιογράφοι κτλ., ποὺ ἐκδίδουν ἕνα βιβλίο ἀπὸ πρῶτο χέρι). Γιατί νὰ μὴν κρίνουμε καὶ νὰ μὴν παινέσουμε καὶ ἐκείνους ποὺ ἀποδίδουν στὴν γλῶσσα μας κείμενα βασικὰ τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας), παρουσιάζοντας στὸν ἑλληνικὸ μας κόσμο μιὰ σημαντικὴ ξένη φωνὴ μὲ ὅλο τῆς τὸ ψυχικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ βάρος, μὲ ὅλη τῆς τὴν ἱκανότητα νὰ δημιουργεῖ συγκίνηση.

Ἡ κ. Ροζίδου μᾶς ἔδωσε διηγήματα τοῦ Τσέχωφ σὲ μιὰ τόσο πετυχημένη ἀπόδοση, ὥστε ὁ ἀνειδοποίητος ἀναγνώστης δὲν θὰ πίστευε ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση. Δὲν φαίνεται τὸ ἴδρωμα, ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἄρτια μεταφορὰ ἐνὸς κειμένου ἀπὸ μιὰ γλῶσσα σὲ ἄλλη, τόσο φυσικὰ εἶναι ἀποδομένο τὸ ξένο κείμενο στὴ γλῶσσα μας. Φαίνεται ὅτι αὐτὸ ποὺ διαβάζεις γράφτηκε γιὰ πρώτη φορά.

Γιὰ νὰ συμβῇ ὅμως αὐτό, ἔχουν συντρέξει δύο λόγοι βασικοί. Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ὁ Ἀντὸν Τσέχωφ βρῆκε στὴν μεταφράστιά του μιὰ ὁμολογία ψυχῆ. Δὲν ἔχει μονάχα ἡ ποιήτρια κυρία Ροζίδου ὅξυ καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριον, μὰ καὶ τὴν καρδιά, τὴν γνήσια ἀνθρώπινη καρδιά τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη καὶ μεγάλου ἀνθρωπιστῆ, ποὺ τίμησε τὰ ρωσικὰ γράμματα τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐχει τὴν θαυμαστὴν εὐαισθησία του, ὅταν πλησίαζε τὸν ἀνθρώπινον πόνο. Δὲν εἶναι ὅμως μονάχα ἡ ὡραία αὐτὴ ψυχικὴ ταύτιση ποὺ γέννησε τὴν ἄρτια μετάφραση. Ὑπάρχει καὶ ἓνας δεῦτερος πολὺ σημαντικὸς λόγος. Ὁ Τσέχωφ στὸ ἔργο του ἔδωρε τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ του. Πρόκειται ὅμως γιὰ λαὸ πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς δικούς μας τοὺς μεσογειακοὺς.

Κλίμα, ἱστορία, βιολογικὲς μεταβολές, κάθε λογῆς φυλετικὲς προσμίξεις, τὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα, ἡ ἐπίδραση τῆς ἐκκλησίας ἔδωσαν στὸν Ρώσο χωρικὸ καὶ στὸν μικροαστὸ τῶν πόλεων ἐκείνην τὴν ἐνδοστροφία ποὺ γεννᾷ μόνιμους προβληματισμούς. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὸ ρωσικὸ μυθιστόρημα τοῦ 19ου αἰῶνα. Γι' αὐτὸ εἶναι πραγματικὸ τόλμημα, ὅχι μονάχα ἡ διασκευή σὲ δράμα ἐνὸς ρωσικοῦ πεζοῦ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἔχισαν τὴν ρωσικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ προσπάθεια ἀπόδοσης λογοτεχνικοῦ κειμένου στὴ δική μας γλῶσσα. Ἡ δική μας ἡ κυρία Ροζίδου τὴν ρωσικὴ ζωὴ τὴν ἔζησε στὰ πιὸ ὡραία χρόνια τῆς ζωῆς της, στὰ χρόνια τῆς νιότης, ὅταν εἶναι ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ἀγνὸ αἶσθημα βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸ νὰ βλέπῃ καλύτερα τὸν κόσμο.

Ἔτσι ψυχικὴ στάση καὶ πλούσια ἐμπειρία συνεργάστηκαν γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τόσο ὡραία τὸν Τσέχωφ στὴ γλῶσσα μας.

Περιμένουμε συνέχεια.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

David Holton, «ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ» The Tale of Alexander. The Rhymed Version. Θεσσαλονίκη 1974, σσ. XX + 296 + 5 πίνακες.

Ἡ νεοσύστατη «Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη» τῆς ὁποίας τὴν ἐκδοτικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελοῦν οἱ καθηγηταὶ Ι. Θ. Κακριδῆς, Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Μ. Παπαθωμόπουλος καὶ Λ. Πολίτης, ἐγκαινιάζει τὴ σειρά τῶν ἐκδόσεών της μὲ τὴν δημοσίευση τῆς «Διηγήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου», μιᾶς κριτικῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τὸν νέο Ἀγγλο ἑλληνιστὴ κ. Ντεΐβιντ Χόλτον.

Πρόκειται γιὰ τὴν «Ριμάδα», ἓνα ἔμμετρο κείμενο τῆς παλιότερης γραμματείας μας, ποὺ σώζεται σὲ χειρόγραφο στὸ μοναστήρι τῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων καὶ ποὺ ἀπὸ τὸ 1529 μέχρι τὸ 1805

έκδόθηκε 14 φορές στα τυπογραφεία της Βενετίας.

Η εργασία του κ. Χόλτον είχε εγκριθεί στην αρχική της μορφή από το πανεπιστήμιο της Όξφόρδης ως διδακτορική διατριβή και τώρα εκδίδεται με μερικές συντομεύσεις σε διβλίο. Ο πρώτος αυτός τόμος της σειράς των εκδόσεων της BNB αποτελείται από τρία μέρη: α) από μια έκτενη και κατατοπιστική εισαγωγή, όπου εξετάζονται σε ξεχωριστά κεφάλαια με έμπιστημονική μεθοδολογία ή παράδοση του κειμένου, οι πηγές, ο ποιητής του έργου και τα σχετικά με την πρώτη έκδοση, το έργο από λογοτεχνικής απόψεως, και η γλώσσα και η στιχουργία. β) Δημοσιεύεται αποκαστημένο το κείμενο που αποτελείται από 294 + 58 στίχους του έπιλόγου, και γ) ακολουθούν τα σχόλια που αναφέρονται σε προβλήματα σχετικά με το κείμενο, στην έρμηνεία του, στην γραμματική και στην σύνταξη, στην στιχουργία και στο ύφος. Στο τέλος του διβλίου παρατίθεται γλωσσάριο στο οποίο περιλαμβάνονται λέξεις που παρουσιάζουν ένδιαφέρον από φωνολογικής, μορφολογικής ή σημασιολογικής απόψεως, έν σχέσει με την δημοτική γλώσσα.

Όπως αποδεικνύει ο συγγραφέας, το χειρόγραφο φαίνεται να είναι αντίγραφο από την πρώτη έκδοση του 1529 (σ. 19). Από τους πρώτους μελετητές πιστεύονταν πως ή «Ριμάδα» είχε γραφή από τον Ζακύνθιο Ζήνο, γιατί στον έπίλογο της πρώτης εκδόσεώς της υπήρχε ο στίχος «κόπος και δεξιότητι Ζήνου του Δημητρίου», αλλά όπως αποδεικνύει ο κ. Χόλτον, ο Ζήνος δέν ήταν παρά ο πρώτος εκδότης του έργου (σ. 41—43). Επίσης αποκλείονται οι Δεφαράνας, Κορωνάος και Ρουσάνος. Ο στιχουργός της «Ριμάδας» παραμένει άγνωστος. Το μόνο βέβαιο είναι ότι ο ποιητής της είναι Ζακύνθιος. Όσο για την χρονολόγηση του έργου, το πιθανότερο είναι ότι γράφηκε ανάμεσα στο 1490 και το 1520.

Από τον πρόλογο της εκδοτικής έπιτροπής μαθαίνουμε πως ή BNB στα έπόμενα δημοσιεύματά της θα περιλάβει κριτικές

εκδόσεις λογοτεχνικών έργων που γράφθηκαν από τον 11ο μέχρι τον 18ο αιώνα. Έχει ήδη προγραμματισθή ή κριτική έκδοση της «Πανώριας» (Γύπαρης) από τον καθηγητή Ε. Κριαρά και ή κωμωδία «Στάθης», του κρητικού θεάτρου, από την δίδα Λ. Μαρτίνι, διδάκτορα του πανεπιστημίου της Πάντοδας.

Αν κρίνει κανείς από το περιεχόμενο του διβλίου, που αποτελεί μια υπεύθυνη φιλολογική εργασία, καθώς και από την εκτύπωσή του, που πραγματοποιείται χάρις στη γενναία χορηγία του ιδρύματος Φόρντ και την φροντίδα της εκδοτικής έπιτροπής, θα πρέπει να αναμένεται και οι έπόμενες εκδόσεις της BNB να είναι έξ του αξιόλογες.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

« ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ »

Χαρήκαμε την έπανεκδοσι του περιωνίμου περιοδικού συγγράμματος «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», που προσέφερε πολλά στην πνευματική ζωή του τόπου μας. Το ζωνάνεψε ή πρόνοια του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ίωαννίνων (νύν Μακαριώτατος) κ. Σεραφείμ, που παρουσιάζει πάντοτε άθορύβως έργα εύποιίας, συνεχιστής της Ήπειρωτικής παραδόσεως.

Ο Α' τόμος του περιοδικού συγγράμματος: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» της Β' περιόδου (έν Ίωαννίνους σελ. 256) προσφέρει στους αναγνώστες το «ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΗΚΩΜΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ» (Δυο παληά έμμετρα χειρόγραφα), που παρουσιάζει και σχολιάζει ο σεμνός λόγιος της πόλεως μας ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ.

Ο συγγραφέας των άνωτέρω χειρογράφων είναι άγνωστος. Αναφέρονται στην άπό του 1818 ή 1819 μέχρι του 1831 (32) χρονική περίοδο. Η γραφή τους πολύ φροντισμένη, ώραία και μικρογραφική, το κείμενο άνορθόγραφο και μέσα σε πλαί-

σιο, οί λέξεις σέ πολλά σημεία καταχρηστικά ένωμένες, άττονες ή φωνητικά τονισμένες... Οί έπικεφαλίδες είναι δικές μας, γιά τή διευκόλυνση τών άναγνωστών... Γλώσσα, τό γιαννιώτικο ιδίωμα... 'Η έκφραση στό χειρόγραφο είναι άπλη, ζωντανή καί συναισθηματική, μέ άρκετά πλούσιο λεκτικό...». Αυτά άναφέρει άνάμεσα στις άλλες χρήσιμες πληροφορίες στό κατατοπιστικό εισαγωγικό σημείωμα ό κ. Φωτόπουλος.

Τό πρώτο χειρόγραφο κάνει λόγο στην άρχή γενικώς γιά τήν επανάσταση του Γένους καί επέκτείνεται έν συνεχεία στην Μακεδονία καί τήν ύπόλοιπη Έλλάδα. Τό δεύτερο άφηγείται τά γεγονότα τής μετά τόν Άλή Πασάν περιόδου καί συνεχίζει τήν βιογραφία του δυνάστη τής 'Ηπείρου.

Τά δύο χειρόγραφα, άγνώστου Γιαννιώτου χρονογράφου, παρουσιάζουν πολύπλευρο διαφέρον, ιστορικόν, γλωσσικόν, λαογραφικόν, ψυχολογικόν καί γενικότερα Έθνικόν. Μας ζωντανεύει μέ άνάγλυφο τρόπο, λαϊκής ευαισθησίας, πτυχές τής μεγάλης πάλης του 'Ελληνισμού κατά τών Άσιατών, πού μοχθούσε υπεράνθρωπα, μέ πίστι στό Θεό καί τόν έαυτό του, γιά τήν έθνική του επιβίωση καί τήν ιστορική του συνέχεια.

Τά κείμενα, παλιά καί σύγχρονα, παρουσιάζουν άναπόφευκτες δυσκολίες στην προσπέλασι τών νοημάτων τους. Τά πάσης φύσεως όλισθήματα γιά τή σωστή τοποθέτησί μας κοντά τους είναι γνωστά. Έρχεται όμως ό κ. Φωτόπουλος μέ τά πλούσια σέ πλήθος καί πληρότητα σχόλιά του καί μάς προστατεύει άπό τīs παρερμηνείες καί τούς φτηνούς αυτοσχεδισμούς. Τά σχόλιά του κρίνονται έπαρκή καί αξιόπιστα. 'Η όλη προσπάθεια πλαισιώνεται άπό τό απαραίτητο Γλωσσάριο, πού είναι χρήσιμο.

Ό κ. Φωτόπουλος εργάστηκε μέ σωστή μέθοδο, γνωσιολογική άνεσι, πνευματική ευαισθησία καί γνήσιο πόνο γιά τόν τόπο μας στην έναργή παρουσίασι του μόχθου του, πού έχει θέμα τό: «Χρονικό τό μεγά-

λου σηκώμου του Γένους». Τά «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» εύτύχησαν νά επανεκδοθούν σέ επίπεδο, πού συνεχίζεται ή βαρεία κληρονομία.

Ευχόμεθα ολοφύχως τήν γόνιμη συνέχισι του άξιολόγου πνευματικού έπιτεύγματος τών 'Ιωαννίνων περιοδικού συγγράμματος: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», πού άνεδάζει τήν ανθρωπιά μας στην μηδενιστική εποχή μας.

«ΔΩΔΕΚΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ».

Εισαγωγικά σημειώματα — 'Απόδοση:

'Αρσένη Γεροντικού. Γιάννινα 1973. σελ. 96

Ό λογοτέχνης καί λόγιος Άρσένης Γεροντικός είναι μία άγνωρισμένη άξία τών Γραμμάτων μας. Διαθέτει ανθρωπιά καί μόρφωσι Εύρωπαϊκού επιπέδου. Δυσεύρετες άρετές στον καιρό μας, όχι σαν έκφρασι κενής φιλοφροσύνης, αλλά σαν γνήσια πραγματικότητας, πού μαρτυρεί άθόρυβα ή δρ άσι τής ζωής, τό ζωντανό παράδειγμα. Μέ τά άνωτέρω προσκρούομε στην μετριοφροσύνη του κ. Γεροντικού άναντίρρητα, αλλά: «φίλος ό Πλάτων, φιλότατη ή αλήθεια».

Τά άνωτέρω γράφονται έπ' ευκαιρία τής κυκλοφορίας του βιβλίου του: «ΔΩΔΕΚΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ». Εισαγωγικά σημειώματα — 'Απόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ. Γιάννινα 1973, σελ. 96. Μεταφράζονται κείμενα ποιητικά τών Δάντη, Λαφονταίν, Γκαίτε, Σίλλερ, Μπύργκερ,

Μπέρνς, Πόε, Ρεμπώ καί Μπωντλαίρ.

Τό λογοτεχνικόν δημιουργήμα αξιώσεων έχει άπαιτήσεις σοβαρές γιά τήν ουσιαστική κατανόησί του καί παράλληλα πολλές προϋποθέσεις γιά τήν υπεύθυνη μετάγλωττισί του, πού θα σταθή επάξια δίπλα

στο πρωτότυπό του. 'Ο μεταφραστής, προφανώς ό άξιος του όνόματος, όφείλει νά έξη σοβαρή γνώσι τών λογοτεχνικών πραγμάτων τής έποχής του δημιουργήματος τής τέχνης του λόγου, ούσιαστική γνωριμία μέ τό μεγαλύτερο μέρος τής προσφοράς του κάθε λογοτέχνου, γλωσσική κατάρκτησι τής γλώσσας του πρωτοτύπου, αλλά καί τής γλώσσας τής μεταφράσεως (αυτό είναι τό άλφα τής όλης ύποθέσεως), νά είναι ό ίδιος άξιος του όνόματος λογοτέχνης, διότι ό λογοτέχνης κατανοεί καί μεταφράζει τόν λογοτέχνην, ό είδήμων, τόν είδήμονα. Σέ γενικές γραμμές, χωρίς άξιολογική φροντίδα, αυτές είναι οί σοβαρότερες προϋποθέσεις μεταφραστού για νά έχουμε μια καλή μετάφρασι καί όχι τις ποικιλύνυμες πα ρ α φ ρ ά σ ε ι ς ! !, που παρουσιάζονται για μεταφράσεις.

'Ο 'Αρσένης Γεροντικός διαθέτει τά άνωτέρω προσόντα στην πιό ίκανοποιητική ύφή, που σεμνύνονται από την άρχοντιά του χαρακτήρος του. "Ετσι προσφέρει στο έλληνικόν άναγνωστικό κοινόν άριστουργήματα τής Εύρωπαϊκής Λογοτεχνίας σε άριστουοχηματική μεταγλώττισι, όπου κλασσικά κείμενα γνωρίζουν τό πλέον έφικτό, από πολλών πλευρών, πλησίασμα. 'Η αισθητική χαρά, προΐον γνωριμίας μέ ύψηλής στάθμης έργα, είναι γεγονός, χωρίς νά αποκλείεται καί ή περίπτωση τής συγκινήσεως, που προσφέρουν τά όντως μεγάλα δημιουργήματα τέχνης, έστω καί σε λίγους.

Τά κείμενα πλασιώνουν ούσιαστικού περιεχομένου εισαγωγικά σημειώματα του μεταφραστου, δοκιμιακού χαρακτήρος, που τοποθετούν τόν υπεύθυνο άναγνώστη σε μια σίγουρη βάση χρονική, τοπική, αισθητική κ.λ.π., γενικώς χρήσιμη θέσι για σοβαρούς άναγνώστες.

Τά 12 άριστουργήματα τής παγκοσμίου Λογοτεχνίας έρθηκαν στόν Γεροντικό τόν άξιο μεταφραστή, αυτόν που τούς έδωσε πνοή από την ψυχή του, τέχνη από την τέχνη του, γλώσσα άπ' την γλώσσα τών Θεών καί τών ήρώων. "Εχουμε την περίπτωση, που μία προσωπικότης τών Γραμμάτων μας μοχθεί στην περιοχή του πνευ-

ματικού μας πολιτισμού μεταφέροντας μέ σεμνότητα καί δύναμι στη γλώσσα μας έργα κλασσικά.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Γ κ α ί τ ε : «ΡΩΜΑ·Ι·ΚΑ ΕΛΕΓΕΙΑ».

Μετάφραση - 'Ερμηνεία: Βασ. Ι. Λαζανά

'Εκυκλοφόρησε σε πολύ έπιμελημένη έκδοση τό νέο διβλίό του Βασ. Ι. Λαζανά «Ρωμαϊκά 'Ελεγεία» του Γκαίτε. Πρόκειται για ποιητική μετάφραση του γνωστου έργου του Γερμανού κλασσικού, καμωμένη μέ αγάπη από τό συγγραφέα, μέ πλούσια προλεγόμενα αναλυτικά σχόλια.

'Ο Βασ. Ι. Λαζανάς είναι από πολύν καιρό γνώστης στόν κόσμο τών Γραμμάτων.

'Η έπιστημονική του δραστηριότητα έχει άγκαλιάσει από χρόνια τό μεγάλο καί τόσο συγκινητικό πρόβλημα τών κωφαλάλων. Τη συμπαθητική αυτή τάξη τών συνανθρώπων μας έχει γνωρίσει από πολύ κοντά, έχοντας υπεύθυνη θέση στο σχετικό ίδρυμα. Τά έργα καί τά μελετήματα του Λαζανά, που αναφέρονται σ' αυτό τό θέμα, είναι πολλά καί βαρυσήμαντα κι' είναι γραμμένα, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά. 'Αφορούν τό νομικό καθεστώς τών κωφαλάλων, την επαγγελματική τους εκπαίδευση, την άγωγή τών κωφαλάλων, την κοινωνική τους προσαρμογή, τη θέση τους στο κοινωνικό σύνολο από την αρχαιότητα ως σήμερα κι' ένα σωρό άλλα σχετικά θέματα κι' αποτελούν όλόκληρη βιβλιοθήκη.

'Αλλά ή παρουσία του Βασ. Ι. Λαζανά στα έλληνικά γράμματα έπεκτείνεται αποφασιστικά καί στο χώρο τής λογοτεχνίας. Μια σειρά από μελετήματα αναφέρονται στους κορυφαίους τής γερμανικής ποιήσεως Γκαίτε καί Χαίλντερλιν, έκλεκτά ποιήματα τών όποιών μετέφερε σε λαμπρούς νεοελληνικούς στίχους καί κοντά σ' αυτά μετέφρασε διηγήματα Γερμανών, Γάλλων, Ρώσων, 'Αμερικανών, 'Ινδών συγγραφέ-

ων. Πρωτότυπη ποιητική του συλλογή: «Ένα πρωί με πένθος». Όπλισμένος με γερή κλασική παιδείση και προετοιμασία καταπίσθηκε με τους Έλληνες κλασσικούς και ιδιαίτερα με τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἐπίγραμμα, πὸ ὃχι μόνο ἐμελέτησε ἀλλὰ καὶ μετέφρασε, δίνοντας δείγματα τῆς ἐργασίας του ἀπὸ τὶς στήλες ἐκλεκτῶν περιοδικῶν τοῦ τόπου μας καὶ σὲ αὐτοτελὴ ἔργα.

Τὰ «Ρωμαϊκὰ Ἑλεγεία (ROMISCHE ELEGIEN) τοῦ Γκαίτε, εἶναι καρπὸς τῆς διαμονῆς τοῦ ποιητοῦ στὴν Ἰταλία, κατὰ τὴ διετία 1786—88. Μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Γκαίτε, ἀλλὰ εἶναι ἓνα χαρούμενο σύνολο ποιημάτων. Εἶναι περιλουσμένα ἀπὸ τὸ μεσογειακὸ φῶς, ἀκτινοβολοῦν τὸ θάμπος τοῦ μεσημβρινοῦ ἡλίου, εὐωδιάζουν ἀπὸ τὶς αὖρες τῆς Ἀδριατικῆς. Ὁ Γκαίτε ἦρθε στὴν Ἰταλία σὲ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς Βαϊμάρης εἶχε καταντῆσει καταθλιπτικὴ γι' αὐτόν, καθὼς ἡ ἀνόητη κοσμικὴ ζωὴ τῆς, ἡ ἀνία κ' ἡ πλήξη τῆς αὐλῆς τοῦ εἶχαν γίνει ἀνυπόφορα, ἐνῶ τὸ τρυφερό του αἴσθημα γιὰ τὴν Καρλόττα εἶχε ἐξατμισθεῖ. Ἀναζητοῦσε μιὰ διέξοδο καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Νότου, ἰδιαίτερα τῆς Ἰταλίας, σελαγίζε στὴν φαντασία του, σὰν τὸ ὄνειρικὸ καταφύγιο. Στὴν Ἰταλία ὁ ποιητὴς δὲν περιορίζεται στὴ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας Τέχνης καὶ στὴ μελέτη. Λυτρωμένος ἀπὸ τὶς ὁμίχλες τοῦ Βορρᾶ καὶ τοὺς ἄρρωστους ρωμαντισμοὺς τοῦ Βερθέρου, θὰ γνωρίσῃ ἐδῶ τὴ χαρὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ θὰ χαρῇ τὸ φυσικὸν ἔρωτα, ὑγιά, πραγματικὸ, ὀλοκληρωμένο. «Ἐγεύτηκα», ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος, τὴν παραμονὴ τῆς ἀναχώρησής του ἀπὸ τὴ Ρώμη γιὰ τὴν πατρίδα «κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων ἐβδομάδων τὶς πρὶ ὕψηλές ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς μου». Οἱ ὠραῖες ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Ἰταλία θὰ παρακολουθοῦν τὸ Γκαίτε ὡς τὰ θαθεῖα γηραιά.

Κυριαρχικὸ στοιχεῖο τῶν «Ρωμαϊκῶν Ἑλεγειῶν» εἶναι ὁ ἔρωτας. Δάσκαλός του στὸ εἶδος οἱ Λατῖνοι ποιητῆς: Προπέρτιος, Ὁδίδιος, Τίβουλλος, Περίγυρος ἢ Ρώμη. Ὁ ἔρωτας τῶν «Ἑλεγειῶν» δὲν εἶναι διαβρωτικὸ πάθος, ψυχικὴ περιπέτεια, ἀλλὰ

χαρὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ πλήρωση. Δὲν διεκτραγωδεῖται ὁ πόνος τῆς ἀγάπης, ἀνυμνεῖται ἡ χαρὰ πὸν χαρίζει. Μετρικὴ μορφή τῶν «Ἑλεγειῶν» τὸ παραδεδομένο ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους ἑλεγεακὸ μέτρο, ἓνας ἐξάμετρος καὶ ἓνας πεντάμετρος.

Τὰ «Ρωμαϊκὰ Ἑλεγεία» εἶναι εἴκοσι στὸν ἀριθμὸ μὲ σύνολο στίχων, κατὰ λιγώτερο ἀπὸ 500. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ὁ Βασ. Ἰ. Λαζανᾶς μεταφράζει καὶ δυὸ ἀκόμη ἑλεγεία πὸν δὲν εἶχε δημοσιεύσει ὁ ποιητὴς, ὅσο ζοῦσε (στίχοι 80) καὶ «κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ μερικὰ ἄλλα ποιήματα ἑλεγεακῆς ἐπίσης μορφῆς, ὅπως ὁ «Ἄλεξις καὶ Δώρας», «Ὁ νέος Πausίας», «ἡ Εὐφροσύνη», «Ξαναντάμωμος», «Χέρμαν καὶ Δωροθέα», «Ἀμύντας».

Ἡ μετάφραση γίνεται σὲ ὠραίους δεκαεπτασύλλαβους στίχους, σὲ μιὰ λογοτεχνικὴ δημοτικὴ, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἐκζητήση, ἀλλὰ ὑποταγμένη σὲ κανόνες χωρὶς δασκαλισμὸ καὶ λογιότητα, ρέουσα, φυσικὴ, εὐχάριστη. Γιατὶ ὁ μεταφραστὴς ὃχι μόνον ἔχει θητέψει στὴν ποίηση, ἀλλὰ καὶ ἔχει μελετήσῃ τὸ μεταφραστικὸ πρόβλημα σ' ὅλες τὶς ἀπόψεις του κ' ἐκτιμήσῃ τὶς δυσκολίες μιᾶς μετάφρασης, πὸν δὲν θέλει νὰ εἶναι προδοσία τοῦ κειμένου, κ' ἀκόμη ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πλούσιο μεταφραστικὸ ἔργο ἀπὸ ἀρχαίους καὶ ξένους ποιητῆς.

Καθὼς ἐσημειώσαμε ἤδη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μετάφραση καὶ τὰ Προλεγόμενα, τὸ ἔργο συμπεριλαμβάνει πλούσια ἀναλυτικὰ σχόλια στὸ κάθε ἑλεγεῖο σὰν σύνολο καὶ στίχο μὲ στίχο. Ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι κατατοπιστικὰ καὶ ἐνημερωτικὰ, ἀλλὰ ἀφοροῦν καὶ ἀποσαφηνίζουν πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀναφερόμενα μέσα στὸ κείμενο τῶν Ἑλεγειῶν, πάρα πολλὰ εἶναι ἀναφορὲς σὲ ἀνάλογα ποιήματα Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ποιητῶν, ἀρχαίων ἢ μεταγενεστέρων πὸν δίνονται κατὸ πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφραση. Δίδονται πληροφορίες γιὰ στίχους ἢ ἀποσπάσματα τῶν «Ρωμαϊκῶν Ἑλεγειῶν» — καὶ τῶν ἄλλων πὸν ἐσημειώσαμε — πὸν ἔχουν μνημονεύσει ἢ ἀποδώσει νεώτεροι Ἕλληνες ποιητῆς καθὼς ὁ Παλαμάς, ὁ Κογεβίνας, καὶ ἄλλοι. Γενικὰ εἶναι μιὰ πλούσια, ἐμπεριστατωμένη, ὀλοκληρωμένη

παρουσίαση αυτού του τόσο αξιόλογου, ποιητικά και ιστορικά, έργου του μεγάλου κλασσικού της νεώτερης Εύρωπης.

“Όσοι εκτιμούν τις ωραίες προσπάθειες, όσοι αγαπούν την ποίηση και τον ποιητή, πρέπει να διαβάσουν τα «Ρωμαϊκά Έλεγεια» του Γκαίτε, καθώς προσφέρονται με πολλή υπευθυνότητα και περισσή αγάπη στην ελληνική γραμματεία από τον Βασ. Ι. Λαζανά.

Π. Χ. ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗΣ

Κωστίη Μελισσαροπούλου:

«ΜΗΤΙΣ. ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ»

Ἀθήναι

Μιά συλλογή 1450 άποσπασμάτων ή άποφθεγμάτων άπ’ τή γραπτό λόγο και τήν προφορική παράδοση, καλύπτουν όλόκληρη σχεδόν τήν πορεία του άνθρωπίνου πνεύματος, μιά και άνθολογούνται 150 δικοί μας και ξένοι δημιουργοί θρησκευών, φιλόσοφοι, πολιτικοί, στοχαστές, όραματιστές και έρευνήτές.

Φυσικό, λοιπόν, τή κρινόμενο βιβλίό ν’ άποκαλείται τής «Σοφίας» και νάναι ή «Μήτις» ή βασική του τιτλοφόρηση, αυτή, δηλαδή, ή θυγατέρα του Ὁκεανού, πού ήταν ή προσωποποίηση τής φρόνησης και ή, κατά τήν Ἑσίοδική θεογονία, «σφωττέρα θεών και άνθρώπων».

Και γιά νά σταθούμε δίκαιοι άπαρχής, πρέπει τούτο καίρια νά έπισημάνουμε:

Ἡ συλλογή μοιάζει μ’ όσες σχεδόν παρόμοιες έχουν κυκλοφορήσει, άφού μοιραία καλύπτει τή έπιστητό, αλλά και διαφέρει ριζικά, γιάτί ώς κύριο στόχο έχει τή ζύπνημα τής Ἑνότητας — αυτήν τήν όδό τής θεότητας, όπως μ’ απλότητα και πίστη θά όμολογούσαν οί Ἑσυχαστές τής Ὁρθοδοξίας — τή βελτίωση τής συμπεριφοράς μας στή πρακτική πλευρά τής έπίγειας παρουσίας μας, αλλά και τόν έρωτα γιά τήν έλευθερία τής σκέψης, πού, άναμφίλεκτα, παραμένει ή μόνη άτραπός τής ψυχής και του νοϋ, πού οδηγεί στήν αλήθεια, τήν αγάπη, και τήν άρετή. Ἡ μεγάλη έμπειρία του συλλέκτη άπ’ τις συνεχείς τους γόνιμες και υπεύθυνες άνα-

ζητήσεις τής αλήθειας μέσα και πέρα άπ’ τή γνώση, ήμπορεί νά προσδίδει σ’ όλο τή έργο μιά τροπή γιά ένα άτομικό και κοινωνικά δημιουργό «έσωτερισμό», έν τούτοις, ή έλευθερία δεσπόζει σέ κάθε έπιλογή τής έπί μέρους γενικής έννοίας, ώστε έπαινετή νά καθίσταται ή έσφορά του στή γραμματολογία μας, μιά και τή πόνημα διακονεί τήν αλήθεια πού άνθοβολεί άρετή στή περιβολή τής ψυχής. Βασική προϋπόθεση μένει ή αυτογνωσία. Τό θέμα όχι άπλώς ίχνηλατείται αλλά έξαντλείται σχεδόν με τήν παράθεση γνωμικών άδιαμφισβήτητης διανοητικής έμβέλειας, γιά νά φθάσει στήν κραυγή του έσταυρωμένου λόγου «Ἐν οίδα, ότι οϋδέν οίδα».

Πέραν άπ’ τή ειδική θάρους τής «προσωποπαγούς» ύψης του Ἑγώ, ή δράση του εκτείνεται έξωτερικά έφ’ όσον συμπλέκεται με τήν όμάδα, όποτε άνακύπτει θέμα ευθύνης και κοινωνικής συμπεριφοράς.

«Ν’ αγαπάς τήν ευθύνη. Νά λές: Ἑγώ, έγώ μονάχος μου έχω χρέος νά σώσω τή γή. Ἄν δέν σωθή, έγώ φταίω». Τό χρέος έπιτελείται με πλήρη έπίγνωση τής υπευθυνότητας του έλευθερου πολίτη ως διαμορφωτοϋ κοινωνικής άγωγής, μέσα στή χώρο δηλαδή τής πάλης, όπου ή μοίρα, με τή χέρι του, χαράσσει τή μέλλον των γεων και των ένιαυτών.

«Όταν πάθης ένας τίποτες κακόν, έγγίζονται όλοι. Όλον τή Ἔθνος άδικείται, όταν άδικήται ένας μόνον πολίτης». Και ή άδικία έχει ήθική ύπόσταση πού καταδείχνει ότι «τὸ πρῶτον θανατηφόρον σύμπτωμα μιάς έλευθερας πολιτείας όπου πλησιάζει εις τή τέλος, ήτοι εις τήν δουλείαν άπό τήν όποian δυσκόλως ήμπορεί νά ξανέβγη, είναι ή διαφθορά των ήθων». Σε μιά διεφθαρμένη Πολιτεία «ή Ἑλευθερία είναι ταραγμένη θάλασσα» όπου «οί δειλοί προτιμούν τή γαλήνη του δεσποτισμοϋ» και ή άναρχία ίσχυροποιεί τους οϋτιδανούς, όποτε «τὸ Κράτος δικαίου δέν ήμπορεί νά θεμελιωθῇ διά τή μέλλον, εάν δέν έχη συντελεσθῇ ή ήθική κάθαρσις του παρελθόντος». Ἡ σοφία τής κοινωνικής ευθύνης συνοψίζεται στήν λακωνική άφορισμό του Ἰάμβλιχου: «Είναι έξ ίσου επι-

κίνδυνο να δώσης μαχαίρι σὲ τρελλό καὶ δύναμη σὲ πονηρό». Γιατὶ τότε χάνεται ὀριστικά ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, χωρὶς τὴν ὁποία «δὲν ὑπάρχει πρὸς ὅσον, ἀλλὰ μόνον ἀπολίθωση, μηχανοποίηση καὶ πνευματικὸς θάνατος».

Σταθήκαμε, ἴσως ἀνεπίτρεπτα, περισσότερο στὸ θέμα τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης γιατί συντονίζει καὶ τίς περισσότερες φορὲς κατευθύνει τὴ δραστηριότητα τῆς Ἠγεσίας, καθ' ὅσον ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου, τοῦ μοχλοῦ δηλαδὴ τῆς ὁμαδικῆς καὶ ἐσωτερικῆς τοῦ ἀτόμου γαλήνης. «Ἄν ἀναζητᾶς τὴν γαλήνη ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτὸν σου καὶ ἀπὸ τὸ δίκιο, τοῦ κάκου τὴν ἀναζητᾶς».

Προείπαμε: ἡ συλλογὴ καλύπτει ὅλο τὸν χώρο τοῦ ἐπιστητοῦ. Μὰ δὲν σταματᾷ ἐκεῖ. Προχωρεῖ πρὸς πέρα μὲ βοηθὸ τὴ διόραση καὶ τὴ διακοῇ τῶν μυστῶν καὶ τὴν πνευματικότητα τῆς ἀποστολῆς τῶν τέκνων τοῦ Φωτός. Τὸ ὑπερέραν κεντρίζει δοξαστικά τὸν νοῦ καὶ πλαισιώνει ἀγάπη στὴν καρδιά μας. Ἀφήνει, ὅμως, μαρτύριο τὴν ἀπορία: Θὰ φτάσουμε ποτὲ τὴν ΑΛΗΘΕΙΑ; Καὶ μελαγχολικὰ ἤχεϊ ἐντός μας τὸ Ἑρμητικόν: «Ἡ ἀλήθεια δὲν δίδεται. Ἡ τὴν βρίσκει κανεὶς μέσα στὸν ἑαυτὸν του, ἢ δὲν τὴν βρίσκει καθόλου».

Ὁ Κωστῆς Μελισσαρόπουλος προσέφερε θετικὴ ὑπηρεσία στὸν συνάνθρωπο, μὲ τὴν ἔκδοση μιᾶς τόσο φροντισμένης συλλογῆς ἠθικοῦ προσανατολισμοῦ. Πετυχαίνει θαυμάσια τὸ στόχο του μὲ τὴ μαγεία τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς τὴν πανοπλία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ αἰωνίου μυστικοῦ, ὅσο εἶναι μπορετό, ἀπ' τὸ τελετουργικὸ τῶν ἀρχαίων μυήσεων.

Ὅσοι μπόρεσαν νὰ πληροφορηθοῦν τὴν ἔκδοσή της, ἔχουν, ἤδη, στὴ διάθεσή τους ἕνα πνευματικὸ μέσο ἀνάτασης.

Κ ὥ σ τ α Π η γ α δ ι ὡ τ η: «ΟΙ ΑΠΟΣΚΕΥΕΣ» Ποιήματα. Ἀθήνα

Στὴν πέτρα
σπούδασα τὴν ἀνοχὴ
σπάζοντας μικραμύδαλα.

Αὐτὴ ἡ λιτὴ σπουδὴ σὲ μιὰ δημιουργικὴ εὐρηματικότητα, ὅπου ὁ πλούσιος καὶ γνήσιος λυρικός τόνος ἐξαυλώνει τὴν δοκιμασία τῆς καθημερινότητας, χαρακτηρίζει τὴν ἐσωτερικὴ δομὴ τῆς ποίησης τοῦ Κ. Πηγαδιώτη. Εἶναι, πράγματι, μιὰ κορυφαία ἀποκάλυψη, σήμερα ποὺ οἱ μαινάδες τοῦ ρυθμοῦ θητεύουν — καὶ τόσο πυκνὰ — στὸν ἀπόρητο ξεπερασμένων μηνυμάτων, χωρὶς κανένα στοιχεῖο ἐλπίδας.

Οἱ ἀπλὲς τῆς ζωῆς καταστάσεις ἐπισημαίνονται μὲ ἀκρίβεια λεκτικὴ ὥστε ἡ προέκταση τοῦ ρεμβασμοῦ ν' ἀγγίζει φωτιὰ τὸν στόχο, γιὰ ν' ἀναδυθεῖ, ἀπ' τὸ γεγονός, λυτρωτικὴ ἡ κάθαρση μὲ τὴν εὐγένεια καὶ τὴν εὐαισθησία τῆς ἔμπνευσης.

Ὁ κάθε του στίχος, ψυχολογικὰ συνυφασμένος μὲ τὴν ἐμβέλεια τοῦ δέκτη, ἔχει ἀμεσότητα ἐπικοινωνίας, γιατί ἐκφράζει μὲ δεξιότεχνη ἀπλότητα τὸ κοινὸ μυστικόν, στὸ ὁποῖο, ἀναγκαστικά, ὅλοι συμμετέχουμε, ἀλλὰ δὲν τὸ ψηλαφούμε. Μαζί του, μὲ τὴ διαύγεια δηλαδὴ τῆς σκέψης, τὴν κρυστάλλωση τῆς λέξης καὶ τὴν ἔντονη εἰκόνιση τῆς ἐμπειρίας, κοινωνοῦμε τῆς ζωῆς, ἀναβαπτιζόμενοι στὸ θάμα τοῦ ὄνείρου. Μ' ἄλλα λόγια δραματοποιούμε τὶς προσωπικὲς μας καταστάσεις μὲ τὴ φλογατὴ ριπὴ τοῦ ἀληθινοῦ δημιουργοῦ, ποὺ κεντρίζει μὲ σαρκασμὸ ἐγερσιμότητας τὴ νεκροφάνεια τοῦ πνεύματος.

Καὶ τοῦτο γιατί δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐντύπωση, ὅπως ἐπιφανειακὰ μπορεῖ νὰ κριθεῖ ἡ ποιητικὴ εἰσφορὰ τοῦ Κώστα Πηγαδιώτη. Ἐχει μιὰ ἐσωτερικὴ ἐνάργεια ποῦ, μὲ τὸ σπάργανο τῆς ἀγωνίας, τυλίγει οἰκουμενικὰ τὸν πόνο, καί, κυρίως, κείνον ποὺ προέρχεται ἀπ' τὸν ἐγκιβωτισμὸ τῶν ἀξιών σὲ κάθε σκοπιμότητα. Ἀκόμη καὶ τῆς κάποιας δηκτικότητας τὸ ἱλαρὸ ξάφνιασμα προσπερνᾷ μακρόθυμα, γιὰ νὰ συναντήσης καὶ νὰ σεργιανίσης μαζί τους τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν ἀλήθεια.

Βέβαια, ὁ συμβολικὸς του ρεαλισμός, ἔχει μιὰ γεύση ἀπαισιοδοξίας, ποῦ μὲ ἀξιοθαύμαστη εἰκονοπλαστικὴ δεξιότητα, ἱστορεῖται, κυρίως, στὶς «Ἀποσκευές» του.

Ἀπότακτοι τώρα
σὲ μιὰ ἀποικία ἀπὸ ὄνειρα
κοιτᾶμε ἀνυπόγραφα
νᾶχει ἡ ζωὴ
ὅσα ἔγραφε ἡ ἐλπίδα.

Καὶ ὅμως, ἐμεῖς, αἰσιοδοξοῦμε, γιὰ τὸ δρόμος ποὺ μὲ τόση προσωπικὴ ἀποκλειστικότητα χαράζει, εἶναι μυστικώθωρη ἀτραπὸς τῆς Τέχνης, ἡ ὁποία, μὲ συνέπεια, ὁδηγεῖ στὸ θεῖο τοῦ Λόγου περιβόλι.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

Ἀγγελικῆς Παυλοπούλου:

«ΓΙΑ ΤΟ ΦΤΑΙΞΙΜΟ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΗΣ», ποιήματα, Ἀθήνα 1972

Εἶναι ἡ πέμπτη κατὰ σειρὰ συλλογὴ τῆς νέας συγγραφῆς. Προηγήθηκαν: «Ὁ δρόμος μὲ τὰ τριαντάφυλλα», ποιήματα 1962, «Ἑρωτικές νηοψίας», ἐπίσης ποιήματα 1964, «Οἱ προτάσεις μου», ποιητικὴ σύνθεση 1966 καὶ τὸ «Κάντο», ποιήματα 1967. Ἡ παρούσα ἐργασία της, μιὰ σύνθεση λυρική, ὅπου ἐπικρατεῖ καὶ κυριαρχεῖ ὁ ἐλεγειακὸς τόνος, εἶναι μιὰ οἰμωγὴ, ἕνας ἄκρατος θρήνος, θὰ λέγαμε, γιὰ τὸ χαμὸ μιᾶς ἀγαπημένης φίλης ὑπάρξεως, κάποιας ἀδελφῆς ψυχῆς, ποὺ καθὼς ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτο, ἄφησε στὴν τελευταία αὐτῇ τὸ θάρος ἐνὸς παρελθόντος, μιᾶς κοινῆς ζωῆς, γεμάτης ἀπὸ ἀσυνήσεις καὶ ἀξέχαστες εἰκόνες ἐνὸς «εὐτυχισμένου» χρόνου, οἱ ὁποῖες, καθὼς κυττιοῦνται τώρα ἀπὸ μακριὰ καὶ ἀνάμεσα ἀπ' τὸν ἀπροσδόκητο τοῦτο χωρισμὸ (ὅ,τι κυττιέται ἀπὸ μακριὰ εἶναι περισσότερο «ώραιο» ἀλλὰ καὶ περισσότερο «εὐτυχισμένο»), φέρνουν τὴ θλίψη μὰ καὶ τὴν ἔμπνευση συγχρόνως στὴν κ. Π.

Τὸ κείμενό της τοῦτο, ἕνα συνεχὲς καὶ εἰλικρινὲς ξέσπασμα ἀπὸ τὸ περίσσειμα τοῦ χτυπημένου της συναισθηματισμοῦ, μία ἔκχυσις ἀπὸ τὴν πληγὴ, ποὺ τῆς ἄφησε ἡ ἀπρόσμενη αὐτῇ ἀπώλεια, εἶναι καμωμένο ἀπὸ ἕνα λόγο σχεδὸν στίλβοντα, ἐλεύθερο στὴν πορεία του, ἀδρό, σχετικῶς καλλιεργημένο καὶ διάγοντα μέσα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα ἐλαφρῆς ποιητικῆς χάριτος καὶ γοητείας. Ὑπάρχουν μέσα στὸ λόγο τοῦτο ζωντανὲς περιγραφὲς καὶ εἰκόνες,

ώραίες παρამοιώσεις, καλὲς μεταφορές, εὐστοχες ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἀφαιρέσεις καὶ φραστικὲς συμπυκνώσεις καὶ ἀκόμη μιὰ κίνηση καὶ μιὰ δραματικότητα στὸ ξετύλιγμα τῶν συναισθημάτων, ποὺ συχνὰ ἀνεβαίνει μὲ ἐπιτυχία ὡς τὴν τραγικὴν ἐκφραση, ποὺ κλίνει τὸ ἀνθρώπινο πεπρωμένο καὶ ἡ ζωὴ τῶν φυσικῶν πραγμάτων.

Ὅμως παρατηροῦμε στὸ κείμενο τοῦτο ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ μιὰ πλαδαρότητα καὶ ἀκόμα ἕνα ὑπερβολικὸ ἄπλωμα καὶ ἕνα ἄνοιγμα πρὸς τὰ ἴδια, μιὰ ἐπαναληπτικότητα καὶ μιὰ χαλαρότητα, ποὺ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα δέβαια συχνὰ νὰ χάνεται καὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀναπνεύσει ἡ ὑπάρχουσα ποιητικὴ διάθεση καὶ νὰ δημιουργεῖ, ἐρχόμενη σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ λόγο τὴ γνήσια αἰσθητικὴ παρουσία.

Τέλος, ὀρισμένες φορές, ἡ ἀφαίρεση καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μεταφορῶν βλέπουμε νὰ ἐξοκέλλουν πρὸς ἕναν ἀνεπιτυχεῖ συρρεαλισμὸν ἢ νὰ χτίζονται μὲ ἀνόμοια καὶ ἀταίριαστα ὕλικά. Καλοὶ στίχοι τοῦ βιβλίου ποὺ ξεχωρίζουν δρίσκονται στὶς σελίδες: 7, 9, 10, 14, 21, 22, 23.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗΣ

Φελλίξ Μπωζοῦρ: «ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1787 — 1797)»

Ἰσως εἶναι ἡ θετικότερη προσφορὰ στὸ χώρο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας οἱ μεταφράσεις πρωτοτύπων κειμένων, γραμμένων ἀπὸ ξένους περιηγητὲς τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Γιατί, ὅπως καὶ ἄλλες φορές μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσω, ἡ περίοδος αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ λαμπρὴ στὴ πορεία τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἑλληνισμοῦ. Εὐτυχῶς ποὺ τελευταία ἄρχισε στὴν Ἑλλάδα μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν τῶν ἔργων. Πρωτοπόροι σὲ τοῦτο τὸ ἐγχεῖρημα οἱ ἐκδότες Ἀφοὶ Τολίδη, ποὺ καθιέρωσαν μιὰ νέα ἐκδοτικὴ σειρὰ μὲ τίτλο: «Ξενοὶ περιηγητὲς στὸν ἑλληνικὸν ἥωρον». Τὸ πρῶτο ἔργο ποὺ τυπώθηκε ἦταν τὸ «Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα» τῶν Δήμου καὶ Νικολὸ Στεφανόπουλι. Πρὶν λίγες μέρες κυκλοφόρησε τὸ δεῦτερον βιβλίο τῆς σειρᾶς,

που περιλαμβάνει το περίφημο δίτομο έργο του Γάλλου Πρόξενου της Θεσσαλονίκης FELIX BEAUJOUR με τίτλο: «TABLEAU DU COMMERCE DE LA GRECE».

Ο Μπωζούρ χρημάτισε έμπορικος πράκτορας της Γαλλίας στην Ελλάδα, από το 1787 έως το 1797, με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Σκοπός του ήταν να προσελκύσει το ελληνικό έμπόριο στη γαλλική αγορά, και να το άποσπάζει από την γερμανική και αγγλική έπιρροή. Έτσι από τη θέση αυτή είχε την ευκαιρία να περιηγηθεί και να μελετήσει όλους τους τόπους της Ελλάδας και ιδιαίτερα το φημισμένο, για τη βιοτεχνική του παραγωγή, τρίγωνο Ήπειρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας. Έμπειρος διπλωμάτης και με μεγάλη οικονομολογική μόρφωση, κατόρθωσε να εξυπηρετήσει μέχρι ενός σημείου τα γαλλικά συμφέροντα, γιατί ήταν δύσκολο ν' άποσπάζει τους Έλληνες από την τευτονική αγορά, και παράλληλα να μελετήσει τις συνθήκες ανάπτυξεως της ελληνικής οικονομίας στο κρίσιμο μεταίχμιο του 18ου και 19ου αιώνα. Όλα τα συμπεράσματά του τα υπέβαλε με μορφή έκθέσεως στο Υπουργείο του και αργότερα — 1800 — αφού τα ξεκαθάρισε από τα διπλωματικά περιεχόμενά τους, τα έξδωκε στο Παρίσι με τον παραπάνω τίτλο σε δύο τόμους.

Στο τελευταίο αυτό τέταρτο του 18ου αιώνα ή ελληνική οικονομία βρίσκεται στο σημείο της μεταλλαγής και της μεγάλης της ανάπτυξης, μ' όλες τις ευμενείς συνέπειες που μπορεί να έχει αυτή πάνω στις πολιτιστικές και κοινωνικές επιδιώξεις του σκλαβωμένου λαού. Σε συνδυασμό μάλιστα με τα μηνύματα της Γαλλικής Έπανάστασης και της ανάπτυξης του κιήματος του νεοελληνικού διαφωτισμού, ή οικονομική αυτή άνδρωση γίνεται ή προπομπή και το προμήνυμα του μεγάλου ξεσηκωμού.

Ο Μπωζούρ όπλισμένος με όξυδέρκεια και οικονομική γνώση του τουρκοκρατούμενου ελληνικού χώρου, ήταν ή μόνος άρμόδιος άπ' όλους τους περιηγητές, να εκθέσει και να δισσώσει μέχρι σήμερα, σημαντικά και βασικά στοιχεία της οικονομικής

ζωής των χρόνων εκείνων. Ένώ οι άλλοι συμπτωματικά αναφέρονταν στα οικονομικοπαγωγικά φαινόμενα της έποχής, γιατί ήταν άλλα τα ενδιαφέροντά τους, ή Μπωζούρ αναφέρθηκε κυρίως σ' αυτά και μās παραδίδει σήμερα την παραστατικότερη και πληρέστερη εικόνα της οικονομικής ζωής στην προεπαναστατική περίοδο.

Όλα τα προβλήματα της παραγωγής και της παραγωγικότητας μελετώνται άπό τον Μπωζούρ κατά τρόπο έξονυχιστικό. Τα άγροτικά προϊόντα μας, καπνός, λάδι, σταφίδα, μετάξι, βαμπάκι, άξιολογούνται ποιοτικά και στατιστικά. Έξετάζονται οι μέθοδοι καλλιιεργείας, ή τρόπος συγκομιδής, τα στάδια έπεξεργασίας και μεταποίησης, ή βιοτεχνική μετάπλασή τους, ή έμπορία τους, ή συντεχνιακή όργάνωση της παραγωγής, ή έμπορία των προϊόντων και γενικά κάθε πλευρά που άφορά την παραγωγή και τη διάθεσή τους στην αγορά. Παράλληλα έρευνάται και άξιολογείται ή Βιοτεχνία της έποχής και ιδιαίτερα ή νηματοουργία των Άμπελακίων, του Τυρνάβου και του Πηλίου καθώς και ή συνολική μορφή του έξωτερικού έμπορίου της Ελλάδας.

Η έρευνα όμως του Μπωζούρ δέν σταματά ως έδω. Τό όξυ και παρατηρητικό μάτι του διεισδύει και στις κοινωνικές συνθήκες κάτω από τις όποιες ζει ή ελληνικός λαός, τις συνθήκες της εργασίας του, τη διατροφή του, σέ συσχετισμό με τις γενικότερες συνθήκες της παραγωγής. Άπό τα κρισαρισμένα συμπεράσματά του βγαίνει: όλοζώντανη ή εικόνα των προϋποθέσεων που όδήγησαν το σκλαβωμένο Γένος στη λύτρωσή του. Φυσικά πολλές φορές, έπηρεασμένος άπό τη προσπάθειά του να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της γαλλικής διπλωματίας, πέφτει έξω σέ όρισμένες άπόψεις του. Αυτό όμως δέν άναιρεί τον βασικό προσανατολισμό του έργου του και τη μεγάλη σημασία που έχει σήμερα για μās. Γιατί το έργο αυτό του Μπωζούρ είναι ή ιστορία των Έλλήνων στο μεταίχμιο μιάς μεγάλης κοινωνικοοικονομικής αλλαγής, κι' ένα πολύτιμο ντοκουμέντο στο όπλοστάσιο των πηγών της

νέωτερης ιστορίας μας.

Βασικά συνετέλεσαν στη πληρότητα αυτής της έκδοσης, που πλουτίζει τη σχετική βιβλιογραφία μ' ένα τόμο πολύτιμο, ή μεταφράστρια του έργου Έλένη Γαρίδη και ο συγγραφέας Τάσος Βουνάς που επιμελήθηκε, προλόγισε και σχολίασε με έπιστημοσύνη τις 306 σελίδες των κειμένων.

Περικλῆ Π. Καίσαρη: «**Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ — Μια μύηση στη Τέχνη**». Σελ. 94, 'Αθήνα 1973

«Είμαστε άπαιδευτοι γύρω από τὰ θέματα τῆς Τέχνης, εἴτε στὴ ζωγραφικὴ ἀναφέρονται αὐτὰ εἴτε στὴ γλυπτικὴ καὶ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Αὐτὴ τὴ διάγνωση ἔρχεται νὰ μᾶς συνειδητοποιήσει τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ Περικλῆ Καίσαρη καὶ μαζὶ νὰ μᾶς δώσει τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ γνωριμία μὲ τὴν ἀφετηρία, τὴν οὐσία, τοὺς σκοποὺς καὶ τὴ πραγματάωση τῶν καλλιτεχνικῶν τάσεων. Καὶ δὲν ἀπευθύνεται μόνο στὸ πλατὺ καλλιτεχνικό κοινόν, ἀπευθύνεται — πάνω ἀπ' ὅλα νομίζω καὶ κυριώτερα — στοὺς καλλιτέχνες ποὺ ἢ δὲν μπόρεσαν ἢ δὲν προσπάθησαν καὶ πελαγοδρομοῦν σὲ κοινούς τόπους ἐπανάληψης κι' ἀντιγραφῆς, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ ἐνστερνιστοῦν τὴ φλόγα τῆς δημιουργικῆς ἀναζήτησης. Κι' αὐτὸ ἰσχύει τόσο γιὰ τοὺς παραδοσιακοὺς λεγόμενους καλλιτέχνες, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἀλεξιπτωτιστὲς τῆς μοντέρνας τέχνης, ποὺ ἀγνωώντας βασικά αἰσθητικὰ θέματα, ἀλωνίζουν ἀνεξέλεγκτα στὸ χῶρον τῆς ἀφηρημένης τέχνης, χωρὶς νὰ ξέρουν τί κάνουν, ποὺ σκοπεύουν καὶ τί πάνω ἀπ' ὅλα ἀφαιροῦν. Ποντάρουν ὅλοι στὴν ἔλλειψη γνώσεων τοῦ κοινοῦ καὶ στὴν ἀδυναμία του, ἀπὸ λόγους ἀγνοίας πρῶτα, κι' ἀπὸ λόγους συμβατικῆς κοσμιότητος ὕστερα, νὰ ἀρνηθοῦν τὸ κάθε τι ποὺ τοὺς παρουσιάζεται σὰν ἔργο τέχνης. Σ' αὐτὴ τὴν ἀνούσια πράξη συμβάλλουν κι' ὠρισμένοι αὐτοτιτλοφοροῦμενοι «Κριτικοί», ποὺ ὠθοῦμενοι, ποιοὺς ξέρει ἀπὸ ποιοὺς λόγους, ἐκθειάζουν πρόσωπα κι' ὄχι ἔργα. Καὶ φτά-

νουμε στὸ ἀποτέλεσμα νὰ θαυμάζουμε διήποτε μᾶς προσφέρεται, χωρὶς νὰ ξέρουμε γιατί τὸ κάνουμε αὐτό, ὅποτε θὰ ἀποφεύγαμε καὶ τὰ μοναδικὰ ἐπίθετα ποὺ ἀφειδῶς ἐκφωνοῦμε: «Θαυμάσιον», «ὑπέροχον», «καταπληκτικόν». Κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἄγνοια τῶν πάντων.

Ὁ Περικλῆς Καίσαρης εἶναι τεχνοκριτὸς ἀπὸ τοὺς ἐγκυρότερους ποὺ ἔχουμε σήμερον στὸν τόπο μας. Μὲ τίς γνώσεις ποὺ ἀπόχτησε μὲ μόχθο καὶ τὴ βαθεῖα ἐμπειρία ποὺ διαθέτει πάνω στὰ θέματα τῆς Τέχνης, καὶ θέλοντας συνάμα νὰ προσφέρει μιὰ ἀφορμὴ μύησης στὰ βαθύτερα προβλήματα καὶ στὶς προοπτικὲς τῆς Τέχνης, σύνθεσε τὸ ἐγχειρίδιον αὐτό ποὺ ἔχει πολλὰ νὰ προσφέρει στὸ σύγχρονον πνευματικὸ ἄνθρωπον. Σὲ τοῦτες τίς σελίδας ἐξετάζονται καὶ παρουσιάζονται, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Κι' εἶναι παρουσίαση ὑπεύθυνη καὶ συνειδητὴ, μὲ ἐπαγωγικὸ τρόπο δοσμένη καὶ μὲ γλῶσσα ποὺ ἀγγίζει τὴ ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ πρωτόγονα γλυπτικὰ δημιουργήματα καὶ φτάνει στὰ σύγχρονα ρεύματα. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ γιὰ τίς ἄλλες δύο μορφὲς τῆς Τέχνης. Μελετᾷ τὰ προβλήματα κάθε περιόδου, ἀνατέμνει τοὺς ὁραματισμοὺς τῶν καλλιτεχνῶν, τοποθετεῖ σωστὰ τὴν κάθε τάση. Κι' ἔτσι παρουσιάζει μὲ ἐνάργεια τὴ διαλεκτικὴ ἀνέλιξη τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ τῆς ἀληθινῆς δημιουργίας κι' ὄχι τῶν ἐφήμερων ρευμάτων ποὺ ἔζησαν ὅσο καὶ οἱ ἀντιπρόσωποί τους. Εἶναι ἴσως τὸ μοναδικὸ βιβλίον ἀπ' τὸ ὁποῖον θὰ μπορέσει ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποχτήσῃ σαφὴ ἰδέα τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, τοῦ φωβισμού καὶ τοῦ κυβισμού, τοῦ φουτουρισμοῦ καὶ τοῦ ντανταϊσμοῦ, τοῦ σουρρεαλισμοῦ καὶ τῆς ἀφηρημένης Τέχνης, τῆς Τέχνης τοῦ Πικάσσο τελικὰ, τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ποὺ ἀνατάραιξε τὴ σύγχρονη Τέχνη. Δὲν εἶναι μόνο τέχνη ἡ ἀντιγραφή καὶ ἡ πιστὴ ἀπεικόνιση τῆς φύσης καὶ τῶν προσώπων. Αὐτὸ γίνεται καὶ μὲ τὴ φωτογραφία. Τέχνη εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῆς οὐσίας, ἡ ἀπομόνωση καὶ ἡ προβολὴ τοῦ συγκεκριμένου θέματος ποὺ ἐνδιαφέρει, ἡ ἀπει-

κόνιση του παλμού της εποχής, ή έκφραση της αγωνίας και της χαράς, ή θαθεία και δυναμική προβολή των ανησυχιών και των ελπίδων. Κάθε εποχή εκφράστηκε με τον δικό της τρόπο. Σεβαστός και αξιοπρόσεχτος. Δεν μπορούμε όμως να μένουμε σ' αυτόν. Η ζωή συνεχίζεται έντονη και η Τέχνη πρέπει κάθε φορά με καινούριο παλμό να την εκφράζει. Η στασιμότητα σέ ξεπερασμένες μορφές έκφρασης είναι όπισθοδρόμηση. Χρέος δικό μας είναι να μάθουμε να ξεχωρίζουμε τα αληθινά καλλιτεχνήματα απ' τα εφήμερα και τυχαία στα δημιουργήματα. Και το βιβλίο αυτό που με τόση αγάπη, συναίσθηση ευθύνης και μοναδική παρρησία έγραψε ο Περικλής Καίσαρης, νομίζω πώς μάς δείχνει το σωστό δρόμο. Συνοδευμένο καθώς είναι και από αντιπροσωπευτικές εικόνες έργων όλων των ρευμάτων, το καθιστούν πηγή μοναδική απ' όπου μπορεί κανείς ν' άντλήσει τις βασικές κι' απαραίτητες γνώσεις για την Τέχνη, ώστε να μην «θαυμάζει μόνο το έργο, αλλά και να μπορεί να το ξεχωρίζει, να το χαίρεται — γιατί ξέρει το γιατί — ή να το αρνείται».

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗΣ

Γι ώ ρ γ ο υ Κ α φ τ α ν τ ζ ή: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΗΣ». (τόμοι Α' και Β')

Ο ξεχωριστός ποιητής, που έφερε στα σύγχρονα γράμματά μας τον ελεγειακό λυρικό τόνο απ' τις μέρες της κατοχής και την πικρή γοητεία απ' αυτήν την μεγάλη εποχή, έδωσε και στην ιστορική έρευνα ένα μοναδικό επιστημονικό έργο: την «Ιστορία της πόλεως των Σερρών». Πρόκειται για μιὰ έκτεταμένη εργασία, που απαιτεί μόχθο, χρόνο, κριτήρια πνευματικής ικανότητας και σπάνιον όπλισμό φιλολογικής επάρκειας και πού, όχι μονάχα εύρνει τους όρίζοντες της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και αξιοποιεί όλα τα δεδομένα και τις μαρτυρίες στον τομέα της ιστορικής σύνθεσης. Γι' αυτό, ή προσφορά του Γ. Καφταντζή έχει το βάρος άπόνια σημαντικό πνευματικό και επιστημονικό γεγονός, που πιάνει πολλόν τόπο ως ένα κεφάλαιο στην ιστορική βιβλιογραφία

μας, γενικότερα. Γιατί, πέρ' απ' την πολύτιμη εισφορά του συγγραφέα στην συγκρότηση της ιστορικής φυσιογνωμίας των Σερρών, ως διαχρονικής οντότητας, ό άθλος αυτός του ποιητή βάζει, για τους ειδικούς της ιστορικής έρευνας, μιὰ σπουδαία όροθέτηση: να δώσουν στους νέους που φιλοδοξούν να διακριθούν στην επιστημονική ακαδημαϊκή επίδοση, ένα μέτρο και μιὰ έπίτευξη, που αúξάνει τις απαιτήσεις της εποχής μας. Στις 850 σελίδες της ιστορίας αυτής, που καλύπτουν οι δυο τόμοι, άποθησαυρίζονται οι μαρτυρίες, οι παραδόσεις, το τοπίο, τα νομίσματα, ή σχετική βιβλιογραφία, τα τοπωνύμια, οι έπιγραφές, τα μνημεία, ή ιστορική αναφορά, έπαρκής και πρωτότυπη εύρετηρίαση για την εύκολη χρήση, καθώς και πλούσια τεκμηρίωση της γενικότερης ιστορικής συνθέσεως με έπεξεργασμένα επιστημονικά σχόλια. Και όλ' αυτά, με την θερμή της όμορφης και καλοζυγιασμένης δημοτικής γλώσσας, που ό Γ. Καφταντζής έχει και ως διανοούμενος και ως έπιστήμονας, δημιουργούν ένα πρωτότυπο ιστορικό έργο, που θα πρέπει να αξιολογηθεί με την μεγαλύτερη αγάπη και με πραγματικό θαυμασμό. Η συνοπτική τούτη παρουσίαση, που δεν ξεφεύγει απ' την άπλη αναφορά στην εμφάνιση της εργασίας αυτής και στην αξία της για προσπάθεια να δώσουμε μιὰ ιστορική οντότητα σ' έναν χώρο, δεν μπορεί φυσικά να προσφέρει περισσότερα για την κριτική αξιολόγηση ενός τέτοιου έργου. Έτσι, έπισημαίνουμε μονάχα την εισφορά του Γ. Κ. στην σύγχρονη ιστοριογραφία μας και ξεχωρίζουμε το κλίμα, την ποιητική διάθεση των εικόνων και την πληρότητα της ανάπτυξης, που γίνονται με τα ιδιαίτερα προσόντα ενός ταλαντούχου, πράγμα που βάζει, πιστεύουμε, μπρός σέ μιὰ έποικοδομητική δοκιμασία, τους ικανούς συγγραφείς μας. Γιατί, αν βρεθούν από ένας σαν τον Γ. Κ., στην κάθε περιφέρεια, ή ιστορική υπόσταση της εθνικής μας φυσιογνωμίας, θα είταν άφάνταστα πιό μεγάλη και πιό συνδεδεμένη με την ζωή που υπάρχει, στην ελληνική έπαρχία, χωρίς μεγάλες και άφηρημένες έννοιες στην σύνθεσή της.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

καλοκαιρινά φαγητά με φρέσκια ντομάτα...

MISKO

ΜΑΚΑΡΟΝΙΑ ΚΟΡΥΦΑΙΑΣ ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ

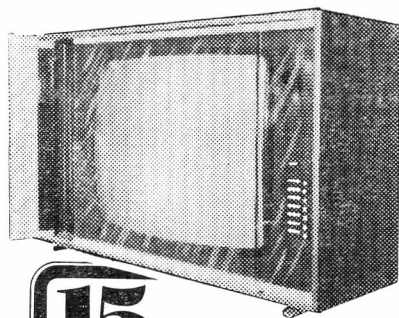

ΠΡΟ-ΠΟ

κάθε μήνα πλούσια δώρα

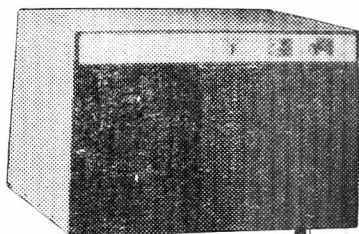

ΕΠΙΛΟΝ-ΕΠΙΛΟΝ 151B4

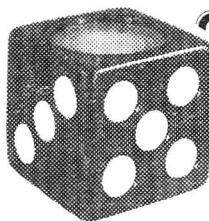
15

Ηλεκτρονικές
Τηλεοράσεις
UNITEL
VIDEORAMA 24"

15

Συσκευές
κλιματισμού
UNIVERSAL
EMERSON

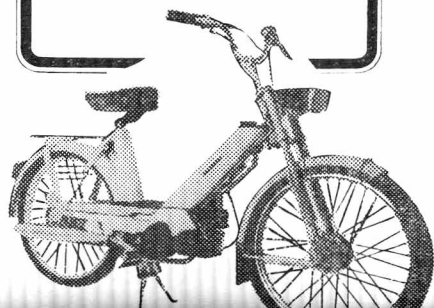

50

Ραδιόφωνα
SANYO
R.P. 1711

5

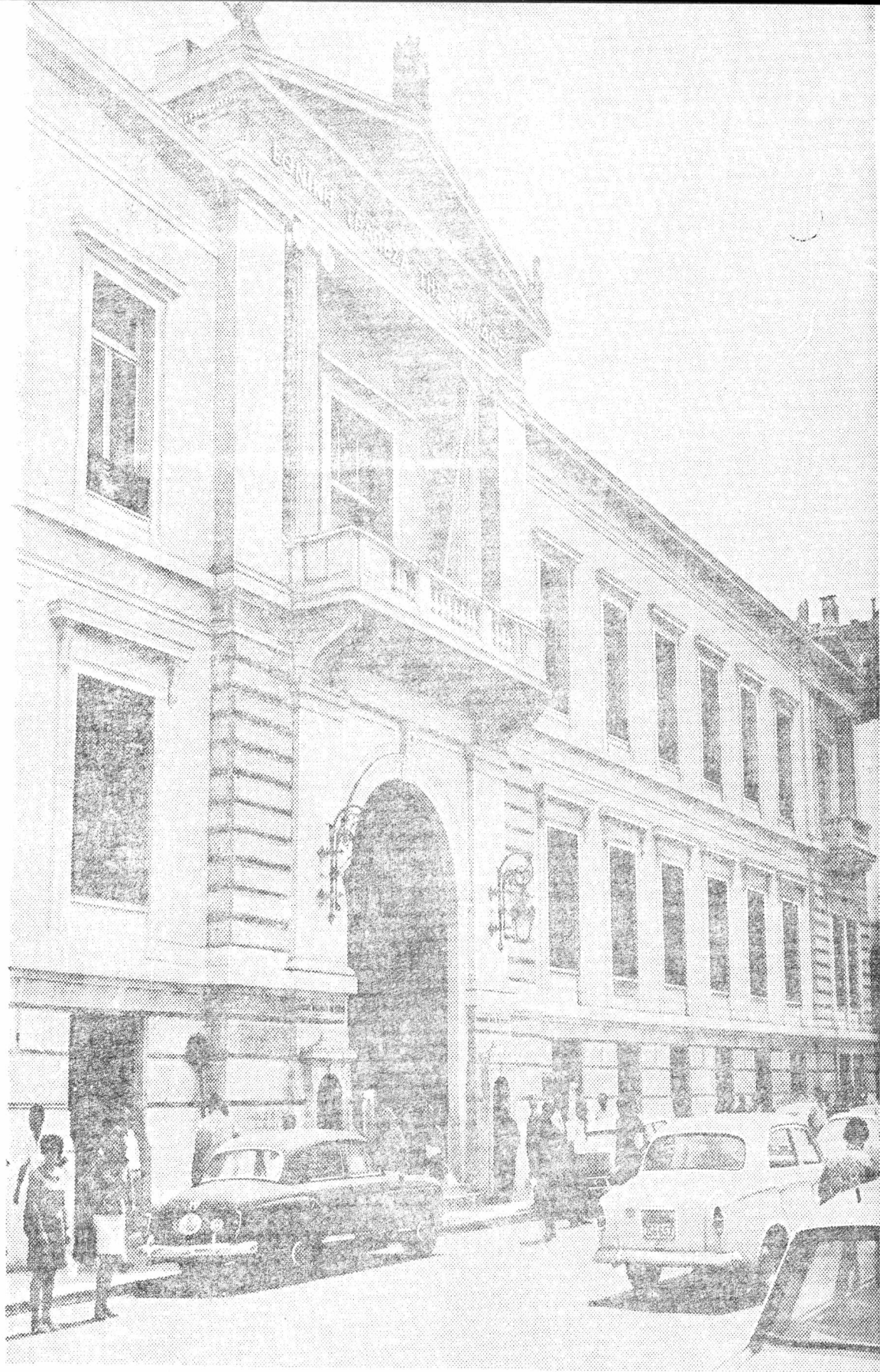
Μοτοποδήλατα

20

Ώρολογία
ROVER
αυτόματα, με
ήμερομηνία,
ατσάλινα
INCABLOCK

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1841

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ